

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Németh Gergely:

A védelmi szektor transzformációját befolyásoló tényezők

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

.....

Babos Tibor, Dr.

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

Előszó.....	6
Bevezetés.....	15
i. Az értekezés bemutatása.....	15
ii. Az értekezés kialakítása során alkalmazott megközelítés ismertetése	18
iii. Hipotézisek.....	23
iv. A kutatómunka igazolása.....	24
v. Az értekezés felépítése.....	27
vi. Magyar nyelvű források.....	29
vii. Angol nyelvű források.....	32
I. A védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatának lehetőségei.....	37
I. 1. Bevezető, az alkalmazott vizsgálati logika és keretrendszer	37
I. 2. A komplexitás természete és a komplex adaptív rendszerek	39
I. 3. Esettanulmány – A visegrádi országok, mint komplex adaptív rendszer	45
I. 4. A természetes kiválasztódás alkalmazása a természettudományok keretein kívül.....	51
I. 5. Komplexitás, kiválasztódás és adaptáció a biztonságelméletekben.....	56
I. 6. A tudatos védelmi tervezés és a tudattalan komplex környezet viszonyrendszere	62
I. 7. A védelmi szektor és környezete értelmezése a kiválasztódás keretrendszerében	70
I. 8. Következtetések	76
II. A védelmi szektor meghatározása és elemzése	78
II. 1. Bevezető	78
II. 2. A védelmi szektor meghatározása	79
II. 3. A védelmi szektor működésének néhány sajátossága, valamint a hatékonyság kérdései.....	83
II. 4. A védelmi szektor termelési tevékenységének karakterisztikája.....	88
II. 5. A védelmi szektor környezetének szelekciós ereje.....	92
II. 6. A védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák bemutatása	100
II. 7. A védelmi szektorok transzformációját befolyásoló főbb tényezők meghatározása	104

II. 8. Következtetések	112
III. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet	114
III. 1. Bevezető, a nemzetközi tér folyamatainak evolúciója	114
III. 2. Az állami erőszak, meggyőzés, elrettentés, agresszió, védelem	119
III. 2.1. Az elrettentés filozófiája.....	121
III. 2. 2. Az elrettentést gyengítő stratégiák a 21. századi nemzetközi környezetben.....	124
III. 3. Globalizáció és diffúzió.....	129
III. 4. A konfliktusok megívásának komplex eszközrendszere.....	133
III. 5. Következtetések.....	137
IV. Szövetségi rendszerek.....	139
IV.1. Bevezető, a szövetségi rendszerek kialakulásának eredete.....	139
IV. 2. A szövetségi rendszerek dinamikájának haszonelvű megközelítése	143
IV. 3. A szövetségi rendszerek viselkedése.....	151
IV. 4. A szövetségi rendszerek teherviselési vitái, együttműködése és érdekellentétei	153
IV. 5. Következtetések	161
V. 21. század jellemző hadviselési formái	164
V. 1. Bevezetés	164
V. 2. A 21. század háborúi, mint a képességfejlesztést befolyásoló környezeti elemek	166
V. 3. Főbb trendek: az erőszak csökkenése és a „nagy háború” eltűnése	169
V.4. A hadviselés fejlődése	176
V. 4. 1. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálata	176
V. 4. 2. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálatának alternatívája.....	180
V. 5. Hadviselési formák a 21. században.....	183
V. 5. 1. A hibrid konfliktusok.....	183
V. 5. 2. A hagyományos konfliktusok	188
V. 6. A műveleti környezet hatása a haderők transzformációjára.....	194
V. 7. Következtetések.....	198
VI. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója	200
VI. 1. Bevezető	200
VI. 2. A vizsgálati keretrendszer	201

VI. 3. A sajátos vagy szubjektív percepció és annak pszichológiai háttere	206
VI. 4. A társadalmi vélemény hatása a védelmi szektor teljesítményére	209
VI. 6. A kilépés-visszajelzés-lojalitás modellje – a társadalmi vélemény alternatív értékelése	218
VI. 7. Következtetések	222
VII. A védelmi szektor működése.....	224
VII. 1. Bevezetés	224
VII. 2. A védelmi szektorba irányuló erőforrások (input).....	225
VII. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének eredményei (output).....	227
VII. 4. A védelmi szféra anyagcseréjének főbb szereplői, valamint jellemző interakcióik	229
VII. 5. A védelmi ipar teljesítményét és evolúcióját befolyásoló főbb trendek és tényezők.....	237
VII. 6. Következtetések	247
Befejezés	249
i. Következtések	249
ii. A kutatómunka összegzése	250
iii. Új tudományos eredmények.....	252
iii. Ajánlások	253
Felhasznált irodalom	255
Ábrajegyzék.....	272

Előszó

A védelmi szektorok fejlődése a II. világháborút megelőző fegyverkezési és a világháború alatt totalizációs szakaszt követően, a hidegháborús időszakban ismét visszaesett, majd annak lezárultát követően egzisztenciális válságba került. 1945-től kezdve fokozatosan, 1990-től drasztikusan marginalizálódni kezdtek az európai társadalmakba ágyazódó védelmi szektorok. Ez a folyamat egybeesett a társadalmak iparosodásával, demokratizálódásával és a jóléti állam kialakulásával. Ennek alapja, hogy a világháború utáni nemzetállamok, a hidegháború árnyékában és potenciális veszélyei ellenére is, elsősorban nem erővel, hanem a gazdasági fejlődés és a szociális jólét kialakításával tudtak tartós legitimitációt biztosítani.¹ Az európai politikai kultúrákra egyébként is jellemző a szociális és jóléti, oktatási, valamint egészségügyi kiadások preferálása, mert a kiadási arányaikat tekintve ezek szerzik a legtöbb politikai hasznot a regnáló kormányoknak.² Ez a folyamat a védelmi kiadások csökkenését és szükségképpen az állam katonai szegmensének fokozatos marginalizálódását eredményezte.

A fentiek hatását, ha lehet, csak tovább fokozta, hogy a hidegháború lezárulását követően a haderők hagyományos területvédelmi feladatai megszűntek. Ez alapjaiban rengette meg a védelmi szektorok jövőképét, szerkezetét, céljait és komoly kételyeket ébresztett a haderők általános hasznosságát illetően, a társadalomban, a politikai elitben és valljuk be, magában a haderőben egyaránt. Az egységes, kiszámítható ellenségkép eltűnése kihúzta a talajt a haderő-paritásra építő katonai-műveleti tervezés lába alól és – legalábbis Európa legtöbb állama esetében – irrelevánssá tette mind a haderő elemeinek földrajzi elhelyezkedését, mind azok földrajzi értelemben vett hadműveleti irányokban történő alkalmazását. A következő világháború megvívásának rémképe elhalványult, megkérdőjelezve a haderők szükségességét.

A '90-es évek polgárháborúinak (Bosznia, Koszovó, Ruanda) tapasztalatai - amelyben az állam fegyveres ereje csak egy volt a számos hadviselő fél közül (paramilitáris, zsoldos, szervezett bűnözői) - egyre inkább arra mutattak, hogy a

¹ SHEEHAN, J.: Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330

² PÉREZ-FORNIÉS, Claudia, CÁMARA Noelia, GADEA Maria Dolores :Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure. Defence and Peace Economics, 2014. Vol. 25. Iss. 1. – p. 8.

reguláris hadseregek erőszak monopóliuma eltűnt, de legalábbis súlyosan erodálódott.

Ehhez hozzájárult, hogy a nagy, monolitikus ellenségkép megszűnését követően, a magát és célrendszerét újra hangoló amerikai külpolitika a globális kereskedelem perifériáin és az instabil régiókban talált új ellenfeleket.³ Az ilyen, állam-építő műveletek – amennyiben korlátozottak maradtak – csupán a haderő egyes részeinek szelektív alkalmazását követelték meg, szemben a hidegháború totális haderőigényével. A nyugat-európai és amerikai haderők technológiai és képességbeli fölénye eközben olyan mértékű volt a legvalószínűbb ellenfelekkel szemben (harmadik világbeli haderők, vagy azok részei, irreguláris, szervezett bűnözői és terrorista szervezetek), hogy az nem indokolt jelentős átalakítási kényszert, mivel a területen kívüli hadműveleteket szinte minden esetben potenciális, sőt, könnyű siker esélyével kecsegtette.

A Világkereskedelmi Központ (WTC) elleni támadás (9/11), pedig bebizonyította, hogy nem-állami szervezetek is képesek, klasszikus katonai eszközök bevetése nélkül stratégiai csapást mérni egy ellenséges ország területére. Ez expedíciós szemléletet alakított ki, elsősorban az angolszász országokban, majd megkésve a kisebb európai országokban is.⁴

Ez az expedíciós kényszer azonban inkább egyfajta PR fogás volt, mint valódi megoldás. A stratégiai célokhoz mérve, az alkalmazott katonai erő nagysága rendre alul maradt a minimálisan elégséges szintnek és gyors sikerek helyett elhúzódó stratégiai patthelyzeteket generált és – kevés kivételtől eltekintve, mint történt az pl. Dánia esetében - tovább erodálta a közvélemény bizalmát. (James Quinlivan, a RAND elemzőközpont kutatója, a boszniai, maláj, koszovói és sínai békefenntartó műveletek tapasztalatai alapján kimutatta, hogy a sikeres békefenntartó műveletekhez a lakosság 1-2%-át kitevő méretű katonai erő alkalmazása szükséges.⁵)

A hidegháború lezárulását követő másik jelentős trend, hogy a tömeghadseregek fenntartása is anakronisztikussá vált és 2014-re az európai országok kétharmada

³ PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

⁴ EDMUNDS Timothy: *What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe*. *International Affairs*, 2006. Vol. 82. Iss. 6.– p. 1063

⁵ QUINLIVAN, James: *Force Requirements in Stability Operations*. Forrás: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/1995/quinliv.htm> (Letöltve: 2016. november 3.)

feladta a sorkötelezettséget (27 ország szüntette meg, míg 12 ország esetében továbbra is érvényben van. Utóbbiak közül három NATO tagállam van; Észtország, Norvégia és Törökország).⁶ Ez a jelenség, a haderők legitimitásának csökkenésével együtt, fokozódó mértékben fordította el a társadalom figyelmét a védelmi ügyekről. A szilárd ellenségkép hiánya miatt megkérdőjeleződő célrendszer, valamint a növekvő társadalmi érdektelenség együttesen járult hozzá a politikai elitek biztonság-tudatosságának csökkenéséhez. Mindezt nem feltétlenül segítette, hogy az európai haderők eseti alkalmazása más kontinenseken, túlságosan messzire esett a küldő országok lakosságának figyelmétől. Amikor pedig mégis bekerültek a hírekbe az expedíciós műveletek, akkor elsősorban a veszteségek, „hullazsákok” játszották a főszerepet.

A modern, összetett, kis háborúban a győzelem túlzottan nehézkesen magyarázható, szemben az elszenvedett veszteséggel, amely abszolút kategória. A hosszan tartó afganisztáni és iraki műveletek lassan, de biztosan fokozták a társadalom fásultságát és érdektelenségét, miközben jelentős erőforrásokat igényeltek a védelmi szektoroktól.

A védelmi szektorok és a bázisukon fenntartott európai haderők a fenti tünetek alapján rendszerszintű válsággal küzdenek, amely a feladatrendszer, a társadalmi preferencia, az erőforrás támogatottság és a műveleti alkalmazási és fenntarthatósági problémák „tökéletes vihara” változtatott akut jelenséggé a 21. század második évtizedében.

Annak ellenére, hogy a brit és amerikai hadsereg Európa keleti feléből egy kimagaslóan modern és hatékony eszköznek tűnik, az érintett országokban máshogy vélekednek. A 2000-es évektől kezdve egyre jellemzőbbek azok a „pesszimista” elemzések (például Alexander és Gardner 2001⁷, Krepinevich 2008⁸, Mölling 2011⁹,

⁶SZVIRCSEV, Tibor: Europe's Armed Forces in Transition: From Conscription to allvolunteer forces 1975-2014. – p. 3. Forrás:

<http://www.vtg.admin.ch/internet/vtg/de/home/schweizerarmee/organisation/hkaneu/milak/militaerwisesenschaftliche/militaersoziologie/publikationen.parsys.93405.downloadList.23838.DownloadFile.tmp/541budapestconferencedez2014szvircsev.pdf> (Letöltve: 2016. október 4.)

⁷ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

⁸KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁹MÖLLING, Christian: Europe without defence. SWP Comments, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)

és Galbreath 2014¹⁰), amelyek a növekvően kompetitív környezetben negatívan ítélik meg a védelmi szférák teljesítményét. Az amerikai politikai nyilatkozatok, különösen az európai védelmi erőfeszítésekkel szemben, pedig még ennél is borúlátóbbak.¹¹

Jóllehet, a 2016. évi varsói csúcsertekezlet után, amely megerősítette a NATO hagyományos elrettentésen alapuló stratégiáját és implicit, az ehhez szükséges haderőfejlesztések fontosságát, a globális, egzisztenciális háború továbbra is távoli lehetőség a társadalom szemében. A védelmi szektor piaci megközelítésében ez azt eredményezi, hogy a társadalom a felkínált jószágkosarak közül továbbra sem preferálja a védelmet, így az előállított védelmi termékeket sem; másrészt a társadalom háborúval kapcsolatos nézetei értelemszerűen meghatározzák az államok biztonságpolitikai attitűdjét és ezzel együtt befolyásolják hadviselési képességét.¹²

Mindehhez hozzájárul a technológia fejlődéseként egyre drágábbá váló haderő. Erre a legkiválóbb példa a 3. generációs vadászgépek leváltására tervezett F-35 projekt, amelynek egyetlen (alapváltozatú) darabja 148 millió dollárba kerül,¹³ amely nagyjából egy teljes lövész zászlóalj eszközparkjának bekerülési költsége. Az Augustin törvényének engedelmessé váló költség eszkaláció mondaszerű beteljesedése lehet majd, amikor 2055-ben két szuperhatalom egy-egy vadászgépből álló légierője csap össze.¹⁴

Ráadásul a hatalmas amerikai intellektuális bázis által tüzelt harmadik és negyedik offset, vagyis az újabb technológiai forradalmak a hadviselésben, az F-35 példájához hasonlóan, tovább növelik a technológiai követelményeket, tovább növelve az így is tátongó szakadékot Európa és az Amerikai Egyesült Államok védelmi iparai között és ezek következményeként a haderőstruktúrák képességei terén is. Ez utóbbira kiváló példa az amerikai haderő és európai szövetségesei közötti teljesítmény különbség Afganisztánban, az előbbi javára. Az afgán háború tapasztalatai Sten Rynning és Theo Farrel szerint arra utalnak, hogy azok a tagállamok, amelyek nem szereznek be amerikai fegyverzetet, alacsonyabb képességű erőket tudnak

¹⁰ GALBREATH, David J. : Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?, Defence Studies, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

¹¹ Forrás: <http://www.cbsnews.com/news/gates-prospects-for-us-nato-alliance-dim/> (Letöltve: 2015. december 20.)

¹² COTICCHIA -DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12. – p. 24-26

¹³ WHEELER, Winslow: How Much Does an F-35 Actually Cost? Forrás: <https://medium.com/war-is-boring/how-much-does-an-f-35-actually-cost-21f95d239398> (Letöltve: 2017. január 3.)

¹⁴ OLSEN, John Andreas: A history of air warfare. Potomac Books, Inc., 2010. ISBN-13: 978-1597974332 – p. 393.

kiállítani.¹⁵A jelenség elfogadásával egyfajta korreláció jön létre a fegyverimport és a képességek között, amely viszont a nemzetek védelmi szuverenitási kívánalmaival kerülhet konfliktusba.

A legnagyobb európai védelmi ipari konszernnek kivételével, a legtöbb kis- és közepes nemzeti védelmi ipar ebben a versenyben óhatatlanul lemarad és vagy a világcipacnál gyengébb minőségű terméket szállít az ottani árnál drágábban, vagy feladja és megszűnésén keresztül egyben konzerválja az adott állam védelmi-technológiai importfüggőségét.

Ezek komplex tényezők egyszerre vannak jelen és fejtik ki önálló, együttes és véletlenszerű kombinációjú hatásukat a globális biztonsági környezetre, valamint annak lokális szegmenseire. A bonyolult interakciók eredményeként egy körkörös visszacsatolási rendszer jön létre a stratégiai környezet fontosabb elemei között. A háború megvívásának a várható haszonhoz viszonyított relatív költsége, a hegemon amerikai hatalmon alapuló globális értékrend megtöréséért járó büntetés és a vegytiszta katonai elem relatív súlyvesztése a háború gyökeres átalakulásához vezetett. A tradicionális, formális háború biztonsági környezetünkben történő, látszólagos kihalása és a katonai dimenzió súlyvesztése következtében a társadalom fenyegetettség-tudatossága és katonai ügyekben való jártassága tovább csökkent. Utóbbi még tovább rontja a hadseregek természetes, törzsi jellegű, elzárkózást segítő, hierarchikus természetét,¹⁶ a transzparencia iránti ellenérzés és az a – véleményem szerint hamis – illúzió, hogy a társadalom képtelen megérteni a katonai ügyeket.¹⁷

A fenitek következményeként a közvélemény az összes elérhető közjóság közül a legritkább esetben preferálja kiemelt helyen a védelmet és sohasem preferálja az olyan jóléti szolgáltatások előtt, mint az egészségügy, vagy az oktatás. Ennek következtében, együtt az epochi fegyveres kataklizma bekövetkezésének radikális csökkenésével, az erőforrás realitásoknak engedelmessé, maguk a védelmi

¹⁵ FARRELL, T. - RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. *Journal of strategic studies*, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 687.

¹⁶ CORNISH Paul - DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. *International Affairs*, 2009. Vol. 85 Iss. 4 - p. 737-739. p.

¹⁷ DANDEKER, Christopher - GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. *Small Wars & Insurgencies* 1999. Vol. 10. Iss. 2. DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. *British journal of sociology*, 1994 - p. 637-654.

szektorok is kénytelenek feladni kapacitásaik egy részét, bonsai faként¹⁸ zsugorodnak össze és a belső lobbiharc eredményeként győztes és vesztes szegmenseik aránytalan, aszimmetrikus struktúrában szervesülnek. Az erőforrások, technológia és ambíciók egyensúlyának hiánya is destabilizáló tényezőként lép fel, mivel a katonai képességek egyre szofisztikáltabbak és költségesebbek lettek, miközben alkalmazási lehetőségeik csökkennek. A haderő mérete és képességei a technológiai fejlődés következményeként kirobbanó költség eszkaláció miatt még szinten tartott erőforrások mellett is csökken.

Mindennek logikus eredménye, hogy a védelmi szektorok hatékonysága az európai jólét és stabilitás körülményei között, reális, kézzelfogható és azonnali külső fenyegetés hiányában nem követelmény többé. Így a védelmi szektorok számára a prosperitásnak vagy szélsőséges esetben a túlélésnek nem előfeltétele a változó biztonsági környezethez történő adaptáció, vagyis a korszerű, körülményekhez igazított, hadviselési képesség kialakítása. Egyrészt mivel a katonai dimenzió súlyvesztésével ez egyáltalán nem szükséges, mint ahogy nem is elégséges az állam túléléséhez, másrészt, mert a szövetségi rendszerekben a kisebb tagállamokat rendszerint megóvják. Nem beszélve arról, hogy egy hatékony haderő kialakítása jelentős erőforrásokat vonna el a társadalomtól és fenntartása konzerválná ezt a kollektív deficitet. Kockázatot egyedül egy rendszerszintű, globális háború jelentene. Ennek azonban minimális az esélye.

A stratégiai környezetben rendszereződött tényezők interakcióinak eredménye tehát 2017-ben, az időközben enyhén megforduló védelmi kiadások ellenére is, egy összességében gyengülő, fokozatosan jelentéktelenné váló védelmi kapacitást eredményez. A folyamat évtizedek óta elkezdődött, de a rendszerszintű sokként jelentkező pénzügyi-gazdasági válság és az azt követő fiskális megszorítások mutatták meg igazán a védelem, mint közjószág reális társadalmi megítélését, a preferencia sorrend legalján.

Kivételt egyedül azok a védelmi szektorok élveznek, amelyek az állam stratégiai céljainak alapeszközei, vagyis globális intervenciós képességekkel kell bírniuk. Ilyen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország védelmi szektora. Továbbá azok, amelyek földrajzilag közel esnek valamilyen világosan azonosítható, a társadalom által is érzékelt fenyegetéshez (vagyis baltiak, Lengyelország, Románia,

¹⁸ A korábban már tárgyalt, möllingi meghatározás.

Törökország). Végül pedig azok, ahol a nemzetgazdaság és a védelmi szektor metabolizmusa és kimondottan a védelmi ipar értékteremtési láncolata olyan hatékony, hogy a védelemre szánt erőforrás közgazdasági értelemben megtérül (pl. Csehország¹⁹).

A fentiek alól minden esetben kivételt jelent a méretgazdaságosság, vagyis a nemzetgazdaság és a védelmi ipar együttes kapacitása arra, hogy fenntartható, de drasztikus kapacitás bővítést hajtson végre és a nemzetgazdaságból a védelmi ipar felé irányuló, belföldi technológia transzfer útján megteremtse a Krause-féle²⁰ első kategóriájú védelmi ipari bázis kialakításának fundamentumait. Legalábbis akkor, ha a biztonságpolitikai környezet ezt szükségessé teszi és a politikai, társadalmi vélemény ezt felismeri (Németország).

Az olyan védelmi szektorok esetében, amelyek egyik ilyen kategóriába sem tartoznak még a szövetségi rendszerek is inkább a hatékonyságot gátló tényezőként jelentkeznek, mivel a szövetség katonai eminenseinek kapacitás feleslege lényegében előli a kisebb szövetségesek társadalmi által amúgy sem kívánt, európai színvonalra csak óriási erőfeszítéssel felhozható nemzeti védelmi szektorokat.

A stratégiai környezet paramétereinek dinamikája, a komplex rendszerekhez hasonlóan, a védelmi szektorok esetében differenciálódást, különböző változatok kialakulását idézi elő – és az aktuális környezeti tényezők függvényében - szétválasztja a jobbakat a rosszabbaktól, a hatékonyakat a kevésbé hatékonyaktól.

A tudatos, emberi irányítás erejébe vetett meggyőződésre épülő modern, humanista társadalmak csak nehezen, vagy egyáltalán nem képesek elfogadni a körülmények roppant hatalmának következményeit. Azt, hogy az emberi elme által megalkotott intézmények fejlődését, vagy visszafejlődését, tehát átalakulását leginkább a környezet kényszerítő ereje irányítja. A természettudományban a Darwin által megkezdett úton folyamatosan bővülő ismeretanyag ma már vitathatatlan tudományelméletnek számít a környezet szelekciós erejére épülő evolúció gondolata. Ennek társadalomtudományi, és ami még fontosabb, társadalmi szervesülése azonban továbbra is várat magára.

¹⁹ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

²⁰ KRAUSE, Keith: Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, - p. 212.

Az itt bemutatott „A védelmi szektor transzformációját befolyásoló tényezők” című tézisem elsődleges célja, hogy alátámassza, és koherens struktúrába formázza azt a felismerést, mely szerint a védelmi szektor fejlődése a saját környezete kényszereire adott – jórészt tudattalan – reakció eredménye. Ennek érdekében, a megszokott stratégiai és tervezési sémáktól eltérően, elsősorban természettudományi koncepciókra alapozva mutatom be és szintetizálom a védelmi szektor jelenségeivel foglalkozó nemzetközi és magyar szakirodalmat, valamint saját következtetéseimet. Amennyiben a vázolt megközelítem megalapozottsága igazolást nyer, akkor az egy újszerű logikai megközelítésnek ágyazhat meg. Ennek a logikának a következménye, hogy a védelmi szektorok nyílt, komplex hálózatok részeként egyértelmű és szoros függésben vannak a stratégiai környezetük paramétereivel, ezért transzformációjuk, kényszereik és sikerességük elsősorban ennek a viszonyrendszerük függvénye.

Ez a felismerés számos stratégiai következményt hordoz. Megközelítem szerint, a védelmi szektorok tudatos átalakítására vonatkozó stratégiák minősége, az átalakítást végrehajtó védelmi tervezés hatékonysága másodlagosak a körülmények uralmához mérten. Hiszen, ha a védelmi szektorok stagnálása, vagy visszafejlődése emberi hibákra vezethető vissza, akkor miért zajlott le ez a folyamat Európa számos országában hasonló módon?

Reményeim szerint az értekezése azonosítja a védelmi szektorok utóbbi évtizedekben lezajlott átalakulása mögötti valódi okokat; azokat a környezeti tényezőket, amelyek tudattalanul irányítják a haderők és védelmi iparok változásait, alakítják a társadalom és a politikai elit biztonságpolitikai megfontolásait.

A továbbiakban részletesen ismertetem, hogy a védelmi szektort befolyásoló tényezők változása kisebb részben tudatos és főként tudattalan folyamatok összességének eredménye. Ezek rendszerszintű kényszerei között a védelmi szektorok transzformációjának központi irányíthatósága egyértelműen illúzió.

Ez a felismerés, további kutatások után, megalapozhatja a védelmi szektor átalakításának indirekt eszközrendszerei kialakítását, amely a kényszerek által kijelölt pályán mozgó védelmi szektor sikertelen irányítása helyett, annak környezete formálására és a lehetőségekhez történő legoptimálisabb alkalmazkodására helyezi a

hangsúlyt. Ez új típusú védelmi tervezési felfogásnak ágyazhat meg a magyar hadtudományban és alternatívát kínál az elmúlt húsz év sikertelen védelmi tervezési megoldásainak.

Bevezetés

A tudomány fejlődése elsősorban nem fokozatos, hanem forradalmi folyamat. Néhány eleme masszív kihatással bír, mint például Kopernikusz, Newton vagy Darwin tanai, de a legtöbb inkább kisebb, lokális jelenség, mint például az oxigén felfedezése az Uránusz bolygón. A legtöbb ilyen felfedezést egy észlelési anomália előzi meg, amelyben az észlelt elemek, folyamatok nem illeszkednek a vonatkozó rendszerező elméletbe. Ezek az észlelések tehát olyan gondolkodást kényszerítenek ki, amely a korábbi szabályokkal szakítva új rendszerbe helyezi a megfigyelést, de ez az új rendszer cserében átalakítja az olyan, más jelenségekkel kapcsolatos gondolkodásunkat is, amelyeket korábban rendszerezettnek hittünk. — Thomas S. Kuhn

i. Az értekezés bemutatása

Az értekezés elsődleges célja a védelmi szektor általános működési dinamikájának bemutatása egy újszerű, alapvetően természettudományos és jellemzően multidiszciplináris vizsgálati koncepció alkalmazásával. Céлом ezért egy olyan megközelítési koncepció felállítása, amely a védelmi szektort a környezete részeként, kényszerek mentén „változó”, transzformálódó rendszerként szemlélteti. A célkitűzés alap kutatás jellege miatt, jelen értekezés keretei között, egy vizsgálati koncepció kialakítását és az annak keretében azonosított tényezők vizsgálatát, bemutatását tervezem.

A koncepció szükségességének tárgyalását, elméleti alapjainak megteremtését követően további célom olyan, meghatározó környezeti tényezők azonosítása, amelyek a megközelítésbe beilleszthetők, tehát a védelmi szektor transzformációját alapvetően befolyásolják.

A környezeti tényezők szelektív erőként felfogható értelmezését, az azt kiegészítő komplexitás teóriával együtt, a vizsgálat során alkalmazom.

A védelmi szektor környezetében azonosított, főbb befolyásoló tényezők (a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai és a társadalmi elit percepciója, a

kortárs hadszíntér, valamint a védelmi szektor működése) a fenti nézőpont alapján kerülnek részletes elemzésre.

A vizsgálat eredményeként igazolást nyerhet az a hipotézis, amely szerint *a védelmi szektorok transzformációját a belső és külső környezeti tényezők határozzák meg*, amelyek azonosíthatók, meghatározott hatásmechanizmusuk generalizálható, tehát különböző védelmi szektorokra (esetünkben az európai védelmi szektorokra) hasonló módon hatnak. Fontos kitérni arra, hogy a hipotézis, nyilvánvaló, de ezzel együtt megtévesztő trivialitása ellenére nem szervesült a meghatározó hadtudományi gondolkodásban. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a védelmi tervek elsődleges katonai inputja a NATO szövetségesek által alkalmazott tervezési rendszerben a fenyegetettség-értékelés. Ennél sokkal kevésbé meghatározó az a felismerés, hogy egy ország védelmi szektora nehezen képes túlnőni a környezeti tényezők által megszabott határokat. Egy példával élve, a tartós társadalmi támogatás hiányában, tartós pénzügyi támogatás nélkül, vagy épp túlzó erőigénnyel megjelenő haderőfejlesztési tervek a szakmai minőségüktől függetlenül, alkalmatlanok arra, hogy fenntartható és a környezethez alkalmazkodó fejlődési pályát jelöljenek ki a haderőknek.

Az itt tárgyalt jelenségek, tényezők tehát olyan makroszintű folyamatok eredményének tekinthetők, amelyek képesek behatárolni a védelmi szektor fejlődési irányát és ezért nagyban determinisztikus erejűnek tekinthetők.

A védelmi szektor alkalmazkodási kényszerének felismerése és konceptualizálása ezért fontos kérdés, amely részben alternatívát nyújt, részben megerősítheti, hitelesebbé és „valóság-állóbbá” teheti az ambíció-vezérelt tervezést. Egyben implikálhatja azt a következtetést is, hogy a tudatos irányítás, szakirányítás szerepe kevésbé jelentős (nyitott demokráciák esetében), ezért a védelmi szektor rendszere egyfajta „kényszerpályán” mozog, amelyet a rendszer környezete jelöl ki.

A védelmi szektor decentralizált, öntudatlan, környezeti tényezőktől erősen függő transzformációjának elfogadása újszerű koncepció lehet a magyar védelmi-stratégiai tervezési gondolkodásban és támogathat egy olyan hadtudományi párbeszédet, amelynek eredményeként egy kortárs, korszerű és komplex stratégiai tervezési rend alakítható ki.

Ennek kulcsa annak a felismerése, hogy a célok sikeres teljesülését a körülmények (vagyis a környezeti elemek) garantálják. Amennyiben egy stratégia a vezetni kívánt intézmény (tehát a védelmi szektor) környezetében lévő fontosabb elemek alakítására, formálására is kísérletet tesz, akkor az erőfeszítések vélhetően a körülményekhez optimálisan alkalmazkodó védelmi szektort eredményeznek. (Megjegyzés: ilyen környezeti elemek például; a társadalmi percepció, a hadiipari kapacitások realisztikus fejlesztése, vagy az adott nemzet gazdaságának és védelmi iparának méreteiből és kapacitásaiból adódó előnyök és hátrányok). A dolgozat során alkalmazott vezérlő elvem ezért az, hogy a vizsgált rendszer viselkedése a körülmények függvényében változik és ehhez képest a rendszert vezérelni hivatott stratégia határfoka alacsony. Sőt, valószínűleg elégtelen, amennyiben a környezet kényszereit figyelmen kívül hagyja.

A vizsgálat során felhasznált, peer-reviewed szakirodalmi források a védelmi szektorral kapcsolatos nemzetközi gondolkodás szempontjából reprezentatívnak tekinthetők. A magyar hadtudományi szakirodalomban a téma szempontjából releváns források feldolgozottsága és a téma magyar nyelvű irodalma némileg korlátozottabb. (A komplexitás teóriák alkalmazása kapcsán kivételt jelent Jobbágy Zoltán hadtudományi munkássága, akinek kutatásai elsősorban a háború természetére és a műveletek dinamikájára koncentrálnak.²¹)

Meg kell jegyezni, hogy a védelmi szektor egyes alrendszerének magyar nyelvű hadtudományi feldolgozottsága magas színvonalat mutat, amelyre a következő fejezetben részletesen kitérek, de az is megállapítható, hogy a védelmi szektor egészének, tudományos igényű, koherens vizsgálata viszonylag szűk forrásanyagot mutat fel. Ezért a védelmi szektorokat a környezeti tényezők kényszerei között, nyílt, öntudatlanul fejlődő, komplex rendszerként értelmező megközelítés újszerűnek mondható.

Kutatásaimat 2017. június 25-én zártam. A tézisben feltüntetett adatsorok kialakítása során törekedtem arra, hogy a 2015. évnél későbbi adatokat csak kimondottan indokolt esetben használjak. Ennek oka, hogy a 2014. szeptember 4-én, a walesi NATO csúcsertekezleten elfogadott védelmi költségvetési kötelezettségvállalás

²¹ Többek között: JOBBÁGY, Zoltán: On Adaptation in Military Operations: Tinkering and Bottom–Up Perspectives. In: AARMS. 2014, Vol. 13. No. 3. – p. 389-397., továbbá JOBBÁGY, Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. In: Joint Force Quarterly, 2007, Iss 46. – p. 90-95

hatására, 2015-2017 között meginduló európai, védelmi kiadásnövelés hatásai még nem egyértelműek, ezért ezek vizsgálata csak részleges következtetésekre lenne alkalmas. Ettől eltekintve a walesi kötelezettségvállalás is megerősíti azt, a magyar hadtudományos szakirodalomban tudományos igényességgel korábban nem szervesülő felvetést, hogy a szövetségi rendszer a nemzeti védelmi szektor transzformációjának egyik legjelentősebb tényezője.²²

ii. Az értekezés kialakítása során alkalmazott megközelítés ismertetése

A védelmi szektorok működésének és sajátosságainak vizsgálatához széles szakirodalmi bázis áll rendelkezésre. A kutatások túlnyomó része azonban jellemzően egy-egy jelenségre és annak eredőjére koncentrál. A teljesség igénye nélkül, ilyen a társadalom védelmi kérdésekhez való viszonya, védelmi költségvetés helyzete, a védelmi ipar hatékonysága, a tagállami „potyautazás”, a haderő képességeinek helyzete, a haderő transzformációjának állapota, vagy épp a védelmi tervezési rendszer hatékonysága.

Bár e kutatások nagy mélységben dolgozzák fel a védelmi szektorok működésének jellemző kérdéseit, ugyanakkor általában nem tesznek kísérletet a vizsgált ok-okozati összefüggések egységes mintába rendezésére. A meghatározó vezérlő elvek, minták azonosítására vonatkozó kutatásokat alapvetően megnehezíti, hogy a vizsgálati tartomány (a védelmi szektor) extrém összetettsége miatt *nehéz egyetlen meghatározó tényezőt azonosítani a folyamatok mögött*, mivel annak más paraméterekhez való viszonya körülményektől függő módon, viszonyított marad.

A védelmi kiadások alacsony szintje például jellemzően hangsúlyos indikátora a védelmi szektor transzformációs problémáinak. Két alacsony védelmi kiadási szinttel rendelkező védelmi szektor összehasonlító vizsgálata során azonban már nem feltétlenül meghatározó. Ilyen esetekben más tényezők (pl. intézményi kultúra és hatékonyság, biztonsági környezet, szövetségi-diplomáciai rendszerek) válnak fontossá. Következésképpen a védelmi szektorban zajló folyamatok összessége a multidiszciplinaritás irányába tolja el a vizsgálati fókuszot. A folyamatok elemzésének

²² A Magyar Kormány által bejelentett 2% ambíciószint NATO csatlakozásunk óta, tehát majd' két évtizede állandó célkitűzés. Az ambíciószint elérésére vonatkozó szilárd elkötelezettségét mutató közjogi eszközt azonban csak a walesi csúcsot követően hozta meg a Kormány. Ez is mutatja egyrészt a NATO, másrészt a geostratégiai környezet jelentős determináló hatását.

hatásfokát nagy valószínűséggel javítja a meglévő vizsgálati eszközrendszer és teóriák más tudományterületekről vett, újszerű koncepciókkal történő kiegészítése.

A védelmi szektor működése során azonosítható, nagyszámú változó átfogó, rendszerszintű vizsgálatához szükségesnek tűnik egy olyan megközelítés alkalmazása, amely képes kezelni és értelmezni egy ilyen összetett jelenség karakterisztikáját, elemeit és azok viselkedését.

A védelmi szektorok működésének holisztikus értelmezésére a hadtudományi szakirodalomban leginkább három területen történnek kísérletek. A politika-elméleti eredetű védelempolitikai megközelítés (a 21. századi források alapján) a védelmi szektort a politikai akaratot szolgáló és ezért a stratégia hatókörébe tartozó intézményként kezeli. A védelmi tervezési megközelítés a védelmi szektorra egy iteratív folyamat lépései köré szerveződő érdek- és intézmény csoportként tekint, amelyet egy központi folyamat képes kontroll alatt tartani. A közgazdasági megközelítésben a védelmi szektor intézményeinek működése elsősorban a piaci szabályok alapján történő interakcióik alapján kerül értelmezésre.

A politikai és tervezési megközelítésben közös, hogy egy centralizált irányítási rezsím (előbbi esetében a stratégia, utóbbi esetében a terv) szükségessége és minősége, tehát a felülről vezérelt folyamatok képezik a vizsgálat fő tárgyát. A védelemgazdasági megközelítés ezzel szemben trendek és szabályok vizsgálatából nyert következtetések alapján alkotja meg a folyamatok aggregát eredményeként, alulról, sokszor decentralizáltan szerveződő védelmi szektor értelmezését.

Mindhárom irányzat célja a védelmi szektor viselkedésének és folyamatainak jobb és teljesebb megismerése. De a tervezési és gazdasági megközelítés sokkal inkább koncentrálna a működés hatékonyságára, mint a „nagystratégiai” megközelítést preferáló védelempolitikai logika.

Végül, a védelempolitika és a tervezés egyre növekvő mértékben veszi figyelembe a védelmi szektor környezetének változásait, míg a gazdasági megközelítés a folyamatokra koncentrálna sokszor nehezen tudja értelmezni a nagy valószínűséget el nem érő, vagy ökol szabályoknak nem megfelelő, váratlan eseményeket.

Jelen értekezés a védelmi szektorban zajló folyamatok értelmezésére egy újszerű, sajátos megközelítést javasol, amely elsősorban a védelmi szektor és

annak működését döntő módon befolyásoló környezeti elemeinek viszonyára koncentrálnak, amelyek viszonyrendszereiket decentralizált módon alakítják ki.

Ez a - Patrick Porter szavaival, „kemény” strukturális determinizmusként²³ leírható - megközelítés alkalmazott eszközrendszerében és folyamat-felfogásában leginkább a védelemgazdasági szemléletmódhoz hasonlít, amennyiben elismeri, meghatározónak tartja és azonosítani igyekszik a trendek és szabályok kényszerítő erejét. Ugyanakkor közösséget mutat a nagystratégiai jellegű, védelempolitikai logikával abban, hogy a környezet vizsgálatát és értelmezését elsődleges fontosságúnak tekinti. A védelmi szektort komplex, adaptív rendszerként értelmező megközelítés nagyrészt megfeleltethető a Jervis és Waltz nevével fémjelzett strukturális realista irányzatnak.²⁴ Ez utóbbi az államok fejlődését a biztonsági környezet kényszerei között, azokkal összefüggésben vizsgálja. Különbség azonban, hogy a jelen értekezésben tárgyalt környezet nem csupán biztonsági relációban értelmezendő, hanem átfogja a gazdasági, társadalmi és technológiai jelenségeket is.

Itt felvetődhet a Lloyd²⁵- és egyéb, hasonló, PPBS²⁶ tervező rendszerekkel való közösség, ezek ugyanis szintén figyelembe veszik az előbb említett kereteket. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a PPBS rendszerű modellek alapvető logikájukban politika-, illetve cél-feladat vezéreltek maradnak és arra törekednek, hogy egy iteratív tervezési rendet alakítsanak ki. *Az általam javasolt megközelítés ettől eltér, mert a védelmi tervezési rendszer minőségét másodlagos problémának azonosítom, a védelmi szektor általános transzformációját befolyásoló tényezők megértésének fontosságához képest.* A későbbiekben részletesen kifejtem az angolszász szakemberek azon felismerését, mely szerint a gyorsan változó világ változékony trendjei közepette a hagyományos PPBS rendszerek (köztük a Lloyd modell) már csak korlátozottan képesek uralni a védelmi szektorok átalakulásának folyamatát. Ehhez csatlakozva, saját megállapításom továbbá, hogy a környezet és a vizsgált rendszer (tehát a védelmi szektor) kölcsönhatásának megértése a nélkülözhetetlen

²³ PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

²⁴ JERVIS, Robert: *Complexity and the Analysis of Political and Social Life*. In - *Political Science Quarterly*, 1997. Vol. 112, No. 4., valamint WALTZ, Kenneth N: *Theory of international politics*. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707

²⁵ LLOYD, R. M.: *Strategy and Force Planning Framework*, Strategy and Force Planning, Third Edition. Newport, RI: Naval War College, 2000.

²⁶ *Planning, Programming, Budgeting System* – lényegében a védelmi tervezési rendszerek angolszász változatainak vezérlő logikája.

első lépés a nagyobb cél, a védelmi tervezést irányító mechanizmus korszerűsítése felé. Ezért az a felvetésem, hogy a védelmi tervezési rendszer és a védelmi stratégiák tehát a legtöbb esetben, mintegy állatorvosi lóként, csupán reprezentálják a védelmi szektor rendszerének aktuális helyzetét.

A hagyományos vizsgálati koncepciók és a jelen értekezésben javasolt közötti további eltérés, hogy az itt alkalmazott „kemény” determinizmus, tehát a tényezők dominanciája, szinte teljesen negligálja a génusz szerepét. Utóbbit csupán a valószínűség szabályai között létrejövő véletlenszerű jelenségként, rendszerszinten nem értelmezi, annak funkcionális szerepet nem tulajdonít.

A védelmi szektor működését vizsgáló iskolákra visszatérve; egy másik besorolás szerint²⁷ a védelempolitikának van olyan irányzata, amely a „költésgvetési erőforrásokra összpontosít, és a védelmi kiadásokból kiindulva írják le a védelempolitikát.”²⁸

Utóbbi alapján a jelen tézisben javasolt megközelítés közel áll a védelempolitika gazdasági irányzatához. Ugyanakkor hangsúlyozni szükséges, hogy a tézisben végrehajtott vizsgálat az erőforrásokat a fiskális eszközökön túlmutató, szélesebb, materiális, humán és társadalmi értelemben kezeli. Másrészt, mint azt fentebb is kifejtettem, a megközelítés alapja a szabályalapú és determinisztikus folyamatok felismerésre.

Tény, hogy a védelmi szektorok vizsgálatának itt ismertetett felfogása a gazdasági megközelítéshez áll a legközelebb. De ez nem valamiféle ideológiai meggyőződésnek köszönhető, hanem annak, hogy a természettudományban használatos teóriák a matematikai alapú közgazdasági nézőponttal, számos eszközükben osztoznak.

Összegezve, a védelmi szektorok strukturális determinizmusból kiinduló vizsgálatát az a felismerés dominálja, hogy a rendszerként viselkedő szektor transzformációja elsősorban az elemeinek öntudatlan és sajátos alkalmazkodási erőfeszítéseinek eredménye, a környezet szelektáló körülményei között. Ez a vizsgálati koncepció a főbb iskolák elemeit vegyesen alkalmazza, és további kiegészítésre szorul a védelmi szektor, mint összetett rendszer átfogó vizsgálata érdekében.

²⁷ SZENES, Zoltán: A védelempolitika fogalma, tartalma és határai. In Nemzet és Biztonság, 2008. február, - p. 27-34.

²⁸ I.m. - p.33

A védelmi szektor rendszerszintű vizsgálatához szükséges, komplex rendszerként történő megfeleltetése még nem szervesült önálló tudomány területként. Ezzel együtt azonban ezen a területen is egyre bővül azon kutatások száma, amelyek a biztonsági környezet komplexitásából és a tervezési sémák általános kudarcából vezetik le a jelenlegi stratégiai keretrendszerek elégtelenségét.

A hidegháború monolitikus, sematikus és sok esetben lineáris ok-okozati viszonyait követő időszak stratégiai kudarcai, kiemelten az iraki és afganisztáni háborúk, a megoldatlan balkáni etnikai konfliktusok, újabban a társadalmi perifériák radikalizálódása, az internet információs fegyverként történő alkalmazása és még számtalan tényező erősíti meg azt a véleményt, hogy *a komplex és összekapcsolt hálózatokból álló biztonsági környezetben már nem lehetséges a korábbi elméleti sémák kritika nélküli folytatása.*²⁹

Ezt a felismerést erősíti az is, hogy az alulról szerveződő, komplex jelenségek vizsgálatának a hadtudományban komoly és dinamikusan bővülő szakirodalma van. Ezek a kutatások azonban elsősorban a fegyveres harc jellegére koncentrálnak és a műveleti tartományban maradnak. A komplexitást vizsgáló, a védelmi szektorok stratégiai problémáival foglalkozó elemzések száma továbbra is igen alacsony az egyéb, hagyományosabb megközelítésű kísérletekkel szemben.

Összegezve tehát, a tézis kialakítása során alkalmazott tudományos eszközök multidiszciplinárisak és kiemelten támaszkodnak azokra a kutatási koncepciókra, amelyek a vizsgált szerveződéseket tudattalan, a környezetük által meghatározott módon változó jelenségekként vizsgálják. Ez a megközelítés – feltevésem szerint - a védelmi szektor általános működésének elemzése során is alkalmazható.

²⁹ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdf/files/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.); VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present.; STRACHAN, Hew: The lost meaning of strategy. Survival, 2005. Vol. 47. Iss. 3.; EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. – p. 525-539; PORTER, Wayne - MYKLEBY Mark: A National Strategic Narrative. Woodrow Wilson International Center For Scholars. 2011- Forrás: <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf> (Letöltve: 2017. január 6.), LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) – p. 839

iii. Hipotézisek

- 1.) A védelmi szféra értelmezhető olyan mesterséges, komplex és adaptív rendszerként, amelynek változását a külső- és belső környezete határozza meg.
- 2.) A védelmi szektor környezetével folytatott interakciói során azonosíthatók olyan tényezők, amelyek jelentős befolyással bírnak a szektor működésére, fejlődése irányára. Ezek a tényezők – a kiválasztódás és a komplexitás elveinek megfelelően – más védelmi szektorokra is hatással vannak, vagyis hatásmechanizmusuk generalizálható. Ez lehetővé teszi a hasonló tulajdonságokkal bíró, de nem azonos védelmi szektorok vizsgálatát.
- 3.) A számos befolyásoló környezeti tényező közül kiemelt jelentőségű a stratégiai környezet, a szövetségesi rendszerek, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. századi hadviselés és a védelmi szektorok működéséből eredő további (belső) környezeti feltételek. Ezek vizsgálata a védelmi szektor nyílt, adaptív rendszerként történő viselkedését igazolja.

iv. A kutatómunka igazolása

A kutatómunka **aktualitása** és **fontossága** abban rejlik, hogy a 21. század biztonsági környezetének komplex, non-lineáris és rendkívül dinamikus változásai közepette a hagyományos, lineáris és leíró vizsgálati modellek (pl. a klasszikus stratégiai tervezés és gondolkodás) fokozatosan veszítenek alkalmazhatóságukból. A vizsgált rendszerek összetettségének növekedése innovatív vizsgálati eszközöket igényel. Erre az egyik lehetséges megoldás a természettudományban megfigyelt, de a társadalomtudományokban is alkalmazható, a környezet és az általa befolyásolt rendszer viszonyát leíró szelekciós, valamint a rendszerek összetettségét vizsgáló komplexitás elméletek felhasználása a biztonság összetett és nem-lineáris változásainak tanulmányozására.

Általános a szakértői konszenzus abban, hogy a stratégiai tervezés aktuális eszközszerkezete a 21. század változó körülményei között nem eléggé rugalmas. A környezet dinamikáinak védelmi szektorokra gyakorolt hatásának jobb megértése ezért hozzájárulhat a környezetformáló stratégiák kialakulásához. Az értekezés tehát azért aktuális és fontos, mert abban az időszakban kínál támogatást, optimális esetben pedig alternatívát a védelmi szektor elemzését és fejlesztését célzó hagyományos gondolkodási modelleknek, amikor erre egyre növekvő szükség van, az egyre komplexebbé váló és felgyorsuló valóság keretei között.

A kutatás **tárgyát** elsődlegesen a védelmi szektorok természetének vizsgálata és a védelmi szektorokra ható környezeti tényezők feltárása képezi. A vizsgálat során hozott gyakorlati példák elsősorban nyitott demokráciák védelmi szektorainak működését vizsgáló szakirodalmi forrásokból merítenek, így a vizsgálat - közvetve - az európai védelmi szektorok általános, rendszerszintű viselkedési mintáit is feltárja.

Az értekezés **célja** a védelmi szféra azonosítása mesterséges és komplex, nyitott, adaptív rendszerként, amelynek fejlődését a rendszer egyéb elemei és környezet befolyásolják. Kiemelt cél e tényezők, rendszerelemek azonosítása is, továbbá, a kiválasztott tényezők vizsgálatán keresztül annak megerősítése, hogy ezek a leginkább fontos befolyásoló elemei a védelmi szektorok környezetének. Végül a tényezők vizsgálatán keresztül azok hatásainak feltárása, amely lehetőséget ad a kis,

nyitott védelmi szektorok (köztük a magyar) fejlődési **lehetőségeinek és kényszereinek** további vizsgálatára.

A dolgozat elsősorban az európai és észak-amerikai védelmi szektorokat vizsgálja, ezért **térben transzatlanti kiterjedésű**. Ugyanakkor a 21. század védelmi szektorainak transzformációs pályája szorosán összekapcsolódik a globalizáció láthatatlan és látható interakcióin keresztül. Különösen igaz ez egy olyan kutatás esetében, amely a védelmi szektort komplex, nem-lineáris szerveződésként, tehát köznevéen a „pillangó hatás” tárgyaként és eredőjeként kezeli. Következésképpen, bár az értekezésben feldolgozott anyag zömmel a transzatlanti közösség vizsgálatához kapcsolódik, számos esetben a földrajzi hatályt lényegesen kiterjesztő, globális értelmezési sávokkal is operál. A kínai vagy éppen orosz részről felmerülő jelenségek, koncepciók, stratégiák meghatározó befolyással bírhatnak egészen távoli védelmi szektorok működésére is.

A dolgozat **időbeni korlátja** felöleli az emberi civilizáció által folytatott hadviselés teljes spektrumát, de leginkább a 20. és különösen a 21. századi eseményekre koncentrálnak.

Tekintettel arra, hogy az értekezés a védelmi szektorokat újszerű látásmódban vizsgálja, ezért **elméleti** beágyazása, a releváns határtudományok elméleteinek és gondolkodásmódjának összegző, multidiszciplináris bemutatása különös hangsúlyt kap a téma tárgyalása során. A meghatározó teóriák és a vizsgálati keretrendszer bemutatása, felépítése ezért szokatlanul nagy terjedelmet igényel. Ennek a megközelítésnek az előnye, hogy a védelmi szektorok komplex, nem-lineáris rendszerekként történő vizsgálata az értekezés elfogadása esetén megalapozottnak tekinthető, további kifejtést csak újabb kutatások megindítása esetén igényel, többek között, újabb tényezők azonosításának igénye esetén.

Meghatározó módszertani alapelv az elméleti következtetések rendszerének szilárd beágyazása a természettudományban elfogadott paradigmák alkalmazásával, majd ennek gyakorlati példákkal történő igazolása.

A dolgozatban alkalmazott **gyakorlati** tapasztalatok zömmel a releváns és magas impakt faktorról bíró szakirodalmi forrásokon alapulnak. Ebben a tekintetben a dolgozat a 21. századi kutatások egyfajta szemléjének is tekinthető a védelmi szektort befolyásoló tényezők vizsgálatának szempontjából.

A kutatómunka megalapozottságát a bevezetőben említett szakmai tapasztalataim, publikációim, valamint a felhasznált források tudományos hivatkozási jegyzéke igazolja. **Értekezésem kiindulópontja** és legfőbb támasza az a **személyes, empirikus következtetésem**, hogy a védelmi szektorok folyamatai – köztük a védelmi tervezés – problémáira a folyamatokon belül csak nagyon csekély feloldási lehetőség kínálkozik.

A védelmi tervezés hatékonysága, véleményem szerint, akkor javítható leginkább, ha intézményesül a felismerés, hogy a haderő fejlesztése és fejlődése kényszerek túsza. A kényszerek felismerése megkönnyíti a védelmi szektor alkalmazkodási folyamatát és segítheti a haderő fenntartható fejlesztését.

A kutatómunka **hitelessége**, mélysége és objektivitása, különösen a téma érzékeny és újszerű jellegére kiemelt szempontot képeztek. Alapos kutatásaimat igazolja 578 hivatkozás, valamint az irodalomjegyzékben feltüntetett, több mint 200 tétel. Kutatásaim során zömmel nemzetközi **forrásokra** támaszkodtam, de a releváns magyar forrásokat is figyelembe vettem.

Az értekezés összességében **egy újszerű vizsgálati szempontrendszer** teremthet meg, amely további kutatásokat tesz lehetővé a védelmi szektorok transzformációjának elemzéséhez. Egyben vizsgálja a védelmi szektorokra leginkább meghatározó befolyást gyakorló tényezőket. Továbbá, ezek kapcsán összefoglalja a releváns kutatásokat. Másodsorban a dolgozat egy **olyan látásmódot alapozhat meg**, amely szakít a jellemző, iteratív, mechanisztikus problémaszemlélettel és hozzájárulhat a védelmi szektorok összetett értelmezési lehetőségeinek megteremtéséhez.

Végezetül a tézisek kialakítását segítő érdemi részek a védelmi szektorokat vizsgáló a kortárs európai és amerikai szakirodalom igen széles körű szintézisének eredménye. Ennek a nagy mennyiségű forrásanyagának egy része a magyar hadtudományi szakirodalomban nem szervesült, ezért annak bemutatását a dolgozat és a kutatómunka önálló eredményének javaslom.

v. Az értekezés felépítése

Az értekezés a fentebb meghatározott kutatási célok vizsgálata és a hipotézisek bizonyítása érdekében az alábbi fejezetekre oszlik.

Az **első fejezet** célja a védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatának megalapozása, az alkalmazott teóriák (komplexitás, szelekciós elmélet, illetve ezek a biztonságelméletekben történő megjelenése) bemutatása. Ezen túlmenően a fejezetben hozott példák célja az első és második hipotézisben megállapítottak igazolása, vagyis a védelmi szektor mesterséges rendszerként történő értelmezése és annak determinisztikusan függő viszonya a környezeti tényezőktől. A vizsgálati keretrendszer kifejtése során a védelmi szektor és környezete relációja is bemutatásra kerül.

A **második fejezetben** a védelmi szektort az erőforrásokat képességekkel, majd biztonsággá alakító anyagcsere folyamat körül kialakult rendszerként határozom meg. ebből kiindulva, illetve vizsgálom az erőforrás átalakítás és hasznosulás közgazdasági vetületeit is. Ennek keretében a védelmi szektor folyamatait tökéletlen piacként értelmezem, amelyben azonban a piaci kudarcától eltérően a politikai-társadalmi igény és a katonai képességek biztosítása között viszonyrendszer azonosítható. A védelmi szektor működésének (tehát az anyagcsere folyamatok) értelmezését követően, a választott szakirodalmi forrásokra támaszkodva ismertetem azokat a tényezőket, amelyek jelentős hatással bírnak a védelmi szektor működésére.

A vizsgálat során kiemelten fontos tényezőként kerül azonosításra a nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. század jellemző hadviselési formái, valamint a védelmi szektor működése. Az említett tényezők kiválasztásával és karakterisztikájának, valamint a védelmi szektorra gyakorolt hatásának részletes ismertetésével igazolom a második és harmadik hipotézist. A nemzetközi példák feldolgozásán keresztül a fenti fejezetekben megadott példákon keresztül igazolom a választott tényezők fontosságának és hatásmechanizmusának általános érvénnyel bíró jellegét (harmadik hipotézis). A harmadiktól a hetedik fejezetig terjedő részben, a védelmi szektort nyílt, adaptív rendszerként körülvevő környezeti tényezőket mutatom be és elemzem általános hatásait a védelmi szektorokra. Ennek az öt

fejezetnek a célja annak a gyakorlati bizonyítása, hogy a védelmi szektor transzformációja milyen jelentős mértékben függvénye a saját környezetének.

Az **harmadik fejezetben** a nemzetközi tér trendjeit vizsgálom részleteiben. Ebben a fejezetben bemutatom, hogy a nemzetközi rendszerben az államok fejlődésénél tapasztalt erőszak monopolizáció ment végbe az utóbbi évtizedekben, amely stabil globalizációt és a történelem folyamán nem látott fejlődést eredményezett. A globalizációval egyidejűleg ugyanakkor a technológia fejlődése megnöveli a katonai hegemón lehetséges riválisainak eszköztárát és mozgásterét egyaránt. A stratégiai eszközök növekedésével a katonai megoldásoknak számos alternatívája jelenik meg, mintegy olyan új rendszerminőségként, amely a nemzetközi rendszer korábbi állapotait nem jellemezte.

Az **negyedik fejezetben** a szövetségi rendszerek dinamikáját és azok védelmi szektorokra gyakorolt hatását elemzem. Ezen rendszerek a védelmi szektornál magasabb szintű szerveződésként értelmezendők, amelyek pozitív externáliaként a védelmi ipar magas kapacitás volumene által termelnek biztonságot a részes országok számára. Bemutatom, hogy a szövetségi rendszerekben való tagság egyfajta paradoxona, hogy míg a nemzetek szempontjából biztonságtermelő körülményként lépnek fel, addig a kisebb védelmi szektorokat a biztonság-túlkínálat útján lényegében elcsökevényesedik, mivel azok biztonságtermelésére a túlkínálat miatt (amennyiben az ország nincsen közvetlen veszélyben) csekély társadalmi igény mutatkozik. A tehermegosztási vita ezért politikai természetű, racionális alapon a nagyobb szövetségeseknek mindig érdekükben áll majd a kisebb államok rendszeren belül tartása.

Az **ötödik fejezetben** a politikai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója által reprezentált környezeti kényszert elemzem. Ez az a faktor, amely döntően hozzájárul a védelmi szektor által kínált szolgáltatások társadalmi fogyasztási igényének meghatározásához. Bemutatom, hogy az uralkodó elméletek alapján, a társadalom a kapott információkkal arányosan képes jó pontossággal megítélni az ország helyzetét, biztonsági fenyegetettségét, adott esetben a védelmi kiadások arányos szintjét. A társadalom preferenciái nem csak direkt választáson keresztül manifesztálódnak, hanem az ún. kilépés-visszajelzés-lojalitás (exit-voice-loyalty) választási lehetőségek mentén passzívan is kifejeződhetnek. Ez utóbbi a védelmi szektorok túlélése számára különösen veszélyes tényezőt jelenthetnek, amennyiben

egyszerre tagjai egy szövetségi rendszernek és értékelik alul a társadalmi visszacsatolás szükségességét és fontosságát.

A **hatodik fejezetben** a 21. század hadviselési formáinak vizsgálata során ismertetem, hogy nemzetközi rendszer növekvő komplexitásának eredményeként a stratégiai kalkulus egyre növekvő bizonytalanságot eredményez. Ez a háború költségeinek növekedésével a saját beavatkozásainak spektrumát korlátozni nem képes katonai hegemon és a hegemon büntetésétől tartó riválisok nyílt kenyértörésének kerülését eredményezi. Ezt még tovább erősíti a stratégiai eszközként használható nyílt fegyveres konfliktus alternatíváinak növekedése. A klasszikus értelemben vett, globális kiterjedésű, 3. generációs fegyveres konfliktusok kialakulási esélye a fenti érvek és okok miatt, belátható időn belül valószínűtlen, amennyiben a hegemon által alakított szövetségi rendszer megőrzi a kohézióját.

A **hetedik fejezet** a védelmi szektorok működését vizsgálja a bemeneti tényezők (elsősorban erőforrások), a kimeneti tényezők (elsősorban képességek) és a szektor erőforrás-felhasználási (abszorpciós) tulajdonságainak (elsősorban hatékonyság) viszonyrendszerében. Ebben a fejezetben a hozott, nemzetközi példákon keresztül egyrészt megerősítem, hogy bizonyos globális és regionális tényezők védelmi szektorokra gyakorolt hatása generalizálható, ugyanakkor megerősítem azt, a szövetségi rendszerek tárgyalása során már reprezentált felismerést, hogy a védelmi szektorok mérete elsődleges tényező a hatékonyság során. Ez azt is jelenti, hogy a globalizáció által életre hívott változások, a biztonsági környezet, a társadalom biztonsági szemlélete, a technológia és a költségnövekedés a határokon túlnyúló együttműködés irányába szelektálja a védelmi szektorokat.

A „**Befejezés**” során összegzem a következtetéseimet, bemutatom tudományos eredményeimet.

vi. Magyar nyelvű források

A komplexitás és darwini szelekciós elméletek a védelmi szektor és környezete rendszerek interakciójaként történő értelmezése érdekében történő alkalmazása a magyar hadtudományi szakirodalomban korábban nem került publikálásra. Az egyes alrendszerek és környezetük viszonya kapcsán azonban számos szakirodalmi forrás

áll rendelkezésre és a komplexitás hadtudományi felhasználása kapcsán is születtek tudományos értekezések.

A védelmi szektort kívülről és belülről határoló rendszerek tárgyalása során a védelmi szektor védelemgazdasági megközelítésében nagyban támaszkodtam Balla Attila PhD értekezésére³⁰, amelyből számos ötletet merítettem és amely, véleményem szerint jócskán megelőzte korának általános magyar gondolkodását. A védelmi szektorral kapcsolatos társadalmi percepció evolúciójának specifikus magyar vonásai kapcsán Tóth Sándor³¹ PhD értekezését használtam fel.

A tervezési rendszerek és környezetük értelmezésének tárgyalása során a magyar tervezési rendszerek fejlődéstörténete során kiemelten merítettem a „sárga könyv”, vagyis a védelmi tervező rendszerről 2002. november 21-22-én megrendezett konferencián elhangzó előadások szerkesztett anyagából.

A „sárga könyv”³² értékei és következményei külön fejezetet érdének meg. Egyrészt bizonyítja, hogy a magyar védelmi tervezési és stratégiai elit gondolkodása nem sokkal a NATO csatlakozást követően a kor színvonalán állt, a vezetők hozzáértőn és lelkiismeretesen viszonyultak a védelmi szektor és a védelmi tervezés problémáihoz. Másrészt a tökéletes állatorvosi lova a magyar védelmi szektor két évtizede tartó válságának, amelynek problémáit annak ellenére sem sikerült megoldani, hogy azokat időben felismerték és kezelni próbálták. Többek között ez a könyv döbrentett rá arra, hogy a magyar védelmi szektor problémáira nem azon belül, tehát az iteratív rendszer hatékonyságának növelésén keresztül, kínálkozik megoldás. A belső állapotnál ugyanis sokkal inkább meghatározóak a környezeti determinizmusok. A Tárca Védelmi Tervező Rendszer funkcionak és szerves fejlődésének értelmezésében felhasználtam Ronkovics József³³ és Sticz László³⁴ munkáját.

Az európai kontinens „kölcsonös függőségeken és alárendeltségeken alapuló komplexitása”, vagyis az európai geostratégiai környezet interakcióinak feltárását

³⁰ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

³¹ TÓTH Sándor: A Magyar Honvédség imázsának aktuális kondíciói és arculatának néhány stratégiai dimenziója Doktori (PhD) értekezés, 2002.

³² HORVÁTH István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. 2002.

³³ RONKOVICS József: A védelmi tervezés napjainkban. Nemzet és Biztonság, 2008. július. – p. 54-59 Forrás: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/ronkovics_jozsef-a_vedelmi_tervezes_napjainkban.pdf (Letöltve: 2016. december 14.)

³⁴ STICZ László: A program-alapú haderőfejlesztés tendenciái a Magyar Honvédségben. – In. Honvédségi Szemle, 2008/3. – p. 19-27.

célzó háttér munkám során kiemelten támaszkodtam Babos Tibor európai politikai dinamizmusokat komplexen értelmező értekezésére.³⁵

A korszerű hadviselés karakterisztikájával foglalkozó magyar nyelvű irodalmat szintén áttekintettem és annak főbb gondolatait a saját logikám felépítése során felhasználtam. A témát elemző magyar nyelvű tudományos munkák száma kiemelkedő a tézisem egyéb fejezeteinek témáihoz képest. Ez nem is csoda, hiszen a hadviselés átalakulása közvetlenül is befolyással van a katonai vezetők által irányított szervezetekre és a feladat végrehajtás módozataira.

Ezeket a tudományos munkákat szemléltem és különösen Jobbágy Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe³⁶; Porkoláb Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében³⁷; Takács Attila: A posztmodern háborúk jellemzői³⁸; Resperger István: Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig³⁹, valamint Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején⁴⁰ c. műveire alapoztam.

Az említett cikkekben közös, hogy felismerik a hadviselés amorf és képlékeny jellegét, valamint a hadviselés környezetében végbemenő változások (kiemelten politikai, technológiai és doktrínális jellegű) és a hadviselés közötti interakciók kölcsönösségét és pozitív visszacsatolását. A komplex műveleti környezet haderőre gyakorolt transzformációjának értelmezése során Boldizsár Gábor elemzését használtam fel.⁴¹

A szövetségi rendszerek működése kapcsán magyar szakirodalmi forrásra nem támaszkodtam kiemelten, a társadalmi percepció kapcsán elsősorban Kiss Zoltán

³⁵ BABOS, Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-327-425-5

³⁶ JOBBÁGY Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe. Hadtudomány, 2015. E-szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/1_JOBBAGY_ZOLTAN.pdf

³⁷ PORKOLÁB Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében. Honvédségi Szemle, 2014. 6. szám

³⁸ TAKÁCS Attila: A posztmodern háborúk jellemzői. Honvédségi Szemle 2016. 3. szám.

³⁹ RESPERGER István: Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig, In: Szerk.: KOBOLKA István Nemzetbiztonsági alapismeretek. Budapest: Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013. - p. 31-66.

⁴⁰ SZENES Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. Hadtudomány, 2005. 4. szám

⁴¹ BOLDIZSÁR Gábor: A komplex műveleti környezet, In: Szerk.: Boldizsár Gábor, Szerk.: Wagner Péter A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban: Tapasztalatgyűjtemény. Budapest: Nemzeti Közszerződési Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, 2014. pp. 221-242.

László (angol átíratú)⁴², valamint Hajós Dezső⁴³ munkái voltak mérvadók. Jóllehet, ezek a specifikus magyar vonatkozások miatt nem kerültek hivatkozásra a törzsszövegben. Tekintettel arra, hogy jelen tézisem fókusza ennél tágabb, a védelmi szektor egészének rendszerszintű vizsgálatára törekszik, úgy gondolom, hogy saját vizsgálatom a fentebb bemutatott művek javaslatait kiegészítheti, azok egymással való koherenciáját növelheti.

A védelmi szektor szerves fejlődésének rendszerszintű vizsgálatára történő tudatos törekvést a Boldizsár Gábor által koordinált Átfogó Védelmi Index⁴⁴, valamint Szenes Zoltán tudományos munkássága⁴⁵ keretében azonosítottam.

vii. Angol nyelvű források

Az értekezés központi tézise, a védelmi szektor rendszerként, saját környezetével folytatott interakciói eredményeként fejlődő, mesterséges szerveződésként történő alapötletét Konrad Lorenz: Behind the Mirror (magyarul a „Tükör hátoldala”, eredeti német kiadásában „Die Rückseite des Spiegels”)⁴⁶ című műve adta. Ez ébresztett rá arra, hogy mennyire megdöbbentően hasonlatos az emberi elme alkotta szerveződésekhez az a biológiai evolúcióban megfigyelt jelenség, miszerint a szerveződések mindenkori viselkedését a környezetükkel folytatott interakciókból nyert és feldolgozott információk és erőforrások mozgatják.

Ez a felismerés indította el vizsgálódásomat a természettudományok evolúciós irodalmának területén (Dawkins⁴⁷, Dennett⁴⁸, Ridley⁴⁹), valamint a komplexitás elméletek és azok evolúcióval történő kapcsolódása vonatkozásában (a teljesség

⁴² KISS, Zoltán László: Changes in Hungarian Public Opinion on Security In szerk. Maria Vlachová: Defence and the Military. Public Image of Security. 2003.

https://www.researchgate.net/profile/Biljana_Vankovska/publication/240634397_Public_Image_of_Security_Defence_and_the_Military_in_Macedonia_In_a_Broken_Mirror/links/00b4953308e7c91e7b00000.pdf#page=126 (Letöltve: 2015. március 4.)

⁴³ HAJÓS Dezső: A védelmi szektor kommunikációjának megváltozott kihívásai és lehetséges válaszai az önkéntes haderőre történő áttérés időszakában. PhD értekezés. 2005

⁴⁴ <http://biztonsagpolitika.hu/cikkek/atfogo-vedelmi-index-konferencia> (Letöltve: 2017. március 4.)

⁴⁵ SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). – In. Honvédségi Szemle 2012/6.

⁴⁶ LORENZ, Konrad. Behind the mirror: A search for a natural history of human knowledge. London: Methuen, 1977. ISBN: 0416942806

⁴⁷ DAWKINS, Richard (1976): The Selfish Gene. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152

⁴⁸ DENNETT, Daniel C: Darwin's dangerous idea. The Sciences. 1995. Vol. 35. Iss. 3.

⁴⁹ RIDLEY Matt: The evolution of everything: How new ideas emerge. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9

igénye nélkül, Weaver⁵⁰, Beyerchen⁵¹, Hunt⁵², Silver⁵³, Harford⁵⁴). A természettudományos alapokon nyugvó keretrendszer gerincét Hodgson és Knudsen teóriája biztosítja.⁵⁵

Ezen elméletek védelmi szektorra történő alkalmazása önmagában nem újdonság, számtalan mű született a szektor egyes alrendszerének vizsgálata kapcsán (például: Krulak⁵⁶, Jobbágy⁵⁷ - hadviselés; Mazarr – védelmi tervezés⁵⁸; Stulberg és társai – haderőstruktúra, haderőkultúra⁵⁹, Ramalingan - külpolitika⁶⁰; Hartley és mások – védelmi kiadások⁶¹), ugyanakkor ezek egyike sem formált igényt és ambíciót a védelmi szektor teljes, rendszerszintű működésére.

A védelmi szektor anyagcserét folytató (metabolisztikus) szerveződésként történő bemutatása átveszi Markowski és társai értelmezését⁶², valamint nagyban támaszkodik Hartley⁶³ elemzéseire. Ezt kiegészíti Sandler és Hartley munkássága.⁶⁴

⁵⁰ WEAVER, Warren: Science and complexity. – In: KLIR, George: Facets of Systems Science. United States: Springer. 1991. – p. 449-456. ISBN: 978-0-306-46623-6

⁵¹ BEYERCHEN, Alan: Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. – In: International Security. 1992. Vol. 17. Iss. 3. - p. 59-90.

⁵² HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375

⁵³ SILVER, Nate: The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082

⁵⁴ HARFORD, Tim: Adapt: Why Success Always Starts With Failure. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

⁵⁵ HODGSON Geoffrey, M., KNUDSEN, Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. – In: Journal of Economic Behaviour and Organizations. 2006.

⁵⁶ KRULAK, C. C. : Warfighting. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)

⁵⁷ JOBBÁGY Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. In Joint Force Quarterly, 2007, Iss 46. – p. 90-95

⁵⁸ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁵⁹ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

⁶⁰ RAMALINGAM et al, "Exploring the Science of Complexity: Ideas and Implications for Development and Humanitarian Efforts (2008) <http://www.odi.org.uk/resources/download/583.pdf>

⁶¹ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

⁶² MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁶³ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003.

HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics. 2010. Vol. 21 Iss 5-6. – p. 414

HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

A stratégiai környezet elemzése során kiemelten támaszkodtam a nemzetközi környezetet anarchikus rendszerként szemlélő neorealista, strukturális realista irányzatok képviselőire, mint Buzan⁶⁵, Jervis⁶⁶ és Waltz⁶⁷. Az államok szerveződése, fejlődése majd az erőszak kisajátítása elméletének ismertetése során Pinker⁶⁸ és Harari⁶⁹ téziseit vettem alapul. Az elrettentési teóriák ismertetése során Mearsheimer⁷⁰ és Morgan⁷¹ megfigyeléseire építettem.

A szövetségi rendszerek tárgyalása során a célom a bevezető korábbi részeiben hangsúlyozott „rendszer és környezete” interakcióinak bemutatása volt. Ezért ezt a fejezetet elsősorban a szövetségek gazdasági, játékelméleti megközelítéseit vizsgáló forrásokra alapozom. A témában meghatározó szakirodalmi források, Olson és Zeckhauser⁷², Sandler és Hartley⁷³, valamint Becker⁷⁴.

A 21. század jellemző hadviselési formáinak tárgyalása során, tekintettel az elérhető források hatalmas mennyiségére, azok konvergáló következtetéseire és a téma viszonylagosan széles magyar nyelvű feldolgozottságára, azokat az elméleti irányokat szemléltem, amelyek előrevetítették az Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország viselkedését és a hadviselés változó értelmezési narratíváit. Ilyenek, amerikai részről Krepinevich⁷⁵, Hoffman⁷⁶ és a hadviselés jövőbeni formáit elemző

⁶⁴ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

⁶⁵ BUZAN, Barry: Regional security complex theory in the post-Cold War world. Theories of new regionalism. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4

⁶⁶ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.

⁶⁷ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 - p. 127

⁶⁸ PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

⁶⁹ HARARI, Yuval Noah. Sapiens: A brief history of humankind. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

⁷⁰ MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

⁷¹ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1.

⁷² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.

⁷³ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3.

⁷⁴ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2.

⁷⁵ KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.), valamint KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás:

Marston⁷⁷, Clark⁷⁸, valamint orosz részről Geraszimov⁷⁹, kínai részről pedig Liang és Xiangsui⁸⁰. A politikai és társadalmi elit biztonságpercepciójával kapcsolatos megfontolásaimat minden más múnél inkább formálta Kahnemann és Tversky⁸¹ kognitív értelmezési mechanizmusokkal kapcsolatos megfigyelése. A társadalom értelmezési és döntéshozatali képességei kapcsán Berinsky⁸² tudományos összegzéseiből és annak felhasznált irodalmának szemléjével alakítottam ki vizsgálatomat, építve Mueller⁸³, valamint Ringsmose és társai⁸⁴, továbbá Eiser⁸⁵

<http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁷⁶ HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.), valamint HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás:

https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj7Ir58ajUAhVImBoKHUdGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usq=AFOjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.) és HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007. Forrás:

http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁷⁷ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás:

http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁷⁸ CLARK, Sean: Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition, Comparative Strategy, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

⁷⁹ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁸⁰ ⁸⁰ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodalooop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

⁸¹ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458

⁸² BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4.

⁸³ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁸⁴ RINGSMOSE, Jens, BØRGESEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. European Security 2011. Vol. 20. Iss. 4, valamint JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. Cooperation and Conflict 2015. Vol. 50. Iss. 2.

⁸⁵ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás:

<http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

megfigyeléseire. Továbbá alkalmazom Hirschmann⁸⁶ kilépés-visszajelzés-lojalitás elméletét.

A védelmi szektor működésének, ipari folyamatainak szakirodalma a dolgozat már említett forrásainak szintézisével kiegészített saját következtetéseimen alapszik, de meghatározóan befolyásolta Kiss Judit⁸⁷ nagyszerű monográfiája a kelet-közép európai védelmi szektorokról.

⁸⁶ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

⁸⁷ KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

I. A védelmi szektor természettudományos eszközrendszerrel történő vizsgálatának lehetőségei

“A boldog családok mind ugyanolyan boldogok. A boldogtalanok pedig mind máshogy szomorúak.” (A sikernek csak egy receptje van, a kudarcnak száz.) – Tolsztoj, Anna Karenina

I. 1 Bevezető, az alkalmazott vizsgálati logika és keretrendszer

A fejezet célja a tézis első számú hipotézisének gyakorlati példákon és konceptuális logikán keresztül történő bizonyítása. Tehát annak igazolása, hogy a védelmi szektor és környezete értelmezhető rendszerek és elemeik folyamatos interakciói összességként, amelyben a védelmi szektor megfeleltethető egy mesterséges, komplex és adaptív rendszernek.

Ennek érdekében szükségesnek ítélem a biológiai evolúcióban megfigyelt alkalmazkodás (adaptálódás) jelenségét a mesterséges szerveződések szintjén vizsgáló, abba átültető komplex adaptív rendszerek tudományteóriájának bemutatását.

E szerint, amennyiben egy vizsgált rendszer egy nagyobb rendszer alrendszereként viselkedik (tehát nyitott), számtalan alrendszere aggregát tulajdonságait és azok egymással folytatott interakcióinak eredményeit fejezi ki (tehát összetett, más néven komplex). A rendszer viselkedésében meghatározók annak külső és belső környezetével folytatott interakciói. Az ilyen interakciók úgy épülnek fel, hogy a rendszer környezetének egy paraméterében bekövetkező változás reakciót vált ki a rendszer elemeiből, amelyek végül a rendszerszintű viselkedést is befolyásolják. Így, a rendszer viselkedése, legalábbis amíg a rendszerelemek reakcióihoz erőforrás áll rendelkezésre, dinamikusan változik. Az elemek interakciója véletlenszerű, így azok eredménye legtöbbször nem-lineáris kimeneteket eredményez. Ez alatt azt értem, hogy a környezet aktuális egyensúlyában beálló, egyetlen apró változás, aránytalanul nagy hatással lehet a környezet egészének viselkedésére.

Az ilyen szerveződés külső és belső környezetével folytatott interakcióinak vizsgálata közben azonban a véletlenszerűség ellenére is karakterizálhatók bizonyos,

markáns hatást kifejtő környezeti tényezők és kimutatható azok a vizsgált szerveződésre gyakorolt hatása is.

Amennyiben tehát a komplexitás rendszerelméletéből indulunk ki, akkor vizsgálatunk eredményeképpen egy olyan tényező- és hatás-együttest nyerünk, amely segítheti a védelmi szektor változásai mögött álló ok-okozati viszonyok feltérképezésében.

A komplexitás elmélete kiegészítést igényel egy olyan tudományteóriával, amely a környezet és annak determinisztikus (szelekciós) szorításában lévő rendszerek viszonyát vizsgálja. Ez az elmélet a darwini szelekció teóriájának mesterséges szervezések esetében is alkalmazható válfaja, az általános darwinizmus. Az általános darwinizmus a környezet által kiváltott hatásokra koncentrálna vizsgálja a rendszerek alkalmazkodási képességét. A rendszer adaptálódása akkor jön létre, ha a környezet által kiváltott változások között van olyan, amely a megváltozott környezeti tényezők között is előnyös tulajdonságokkal ruházza fel a rendszert.

A védelmi szektor vizsgálatának kontextusában azért fontosak ezek az elméletek, mert megalapozzák a védelmi szektor viselkedésének és transzformációjának későbbi fejezetekben folytatott rendszer-szemléletű vizsgálatát. Továbbá, az alkalmazott megközelítésből kiindulva, gyakorlati példákon keresztül megvilágíthatóvá válik a védelmi szektor függősége a saját környezetének körülményeitől. Ez azt is implicálja, hogy a védelmi szektor változása jelentős mértékben tudattalan, decentralizált folyamatok összessége.

Alapvető feltevés tehát, hogy a védelmi szektor értelmezhető mesterséges szerveződésként, amely a belső- és külső környezeti tényezők változása és interakciói nyomán dinamikusan változik. Ezt a feltevést a témával foglalkozó nemzetközi szakirodalom implicit alkalmazza,⁸⁸ de önálló teóriaként nem tárgyalja.

⁸⁸ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdf/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)
STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567
HODGSON Geoffrey, M., KNUDSEN, Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. – In: Journal of Economic Behaviour and Organizations. 2006.
KRULAK, C. C. : Warfighting. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)

A feltevés igazolása akkor lehetséges, ha azonosításra kerülnek a védelmi szektor fejlődését befolyásoló külső- és belső tényezők, amelyek igazolhatóan változást idéznek elő a védelmi szektorok viselkedésében és struktúrájában.

I. 2. A komplexitás természete és a komplex adaptív rendszerek

A technológiai és társadalmi fejlődés nyomán egyre összetettebbé váló, emberi tevékenység eredményeként kialakuló (tehát mesterséges) rendszerek vizsgálatának növekvő fontossága, nem új felismerés. Már Clausewitz, a háborúról írt műve is kiterjedten foglalkozott a jelenséggel.⁸⁹

A komplexitás, mint a rendszerek összetettségének tudománya azonban elsősorban a II. világháborút követően kezdett szervesülni a tudományos gondolkodásban. Abban az időszakban, amikor az Amerikai Egyesült Államok gazdasági fejlődése és a tudomány – nem utolsósorban katonai célú – fejlesztése olyan szintre ért, amelynek értelmezése és irányítása meghaladta az államok és stratégiai menedzsmentek rendelkezésére álló eszközrendszerek kapacitásait. Ez a változó (gyorsuló és összetettebbé váló) intézményi környezet egyre növekvő számú, új kérdést és problémát vetett fel. (A 20. század végén megkezdődő technológiai forradalom és globalizáció a II. világháború időszakához mérhető, talán azt is meghaladó változásokat hordoz, amelyek aláhúzzák az új, innovatív megközelítések fontosságát.)

A komplexitás értelmezési kísérleteinek sorában úttörő fontosságú Warren Weaver „Science and complexity” c. műve (1948)⁹⁰, amelyben a tudomány előtt álló problémákat három csoportba osztotta.

Az első az egyszerűségből fakadó problémák köre, amely kevés változó interakcióját vizsgálja. Ide sorolható például a malthusi népességtudomány, amely a lakosság változását (első változó) vizsgálta az idők folyamán (második változó).

A második problémakör a szervezetlen komplexitás, amely már változók (populáció) trillióit is tartalmazhatja, tehát rendkívül nagyméretű populációt, de a rendszer

⁸⁹ BEYERCHEN, Alan: Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. – In: International Security. 1992. Vol 17. Iss. 3. - p. 59-90.

⁹⁰ WEAVER, Warren: Science and complexity. – In: KLIR, George: Facets of Systems Science. United States: Springer. 1991. – p. 449-456. ISBN: 978-0-306-46623-6

viselkedése meghatározható az elemek viselkedésével kapcsolatos matematikai kalkulációk által. Ez azért lehetséges, mert a nagyszámú elemek interakciói nem mutatnak fel nagy variációt, tehát jellemzően nem vagy csak egyféleképpen lépnek interakcióiba (pl. a zárt térben lévő levegő molekulák és ezek hőmérsékletének mérése).

Végül, jelen kutatás szempontjából leginkább releváns probléma a **szervezett komplexitás**, amely *olyan jelenségeket vizsgál, amelyek közepes- vagy nagyszámú változókat tartalmaznak*, amelyek interakciói (a variáció nagy száma miatt) véletlenszerű mintázatokat mutatnak, miközben egy szerves egész részeként viselkednek. A rendszerelemek viselkedésének összessége azonban nem egyenlő a rendszer viselkedésével, mert az egymással folytatott interakciók és a lehetséges, új alkalmazkodási megoldások variációs száma túl magas. Ez a jelenség az additivitás hiánya. Gyakorlati példával élve, egy komplex szerveződés, mint a védelmi szektor esetében pl. a különleges műveleti alakulatok minőségi javulása nem feltétlenül eredményezi a teljes haderő harcoló képességének ezzel arányos javulását.

Jó példát szolgáltat a rendszerelemek nem additív viselkedésére az iraki hadsereg moszuli összeomlása 2014. június 2-10 között. Az iraki biztonsági erők 2012-ben 17 milliárd dolláros büdzsével rendelkeztek és robusztus (a világon az 5. legnagyobb méretű) amerikai katonai segínyt kaptak. Ez elegendő volt arra, hogy a haderőfejlesztés területén kiemelkedő gyorsaságú és nagyságrendű transzformációt hajtsanak végre.⁹¹ A védelmi szektor haderőfejlesztési elemének sikeressége azonban nem eredményezte a védelmi szektor egészének hatékonyságnövekedését. Ennek oka, hogy a katonai alakulatok belső viszonyai (szektarianizmus, korrupció, diktatórikus vezetési rend, visszacsatolások hiánya) megakadályozták a haderőfejlesztés területén elért eredmények optimális, rendszerszintű fejlődéssé alakítását. Ennek köszönhetően, a papíron elsővonalbeli alakulatként számon tartott iraki 2. hadosztály napok leforgása alatt összeomlott egy katonai értelemben egyértelműen gyengébb ellenféllel szemben.⁹² Ebben az esetben tehát a rendszerszintű adaptálódást és hatékonyságnövelést (tehát az iraki biztonsági erők

⁹¹ MARCUS, Jonathan: Factors behind the precipitate collapse of Iraq's army. BBC Analysis. Forrás: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838435> (Letöltve: 2016. június 3.)

⁹² ABBAS, Yasir – TROMBLY, Dan: Inside the Collapse of the Iraqi Army's 2nd Division. Forrás: <https://warontherocks.com/2014/07/inside-the-collapse-of-the-iraqi-armys-2nd-division/> Letöltve: 2016. június 3.)

feladatmegoldó képességét) aláásta az alrendszer (2. hadosztály) hatékonysági kudarcra és egyben anullálta a pozitív haderőfejlesztésből eredő előnyöket.

A szervezett komplexitás tehát releváns a védelmi szektor vizsgálata során is, mivel legfontosabb kérdései a rendszerelemek viselkedésének vizsgálatára irányulnak (pl. mi dönti el egy mázsa gabona árát, vagy milyen tényezők határozzák meg egy haderő harcokcsijainak számát) a rendszerelemek környezetükkel és egymással folytatott interakcióin keresztül.

A komplexitás pontos meghatározása, éppen a rendszerelemek és interakcióik nagy variációs lehetőségei miatt ugyan számos problémába ütközik, de amennyiben megfelelő általánossággal közelítünk a kérdéshez, akkor a jelenségeket rendszereknek, azok alegységeit pedig rendszer elemeknek tekintve kialakítható egy általános definíció.

A komplex adaptív rendszereket Mitleton-Kelly⁹³ rendszerelemek interakcióinak eredményeként kialakuló tulajdonságok, struktúrák és viselkedési minták összességéként azonosítja. A rendszerelemek egymással folytatott interakcióinak variációs lehetősége végtelen és potenciálisan mindegyik interakció befolyásolhatja a rendszer viselkedését új tulajdonságok, vagy viselkedési minták létrehozásával. Cserében a rendszer megváltozott viselkedése is folyamatosan visszahat a rendszerelemekre, újabb tulajdonságok, struktúrák és viselkedési minták létrehozását eredményezve.

A meghatározás alapvető feltétele, hogy a rendszerek határai másik rendszerekkel érintkeznek, jóllehet, jelen kutatás kialakítása során, ezek egy része figyelmen kívül hagyható (például az európai törvénykezés evolúciója valószínűleg rövidtávon nem fejt ki közvetlen befolyást a védelmi szektorok fejlődésére). A vizsgálat ezért a nyitott, komplex rendszerekre terjed ki, amelyeket a szaknyelv komplex adaptív rendszereknek (Complex Adaptive System, vagy CAS) nevez.

A CAS teóriák kiinduló pontja, hogy a megismerési apparátus (új kutatási módszerek, technológiák, stb.) növekedésével szükségessé vált a felismert jelenségek modellezése és rendszerszintű vizsgálata. A komplex, rendszerszintű vizsgálat

⁹³ MITLETON-KELLY, Eve: Complex Adaptive Systems in an Organisational Context: Organisations as Co-evolving Complex Adaptive Systems. ESRC Business Processes Resource Centre, University of Warwick, 1997. Idézve: HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375 - p. 108

szükségességének felismerését a témát kutató Serena Chen ezt Edward Lorenz kísérletéhez kapcsolja.⁹⁴

Lorenz, meteorológusként, a csapadék vizsgálat szabályszerűségeinek vizsgálatára tett kísérletet, számítógépes szimuláció segítségével. A szimuláció eredményeként azt a felfedezést tette, hogy a vízrendszerben már a legkisebb mértékű változások is aránytalanul nagymértékben befolyásolhatják a vízrendszer jövőbeni viselkedését. Következésképpen, tekintettel a változók szinte végtelen mennyiségére, az nem jósolható meg pontosan. Ebből alakult ki az a felismerés, hogy a természeti rendszerek komplexitása nem teszi lehetővé azok viselkedésének pontos előrejelzését.

A Lorenz-féle kísérlet híressé vált kijelentése, mely szerint: egy pillangó szárnycsapása Brazíliában tornádót okozhat Texasban, valójában a rendszerek elemei közötti interakciók egyik lehetséges, bár alacsony valószínűségű kimenetére utal, hogy egyes (esetenként marginális és egymástól távol eső) paraméterek változása akár aránytalanul nagy változást idézhet elő a rendszer szintjén. Lorenz alapján a „káosz elmélet” azon rendszerekre érvényes, amelyek dinamikusak, vagyis a rendszer adott pillanatban mutatott magatartása befolyásolja annak későbbi viselkedését; valamint nem-lineárisok, vagyis részeik jellemzően exponenciális és nem additív viszonyrendszert mutatnak (vagyis az egész nem a részek összessége).⁹⁵

Az ilyen rendszerek főbb sajátosságai a fentiek alapján igazolhatók. Kutatásunk szempontjából a nyitott, komplex és adaptív rendszerek további fontos tulajdonságai a decentralizált irányítás, az összekapcsolódottság és az együtt fejlődés.⁹⁶

A decentralizált irányítás (distributed control) arra utal, hogy a sokféle elem sokféle interakciói között nincsen egyetlen olyan sem, amely a többi folyamattól teljes függetlenül képes a rendszer viselkedésének irányítására. Ez szöges ellentétben áll az emberiség korábbi történelem- és társadalomszemléletével, amelyet királyok és

⁹⁴ CHAN, Serena: Complex Adaptive Systems.

Forrás: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20Systems.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)

⁹⁵ LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. – In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol 20. Iss. 2. – p. 130-141.

SILVER, Nate: The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082

⁹⁶ CHAN, Serena: Complex Adaptive Systems. Forrás: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20Systems.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)

nemzeti hősök tetteiről szóló történetek formáltak, ugyanakkor egyre inkább szükségessé váló látásmód a globálissá növekedett és összekapcsolódott rendszerek korában, ahol bármilyen apró változás potenciálisan nagy rendszerszintű kihatással bírhat. (Személyes véleményem, hogy a komplexitás véletlenszerű eseményei és a nyílt rendszerek környezeti kényszerei egyértelműen jóval nagyobb történelemformáló erővel léptek fel, mint egyes emberek személyes kvalitásai.)

Napóleon a jéna-auerstadti diadalmas ütközetben (1806), amelynek eredményeként alávetett státuszba kényszerítette a Porosz Birodalmat „elfelejtkezett két hadtestről, nem adott utasításokat a harmadiknak és valószínűleg egy negyediknek és meglepte az ötödik által végrehajtott manőver”.⁹⁷

Moltke, akit a hadtörténelem a német újra egyesítési háborúk katonai géniuszaként tisztel, első jelentős hadi sikere során még saját beosztottjai előtt sem volt ismert, amely jól szemlélteti, hogy mennyire volt valójában jelen a csata forgatagában. Az egyik hadosztályparancsnok a köiniggratzi csata (1866) során, kézhez kapva a parancsait így válaszolt segédjének: „Ez mind nagyon jó. De ki az a Moltke tábornok?”⁹⁸

A másik kiemelendő tulajdonság a kapcsolódás, vagy összekapcsolódottság (connectivity), amely a rendszereknek a saját külső környezetükkel (határoló és nagyobb rendszerekkel), valamint alrendszereikkel folytatott interakciók összessége, amelynek eredményeként a relációk- és interakciók folyamatosan bővülnek és változnak.

Az összekapcsolódott rendszerekre a legjobb példa a globalizáció, amely egyrészt az információ technológia fejlődésével, másrészt az utazási és szállítási költségek csökkenésével kapcsolt össze távoli kontinenseket (rendszereket), amelyek saját társadalmi, politikai és gazdasági rendszertulajdonságaikkal „csatlakoztak” a globális rendszerhez és fejtenek ki befolyást annak viselkedési mintázataira. Az

⁹⁷ JOBBÁGY Zoltán: Analysing the Nature of War: Past, Present, and Future. PPT előadás. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewj40PGB1IjUAhWhHpoKHVYFDoMQFggwMAI&url=http%3A%2F%2Fhhk.uni-ke.hu%2Fuploads%2Fmedia_items%2FIt_col_dr_zoltan-jobbagy-analysing-the-nature-of-war-past-present-and-future.original.ppt&usq=AFQjCNHdNXCRLdrBBhRqt6KPM-d5kGGs0Q&sig2=4eZm-xrugQZbsMw4ooiFBQ (Letöltve: 2017. március 1.)

⁹⁸ PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. US. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 – p. 286

összekapcsolódott hálózatok egyben rendkívüli mértékben felgyorsítják az új rendszerjellemezők létrejöttét.

Erre jó példa, hogy az első kereszties hadjárat során az antiókhiai ütközetben (1098) a városból kitörő keresztény lovagok azért tudtak, a kor lovagi kultúrájában szinte ismeretlen *összefegyvernemi* taktikát alkalmazni és egy ötször nagyobb arab seregre pusztító vereséget mérni, mert Európa fél tucat, ezer embernél nagyobb sereg vezetésére alkalmas katonai vezetője közül legalább egy a soraikban harcolt (Bohemund de Hautville).⁹⁹ A taktikai sikerhez szükséges tudás-transzferhez tehát majd' ezer évvel ezelőtt a véletlenek sorozata és egy, a tudással rendelkező ember három és félezer kilométeres utazása kellett.

Ezzel éles ellentétben áll, hogy a 2011-ben kirobbanó líbiai polgárháború során a lázadókat amerikai egyetemisták a twitteren keresztül látták el az AK-47 használati utasításával, illetve rögtönözhető tüzérségi fegyverek összeszereléséhez szükséges tudással. A tudás transzfer átfutási ideje a kéréstől az adatszolgáltatásig maximum egy órát vett igénybe, a távolság pedig semmilyen nehezítő tényezőt nem jelentett.¹⁰⁰

Végül az együtt fejlődés (co-evolution) a rendszerek és elemeik folyamatos és kölcsönös egymásra hatását és fejlődését jelenti. Az együtt fejlődésre jó példa a doktrína és a technológia viszonya. Amikor csak a technológia fejlődési ugrást hajtott végre, mint pl. a két világháború között egyre mozgékonyabbá váló harcokcsik gyártása terén, vagy a 21. századból vett példával, a pilótánélküli automatizált repülőeszközök és egyéb járművek gyártási költségeinek csökkenését és elérhetőségének növelését eredményezve, akkor a haderők alkalmazását szervező doktrínáknak is fejlődni kellett, figyelembe véve a technológiai rendszerben történt változásokat. Ennek elmaradása súlyos következményekkel jár, amennyiben az adott fél egy olyan, ellenérdekelt katonai erővel találkozik, ahol az együtt fejlődés megvalósult. Ilyen a példát nyújt Franciaország súlyos katonai veresége 1940-ben,¹⁰¹

⁹⁹ MARSHALL, Christopher. Warfare in the Latin East, 1192-1291. UK. Cambridge University Press, 1994. ISBN-13: 978-0521477420

¹⁰⁰ KILCULLEN, David. The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one. UK. Oxford University Press, 2011. ISBN-13: 978-0199754090 – p. 204-206

¹⁰¹ POSEN, Barry: The sources of military doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars. Ithaca, US. Cornell University Press, 1986. ISBN: 978-0-8014-9427-7

vagy az ukrán haderő felkészületlensége az orosz és szeparatista drón-hadviselésre.¹⁰²

I. 3. Esettanulmány – A visegrádi országok, mint komplex adaptív rendszer

A regionális biztonsági komplexumok elmélete, amelyet Buzan és Weaver alapozott meg,¹⁰³ „a regionális biztonsági komplexumot (RSC) olyan államok csoportjának tekinti, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni.”¹⁰⁴ Az elmélet szerint, a regionális egységekbe tömörülő államok három fontos karakterisztika szerint szabályozzák kapcsolataikat, együttműködési szintjük, konfliktusosságuk, valamint a struktúrán belüli hatalommegosztás jellege. Vida a visegrádi országokat ugyanazon szubregionális komplexum részeként azonosítja.¹⁰⁵

Elfogadva azt a feltételezést, hogy ezen országok egymáshoz való kötődése erősebb, mint más ország csoportokhoz, valamint, hogy a kelet-közép európai szubkomplexum viselkedésében azonosítható rendszerszintű tulajdonság, a visegrádi országok vizsgálhatók egyazon rendszer részeként. A továbbiakban megvizsgálom, hogy megfelelnek-e a komplex adaptív rendszerek karakterisztikájának.

Rendszerként történő viselkedés

A visegrádi országok rendszerként, tehát regionális biztonsági komplexumként való viselkedését egységesen befolyásolta az európai és globális hatalmi központoktól való távolságuk. A II. világháborút megelőző Európában a három ország (Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország) még eltérő környezeti kényszerek alapján cselekedett a rendkívül képlékeny és többpólusú nemzetközi rendszerben és komolyan fel sem merült régiós szintű együttműködésük. (Csehszlovákiát a náci Németország 1938-ban annektálta, Lengyelországot 1939-ben elfoglalta, míg Magyarországgal egészen a kiugrásig (1944) szövetséges kapcsolatot ápol.

¹⁰² KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” Kézirat. Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf>. (Letöltve: 2017. január 3.)

¹⁰³ BUZAN, Barry: Regional security complex theory in the post-Cold War world. Theories of new regionalism. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4 – p. 140-159.

¹⁰⁴ VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. Hadtudomány. 2007. XVII. évf. 1. szám. Forrás:

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2016. december 21.)

¹⁰⁵ i.m.

A világháborút követően beállt bipoláris világrendben – a függetlenségi törekvések fémjelezte átmeneti időszakról eltekintve – azonban politikájukat nagyban meghatározta a két hatalmi pólustól (Washington és Moszkva) való távolság, továbbá értelemszerűen a szovjet megszállás.

Ezen országok közös jellemzője, és egyben a rendszerbe tömörülésük legfőbb kohéziós faktora, hogy egy érzékeny geostratégiai kereszteződésben, „Európa főútvonalán” fekszenek, így biztonsági problémáik inkább külső, mint belső jellegűek.¹⁰⁶

Ennek megfelelően, a hidegháború és ezzel az egyik, a szovjet pólus megszűnését követően szinte egyszerre deklarálták euróatlanti elkötelezettségüket, és szinte egyszerre lettek NATO tagok (1999-ben, Szlovákia 2002-ben).

Biztonsági orientáció szempontjából tehát a szubrégió jól azonosítható, a környezetében bekövetkezett változásokkal korrelál, más szubrégióktól megkülönböztethető viselkedést mutatott.¹⁰⁷

	1948-1989	1989-
Csehország (1989-ig) Csehszlovákia)	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-atlanti védelmi rendszerbe
Lengyelország	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-atlanti védelmi rendszerbe
Magyarország	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-atlanti védelmi rendszerbe
Szlovákia		Integráció az Észak-atlanti védelmi rendszerbe
Rendszerszintű viselkedés	Integráció a VSZ védelmi rendszerébe	Integráció az Észak-atlanti védelmi rendszerbe

1. ábra: A kelet-közép európai regionális szubkomplexum biztonságpolitikai orientációja¹⁰⁸

¹⁰⁶ COTTEY, Andrew: East-Central Europe After the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Palgrave Macmillan UK. 1995. 978-0-230-37420-1 – p. 3-6.

¹⁰⁷ i.m.

¹⁰⁸ Saját ábra.

A rendszerelemek decentralizált viselkedése

Általános, geostratégiai helyzetük által determinált, orientációs irányaik ellenére, a visegrádi országokra, mint alrendszerekre a környezeti tényezők (pl. társadalmi és politikai percepció, védelmi ipari háttér, a haderő feladatrendszere és képességei) eltérő variációja fejtett ki hatást. Ennek következtében meglehetősen eltérő stratégiákat alkalmaztak a védelmi szektoraik kapcsán.

Lengyelország és – amíg egy ország volt – Csehszlovákia, egyrészt nagy védelmi ipari kapacitásaik, a magyarnál nagyobb ipari méretgazdaságossági jellemzőik, másrészt a lehetséges harmadik világháború fő hadszínterének kellős közepén történő elhelyezkedésük miatt a Varsói Szerződés katonailag legerősebb csatlósai voltak, az ún. „északi lépcső” részeként. Ez egyben azonban komoly társadalmi áldozattal is járt, az irreálisan magasán tartott védelmi kiadás miatt. A védelmi kérdések iránti tartós elkötelezettség eredményeként a katonapolitikai és haderőfejlesztési megfontolások a magaspolitika fókuszában maradtak.¹⁰⁹

Magyarország ezzel szemben, viszonylag félreeső geostratégiai helyzete fényében és a Kádár-rendszer jóléti illúziójának fenntartása (kádári konszenzus) érdekében tartósan mellőzte a védelmi kiadásokat.¹¹⁰Ez a stratégiai szemléletbeli különbség a rendszerváltást követően is megmaradt.¹¹¹

Magyarország, közvetlen fenyegetés híján, továbbra is a védelmi kiadásokat leginkább diszpreferáló országok közé tartozik, amelyhez a kádári konszenzus egyre „szépülő” öröksége is hozzájárulhat. Csehország a megváltozott geostratégiai helyzetéből fakadóan (nincs közös határ a volt FÁK térséggel) szintén csökkentette a védelmi preferenciáit, Szlovákia pedig, Magyarországhoz hasonlóan nem érez közvetlen és azonnali fenyegetést a saját környezetében.

Másrészt e két ország védelmi szektorának mérete (tehát a méretgazdaságossága) sem biztosítja, hogy a védelmi kiadások a közvélemény által leginkább preferált belföldön történő elköltése, rövidtávon számottevő biztonságnövekedést hozna (a

¹⁰⁹ MASTNY, Vojtech - BYRNE, Malcolm szerk: *A cardboard castle?: An inside history of the Warsaw Pact, 1955-1991*. Central European University Press, 2005. ISBN: 978-9637326073

¹¹⁰ HARTLEY, Keith - SANDLER, Todd: *The economics of defence spending*. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

BALLA, Attila: *A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők*. Doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 54-55

¹¹¹ KISS, Yudit: *Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe*. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

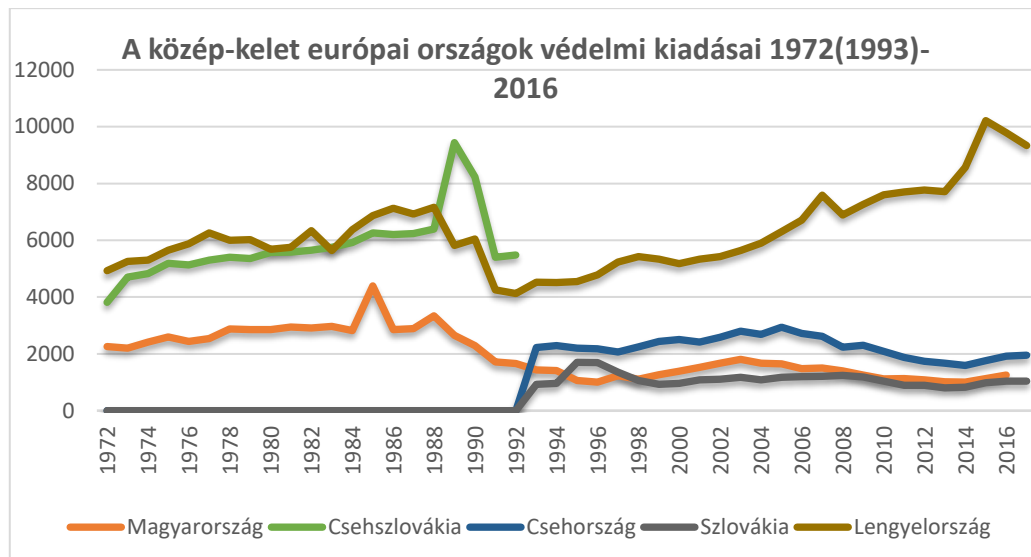
hosszabb távú hatások más lapra tartoznak). Ikegami Maszako a védelmi ipar és a haderőfejlesztés relációjának jó áttekintését nyújtja, amely az előbbi kijelentést alátámasztja.¹¹²

Ezzel szemben Lengyelország, az orosz fennhatóság alatt maradt, katonai enklávével, Kalinyingráddal az oldalában, nagyméretű közös határszakaszt birtokol Belorussziával és Oroszországot egzisztenciális fenyegetésnek látja és így tovább növeli a védelmi kiadásait, amelyet kelet-európai szinten kimagasló védelmi ipar és stabil politikai és társadalmi konszenzus támogat. Ebből a szempontból egyébként Lengyelország fokozatosan migrál a balti térséggel közös biztonságpolitikai rendszerbe, amelyet az a közös percepció alapol meg, hogy Oroszország súlyos fenyegetést jelent, amelynek ellenszere a hatékony katonai képességek és a transzatlanti kohézió kiépítése.¹¹³

A rendszerelemek tehát egymástól eltérő és saját transzformációs pályájukon is változó viselkedést mutattak, amelynek egyik fő befolyásoló faktora a geostratégiai elhelyezkedés volt. A szemléltetett folyamatot a védelmi kiadások íve is alátámasztja, amelyből látható Magyarország tartósan alacsony és Lengyelország tartósan magas szinten lévő védelmi kiadása, valamint a csehszlovák védelmi kiadási szint „beszakadása” a bipoláris világrend felbomlását követően, amely a megváltozott geostratégiai pozícióból is következik (2. ábra).

¹¹² IKEGAMI, Masako: The End of a ‘National’ Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: Scandinavian Journal of History, 2013. Vol. 38. Iss. 4. – p. 436-457.

¹¹³ LUCAS, Edward: The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. US. Palgrave Macmillan, 2014. ISBN-10: 1137280034
NOETZEL, Timo, SCHREER Benjamin: Does a multitier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. International affairs. 2009. Vol. 85. Iss. 2. – p. 211-226.

2. ábra: A visegrádi ország csoport védelmi kiadásai (2015. évi US dollárban nominálva)¹¹⁴

Összekapcsolódottság

A kelet-közép európai regionális rendszer hálózatként történő összekapcsolódását a fentiekben kifejtettek alapján, elsősorban a geostratégiai helyzet és az ebből következő formális orientáció vezette.

Megjegyzendő, hogy a régió országai, viszonylagos közelségük és a magyar, szláv és lengyel népek több száz éves egymás mellett élése (sokszor államokba rendeződve, formális kapcsolatokon keresztül megerősítve) számára a globalizáció földrajzi távolságokat eltüntető eredménye nem jelentett lényeges változást az egymással folytatott kapcsolatokban. Ami mégis szembeötlő, hogy a nyugati, „angol-szász” katonai kultúrával szembeni különbségeken milyen jelentős hasonlóságot mutatnak ezek az országok. Thomas-Durell Young részletesen tárgyalja ezeket. Véleménye szerint a visegrádi országok védelmi szektorai számos hasonlóságot mutatnak a szovjet technikai eszközökkel kapcsolatos tapasztalatokból eredő alacsony színvonalú üzemeltetési kultúra, a gyors hadműveleteket feltételező, központosított és hatékonysági problémákkal küzdő logisztikai rendszerek, az erősen hierarchizált és merev, tradicionális vezetés-irányítási rendszerek, továbbá a nyugati típusú stratégiai tervező és egyéb vállalatirányítási rendszerek, elgondolások adaptációjára való alkalmatlanságuk terén.¹¹⁵¹¹⁶

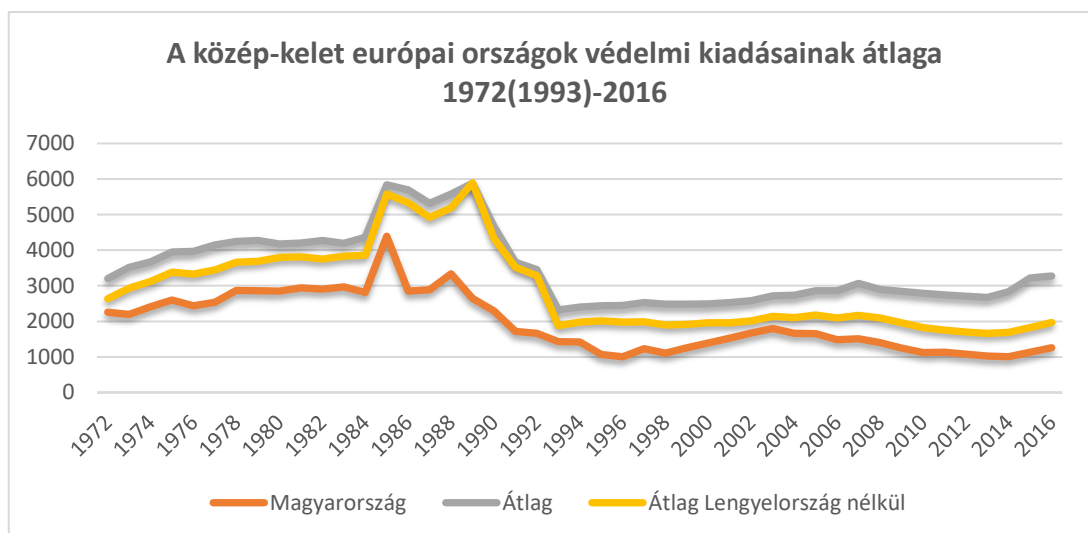
¹¹⁴ Saját ábra. Forrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

¹¹⁵ YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 352-370.

A visegrádi védelmi szektorok ilyen fokú hasonlósága egyértelműen visszavezethető a szovjet-országi védelmi szektorral történő hosszú összekapcsolódottság időszakára, amikor a nyugattól eltérő vezetési, szervezeti és üzemeltetési normák átvételre, kialakításra kerültek.

Az összekapcsolódottság egy másik érdekes hatása, hogy annak ellenére, hogy a visegrádi országok nem tekintik egymást fenyegetésnek (és nem is képeznének reális fenyegetést), a védelmi kiadásaik változása azonos dinamikát mutat (jóllehet, abszolút értékben tisztes távolságot tartanak a lengyel védelmi kiadás volumenétől. Ez azt indikálja, hogy a szövetségi rendszerekben, az eltérő egyéni céljaik ellenére az külső, tehát a szubrégió kívüli változásokra, ugyanúgy reagálnak. Nem lenne meglepő az sem, ha a NATO keretein tett védelmi költségvetési kötelezettségvállalás (DIP) részeként deklarált védelmi kiadásnövekedés Csehország, Magyarország és Szlovákia esetében hasonló pályát futna be.

3. ábra: A visegrádi ország csoport védelmi kiadásainak átlaga¹¹⁷

Összegezve, ebben a fejezetben a kelet-közép európai védelmi szektorok példáján keresztül bemutattam, hogy a védelmi szektorok értelmezhetők és vizsgálhatók komplex adaptív rendszerként. A gyakorlati példa azt is megmutatta, hogy nyílt, komplex adaptív rendszerek érzékenyek az külső hatásokra (pl. biztonsági környezet változása) és saját tulajdonságaik (pl. geostratégiai helyzet) fényében reagálnak rá. A visegrádi országok által alkotott szubrégió geostratégiai környezete közös, amely

¹¹⁶ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. *Journal of Strategic Studies*. 2017. – p. 1-27.

¹¹⁷ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

orientációs irányukat is meghatározza. Ennek azonossága ellenére azonban a védelmi szektorok szintjén eltérő jellemzők, viselkedési minták képződtek. A jelenség oka a vizsgált országok változó társadalmi, ipari háttere, a haderők eltérő társadalmi beágyazottsága, valamint a védelmi kérdések változó politikai fontossága.

Ez alátámasztja, hogy a rendszerszintű viselkedés nem egyenlő az alrendszerek viselkedésének összegével. A szubregionális szinten megfigyelt orientáció nem képződik le lineárisan az alrendszerek szintjén.

A környezet és az általa befolyásolt rendszer viszonyának egyik központi eleme a rendszer azon kényszere, hogy a környezeti paraméterek által kijelölt (megvalósítható) alkalmazkodási sávban maradjon. Ez a jelenség úgy jön létre, hogy a rendszer öntudatlan – és mesterséges szerveződések esetében részben tudatos – viselkedési alternatívái között elkülönülnek a megvalósítható és a megvalósíthatatlan opciók. Ez a viszonyrendszer a környezet szelekciós ereje.

I. 4. A természetes kiválasztódás alkalmazása a természettudományok keretein kívül

A természetes szelekció fogalmát először Charles Darwin írta le, világformáló fontosságú könyvében, a Fajok eredetében;¹¹⁸ „... igencsak furcsa lenne, ha egyes változatok nem bizonyulnának hasznosnak az egyes élőlények számára ugyanúgy, ahogyan a tenyésztett változatok hasznosnak bizonyultak az embernek. Ha valaha fellépnek az élőlények számára hasznos változások, akkor bizonyos, hogy az ezeket felmutató egyedeknek lesz a legjobb esélye a létért folyó küzdelemben való fennmaradásra, és az öröklődés elve alapján ezek általában magukhoz hasonló utódokat fognak létrehozni. A túlélés eme elvét, vagyis a legalkalmasabbak fennmaradását neveztem el természetes kiválasztásnak.”¹¹⁹

Darwin természetes szelekcióra vonatkozó megállapítása, hogy *az élőlények tulajdonságai változnak és ezek közül egyesek jobban, mások kevésbé támogatják az egyed adott környezeti tényezők közötti túlélését, majd reprodukcióját*. A kevésbé támogatott változások különböző mértékben, de hátráltatják, a környezet által

¹¹⁸ DARWIN, Charles (1859): The Origin of Species. Barnes & Noble Classics. 2003. ISBN 1593080778

¹¹⁹ KAMPIS György: Előszó. – p. 17. In DARWIN, Charles: A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján.

Forrás: <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>

támogatott változások pedig különböző mértékben, de segítik ezt a folyamatot. Így az egyedek a környezet folyamatos változása során, idővel, olyan viselkedési mintákat és tulajdonságokat alakítanak ki, amelyek alkalmazkodást segítő értéke változó.

A természetes szelekció biológiában megfigyelt jelensége megfelelő keretrendszer biztosít számunkra annak megértésére, hogy hogyan alakul ki a változatosság a szerveződés és a környezetük interakciói során.

A jelenségnek két fő eleme van. Egyrészt a környezeti tényezők valamennyi kombinációja preferál egy olyan tulajdonsághalmazt, amelynek birtokában a szerveződés optimális sikerességgel alkalmazkodik a környezetéhez. Az optimális alkalmazkodás „jutalma” rendkívül eltérő lehet, de elsődleges eredménye jellemzően a korlátozott erőforrásokhoz történő növekvő hozzáférés. Másrészt, tekintettel arra, hogy a környezeti tényezők kombinációi és rekombinációi száma az idő előrehaladtával növekszik, a pillanatnyi helyzetben optimális tulajdonsághalmazok sokfélesége is növekedésnek indul. A környezethez történő alkalmazkodási „megoldások” sokfélesége tehát növekszik, legalábbis addig, ameddig az alkalmazkodó szervezetek rendelkeznek olyan erőforrásokkal, amelyek az adaptációs erőfeszítéseket „finanszírozzák”.

A darwini, elsősorban természettudományos keretrendszer társadalomtudományi adaptációja számtalan nehézségbe ütközik, elsősorban azért, mert az emberi tevékenység nyomán létrejövő rendszerek nagy változatosságot és variációt mutatnak, így a „legkisebb közös többszörös, a darwini, alapvető szelekciós egység” (amely a biológiában, jó közelítéssel a gén) megtalálása nem lehetséges.

Ezzel együtt, a nehézségek ellenére, növekszik azon tudományos munkák száma, amelyek a természetes kiválasztódás elméletét alkalmazzák az olyan szociális jelenségek kapcsán, mint például az intézmények, szervezetek, üzleti modellek, vagy épp a háború jelensége.

A természettudományban megfigyelt rendszerekkel való hasonlóság alapja, hogy a környezeti tényezők formálta kényszerek között létező, cselekvő rendszer vagy annak eleme folyamatos alkalmazkodási kényszernek van kitéve, amely állandóan alkalmazkodási megoldásokat szül. Ezek, *a környezeti feltételek további fejlődésével változó mértékű aktuális megfelelést alakítanak ki, egyszer jobban, másszor kevésbé sikeresen alkalmazkodva.* Az alkalmazkodás folyamatában számtalan megoldás

„marad hátra”, amelyek egy korábbi ponton hasznosak voltak, adaptációs értékük az új környezeti feltételek között azonban csökkenni kezd, de ettől függetlenül, környezetükkel és a nagyobb rendszerrel folytatott interakciójuk folytatódik. Az interakció folytatása növeli a viselkedési minták és jellemzők összetettségét, bonyolultságát és kombinációit. Ez a jelenség megfeleltethető a szervezett komplexitás problémáinak, kérdéses azonban, hogy alkalmazható-e a természettudományos megfigyelés a mesterséges szerveződések átalakulási folyamatainak rendszerezésében.

Ezért a továbbiakban szükséges megvizsgálni, hogy pontosan milyen körülményeket feltételez a biológiában megfigyelt kiválasztódás és az ebből következő sokféleség, majd komplexitás kialakulása mesterséges szerveződések (témánk szempontjából, hangsúlyosan a védelmi szektor) esetében.

A multidiszciplináris vizsgálat kiindulópontja a Hodgson és Knudsen (2006) által meghatározott elméleti keretrendszer. Az említett szerzők tanulmánya meghatározta azokat az alapvető feltételeket, amelyek a darwini szelekciós elmélet természettudományokon kívüli alkalmazhatóságához szükségesek.

Hodgson és Knudsen szerint, egy rendszer megfelel az evolúció alapvető elveinek, amennyiben a rendszeren belül kialakul a természetes szelekció, kiváltva a rendszer elemeinek alkalmazkodását és így evolúciós fejlődését. A darwini szelekciós modell alkalmazásához szükséges egy olyan populáció (a rendszer elemei, tényezői), amely képes energia felvételére és információ feldolgozására. További feltétel a rendszerelemek (esetünkben pl. intézmények, doktrínák, stratégiák) mulandósága, amely abban az esetben következik be, ha a létükhöz szükséges erőforrásokhoz történő hozzáférésük megszűnik, vagy az elégséges szint alá csökken. Ennek eredményeként a populáció tagjai szembesülnek „a lét állandó problémájával, az erőforrások lokális és azonnali szűkösségével.”¹²⁰

Mivel az erőforrások szűkössége állandóan magában hordozza a bomlás, elmúlás kockázatát, ezért a közegek folyamatosan és jórészt öntudatlanul újabb megoldásokat keresnek az erőforrásokhoz történő hatékonyabb hozzáférés és ezzel együtt a velük ugyanazokért az erőforrásokért versengő vetélytársaikkal szembeni előny kialakítása

¹²⁰ HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. *Journal of Economic Behaviour and Organisms*. 2006. Vol. 61 - p. 4.

érdekében. Ez a „túlélésért folytatott verseny” néven elhíresült folyamat. Amennyiben az entitások képesek valamilyen formában tovább adni a megoldásaikat, akkor különféle stratégiák fejlődhetnek ki a populációban. Így a komplex környezet az eredeti, kiinduló állapottól eltérő, vagyis változatos populációt alakít ki, amelyek az adott környezeti tényezőkomplexumban folytatják a túlélésért folytatott harcukat, vagyis a megoldások kialakítását és amennyiben képesek erre, örökítését.

A darwini evolúciós elmélet alkalmazásának előfeltételei tehát a sokféleség (amely a biológiában a genetikai állományok egyesülésével jön létre), az öröklődés (amely az alkalmazkodási megoldásokat adja tovább) és a kiválasztódás (vagyis az entitások eltérő sikeressége).

Amennyiben ezek a feltételek teljesülnek, vagyis megfigyelhető a sokféleség, öröklődés és kiválasztódás valamilyen kombinációja, akkor azt feltételezhetjük, hogy a vizsgált populáció vagy rendszer evolúción megy keresztül, a változó környezet függvényében.

A fenti hipotézis elsősorban a természettudományok szélesebb körében (például pszichológia¹²¹) teszi lehetővé a darwini elvek alkalmazását. Tudománytani szempontból némileg problémás ugyanakkor a komplex társadalmi rendszerek (tervezett vagy kvázi) vizsgálata, mint például egy nemzetközi szerződés, egy kórház, vagy a védelmi szektor.

Míg a biológiában ugyanis némi bizonyossággal kijelenthető, hogy a kiválasztódás a gének szintjén folyik (amely nem zárja ki az ennél kisebb egységet, de ez egy másik vita), addig az élettelen rendszerek esetében ez sokkal nehezebb feladat. Például a nemzetközi szerződésekben a szavak és rövid kifejezések a szelekció legvalószínűbb tárgyai, az erőforrás pedig a rendelkezésre álló karakterszám, míg az öröklődést a kodifikációs folyamatok, például a joghagyomány biztosítja. Nagyon nehéz feladat lenne azonban ennek bizonyítása, elsősorban mérhetőségi kritériumok hiánya miatt, annak ellenére is, hogy a témában számos publikáció született.¹²²

¹²¹ VAN BAALEN Minus, RAND David A.: The unit of selection in viscous populations and the evolution of altruism. *Journal of theoretical biology* 1998. Vol.193 Iss. 4. – p. 631-648.

¹²² RIDLEY Matt: *The evolution of everything: How new ideas emerge*. UK. Fourth Estate. 2015 .ISBN: 978-0-06-229600-9

BEJAN, Adrian. *The physics of life: the evolution of everything*. St. Martin's Press, 2016. ISBN: 978-1250078827

Ezért rendkívül fontos Geoffrey és Knudsen azon megállapítása, hogy az olyan rendszerekben, ahol megfigyelhető a darwini kiválasztódás és evolúció (vagyis a környezeti hatások által befolyásolt populáció variálódása és differenciálódása), ott nincsen közvetlen szükség a szelekció legkisebb egységének meghatározására. (Jóllehet Richard Dawkins mém hipotézise lehetséges megoldást jelent a legkisebb szelekciós egység problémájára.¹²³Dawkins feltételezése szerint a mém az emberről emberre „terjedő” kulturális információ csere alapvető egysége, amely lehet ötlet, elv, szabály, rutin, norma, tabu; vagy bármilyen másik elem, amely megfelel a darwini evolúció alapelveinek, tehát létrejön, változik, kiválasztódik és hozzáfér erőforrásokhoz. A mém elmélet nagyban hozzájárulhat annak megértéséhez, hogy hogyan maradnak fenn, vagy variálódnak ideológiák, vallások, elvek, paradigmák.)

Hodgson és Knudsen szerint tehát, a sokféleséget az evolúció általános elvei megfelelően magyarázzák, mivel valahányszor variációkat figyelünk meg, az minden esetben egy alkalmazkodási folyamat eredménye, amely az evolúciós kiválasztódás részeként jön létre, amennyiben azonosítható az erőforrás és a kialakult adaptációs megoldások továbbadása, örökítése.¹²⁴ Ezen értelmezés szerint, az Alkotmány, tekintetbe véve, hogy megfelel a darwini kiválasztódás alapfeltételeinek, minden bizonnyal egyszerre tárgya és eredménye egy speciális evolúciónak.

További példát szolgáltat a védelmi szektoron belül a fegyvernemek, haderőnemek lobbija. A fegyvernemi, haderőnemi lobbik olyan kulturális mémek képviselőiként is értelmezhetők, amelyek célja az adott közösség (pl. tüzérek) erőforrásokhoz történő hozzáféréseinek növelése. Ennek érdekében – példánknál maradva - a tüzér közösség eltérő megoldásokat alakít ki. Például a haderőtervezési területre delegált képviselőivel közvetlenül lobbizik a fegyvernem számára elérhető erőforrások (pl. a stratégiai szint figyelme, fejlesztési programok, finanszírozás) bővítéséért. Az alkalmazott stratégiák a tágabb környezet függvényében is változnak. A konvencionális háborúkra helyezett hangsúly csökkenése például új és innovatív identitás kialakítására kényszerítheti a tüzérség képviselőit, míg – tegyük fel – a robusztus, konvencionális műveletek esélyének növekedése a hagyományos

LIGHTFOOT, David. The development of language: Acquisition, change, and evolution. Wiley-Blackwell, 1999. ISBN-13: 978-0631210603

¹²³ DAWKINS, Richard (1976): The Selfish Gene. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152

¹²⁴ HODGSON Geoffrey - KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. Journal of Economic Behaviour and Organismns. 2006. Vol. 61 - p. 5.

alkalmazási elvek visszatérését és újra hangsúlyozását teszi szükségessé. A lényeg, hogy az általános környezet mindenkor hatással van az alkalmazott túlélési stratégiákra, de egyben ezek alkalmazkodottsági értéke is folyamatosan változik a környezet függvényében. Lehetséges például, hogy a tűzérés innovatív alkalmazásának koncepciója évek során gyökeret ver a hadtudományi gondolkodásban és támogatja a fegyvernem alkalmazását béketámogató műveletekben, egyben növeli a fegyvernem erőforrásokhoz történő hozzáféréseinek esélyeit. Ezzel együtt azonban egy váratlanul kitörő konvencionális háború hirtelen semmissé képes tenni minden innovatív megközelítést és ismét megközeli a hagyományos gondolkodás képviselőinek befolyását. Ezt a jelenséget, a szelektációs jelenséggel nem szükségszerűen összekapcsolva, a haderőnemi és fegyvernemi lobbik konfliktusaiként a hadtudományi gondolkodás is felismeri.¹²⁵

Összegezve, amennyiben elfogadjuk az elemzett hipotézist, akkor **a mesterséges szerveződések esetében is releváns a természetes kiválasztódás elve. Ennek alapfeltétele, hogy vizsgált rendszer elemzése során is megfigyelhető legyen a sokféleség, kiválasztódás és az öröklődés folyamata, amelynek a környezeti tényezőkhez történő jobb alkalmazkodásra irányul, az erőforrásokhoz történő hozzáférés növelése érdekében.**

I. 5. Komplexitás, kiválasztódás és adaptáció a biztonságelméletekben

Ebben a fejezetben az előzőekben azonosított természettudományos megfigyelések hadtudományi, főként a biztonságelméletek által vizsgált jelenségekben történő szervesülését azonosítom.

Az adaptáció jelensége a természettudományos gyökerei ellenére a biztonságelméletek területén is alkalmazás alatt áll. Ezt, mások mellett, Waltz is felismerte, a nemzetközi kapcsolatok rendszerét elemző, mára már klasszikussá vált művében. Itt arra mutat rá, hogy az erőforrások azonos kombinációja katonai képességek azonos kombinációját alakítja ki, majd ennek differenciálódására, tehát a

¹²⁵ STULBERG, A. N., - SALOMONE M. D., - LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567
CORNISH Paul, - DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. International Affairs, 2009. Vol. 85 Iss. 4.

képességek sokféleségének növekedésére az idő múlásával változó biztonsági környezet által kikényszerített változásokkal kerül sor.¹²⁶

Ezzel Waltz lényegében a darwini természetes kiválasztódás elméletének multidiszciplináris alkalmazását végzi, amikor úgy vélekedik, hogy az erőforrások és a környezeti tényezők viszonyrendszere tartalmazhat determináló folyamatokat, amelyek azonban a frekvencia (tehát az események gyakorisága) növekedésével megbomolhatnak, átalakulhatnak, esetleg helyreállhatnak,

Könnyű a gyakorlatban is elképzelnünk, hogy az ugyanazon történelmi korszakban létező magyar és német-római csapatok hadfelszerelését, harcászati és stratégiai elgondolásait mennyire mélyen, alapjaiban határozta meg a környezet és társadalom, amelyekben ezek a hadi szervezetek kitermelődtek.

A feudális rendszerek által képezett politikai, társadalmi és gazdasági tényezőrendszer a zárt rendben támadó páncélos lovasság és különböző gyalogos csapatnemek kombinációját alakította ki.¹²⁷Ezzel szemben a sztyeppe környezeti viszonyai, a nagy távolság, alacsony népsűrűség, az állattartó-legeltető gazdálkodás kényszerei más hadviselési szervezet, hadfelszerelés és harceljárások kialakításának kedveztek.¹²⁸Majd a következő háromszáz év alatt, a letelepedett magyarok megváltozott környezeti feltételei, szomszédsága, kultúrája, a gazdaság teljesítőképessége, a fellelhető nyersanyagok olyannyira átformálták a kortárs magyar királyság „védelmi szektorát”, hogy a betörő mongol hordák elleni stratégia kiválasztásánál nem is gondolhattak másra, mint egy zárt csatarendben megvívott, védekező ütközetre.¹²⁹ Vagyis egy olyan koncepcióra, amelyet háromszáz évvel korábban a német-római fél alkalmazott volna.

A környezeti tényezőkhez történő alkalmazkodás tehát nem csupán a természettudományok területén figyelhető meg. *A szerveződés - tekintet nélkül arra, hogy egy népcsoportról, egy multinacionális vállalatról vagy a védelmi szféráról*

¹²⁶ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 - p. 127

¹²⁷ SHOWALTER, Dennis E.: Caste, skill, and training: the evolution of cohesion in European armies from the Middle Ages to the sixteenth century. The journal of military history. 1993. Vol. 57. Iss. 3.

¹²⁸ HILDINGER, Erik: Warriors of the Steppe: A Military History of Central Asia, 500 BC to 1700 AD. Da Capo Press, 1997. ISBN-13: 978-0-306-81065-7

¹²⁹ SZABÓ, János B. A tatárjárás: a mongol hódítás és Magyarország. Corvina, 2007. SBN: 9789631363487

*beszélünk – minden esetben egy környezet, vagyis egy tágabb rendszer része és minden esetben saját belső környezettel is bír.*¹³⁰

Egy szerveződés a saját környezetétől függetlenített vizsgálata hibás következtetéseket, a stratégia alkotás folyamatában pedig a stratégia kudarcát eredményezi. Az Amerikai Egyesült Államok afganisztáni stratégiájának legnagyobb problémája az volt, hogy az afgán helyzetet a regionális kontextustól megfosztva, egy „mozdulatlan” Pakisztán feltételezésével modellezték. Ennek eredménye egyértelmű kudarchoz és a helyzet súlyos erodálódásához vezetett 2001-2009 között.¹³¹

A fenti példához hasonlóan, egy kelet-európai védelmi szektor nyugatról importált vállalat-irányítási módszerekkel történő audit vizsgálata sem hozhat átütő eredményt, ha azt a kontextustól, a környezettől elzárta végzik. A kelet-európai védelmi szektorok sajátos környezete például a hadsereg nyugati mintáktól eltérő társadalmi megítélése (Lengyelország kivételével). További sajátosság az eltérő és néhol politikai-kulturális okokból túlbonyolított vezetési rend.¹³² Ezek a jelenségek egy olyan fejlődési környezet eredményei, amely az elmúlt évtizedek során gyökeresen különbözött a nyugati társadalmi, vezetési és katonai mintáktól. Ezért nem is várható el, hogy egy, a szerves fejlődés jelenségét figyelmen kívül hagyó, eltérő környezetből importált stratégia sikerrel járjon.

Ramalingam és társai szerint világunkat olyan komplex rendszerek alkotják, amelyek egymással összekapcsolódtak és kölcsönös függőségben vannak. Tekintettel a többszörös visszacsatolási folyamatokra, a részek interakciója a rendszer egészének viselkedését nem kiszámítható módon befolyásolja. Ezen komplex rendszerek folyamatai fejlődnek és változó viselkedést mutatnak, tehát rendkívül érzékenyek a kezdeti környezeti feltételekre (amelyekhez adaptálódnak). Az emberiség tevékenységének eredményeként kialakult komplex humán rendszerek olyan, alkalmazkodó elemekből állnak, amelyek a saját érdekeik szerint a saját helyzetük

¹³⁰ RIDLEY Matt: The evolution of everything: How new ideas emerge. UK. Fourth Estate. 2015 .ISBN: 978-0-06-229600-9

DENETT, Daniel C: Darwin's dangerous idea. The Sciences. 1995. Vol. 35. Iss. 3.- p.34-40.

DAWKINS, Richard. The blind watchmaker: Why the evidence of evolution reveals a universe without design. WW Norton & Company, 1986. ISBN: 9780393315707

¹³¹ FREJ, WILLIAM, RAMALINGAM: Foreign policy and complex adaptive systems: Exploring new paradigms for analysis and action. Santa Fe Institute (SFI) Working Paper (2011) p. 3.

¹³² YOUNG, Thomas-Durell: The Chain Of Command Problem In Central And Eastern Europe.

Forrás: <https://warontherocks.com/2017/08/the-chain-of-command-problem-in-central-and-eastern-europe/> Letöltve: 2017. augusztus 11.

alapján cselekednek, és tevékenységük befolyásolja a környezetüket, más rendszerelemeket és a rendszerek egészét.¹³³

Jelen értekezés keretei között a védelmi szektorok rendszerszintű vizsgálatát is az a felismerés dominálja, hogy a rendszerként viselkedő szektor transzformációja elsősorban az elemeinek öntudatlan és sajátos alkalmazkodási erőfeszítéseinek eredménye, a környezet szelektáló körülményei között.

Ennek az állításnak a tudományos szakirodalmi források alapján történő meghatározása nehézkes, mert a védelmi szektor rendszer szintű vizsgálata még nem szervesült önálló tudomány területként. Ezzel együtt egyre bővül azon kutatások száma, amelyek a biztonsági környezet komplexitásából és a tervezési sémák általános kudarcából levezetik a jelenlegi stratégiai keretrendszerek elégtelenségét. A hidegháború monolitikus, sematikus és sok esetben lineáris ok-okozati viszonyait követő időszak stratégiai kudarcai, kiemelten az iraki és afganisztáni háborúk, a megoldatlan balkáni etnikai konfliktusok, újabban a társadalmi perifériák radikalizálódása, az internet információs fegyverként történő alkalmazása és még számtalan tényező erősíti meg azt a véleményt, hogy a komplex és összekapcsolt hálózatokból álló biztonsági környezetben már nem lehetséges a korábbi elméleti sémák kritika nélküli folytatása.¹³⁴

A védelmi szektorok viselkedésének átfogó elemzésére tehát megoldást jelenthet a környezet és benne a vizsgált szervezet növekvő komplexitásának elfogadása.¹³⁵

Jervis a jelenséget részben felismerve, elfogadta, hogy amennyiben olyan rendszereket vizsgálunk, amelyeknél megállapítható a rendszerelemek

¹³³ RAMALINGAM et al, "Exploring the Science of Complexity: Ideas and Implications for Development and Humanitarian Efforts (2008) <http://www.odi.org.uk/resources/download/583.pdf>

¹³⁴ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

VAN CREVELD Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Touchstone. US. 1991. ISBN 13: 9780029331538

STRACHAN, Hew: The lost meaning of strategy. Survival, 2005. Vol. 47. Iss. 3.

EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. – p. 525-539

¹³⁴ PORTER Wayne, MYKLEBY Mark: A National Strategic Narrative. Woodrow Wilson International Center For Scholars. 2011- Forrás: <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf> (Letöltve: 2017. január 6.)

¹³⁵ LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8 – p. 839

összekapcsolódása egy hálózatba, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyes elemeknél bekövetkező változás a hálózat többi részét, tehát más elemeket is érint.¹³⁶

Ez a megállapítás az államot az anarchikus nemzetközi rendben adaptálódó szerveződésként is vizsgáló waltzi teóriát is árnyalja, hiszen a komplexitás eredményeként létrejövő nem-lineáris kapcsolási rend miatt lehetséges, hogy azonos környezeti tényezők ütközése egy adott mennyiségű erőforrással nagyon nagy számban közel azonos karakterisztikájú szerveződések eredményez, de nagyon kis számban egészen másokat (mert, tegyük fel, az egyik sztyeppi hordát Dzsingisz kán vezeti).

A tényezők véletlenszerű viselkedése és a rendszer egészére kifejtett, helyenként szélsőségesen aránytalan befolyása miatt, a környezeti tényezők hatásfoka nem mérhető egyértelműen. A komplex rendszerek nem-lineáris viselkedése tehát eltorzítja a vizsgálat pontosságát.

Ezért egyrészt szükséges a védelmi szférát és környezetét feltáró szakirodalom részletes vizsgálata, a kiválasztott környezeti tényezők elemzése és kölcsönös interakcióik feltérképezése. Másrészt a vizsgálat során a védelmi szférát befolyásoló tényezők számszerűsítését csak erős megkötésekkel és fenntartásokkal végezhetjük el.

Erre jó példa, hogy a védelmi szféra esetében a szektor működésében erőforrásként (bemeneti értéként) jelentkező védelmi költségvetés kiválóan mérhető és viszonyítható más országokhoz, de az ennek egyik eredményeként létrejövő kiképzettségi szint (a haderő formációi esetében) nehezen vagy egyáltalán nem kvantifikálható és a védelmi szféra nem-lineáris folyamatai között a kettő közötti korreláció sem tárható fel abszolút számok formájában. Hartley is kiemeli, hogy a védelem biztosítási funkciója miatt, a befektetés (a védelmi szektornak juttatott erőforrások) és az eredmény (katonai győzelem) között időbeni és bizonytalansági faktorok eredményeként a bemeneti és kimeneti értékek között nincsen linearizálható viszonyrendszer.¹³⁷

¹³⁶ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4. - p. 569-593

¹³⁷ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics. 2010. Vol. 21 Iss 5-6. – p. 414

A szerveződés és adaptációja természetének tárgyalását követően, részleteiben tárgyalom a környezeti tényezőket. *Vizsgálati probléma, hogy a tényezők meghatározásához felhasznált szakirodalomban nincsen konszenzus arra, hogy melyek a védelmi szektort leginkább befolyásoló faktorok.* Tekintettel arra, hogy biztonságpolitikai szakirodalomban a Barry Buzan és Ole Weaver által megalapozott multidimenzionális biztonságfelfogás dominál,¹³⁸ amely a biztonság politikai, gazdasági, társadalmi és katonai aspektusait emeli ki, a védelmi szektor vizsgálata során ezeket az elemeket egyaránt tárgyalni fogom.

Megjegyzendő, hogy bár a védelmi szektor rendszerként történő vizsgálata során a politikai rendszer egyértelműen meghatározó, véleményem szerint az épp úgy reprezentációja csupán a materiális folyamatoknak, mint például a védelmi tervező rendszer hatékonysága. A politikai környezet ebben a megközelítésben nem értelmezhető azon folyamatok hiányában, amelyek létrehozták. Egy példával élve, a nacionalizmus azért nem fejlődött ki a középkorban, mert annak sem társadalmi, sem jogi, sem pedig technológiai feltételei nem álltak készen a 18. század közepéig. Következésképpen a nacionalizmus 1770-es évek előtt értelmezhetetlen, nagystratégiai és ideológiai egyaránt. A politika tehát a rendszer viselkedésének eredménye és nem meghatározója.

A komplexitás miatt a külső- és belső környezeti tényezők között állandó „fontossági sorrend” nem határozható meg, és ez egyébként is ellentmondana a rendszer non-lineáris természetének. „A fejlett demokráciák fegyveres erőinek igazodási kényszerei nem korlátozódnak csupán a (megváltozott) nemzetközi környezethez való alkalmazkodásra, mert a saját belső társadalmi és kulturális folyamataik fogalmazta kihívások sürgető szervezeti válaszokat követelnek a védelmi szektorok részéről is.”¹³⁹

Ezek a válaszok azonban nem képezik a vizsgálatom tárgyát, mint ahogy nem szándékozom behatóan foglalkozni a védelmi szektor által kialakított stratégiai dokumentumok tartalmával, rendszerével és összefüggéseivel sem, mivel úgy gondolom, hogy ezek fontossága másodlagos a védelmi szektor transzformációjában. Ezt az is igazolja, hogy a védelmi szektor, amennyiben nyílt, komplex és adaptív

¹³⁸ BUZAN, Barry: *People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era* (2. kiadás) CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3. A fenti kontextusban említi: KISS, J. L.: *A nemzetközi rendszer modernizációja.* Külpolitika. 1997. II évf. 4. szám

¹³⁹ HORVÁTH István (szerk): *A Védelmi Tervező Rendszer.* HM VTKI. 13. p.

rendszerként kezeljük, ezeket a stratégiai dokumentumokat, terveket csupán termékként állítja elő, azok visszahatása a szektor valódi, környezeti kényszereitől vezérelt és ezért tudattalan transzformációjára egészen minimális. A védelmi tervezési rendszer és a védelmi stratégiák tehát a legtöbb esetben, megközelítésem szerint, csupán reprezentálják a védelmi szektor rendszerének aktuális helyzetét.

Ez alól kivételt képez az a komplex stratégiai környezet megismerésére és kényszerei tudatában végrehajtott rendszerfejlesztésre irányuló szándék, mint ahogy azt az I. 7. fejezetben Timothy Edmunds, brit stratégiai gondolkodó javaslatai nyomán részletesen is kifejtem.

I. 6. A tudatos védelmi tervezés és a tudattalan komplex környezet viszonyrendszere

Bevezetőként le kell szögezmem, hogy a vizsgálat fókuszában lévő intézmény a továbbiakban a védelmi szektor, amelyet mesterségesen létrehozott, de szervesen fejlődő szervezetnek, szerveződésnek és intézménynek is tekintek. Elfogadom, hogy annak struktúrája magán viseli a tudatos tervezés jegyeit, ugyanakkor a környezeti tényezők által kifejtett kényszereknek nagyobb transzformációs jelentőséget tulajdonítok. Ennek oka, hogy – a korábbi fejezetben kifejtett gondolatokkal összhangban - az eredeti struktúra „valósággal” történő találkozástól fogva folyamatos átalakuláson megy át, a szerveződést kívülről és belülről határoló tényezők kényszerítő erejénél fogva.

A védelmi szektor ennek a disszertációnak a keretében; mindazon jogi és természeti aktusok és intézmények összessége, amelynek alaprendeltetése a kormány, vagy egyéb bi- és multilaterális egyezmények által biztosított erőforrások (pénzügyi, anyagi, humán és politikai) átalakítása katonai képességek egy olyan halmazává, amelyet a kormány, vagy egy vagy több bi- és multilaterális egyezmény igényel.¹⁴⁰

A bevezető mottójaként szereplő Anna Karenina elv, amelyet Jared Diamond tett népszerűvé a fantasztikus „Guns, germs and steel”¹⁴¹ című könyvében, azt a felismerést tükrözi, hogy a siker érdekében minden kritériumnak meg kell felelni.

¹⁴⁰ Ez a meghatározás a szerző saját definíciója, de nagy részben merít MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 p. 16-18 meghatározásaira.

¹⁴¹ DIAMOND, Jared M. Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780

Bármilyen apró megfelelési hiba a környezethez történő alkalmazkodás kudarcához és váltakozó nagyságrendű hatékonyságvesztéshez vezet. Példaként azt hozza fel, hogy az emberiség fejlődésének kései szakaszában domesztikált állatoknak egy sor speciális kritériumnak kellett megfelelnie ahhoz, hogy sikeresen és tartósan házasíthatók legyenek (táplálkozási igény, növekedés, szaporodási képesség fogságban, békés természet, pániktűrő képesség, társas struktúra).

Mint a későbbiekben bemutatásra kerül, a sikeres és a sikertelen védelmi szektorok között is meghatározhatók különbségek, amelyek elsősorban arra vezethetők vissza, hogy a változó környezeti feltételek aktuálisan kedveznek-e vagy sem az adott védelmi szektor megfelelő alkalmazkodása kialakulásához. A környezetnek való teljes megfelelés ezek alapján egy olyan tulajdonsághalmaz egyidejű fennállását feltételezi, amelynek minden egyes eleme és az elemek összessége hozzájárul az alkalmazkodáshoz szükséges rendszerszintű konformitás kialakulásához.

A bevezetőben bemutatott gondolatmenetet folytatva, a szervezet elé kitűzött célok, az azokat intézményesítő stratégiai tervek sikere vagy kudarca nem szükségszerűen a kivitelezés minőségével függ össze, hanem sokkal inkább az adott közegben releváns, befolyásoló tényezőkhez viszonyított konformitásával. Amennyiben a terv és környezete összhangja hiányzik, vagyis a környezeti tényezők által képezett kényszerek nem kerülnek figyelembe vételre, akkor a terv eredménye egy alkalmazkodási kudarc lesz.

A terv tehát nem cél, hanem eszköz, amelynek sikeressége attól függ, hogy milyen mértékben képes a külső és belső tényezőkhez szükséges konformitás, tulajdonság együttes adaptációt segítő befolyásolására. Egy elfogadott stratégiai terv (nem csak a védelem területén) optimális esetben a főbb döntéshozók közötti konszenzus fizikai és intézményi kifejeződése.¹⁴²

A különböző érdekeket és preferenciákat képviselő döntéshozók jelenléte, befolyása általában inkább előnyös, mint hátrányos, mivel ezek biztosítják azokat az eltérő nézeteket, amelyek a különböző környezeti tényezőknek történő megfelelést elősegítik. *Rosszabb esetben azonban az érdekek és preferenciák konfliktusos viszonya károsan hathat a tervezés folyamatára és eredményére. A stratégiai tervvel kapcsolatos döntéshozatal során az egyes lobb- vagy döntéshozatali csoportok*

¹⁴² SAVAGE, Grant T: Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. The Executive, 1991. Vol. 5. Iss. 2. – p. 61-75.

*felfoghatók úgy, mint az egyik vagy másik specifikus kritériumnak történő megfelelést elősegítő intézményi jelenség, ugyanakkor az erőforrások lokális szűkössége miatt sohasem lehet minden lobbicsoport egyszerre elégedett (megfelelő erőforrásokkal ellátott).*¹⁴³

Az elégedetlenség így konfliktust szülhet, amely tovább csökkentheti a terv azon képességét, hogy a kritériumoknak optimális mértékben megfeleljen. Mintzberg szavaival élve; „a formális tervezés, pusztán analitikus természeténél fogva, mindig is a túsza lesz a (jövőbeni) stratégia és annak termékei, valamint az aktuális struktúra között kialakult viszonyrendszernek”.¹⁴⁴

Cornish és Dorman a jelenséget „haderónemi sovinizmus”-ként¹⁴⁵ azonosítja, amelyet elsősorban az jellemez, hogy az érdekelt alrendszer a saját haszna maximalizálása érdekében zéró összegű játékot játszik az erőforrások elosztása kapcsán. Ennek eredménye, hogy a sikeresebb lobbicsoportok képesek az erőforrások áramlásának fenntartására vagy relatív növelésére az egyes haderónemek, fegyvernemek vagy haderő-alkalmazási koncepciók irányába, míg más csoportok (és az általuk képviselt haderónemek, fegyvernemek, vagy alkalmazási irányok) elveszítik az erőforrásaikat és visszafejlődnek. A védelmi szektor transzformációjának kudarcát a lobbitevékenység akkor segíti elő, amikor a „nyertes” érdekcsoportok erőforrás-maximalizálását a környezeti kényszerek egyébként nem indokolnák.

A tervezési folyamat belső, funkcionális logikája így eleve befolyásolja a tervezési termékek kialakulását. A meglévő és jövőbeni struktúrák közötti különbségből eredő feszültség visszalökheti a tervezés intézményi résztvevőit a saját érdekkonfliktusaik által kikövezett realitásba, megfosztva a tervezést a valódi realitás érzékelésétől. Az ilyen, patológiás tüneteket felmutató eljárás nem ismeretlen a védelmi tervezést vizsgáló szakemberek előtt sem; Nelson például *védelmi nem-tervezésnek* hívja.¹⁴⁶

Ennek elsődleges ismertetőjegye, hogy a tervezés eredménye, a terv, csak szemléltetésre alkalmas, a saját funkciója betöltésére nem. A védelmi nem-

¹⁴³ ROWLEY, Timothy J.: Moving beyond dyadic ties: A network theory of stakeholder influences. *Academy of management Review* 1997. Vol. 22. Iss. 4. - p. 887-910.

¹⁴⁴ MINTZBERG, Henry: The fall and rise of strategic planning. *Harvard business review* 1994. Vol. 72. Iss. 1. - p. 109.

¹⁴⁵ CORNISH Paul, DORMAN Andrew: National defence in the age of austerity. *International Affairs*, 2009. Vol. 85 Iss. 4 – p. 737-739

¹⁴⁶ NELSON, Daniel N.: Beyond Defence Planning. *Defence Studies* 2001. Vol. 1. Iss. 3. – p. 28.

tervezésben a tervezés a saját irrealizmusában ragad, elszakítva a valóságtól, csupán a terv elkészítésére koncentrálva, amelynek adaptációt segítő értéke minimális. Csontos András ezredes szavaival élve, 2002-re „gyakorlatilag az amerikaiakat egy az egyben utol tudtuk érni abban, hogy legalább olyan bonyolult ábrát tudunk végtermékként produkálni...”.¹⁴⁷ Ebben a helyzetben például a stratégiai tervek magas száma, gyakorisága önmagában jelentős tünete a stratégiai paralízisnek. A cseh védelmi elit például 1995 és 2012 között huszonnégy politikai-stratégiai iránymutatást adott ki.¹⁴⁸ Magyarországon pedig huszonkét év alatt, nyolc átfogó haderő-fejlesztési program, reform, vagy felülvizsgálat indult.¹⁴⁹ Ez egyrészt a már említett stratégiai tanácstalanságra utal, másrészt erőteljes belső lobbiharcra, amelyben az aktuálisan felülkerekedő fél igyekszik kőbe vésni a számára kedvező, preferált célrendszereket.

A védelmi nem-tervezés végtelen számú formában, kombinációban jelentkezhet, de mindegyik közül leginkább az a válfaja ássa alá a terv hatékonyságát, amikor a központi (politika-stratégiai) vízió, iránymutatás teljes hiánya mellett, körülbelül egyenlő erejű lobbicsoportok versengenek. Mint az a IV. fejezetben bemutatásra kerül, ehhez mérhető hatékonyságcsökkenést okozhat, ha egy szövetségi rendszeren belül az egyik részes ország stratégiai céljai eltérnek a szövetség céljaitól.¹⁵⁰

A komplexitás szemszögéből vizsgálva, a lobbicsoportok rendszerét az eltérő érdekek hívják életre és ezek működése egyrészt új szervezeti tulajdonságokat (és célokat) hívhat életre, másrészt pedig komolyan aláássa a védelmi szektor egészének alkalmazását segítő, egységes célrendszer elérése irányuló erőfeszítéseket. Ez különösen igaz az olyan szervezetekre, ahol a társadalmi háttér is megkönnyíti a zárt érdekcsoportok kialakulását. Ezt a jelenséget Gismondi familizmusnak nevezi. A familizmus leginkább közvetlen hatékonyságromboló következménye a tervezés kohéziójának szétverésén túl, hogy a szorosan záró bizalmi csoportok határain túl,

¹⁴⁷ CSONTOS András: A Védelmi Tervező Rendszer kidolgozásának tapasztalatai in Horváth István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. p. 48

¹⁴⁸ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. *Journal of Strategic Studies* 2017. Vol. 1. Iss. 27. – p. 6-7.

¹⁴⁹ SZENES Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). *Honvédségi Szemle* 2012/6. 7. p.

¹⁵⁰ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. *Defense & Security Analysis* 2017. Vol. 33. Iss. 2.

vagyis ezek között rendkívüli módon megnöveli az információ áramlás tranzakciós költségeit.¹⁵¹

A patológiás védelmi tervezés (védelmi nem-tervezés) során kialakult helyzetet én védelmi tervezési anarchiának nevezem, amely, hasonlóan a nemzetközi kapcsolatokban megfigyelt jelenséghez, súlyos recessziót, de minimálisan is tartós stagnálást eredményez az intézményi hatékonyságban és termelésben. Csontos András a magyar védelmi tervezési rendszerek kialakításához alapvetően hozzájáruló szakemberként átlátta, hogy: „A védelmi tervezés harcot jelent. A védelmi tervezésben szervezetek vesznek részt. Ezek a szervezetek érdekeltek illetve ellenérdekeltek és gyakorlatilag – még ha nem érdekeltek, akkor is – egy-egy témában más-más megközelítést képviselnek.”¹⁵²

A védelmi tervezési anarchia tipikus kifejeződése egy olyan tervstruktúra, amely termékeket ugyan eredményez (különböző tervek formájában) a lobbi csoportok ideiglenes „fegyverszünete” során, de azok végrehajtására már nem kerül sor, mert a kimeneti termékek prioritási sorrendjének érvényesítése mögött már nincs elegendő intézményi hatalom.

Ezt Thomas-Durell Young is megvilágítja a kelet-európai védelmi szektorok tervezési rendszereit vizsgáló tanulmányban. Érvelése szerint az amerikaiak által kifejlesztett és a nyugati NATO szövetségesek után Kelet-Európában is adoptált PPBS (Planning, Programming, Budgeting System) azért nem tudta növelni a kelet-európai rendszerek hatékonyságát, mert az egy ütemezett, együttműködésen és funkcionalitáson alapuló rendszer volt, amely nem volt konform a centralizált, bürokratikus és töredezett kelet-európai struktúrákkal.¹⁵³

Dandeker és Gow is megerősíti, hogy a szervezeti folyamatok adaptálása során a formális adaptáció általában jól működik, az informális szervezeti kultúra azonban

¹⁵¹ GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. Security Studies, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 631-661.

¹⁵² CSONTOS András: A Védelmi Tervező Rendszer kidolgozásának tapasztalatai in Horváth István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. - p. 51.

¹⁵³ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27. – p. 3.

rendkívül hosszan képes ellenállni a formális behatásoknak és ezzel képes azok hatékonyságnövelő implikációit aláásni.¹⁵⁴

A stratégiai tervezés hatékonyságának gátló tényezője még az emberi elme és az emberi eszközök értelmező kapacitásának korlátozottsága. Ennek eredményeként a vizsgált intézmény résztvevői nem képesek reálisan felmérni a stratégiai tervezést, továbbá az intézmény jövőbeni transzformációját befolyásoló tényezőket. Ebben az esetben nagy az esélye, hogy a változó környezethez történő alkalmazkodás során a rossz tanulságokat vonják le, és így tovább hátráltatják az adaptáció hatékonyságát.

Erre a klasszikus példa a két világháború között kialakuló francia elgondolás, amely statikus, kiépített védelmi rendszerekre alapozta a háborús elképzeléseit. Ennek alapja a verduni vérfürdő társadalmi sokkja volt, amely a vezérkarban is mélyen gyökerezett. Az elképzelések szerint a Maginot rendszer kiépítése megelőzne, vagy megakadályozna egy gyors győzelmet célzó német hadászati offenzívát, mivel azt egyrészt Belgium irányába térítené el, időt adva a francia mozgósításra, másrészt, esetlegesen el is rettentené a németeket a támadástól, annak várható veszteségei miatt.¹⁵⁵ A németek ugyanabban a környezeti feltételrendszerben (amelyből itt az I. világháború tapasztalatai és az azt követő időszak katonai és politikai realitásai a domináns befolyásoló tényezők) teljesen eltérő következtetésre jutottak. A franciákhoz hasonlóan ők is arra jutottak, hogy a Maginot vonal megtámadása egy olyan „verduni típusú” kifárasztó hadviselést eredményezne, amelynek sem politikai, sem emberi, sem anyagi költségeit nem vállalhatja fel a náci Németország, de ezek a környezeti feltételek őket a német haderő egyik rendszertulajdonosságának további fejlesztése felé „kényszerítették”. Így alakult ki a mobilitásra helyezett rendszerszintű hangsúly, amelynek eredménye és eklatáns alkalmazási formája a Blitzkrieg, négy hét alatt legyőzte a környezeti feltételeket rosszul olvasó, ahhoz nem alkalmazkodó franciákat.¹⁵⁶

¹⁵⁴ DANDEKER, Christopher, GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. *Small Wars & Insurgencies* 1999. Vol. 10. Iss. 2. – p. 58-79.

¹⁵⁵ YOUNG, Robert J.: *An Uncertain Idea of France: Essays and Reminiscence on the Third Republic*. Peter Lang Pub Incorporated, 2005. ISBN: 0820474819

PARET, Peter: *Makers of the Modern Strategy*. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 p. 326.

¹⁵⁶ STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: *Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change*. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567 p. 64-99.

További alkalmazkodási kudarchoz vezethet, ha a valóság megértésére irányuló erőfeszítések a releváns helyett az irreleváns tényezők vizsgálatát preferálják. Vagyis nem megfelelő a tényezők az adott szervezet szempontjából érzékelhető fontosságának értelmezése. Magyarország esetében például, figyelembe véve a magyar külpolitikai célkitűzéseket,¹⁵⁷ az afrikai kontinensen vívott terrorista ellenes harcok katonai tapasztalatai túlnyomórészt sokkal kevésbé relevánsak, mint az ukrajnai konfliktus katonai tanulságai, amelyekkel a NATO is kiemelten foglalkozik.¹⁵⁸

Ezért a komplex környezetünk megismerésére irányuló erőfeszítéseket, különösen, ha azok szűkös erőforrásokból táplálkoznak, mint a legtöbb kis- és közepes méretű ország esetében, priorizálni kell. Ez a priorizáció akkor lehet sikeres, ha a kormány és lehetőség szerint a politikai elit konszenzusán alapuló, világos célokat megfogalmazó külpolitikai és védelmi célrendszer áll rendelkezésre.

A fenti példák természetesen nem extenzívek, csupán azt a célt szolgálják, hogy megfelelően megvilágítsuk, a környezethez történő alkalmazkodás a vizsgált intézmény transzformációja szempontjából kulcsfontosságú tényező. Egyben olyan jelenség, amelyet nem lehet szervezeti, vagy tudománytani határok közé szorítani, tekintve, hogy az intézményi élet, valamint a stratégiai tervezés minden szintjén és fázisában jelen van.

Így, az Anna Karenina-elv tanulsága számunkra az, hogy a szervezet és a környezet egymásra ható viszonya minden más jelenségnél meghatározóbb szerepet játszik a szervezet általános fejlődési irányának, transzformációjának meghatározásában.

Elengedhetetlen fontosságú tehát, hogy egy szervezet vizsgálata során, a szükséges stratégia meghatározása érdekében eltávolodjunk a mechanisztikus célok-javaslatok-eszközök (ends-ways-means) sémától.¹⁵⁹ (Amely ráadásul egy rendkívül elcsépelet, Colin Gray szavaival élve „túlhasznált”¹⁶⁰ fogalom, hiszen egyszerűsége

¹⁵⁷ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. A dokumentumban Afrika kétszer, a SEFA régió egyszer sem kerül említésre. Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

¹⁵⁸ Warsaw Summit Communiqué. Forrás:

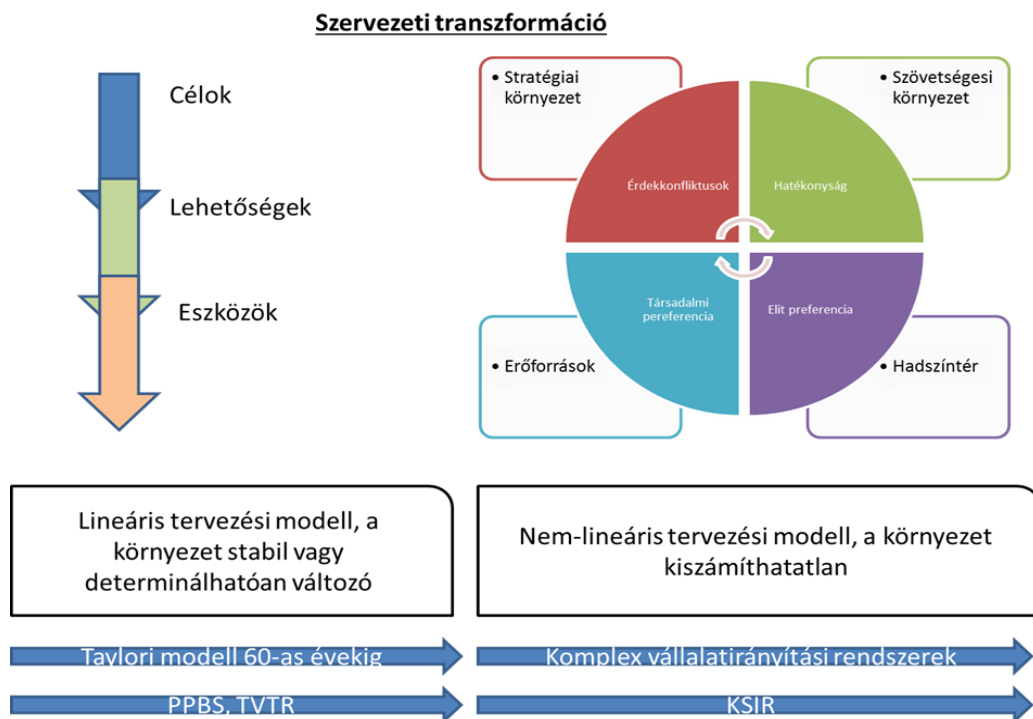
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm

¹⁵⁹ GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners, Survival: Global Politics and Strategy, 2010. Vol. 52 Iss. 3. - p 167.

¹⁶⁰ GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners, Survival: Global Politics and Strategy, 2010. Vol. 52 Iss. 3. - p 168.

megtevesztő és könnyen eladható, megvalósítása azonban a legtöbbször nem képes számba venni a komplexitásból eredő problémákat.)

A vizsgált szervezet tehát nem más, mint egy olyan komplex rendszer, amely a környezetével folytatott interakciók által fokozatosan alakul, alkalmazkodik.¹⁶¹ Különösen indokolt ez a jelen vizsgálat tárgya a védelmi szféra esetében. Ahogy Lang is rámutat: „A modern katonai intézmények komplex jelenségnek tekintendők, tekintet nélkül méreteikre... Ennek következményeként a katonai intézmények a hasonló összetettségű szervezetek számos problémáját felmutatják.”¹⁶²

4. ábra: A szervezeti transzformáció (stratégiai tervezési modellek) logikai sémáinak változása¹⁶³

A hagyományos, funkcionális tervezési megközelítéstől történő fokozatos elmozdulást szemlélteti a 6. számú ábra is.

(Az ábrán használatos rövidítések: PPBS (Programming, Planning, Budgeting System), az amerikai védelmi tervezési rendszer, amelyet Magyarország is meghonosított, TVTR, vagyis Tárca Védelmi Tervező Rendszer néven. A KSIR a

¹⁶¹ KREPINEVICH, Andrew F.: Cavalry to computer: The pattern of military revolutions. The National Interest 1994. Forrás: <http://users.clas.ufl.edu/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf> (Letöltve: 2016. november 16)

¹⁶² LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8 – p. 839

¹⁶³ Saját ábra.

Kormányzati Stratégiai Irányítási Rend a Kormány által 2013-tól előírt tervezés-irányítási rendszer, amelynek már kiemelten fontos eleme a környezet vizsgálata, ugyanakkor nem része a környezet befolyásolása.)

A szervezet változásának, transzformációjának általános irányának meghatározásában tehát a tudatos tervezés, a stratégiai irányítás szerepe kisebb, mint a környezeti tényezők által kiváltott alkalmazkodási kényszerek befolyása. Nem utolsósorban azért, mert előbbi (tudatos irányítás, stratégia) az utóbbi (környezeti tényezők befolyása) eredményeként, abból következő felismerésként értelmezhető. Következésképpen a stratégiai irányítást a környezet komplex tényezői befolyásolják.

Amennyiben a szervezet, esetünkben a védelmi szektor transzformációját központosított intézmény, esetünkben védelmi tervezés hivatott irányítani, akkor annak funkcionalitása csak akkor tartható fenn, ha a védelmi szektor belső és külső környezetében azonosítható, releváns rendszerek által reprezentált kényszerek megismerését, továbbá azokhoz történő adaptációját kiemelten kezeli.

I. 7. A védelmi szektor és környezete értelmezése a kiválasztódás keretrendszerében

Az előző fejezetekben kifejtett logikával összhangban, az intézményi transzformációt és az ennek kapcsán kialakított haderőfejlesztési, vagy stratégiai tervet a fősodorbeli szakirodalomtól eltérően vizsgálom. Megközelítésem alapja, hogy a védelmi tervezési rendszer, vagy a stratégiai szándékok kifejezésére és végrehajtására irányuló egyéb intézményrendszerek nem elsődleges mozgatói a védelmi szektor transzformációjának, hanem másodlagos, reprezentatív kifejeződései a szektor komplex, adaptív rendszerként mutatott viselkedésének.

Számos kiváló tudományos munka született a stratégiai tervezés és a védelmi szektor viszonyának kapcsán. Ezek a művek azonban zömmel a tervezés folyamatára koncentrálnak, tehát arra, hogy a célok, eszközök és a megvalósítás lehetőségei hogyan hozhatók ideális szinkronba.¹⁶⁴

¹⁶⁴ LARSON, Eric V., ORLETSKY, David T. és LEUSCHNER Kristin: Defense Planning in a Decade of Change: Lessons from the Base Force, Bottom-Up Review, and Quadrennial Defense Review. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001. Forrás: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1387.html. (Letöltve: 2015. május 3.), továbbá

Bár több olyan értekezés született, amely előbbieket fókuszát tágítva, a környezeti tényezőket is számba veszi, adott esetben azok komplex természetét is felismeri, az általam szemlézett munkák túlnyomó része a tervezési rendszer és annak termékei minőségi fejlesztését anélkül célozza meg, hogy számba venné a külső faktorok befolyásoló hatását.¹⁶⁵

A folyamatra fókuszáló szemlélet hátránya, kétségbevonhatatlan minőségfejlesztési jellegű előnyei mellett az, hogy egy olyan hipotetikus helyzetet feltételez, amelyben a tervezés vagy vákuumban, tehát a valóságtól elszigetelten, vagy ideális körülmények között történik.

Az általam is alkalmazott, a védelmi szektort környezete kontextusában, nyílt rendszerként kezelő vizsgálati logika realiztikusabb megközelítést biztosít azokra az ok-okozati összefüggésekre, amelyek a rendszer egy-egy reakcióját kiváltják. Ennek egyik tipikus példája a védelmi szektoron belüli erőforrások allokációja során nagy gyakorisággal előforduló érdekkonfliktus, az, hogy az erőforrások felett diszponáló szervezet általában nem kívánja megosztani az erőforrásokkal kapcsolatos részletes információkat az „igény” oldallal. Ezt a feltevést Young a kelet-európai védelmi szektorokat vizsgáló tanulmányában konkrét példákkal támasztja alá.¹⁶⁶

Erre a problémára az intézményi megoldás hatékonyabb tervstruktúrát javasolna. A valóságban a pénzügyi szervezet viselkedését legtöbbször egy magasabb rendszer, ez esetben például az államháztartás szerkezetéből következő kényszerek befolyásolják. Az okozati jelenségek kulcsa ezért a vizsgált intézmény és környezete viszonyában keresendő, amelynek megértése kulcsfontosságú.

Bár a stratégiai tervek is számba veszik a környezet bizonyos kényszerítő tényezőit, ezek általában egy aktuális, vagy előrejelzésben rögzített helyzetet vizsgálnak. Így bár a mechanisztikus stratégiai tervek is képesek lehetnek egy-egy alkalmazkodási irány meghatározására, megcélzására, hatékonyságuk lecsökken a környezet változásának felgyorsulásával.

SPIEGELEIRE, Stephan De: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. HCCS Publications, 2009. Forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/> (Letöltve: 2011. március 22.)

¹⁶⁵ ALBERTS, David S., and HAYES R. E.: Planning: complex endeavours. DoD Command and Control Research Program, Washington, DC. 2007. Forrás: http://www.dodccrp.org/files/Alberts_Planning.pdf (Letöltve: 2015. május 3.)

¹⁶⁶ YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27.

Nem véletlen, hogy a gyorsuló üzleti környezetben a vállalkozások száma, sikerességi ideje, egymáshoz viszonyított pozíciója, egyre növekvő ütemben változik.¹⁶⁷ Tekintettel arra, hogy az azonos üzleti szegmensben lévő vállalatok ugyanazokért az erőforrásokért és intenzíven versenyeznek, az adaptáció hiánya a vállalati szektorban nagyon rövid idő alatt vezet a szervezet alkalmazkodási kudarcához, az erőforrásokhoz történő hozzáférésnek csökkenéséhez és végül csődjéhez.¹⁶⁸

A *védelmi szektorok* esete az előbbi példától annyiban eltérő (és ezt később részletesen tárgyaljuk, de itt is szükségesnek tartok megemlíteni), hogy azok *alkalmazkodási kudarcra nem szükségszerűen válik gyorsan nyilvánvalóvá és nem is vezet feltétlenül „csődhöz” vagy bármilyen egzisztenciálisan súlyos kudarchoz.* Ennek oka, hogy a védelmi szektorok számára biztosított erőforrások szintje nem kizárólag a szektorok hatékonyságának, vagyis az erőforrásokat képességekké alakító folyamat hatásfokának függvénye.¹⁶⁹

Egy védelmi szektor mindaddig képes „túlélni” a környezetében, amíg az állam, amellyel egyfajta szimbiotikus viszonyban van, létezik és képes erőforrásokkal ellátni. **A védelmi szektor funkcionalitásának valódi próbája, a katonai képességek robusztus alkalmazásának lehetősége nagyon alacsony valószínűségű esemény.** Ennek köszönhetően, a védelmi szektor nincsen valódi versenyhelyzetben, a részére biztosított források mértékét a saját viselkedésénél lényegesen nagyobb mértékben befolyásolják a külső tényezők. Ilyen lehet a biztonsági környezet drasztikus romlása, vagy éppen javulása; egy szomszédos ország fegyverkezési programja; a szövetségi tagságból eredő politikai nyomásgyakorlás, vagy éppen az ellenkező irányú potyautazási lehetőségek.

Az egyre komplexebbé váló és felgyorsuló környezet tehát növekvő alkalmazkodási kényszert fejt ki a védelmi szektorra, azonban ez nem minden esetben egyértelműen előnyös. Magyarországon esetében a stabil külpolitikai környezetnek köszönhetően a védelmi kiadásokra fordított költség nominálisan kb. 23%-al növekedett 2000 és

¹⁶⁷ HARFORD, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts With Failure.* Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

¹⁶⁸ BOWER, Joseph L., CHRISTENSEN, Clayton M.: *Disruptive technologies: catching the wave.* Harvard Business Review, 1995. Január-Február. – p. 43-53.

¹⁶⁹ HARTLEY, Keith: *The case for defence.* Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

2015 között.¹⁷⁰ Ezzel szemben a közbiztonságra fordított kiadások nominálisan 73%-al bővültek.¹⁷¹

A stabil biztonsági környezet által szelektált alkalmazkodási kényszer tehát a „zsugorodó” haderőstruktúra racionalizálása. Ilyen helyzetben a politikai ambíciókból kiinduló védelmi tervezési rendszerek értelemszerűen komoly feszültséget élnek át, mert a transzformációs célkitűzéseiket a gazdasági környezet nem finanszírozza. A másik véglet az instabil biztonsági környezet, amely más okból, de szintén képes „kilökni” a védelmi szektor stratégiai irányítását a saját komfort zónájából.

Azokban a társadalmakban, ahol a védelem kiemelt jelentőségű ügy, a védelmi szektorok tevékenységét pedig megkülönböztetett szakmai figyelem övezi, jól dokumentálható, ahogy a felgyorsuló, összetettebbé váló stratégiai környezet stratégiai hatékonysági problémákba, majd stratégiai tanácsstalanságba taszítja a védelmi szegmens transzformációját irányító politikai-stratégiai elitet és kereteket. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy a védelmi szektorok tevékenységét alapvetően meghatározó biztonsági környezet gyorsabban változik, mint ahogy környezetből érkező információk feldolgozásán alapuló adaptáció végbe menne.

Timothy Edmunds például részletesen bemutatja azt a stratégiai vitát, amely az Egyesült Királyság iraki és afganisztáni beavatkozását követően, annak politikai eredménytelenségét és társadalmi, anyagi és katonai költségeit látva bontakozott ki. A stratégiai paralízist Edmund szerint az a felismerés oldotta fel, amely egyértelműsítette a stratégiai környezet feltételeinek történő megfelelés elsődlegességét és ezért a szervezeti erőforrások koncentrációját a környezet gyorsabb és hatékonyabb megértése érdekében.¹⁷²

A környezet szünet nélküli változásának elsődleges következménye, hogy az intézménytől is állandó alkalmazkodást igényel, hogy sikerességét, hatékonyságát a megújuló környezeti tényezők között is fenntartsa. Ugyanakkor az alkalmazkodás

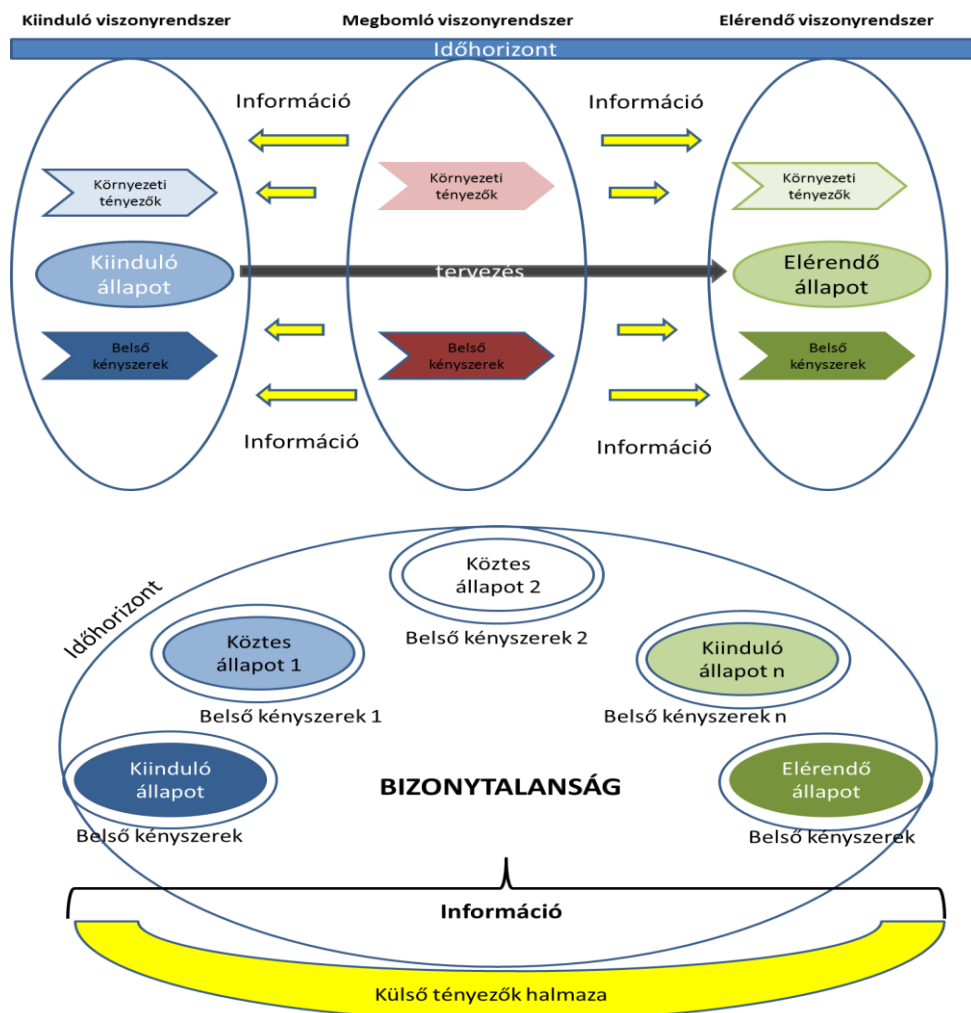
¹⁷⁰ SIPRI adatbázis a védelmi kiadásokról. Pdf formátumban generált adatsor. Forrás: <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltve: 2017. február 2.)

¹⁷¹ FELMÉRY, Zoltán: A közbiztonságra fordított kiadások alakulása és szerkezete. Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések, 2017/11. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-11-a-kozbiztonsagra-forditott-kiadasok-alakulasa-es-szerkezete-felmery-z.original.pdf (Letöltve: 2017. június 20.)

¹⁷² EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. - p. 525-539

inherens és örökérvényű problémája, hogy míg a környezeti tényezők változásának lehetősége minden esetben végtelen marad, addig a szervezet alkalmazkodási képessége korlátos.¹⁷³ Ez utóbbi oka, hogy az alkalmazkodás költségei (szervezeti, emberi és anyagi értelemben egyaránt) minden olyan környezetben korlátozó tényezőként lépnek fel, ahol az erőforrások végesek. A rendelkezésre álló erőforrások szűkössége és általános mennyisége tehát determinálja az adaptációs lehetőségek spektrumát. Ez egyben azt is sejteti ugyanakkor, hogy az alkalmazkodás és a méretgazdaságosság között lehet összefüggés. Vagyis nagyobb erőforrásokból (minden más tényező megfelelője esetén) lehetséges több alkalmazkodási kísérletet finanszírozni és ezzel együtt több kudarcot abszorbeálni, mint a kisebbekből, többek között például azért is, mert a kudarc relatív költsége alacsonyabb.

5. ábra: A nem lineáris stratégiai tervezés lehetséges sémái¹⁷⁴

¹⁷³ HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375 – p. 107

¹⁷⁴ Saját ábra.

Vizsgálatunk szempontjából azonban a kiemelten fontos megállapítás itt az, hogy *változási lehetőségek korlátlan száma mellett az alkalmazkodási lehetőségek korlátozott, mivel az adaptációt finanszírozó erőforrások elérhetősége is limitált. Így az alkalmazkodás magas esetszám során biztosan, alacsony esetszám esetén pedig véletlenszerűen vall kudarcot.* Ez megágyaz a rendszerek és alrendszerek szelekciójának.

A kulcsfontosságú megállapítás ehelyütt a környezet változásának elkerülhetetlensége és ebből következően a legalkalmasabb „fennmaradása” (itt elsősorban a környezethez történő alkalmazkodás hatékonyságára gondolunk, nem pedig, közvetlen és azonnali elpusztulásra).

Erre kiváló esettanulmány a – Tim Harford által is publikált¹⁷⁵ – Hannah-féle tanulmány¹⁷⁶, amelyben a szerző összehasonlította a legnagyobb vállalatok 1912-es és 1995-ös sorrendjét. Az 1912. évi tíz legnagyobb amerikai vállalatból csak három maradt a tíz legjobb között 1995-ben (az Exxon, a General Electric és a Shell), míg a többi hét az 1995-ös lista első száz helyére sem fért fel, vagy teljesen egészében megszűnt.

Könnyű belátni, hogy a vállalatok környezetében elhelyezkedő rendszerek folyamatos és változó alkalmazkodási kényszereket szültek. Az eltelt, közel száz év alatt az alkalmazkodási kísérletek száma egyre nőtt és ez a növekvő gyakoriság egyre nagyobb mértékű kiválasztódást eredményezett. Ezek a cégek sikeresen tudtak adaptálni a két világháború felfutó termelési igényeihez, a kettő közötti recesszióhoz, két olajár válsághoz, a pénzügyi-gazdasági válsághoz, valamint a harmadik és negyedik ipari forradalomhoz, továbbá a diszruptív technológiai változásokhoz, hogy csak a legfontosabb, leginkább látható, vagy leggyakrabban dokumentált környezeti dinamizmusokat említsük.

Mindezek mellett számtalan kisebb, alrendszer vagy alegységek szintjén végbemenő adaptációra került sor, amelyben egyes szervezeti elemek megerősödtek, meggyengültek, vagy elpusztultak. Ez azt feltételezi, hogy a korlátos számú alkalmazkodási erőfeszítések kielégítően sikerültek a környezet végtelen számú

¹⁷⁵ HARFORD, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts With Failure.* Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

¹⁷⁶ HANNAH, Leslie. *The rise of the corporate economy.* Routledge, 2013. ISBN: 9781135032500

változása ellenére. Ezzel együtt, komoly annak a valószínűsége, hogy ha száz év múlva ismét ránéznénk a listára, akkor már ezt a három vállalatot sem találnánk.

A szervezet és a környezete találkozásának sűrűsége, gyakorisága valószínűleg olyan gyakorisággal igényel adaptációt, amely a „nagy számok törvénye” alapján (azaz növekvő statisztikai valószínűséggel), előbb-utóbb kudarchoz vezet. Arra, hogy miért ezek a vállalatok maradtak elsősorban az a válasz, hogy a növekvő gyakoriságú alkalmazkodási kísérletek során többször és sikeresebben alkalmazkodtak a környezetükhöz, mint azok, amelyek nem maradtak fenn. Vagyis „a sikernek egy receptje van, a kudarcnak száz”.

Összegezve tehát, a védelmi szektor a környezete által kifejtett kényszerek között folyamatosan alkalmazkodni (adaptálódni) kényszerül. Ez a folyamat a legtöbb esetben olyannyira determinisztikus, hogy a stratégiai irányítás, védelmi tervezés legfeljebb a hatékonyságot képes javítani, a kényszerek által kifejtett hatások kontroll alatt tartására nagyon korlátozott lehetőségei és erőforrásai vannak. Így, **a környezet változásával az alkalmazkodási kísérletek gyakorisága folyamatosan növekszik. Ennek következményeként a lehetséges alkalmazkodási megoldások száma, következésképpen variációja nő, így növekszik a szervezetek sokfélesége, valamint összetettsége is. Hosszabb távon azonban az alkalmazkodás kudarcra van ítélve, mivel az azt finanszírozó erőforrások nem végtelenek, míg a környezet kombinációs lehetőségei azok. Ez a felismerés megerősíti a védelmi tervezés korlátos hatáskörének felismerését, egyben pedig szükségessé teszi a változásokat kiváltó tényezők és hatásmechanizmusuk, a transzformáció, vagyis a folyamatos átalakulás jelenségének megismerését.**

I. 8. Következtetések

Az I. fejezetben szemléltetett teóriák és a saját következtetések azzal a céllal kerültek bemutatásra, hogy igazolják az első hipotézist. E szerint az eredetileg a szerves rendszerek vizsgálatára alkalmazott komplexitás és szelekciós elméletek alkalmazhatók a védelmi szektorban zajló folyamatok értelmezésére. A védelmi szektor általános környezetében folyó változások eltérő mértékben, de egyértelműen befolyásolják a védelmi szektor rendszerét és a rendszer elemeit. A rendszer különböző szintjein bekövetkező változások a környezeti paraméterek változásaira

visszavezethetők, de minőségükben eltérőek, mint ahogy eltérő a rendszer egészére gyakorolt hatásuk is. A bekövetkezett változások természete ennek megfelelően nem-lineáris és nem-additív.

A védelmi szektor ennek következményeként értelmezhető nyílt, adaptív, komplex rendszerként, amely rendkívül érzékeny a külső hatásokra, tehát a saját környezetére. A környezet és a benne elhelyezkedő rendszer viszonyának elsődleges dinamikája a környezet változó viszonyrendszeréhez történő, nagyrészt tudattalan alkalmazkodási kísérlet és a sikeres adaptálódási megoldások fennmaradása.

A 21. század gyorsan változó környezeti tényezői folyamatos változásokat eredményeznek a rendszer és elemei szintjén, amely felveti a tudatos stratégiai tervezés relevanciájának kérdését. A témát tárgyaló fejezetekben leírtakkal összhangban, következtetésem, hogy a védelmi tervezés, tudatos stratégiai irányítási hatóköre korlátos. Ezért a tervezési rendszerek és politikai szándékok elsősorban kifejezik (reprezentálják) és nem irányítják a védelmi szektor átalakulását.

Bár a védelmi szektor sajátos helyzetéből adódóan a környezeti feltételekhez történő alkalmazkodás sikeressége vagy kudarca nehezen vizsgálható, mert annak próbája egy, a haderőstruktúra egészét igénylő konvencionális háború lenne. Ezzel együtt, a védelmi szektort irányító szándékok korlátossága, a környezet által kikényszerített folyamatos alkalmazkodási igény felveti, hogy a védelmi szektorok működésének, átalakulásának (transzformációjának) megértése az intézményi és stratégiai vizsgálaton túlmutató eszközöket igényel. Ilyen lehet az a természettudományból vett eszkörendszer; a komplexitás és szelekció elmélete, amely a rendszer és környezete relációját vizsgálja.

A védelmi szektor nyílt, adaptív, mesterséges rendszerként történő értelmezése lehetővé teszi a gyorsuló stratégiai környezetben tudattalanul változó védelmi szektor működésének, átalakulásának alternatív értelmezését.

II. A védelmi szektor meghatározása és elemzése

*„Minden komplex problémára van olyan válasz, amely egyszerű,
világos...és téves.” - H. L. Mencken*

II. 1. Bevezető

A védelmi szektor rendszer- és alrendszerei szintjén mutatott viselkedése, jellemzői az I. fejezetben leírtak szerint, a környezetének tényezői befolyása alatt áll. Ennek következményeként, működése felfogható szervezett komplexitási problémaként, továbbá megfeleltethető mesterséges, nyíl, komplex szerveződésnek, amely a környezete viszonyainak állandó változásai közben jórészt tudattalan alkalmazkodásra kényszerül.

A II. fejezet célja, a gondolatmenet folytatásával, a vizsgálati fókusz áthelyezése a rendszerre, vagyis a védelmi szektorra. Ezen túlmenően, javaslatot teszek a védelmi szektor általános viselkedési mintájának anyagcsere folyamatot produkáló rendszerként történő értelmezésére. Ez a - rendelkezésre álló definíciók által biztosított „mozgástérnél” lényegesen specifikusabb – behatárolt megközelítés azért szükséges, mert pontosan azonosítani szükséges azt a folyamatot, amely a védelmi szektor viselkedését irányítja, a létét meghatározza.

A védelmi szektor alapvető funkcióját meghatározó feladata, valamint a működésének üzemanyaga egyaránt az erőforrás. Az erőforrás pontos meghatározása a vizsgálat jelenlegi pontján nem szükséges. A későbbiekben, ahol releváns, megkülönböztetésre kerülnek majd a humán, pénzügyi, gazdasági és társadalmi kategóriák. Az erőforrás központi szerepe és – ezen a ponton – általánosító értelmezése azonban nélkülözhetetlen a vizsgált rendszer működésének megértéséhez.

Egyrészt, mert a környezet és a befolyásolt elem viszonyának minden esetben, közvetlenül, vagy közvetve, részese, közvetítője az erőforrás, amelynek áramlása, felhasználása és elérhetősége kritikus fontosságú. Másrészt, mert a védelmi szektor, mint rendszer a jelen tézis keretei között egy erőforrásokat katonai képességekkel, majd biztonsággá alakító anyagcsere folyamat körül intézményesült rendszerként kerül meghatározásra.

Ez alapján a védelmi szektor jelen tézis keretei között alkalmazott meghatározása joggal nevezhető „védelemgazdasági” fókuszúnak. Ez azonban nélkülözhetetlen, mert ez a megközelítés áll a legközelebb a vizsgálati koncepció kialakítása során alapvető fontosságúként meghatározott természettudományi eszközrendszerhez (a komplexitás és a szelekció teóriáihoz).

A fejezetben ezért bemutatom a védelmi szektor kialakulásának okait, védelmi piac jellegét, az erőforrásokat katonai képességeken keresztül biztonsággá történő alakításának mechanizmusát. Az erőforrások anyagcsere folyamat részeként katonai képességekké történő átalakítása egyrészt a védelmi jóságok hasznosságának problémáját (ágyú vagy vaj), másrészt az erőforrások átalakításának hatékonyságát, vagyis az erőforrások és a haderőképességek viszonyát befolyásolja. Az erőforrások és képességek egységes folyamatban történő szervesülése, a bemeneti és kimeneti értékek viszonya alkalmassá teszi a rendszert a szelekciós teóriákon keresztül történő vizsgálatra és ezzel együtt, a rendszer környezetében jelen lévő, meghatározó befolyásoló tényezők feltárására.

Megközelítésem a továbbiakban tehát a megfigyelt jelenségek evolúciós változásaira, a változásokat kiváltó környezeti tényezőkre és a kapcsolódó, erőforrás-jellegű kérdésekre fókuszál. Ezt tükrözi a védelmi szektor a továbbiakban kifejtett meghatározása.

A védelmi szektor kialakulására született számos elmélet közül, itt a szerves fejlődés és a környezeti kényszer hatására kialakult állami erőszakérvényesítő szervezet születésének és fejlődésének logikáját követem. Ez, meglátásom szerint, további érvet jelent a disszertációban javasolt megközelítés mellett, amely a rendszerek eredete és változásának vizsgálatát a környezet kényszereihez kapcsolja.

II. 2. A védelmi szektor meghatározása

A szervezett államok – államformájukra való tekintet nélkül – a kezdetektől fogva törekedtek a saját biztonságuk kialakítására. Ez eleinte egy olyan nagyságú és összetételű fegyveres csoportot jelentett, amely képes volt a megfelelő védelem biztosítására, más csoportok agressziójának elrettentésére vagy akár stratégiai célok elérésére, agresszió alkalmazásán keresztül. Ezek rendelkezésre állása sokáig ad hoc módon történt.

Az államok megszilárdulásával és az erőforrások központosításával párhuzamosan azonban szervesülni kezdett egy olyan állami alrendszer, amely képes volt az állam stratégiai céljaihoz és lehetőségeihez mért fegyveres képességek kiállítására. Az állandó, önálló logisztikai bázissal, fegyvergyártó képességgel rendelkező védelmi szektorok a 18. század második felében alakultak ki, és nagyjából a porosz-francia háborúig állandósult szerkezetük is. Ezen később változtatnak az első világháború tapasztalatai, a háború ezt követő fejlődése, majd az ipari termelékenység robbanása, végül a technológiai forradalom, de az állam, társadalom és védelmi szektor közötti alapvető kapcsolatrendszer a 19. század második felében egyértelműen szervesül.¹⁷⁷

A kialakult interakciók alapja az állam és a társadalom biztonság iránti kényszere és igénye, amely végül létrehozta az igény kielégítését szolgáló hivatott védelmi szektort.

A védelmi szektor feladata leegyszerűsítve az elégséges mértékű biztonság termelése, olyan módon, hogy az állam által biztosított erőforrások a termelő kapacitáson keresztül alkalmazható képességekké alakuljanak. Ezek aztán egyrészt elrettentést fejtenek ki, másrészt stratégiai eszközként támogatják az állam stratégiai céljainak elérését.

A védelmi szektor (egy ízben már korábban is kifejtett meghatározásom szerint) ennek a disszertációnak a keretében; mindazon jogi és természeti aktusok és intézmények összessége, amelynek alaprendeltetése a kormány, vagy egyéb bi- és multilaterális egyezmények által biztosított erőforrások (pénzügyi, anyagi, humán és politikai) átalakítása katonai képességek egy olyan halmazává, amelyet a kormány, vagy egy vagy több bi- és multilaterális egyezmény igényel.

Markowski, Hall és Wylie meghatározása a saját definíciómat támogatja (2010). E szerint a védelmi szektor a nemzet védelmének biztosítása érdekében, a kormányzati rendszer alrendszerekként létrejövő szervezet, amely egyrészt biztonságot termel, másrészt a termelés folyamata során a védelmi szférának biztosított erőforrásokat

¹⁷⁷ GAT, Azar. War in human civilization. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633
PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647
KEEGAN, John. A history of warfare. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

(tőke és munkaerő) a védelmi ipar és szervezetek katonai képességekké transzformálja.¹⁷⁸

Megjegyzendő, hogy a „védelmi ipar”, nem szükségszerűen belső, nemzeti védelmi ipar. Sok esetben, amennyiben az adott ország védelmi ipari kapacitásai elégtelenek, akkor biztonsági szükségletét más, nagyobb méretgazdaságossággal bíró védelmi iparok elégíthetik ki. Ez történhet katonai célú beszerzések vagy katonai segély formájában.

A **katonai vagy védelmi képesség** egy olyan rendszertulajdonság, amelyet alapvetően egy fegyverrendszer hatékonysága, továbbá a kezelést végző emberanyag kiképzettsége és a megfelelő szervezeti háttér integrációjának sikeressége határoz meg.¹⁷⁹

Hartley a katonai képesség gyártását egy olyan folyamatként határozza meg, amely a technológia, eszköz, személyi állomány és katonai szakmai szakismeret összeszerelésén keresztül valósul meg.¹⁸⁰

A katonai képességek biztonságot termelő tevékenységének hatékonysága Hartley értelmezésében az állam érdekei és az állampolgárok védelmének sikeressége mentén határozható meg. Egyben a biztonság egy befektetési, biztosítási sémaként is felfogható, amelynek keretében az állam és a társadalom a környezet várható változásainak figyelembe vételével „fogad” a következő 5-10 (Hartley szerint 25-50) év eseményeire és az azok elhárításához szükséges védelmi képességek értékét e szerint mérlegeli.¹⁸¹ A Hartley által alkalmazott „biztosítási logika” egyébként összefüggést határoz meg a megrendelői igény és a biztonsági környezet között. Hartley is rámutat azonban, hogy az erőforrások felhasználása és a védelmi képességek effektív használata közötti időszak torzítja az be- és kimeneti értékek közötti összefüggések mérhetőségét.¹⁸²

¹⁷⁸ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

¹⁷⁹ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 (Megjegyzés, a tézisben szereplő definíció annyiban eltér a hivatkozotttól, hogy az eredeti meghatározáshoz képest az általam alkalmazott a rendszerintegrációt kritikus tényezőnek tekinti.)

¹⁸⁰ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 110

¹⁸¹ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

¹⁸² I. m. 414.

A védelmi szektor tehát egy olyan rendszer, amely az erőforrások biztonságga alakítása érdekében jön létre. Az átalakítást a védelmi szektor intézményei végzik, amelyek a szakosított védelmi szervek (minisztérium, ügynökségek, hivatalok) adminisztratív és a képességek kialakítását, fejlesztését végző szervezetek (katonai formációk, védelmi ipar) termelő tevékenységéből tevődik össze. A katonai biztonság közjóságnak minősül, mivel fogyasztásából egyetlen piaci szereplő (ez esetben állampolgár) sem zárható ki és egy csoport által történő felhasználása nem eredményezi a mások rendelkezésére álló mennyiségi csökkenését.¹⁸³ Pozitív hatásai alacsony vagy zéró marginális költséggel kiterjeszthetők és hatása nem korlátozza azok általános szokásait.¹⁸⁴ Míg az egyes államok esetében a közjóság haszonélvezője az állampolgárok közössége, egy államközi biztonsági együttműködés (pl. NATO) esetén a haszonélvezők a részes államok.¹⁸⁵

A társadalom által élvezett haszon összessége túlmutat a katonai biztonságon, ugyanis olyan, egyéb előnyöket is tartalmaz (ipari termelés növekedése, technológiai fejlődés, munkahely-teremtés), amelyek védelem dimenzióján kívül is értelmezhetők. Ezért, egyes vélemények szerint, egy termék felé támasztott igény során a közvetlen, katonai biztonságon túlmutató előnyöket és hátrányokat is mérlegelni kell (Nordhaus 1975,¹⁸⁶ Russett: 1990¹⁸⁷, Hartley: 2010¹⁸⁸).

Megjegyzendő, hogy az itt javasolt megközelítés némileg eltér a védelmi szektor (vagy, ahogy egyes helyeken használják; biztonsági szektor) főszektorbeli meghatározásaitól, mégpedig nem feltétlenül elemeiben, hanem sokkal inkább logikájában.

¹⁸³ SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. Review of Economics and Statistics, 1954. Vol. 36 – p. 387-389.

¹⁸⁴ MARKOWSKI, Stefan; - HALL, Peter; - WYLIE, Robert (2010). Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge pp. 14-18. ISBN: 978-0-415-32688-7

¹⁸⁵ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 269.

¹⁸⁶ NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2.

¹⁸⁷ RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. Political Science Quarterly 1990. Vol. 105. Iss. 4. – p. 515-538.

¹⁸⁸ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6.

A biztonsági szektor definíciója pl. Kiss Zoltán László szerint azokra a szervezetekre terjed ki, amelyek felhatalmazással bírnak fegyveres erőszak legitim alkalmazására. Ez kiegészülhet a fegyveres erők menedzsmentjét végző intézményekkel.¹⁸⁹

Tálas Péter ezt az értelmezést, a „védelmi iparral” kiegészítve „tágabb biztonsági szektor”-ra bővíti.¹⁹⁰ Mint látható, az idézett megközelítések az intézményekből, valamint az intézményi funkciókból indulnak ki. Az általam javasolt meghatározás ezeknek nem mond ellent, de fókuszát az erőforrás áramlására helyezi. Ehhez képest, megközelítem szempontjából, másodlagos fontosságú, hogy a környezet szelekciós körülményei között éppen milyen minőségű, tulajdonságú intézmény jön létre az erőforrás biztonságga történő átalakításának adott fázisával kapcsolatos feladataira.

II. 3. A védelmi szektor működésének néhány sajátossága, valamint a hatékonyság kérdései

Az előzőekben kifejtett megközelítés alapján tehát, a katonai képességek termelése és fenntartása felfogható olyan piaci tevékenységként, amelyben a kereslet és a kínálat szintje határozza meg a katonai képességek szűkösségét vagy számosságát, továbbá milyenségét.

A keresletet ebben a relációban maga az állam támasztja – a katonai biztonságot generáló igényével -, míg a kínálatot a védelmi szféra biztosítja, „irányítási” (adminisztratív, végrehajtó és tervezési), valamint „termelési” (gyártási) tevékenységgel.¹⁹¹

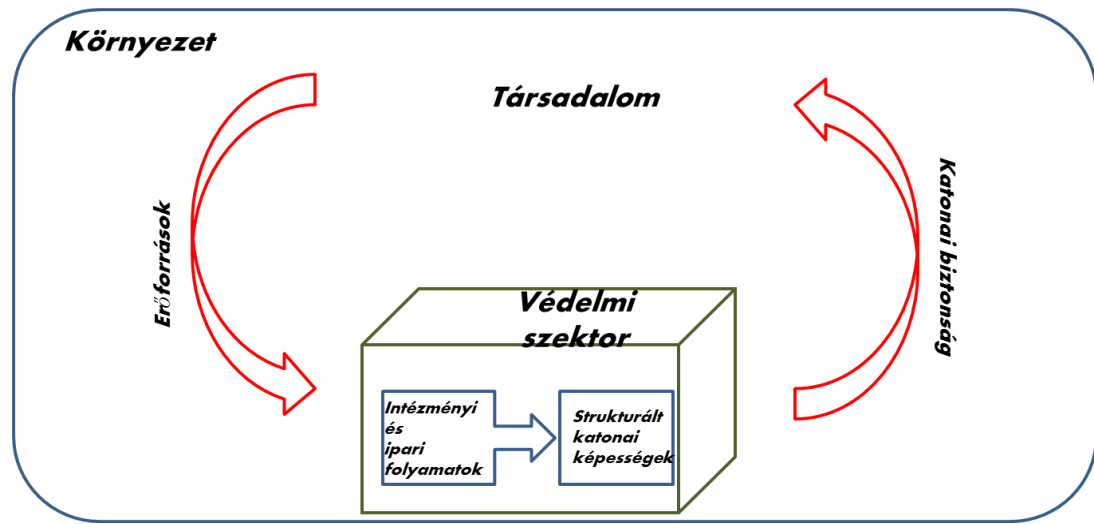
Ideális esetben az állam végrehajtó ága, a kormány és annak szakosított szerve, a védelmi minisztérium határozza meg a katonai képességekből alkotott nemzeti haderő struktúráját és – nevezzük így – végrehajtási portfólióját. Az állam a katonai biztonsági javak iránti igényét a (külső és belső) biztonsági környezetben érzékelt fenyegetések alapján határozza meg. Ezek a fenyegetések, kockázatok és kihívások modellezésre, az elhárításukhoz szükséges intézkedések rendszere és képességek

¹⁸⁹ KISS, Zoltán László: A védelmi tervezés és döntéshozatal szociológiai problémáinak elemzése. 2009. p. 23-24. Forrás: <http://www.vedelemigazgatas.hu/elemekek/vedelmi%20tervezes%20szociologiaja.pdf> (Letöltve: 2016.06.25)

¹⁹⁰ TÁLAS, Péter: A kutatás-fejlesztés értelmezésének változása a gazdasági világválság időszakában. PPT előadás. Forrás: www.bm-tt.hu/assets/letolt/t3konf/.../1310011300_TalasPeter.pptx (Letöltve: 2017.07.27.)

¹⁹¹ MARKOWSKI, Stefan - HALL, Peter - WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

halmaza pedig azonosításra kerülnek. A folyamat terméke az eshetőségi terv, vagy forgatókönyv, amely egy-egy specifikus kihívást modellez, és egyben azonosítja az elhárításhoz szükséges képességek halmazát. Ez, a szükséges képességek halmazát megjelenítő „jövőkép” a következő tervezési lépésben „programozásra” kerül. Utóbbi azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat a jövőképhez szükséges fejlesztési programokhoz kapcsolják, majd azokat végrehajtják.

6. ábra: A védelmi szektor működésének sematikus szemléltetése¹⁹²

A folyamat egésze az élő szervezetek anyagcseréjéhez hasonlítható. Leegyszerűsítve, az anyagcserének nevezett folyamat során a bevitt táplálék energiává alakul. Az energia kielégíti a cselekvéshez szükséges erőforrásigényt, ahol a cselekvés alapja az érzékelt környezetben megfogalmazott cél (evés, ivás, mozgás, stb.).

A védelmi szféra a működése során az anyagcseréhez hasonló módon a társadalom erőforrásait alakítja katonai képességekkel, amelyek az ország biztonságpolitikai környezetét fenyegető kihívások elhárításához, enyhítéséhez vagy megelőzéséhez szükségesek. A védelmi szektor tudatos vagy tudattalan erőfeszítései ebből az energiából táplálkoznak. Az erőfeszítések összessége a transzformáció. A folyamat eredménye a katonai biztonság, mint közjószág előállítása. A folyamat kiváltója a környezet paramétereinek változása.

A transzformáció meghatározása a Cambridge szótár szerint¹⁹³, „egy jelenség tulajdonságában¹⁹⁴ bekövetkező változás, a jelenség minőségi javítása érdekében”.

¹⁹² Saját ábra.

A súlypont a *változáson*, tehát a kezdeti tulajdonságtól eltérő tulajdonság kialakulásán. Ez a megközelítés nagyban tükrözi a komplex rendszerek adaptációs viselkedésénél leírtakat. Ott, a rendszer leírása során meghatározásra került, hogy a rendszerelemek a környezet szelekciós nyomásának engedve, változtatják viselkedésüket, minőségüket. A folyamat idővel, minden esetben a rendszerelemek és a rendszer egésze tulajdonságainak megváltozásához vezet. Ez tehát a transzformáció jelensége, *a környezeti paraméterek nyomán befolyásolt változások összessége*. A környezet állandóan változó jellege miatt a transzformáció is folyamatos átalakulás. Többek között Dóri József is hangsúlyozta a transzformáció folyamatosságát és egyben a környezethez történő alkalmazkodás jelenségét is leírta. Bár a kifejezések használata – a fősodorbéli szakirodalom túlnyomó részéhez hasonlóan - ösztönszerű, a használt meghatározások valódi, természettudományos eredete és érvényessége nem kerül megfontolásra, ezzel együtt az általa használt leírás teljesen egybevág a jelen tézis által javasolt gondolatokkal:

„Ebben a fajta transzformációban az átalakulásnak nincs kezdete és vége, mert csak az aktuális kihívásokhoz folyamatosan és rugalmasan igazodó szövetséges haderő képes igazán hatékonyan ellátni feladatát.”¹⁹⁵

A védelmi szektor, jelen értekezés keretei között, a védelmi koncepcióktól a kialakított védelmi képességeken át, a termelési értékkála (value-chain) egészét lefedi. A tézis a szektort egységes mesterséges szerveződésként vizsgálja, amelynek részeként, alrendszerekként kezeli a védelmi ipart, a haderőt (katonai erőt), az erőforrások rendszerét és valamennyi olyan up- és downstream tevékenységet, amelyek az erőforrás-metabolizmusban közvetve, vagy közvetlenül a védelmi szektor rendszerén belül, részt vesznek. A szektort fizikailag határoló állam vizsgálata e tézisnek nem célja és közvetlenül nem is releváns. Sokkal fontosabb azon, külső- és belső környezeti tényezők vizsgálata, amelyek az erőforrások áramlására hatással vannak.

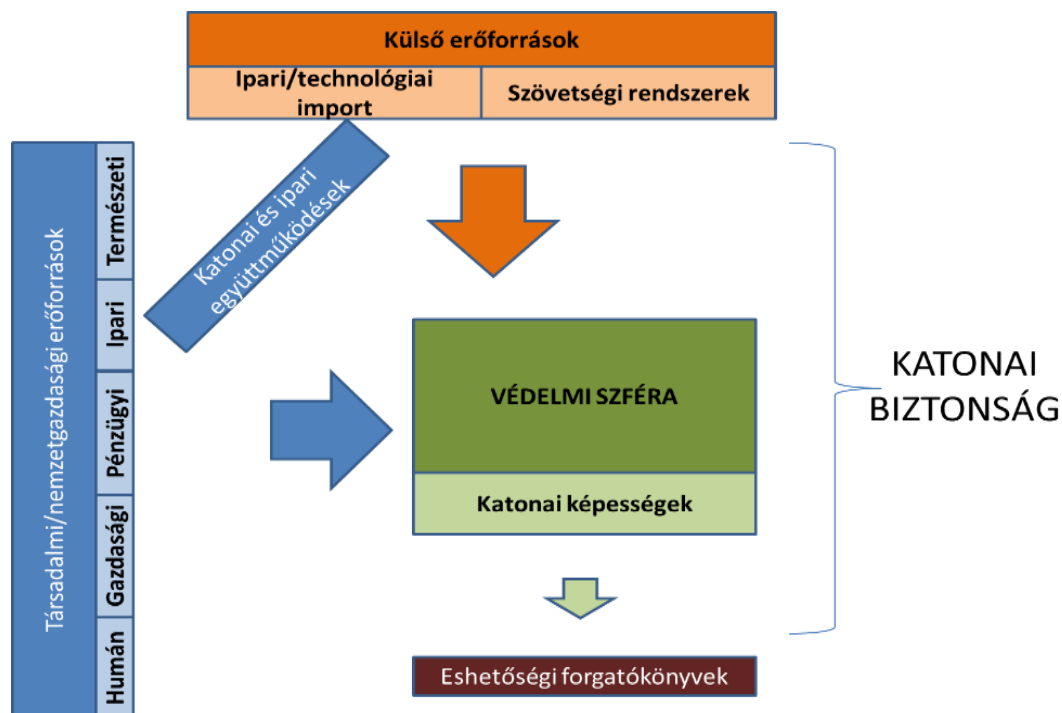
A védelmi szektor röviden összefoglalva tehát, a rendelkezésre álló erőforrások alapján katonai képességeket és ezek alkalmazási körülményei függvényében,

¹⁹³ Forrás: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/transformation> (Letöltve: 2016.05.23.)

¹⁹⁴ Vagy küllemében – de a meghatározás ezen részlete redundáns – N.G.

¹⁹⁵ DÓRI, József: A haderő struktúrájának és a felsőszintű irányítási, vezetési rendjének kölcsönhatása. Forrás: <http://www.honvedelem.hu/files/9/4954/06.pdf> (Letöltve: 2016. 04. 02.)

biztonságot¹⁹⁶ termel és működését – jelen dolgozat keretei között – elsősorban a környezete kontextusában vizsgálom.

7. ábra: Erőforrásokból katonai biztonság, a védelmi szféra metabolizmusa¹⁹⁷

Kaldor, valamint Graham és társai is egyetértenek abban, hogy a biztonság előállításának a folyamatában a kormányzat a megrendelő (elméletileg tükrözve a társadalom prioritásait), a védelem pedig a termék (a katonai biztonságot szolgáltató katonai képességek) előállítója.¹⁹⁸

A kormányzat, vagy specifikus állami szervezetek monolitikus megrendelőként történő ábrázolását árnyalják a társadalmi vélemény, közvélemény védelmi kiadásokra gyakorolt hatásaival kapcsolatos újabb kutatások.

¹⁹⁶ A biztonság persze relatív kifejezés, hiszen, ha a náci Németországot vesszük alapul, akkor ennek az agresszív fegyverkező országnak a védelmi szektora nem termelt biztonságot sem önmaga (és még nyilvánvalóbb módon) sem mások számára. A védelmi szektorban megtermelt katonai képességek végső soron Európa számottevő részének elpusztítását és a Harmadik Birodalom bukását eredményezték.

¹⁹⁷ Saját ábra.

¹⁹⁸ KALDOR, Mary: Technical change in the defence industry. Technical innovation and British economic performance. Palgrave Macmillan UK, 1980. eBook ISBN: 978-1-349-04561-7 - p. 100-121.

GRAHAM, Gary - HARDAKER Glenn: Defence sector procurement and supply chain relationships. Supply Chain Management: An International Journal 1998. Vol. 3. Iss. 3 – p. 142-148.

A kapcsolódó kutatások alapján a társadalmi vélemény és bizalom viszonylag következetes meghatározója a védelmi szektor működésének és jelentős szerepe van abban, hogy a védelem milyen mértékű erőforrásokban részesül.¹⁹⁹ A társadalmi véleményalkotással kapcsolatos elméletek abban is növekvő mértékű konszenzust mutatnak, hogy az információ bővülésével a védelem társadalmi véleményalkotása tájékozottabb, a valóságot jobban tükröző jelleget mutat.²⁰⁰

A társadalmi vélemény ebben a megközelítésben tehát egy olyan környezeti, szelekciós tényező, amely a védelmi szektor szükséglet-tervezési folyamatára hatással van, azt befolyásolja. Nyitott demokráciák esetében egyértelmű, hogy a társadalom biztonsági igényét nem lehetséges figyelmen kívül hagyni.

A legtöbb védelmi szektorban a szükséglet meghatározása a katonai tervezők feladata. Érthető módon, a katonai tervezők saját preferenciái, az általuk vizionált jövőkép ambiciózusabb, mint az, amelyet végül a védelmi tervezés környezete fog megformálni. Az ambíció és a valóság közötti konfliktusban az elsődleges döntőbíró természetesen a felhasználható erőforrások mennyisége. Hiszen hiába akar a hadsereg – megint csak, érthető módon – egy még nagyobb, modernebb hadsereget építeni, a fejlett demokráciák „fék és ellensúly” elven működő intézményrendszerei ezt az ambíciót mindenképpen tompítani fogják. **A haderő ebben az értelmezésben csak az egyik, erőforrásokért versenyző szereplő az államháztartás széles rendszerében.**

A védelmi szektorok működését piaci tevékenységként felfogó teóriák hatókörét korlátozza az a tény, hogy a közgazdasági értelemben vett „hatékonyság”, **a védelmi szegmens kapcsán nem értelmezhető egyértelműen.**

Egyrészt azért, mert **a biztonság, mint közjószág fogyasztása nem korlátozható,** vagyis az a szereplő sem zárható ki belőle, aki nem járul hozzá, így a piaci optimum sem érhető el a kereslet és a kínálat viszonya alapján, mert a biztonság termelését

¹⁹⁹ SOROKA, Stuart N. - WLEZIEN Christopher: Opinion–policy dynamics: public preferences and public expenditure in the United Kingdom. British Journal of Political Science 2005. Vol. 35. Iss. 4 – p. 665-689.

HIGGS és KILDUFF: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. Defense Economics, 1993. Vol 4.

²⁰⁰ COTICCHIA - DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12.
MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

nem határozza meg egyértelműen a kereslet és a kínálat egyensúlya.²⁰¹ Ez a kitétel egyébként igaz a kollektív védelmi szövetségi rendszerekre is (Észak-Atlanti Szerződés Szövetsége, Varsói Szerződés) ahol az erőforrásokat legnagyobb mértékben védelmi képességekké alakító tagállamok azoknak a tagállamoknak is növelik a biztonságát, akik egyébként saját biztonságuk növelésére csak éppen elégséges erőfeszítéseket tesznek.²⁰² Így tehát a szövetségi rendszerek szintjén termelt biztonság sem korlátozható. **Ennek következtében a NATO szövetségesek védelmi szektorainak hatékonyságát befolyásoló környezeti tényezők között megjelenik a Szövetség, mint fő biztonságtermelő szereplő.**

Másrészt, mint az korábban tárgyaltam, **a védelmi szektor valódi próbája, a robusztus, konvencionális háború, egy alacsony bekövetkezési valószínűségű esemény.** Így a védelmi szektor által megtermelt katonai képességek valódi értéke, tehát az erőforrások hasznosulásának látható eredménye sem ítélni meg, fegyveres konfliktusok hiányában. Az iraki 2. hadosztály korábban ismertetett esete itt is releváns. Az iraki (és amerikai) védelmi és társadalmi kapacitások anyagcseréjén keresztül létrehozott termék, a 2. hadosztály, napok alatt szétesett a valódi próbatétel során. Ilyen módon a 2. hadosztályra fordított erőforrások felhasználása nem nevezhető hatékonynak. Ugyanakkor a védelmi szektor komplexitása és alrendszerének nem-lineáris teljesítménye miatt a 2. hadosztály hatékonysági kudarca nem növeli vagy csökkenti annak a valószínűségét, hogy az összes többi magasabb egység hatékonyan került kialakításra és próbatétel esetén jobban szerepelne.

II. 4. A védelmi szektor termelési tevékenységének karakterisztikája

A védelmi szektor, jelen értekezés keretei között, mint azt korábban is hangsúlyoztam, a termelési értéklánc egészét lefedi. A tézis a szektort egységes mesterséges szerveződésként vizsgálja, amelynek elemei a bemeneti erőforrások és kimeneti termékek, valamint az erőforrások biztonsággá történő átalakításának folyamat, és ahol mérhető, hatékonysága. A védelmi ipar ebben a kontextusban az erőforrás transzformációjának központi eleme.

²⁰¹ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 5.

²⁰² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.

Ennek a folyamatnak az elsődlegesen azonosítható tényezői az erőforrások szintje, a katonai képességek volumene és a biztonság mértéke. Ehhez járul hozzá, hogy a védelmi szektor, mint az állam egyik alrendszere, az állam érdekeit szolgálja, tehát végső soron azokat a stratégiai célokat, amelyeket az országot vezető érdekcsoport preferál.

Demokratikus rendszerek esetében, mint azt korábban leírtam a társadalom egyes rétegei formálhatnak preferenciát, és ezt a demokratikus népképviselői intézményeken keresztül kifejezésre juttatják.

Fontos ismételt hangsúlyozni, hogy az erőforrások szintje, a katonai képességek nagyságrendje és a biztonság mértéke a komplex védelmi szektor alrendszereiként, nem-lineáris csatolási rendszerben működve, egymás működését aránytalan mértékben befolyásolja. A több erőforrás tehát nem szükségszerűen termel nagyobb biztonságot, ugyanakkor - mint látni fogjuk – több erőforrás termelhet több és hatékonyabb katonai képességet.

Elsődlegesen a nemzetgazdaság mindenkori állapota és mérete befolyásolja az erőforrások maximálisan elérhető mennyiségét. A védelmi szolgáltatások termelése csak olyan ipari és gazdasági bázison lehetséges, amely ezeket fenntartható módon tudja támogatni. A nemzetgazdaságnak azonban a védelmi célú termékek mellett számtalan más produktumot is elő kell állítania, sőt azt is kijelenthetjük, hogy az előbbi portfólió inkább kivétel, mint szabály. Az országok túlnyomó részének ugyanis egyáltalán nincsen számottevő védelmi ipari kapacitása, míg a globális értelemben vett védelmi termelési kapacitás túlnyomó része kisszámú szereplő kezében van.

Az elérhető erőforrások tekintetében egy másik, **jelentős korlátozó tényező a termelékenység lehetőségek határossága.** Az „*ágyú vagy vaj*” dilemmájaként is ismert jelenség középpontjában az a felismerés áll, hogy egy termék (ágyú) termelékenységének növelése, korlátos kapacitások megléte esetén, mennyiségileg korlátozza egy másik termék (vaj) előállítását.²⁰³ Ez a jelenség azért központi fontosságú, mert *egységes logikába rendezi az igényt formáló társadalmi véleményt, a kínálatot termelő biztonsági szektort és a nemzetgazdaság korlátait.*

²⁰³ MINTZ, Alex, CHI Huang: Guns versus butter: The indirect link. American Journal of Political Science, 1991. Vol. 35 (3). - p. 738-757.

A napjainkban megszokott társadalmi keretek között (központosított állam, amely adó formájában vonja el az állampolgárok jövedelmének egy részét, majd azt újra osztva preferál termelési ágakat) egyértelmű, hogy a *termelékenységet a társadalom mindenkori preferenciája is befolyásolja*.

Az erőforrás megfelelő áramlása nélkül a védelem nem építhető ki, vagy tartható fenn, túlzott áramlása pedig más, az állam által biztosított közszolgáltatások (egészségügy, oktatás) hatékonyságának csökkenéséhez, végső soron az állami szerep meggyengüléséhez vezethet.

Ez jelenik meg az „ágyú vagy vaj dilemma formájában”.²⁰⁴ Az ágyú vs. vaj spektrum egyik, extrém végletét jól példázzák a *diktatórikus rendszerek túlfeljesztett védelmi alrendszerei, amelyek méretük és erőforrásigényük miatt hátráltatja a piacgazdaság és az egészséges társadalom szerkezet kialakulását* (pl. az 1944-63 közötti Szovjetunió, vagy az 1933-45 közötti Németország).

Mind Németország, mind a Szovjetunió esetében tartós és súlyos gazdasági krízist okozott a védelmi kiadások irreálisan magas szinten tartása. Ez a szovjetek esetében a hidegháború végén tapasztalt gazdasági és társadalmi összeomlást eredményezte.

Az 1928-as évet 10 milliárd márkás állami bevétel mellett 12 milliárd kiadással záró Németország a II. világháborút 40 milliárd márka adóssággal kezdte, amely a GDP nagyjából 130%-át jelentette. Így, a magas védelmi kiadásokból eredő, torz nemzetgazdasági szerkezet agresszív és konfliktusos pályára kényszerítette a III. Birodalmat, amely csak az európai, majd a szovjet nemzetgazdasági források totális megszerzése esetén remélhette fenntartani működőképességét.²⁰⁵²⁰⁶ Az eredmény ismert.

A termelékenységi lehetőségek határossága a témával foglalkozó források szerint kritikus tényezője volt a Varsói Szerződés országainak társadalmi-gazdasági összeomlásának.

Itt a védelmi szektor rendelkezésére bocsátott, a nemzetgazdaság lehetőségeihez mérten aránytalanul nagymértékű erőforrások három évtized alatt versenyképtelenné

²⁰⁴ SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. Review of Economics and Statistics, 1954. Vol. 36.

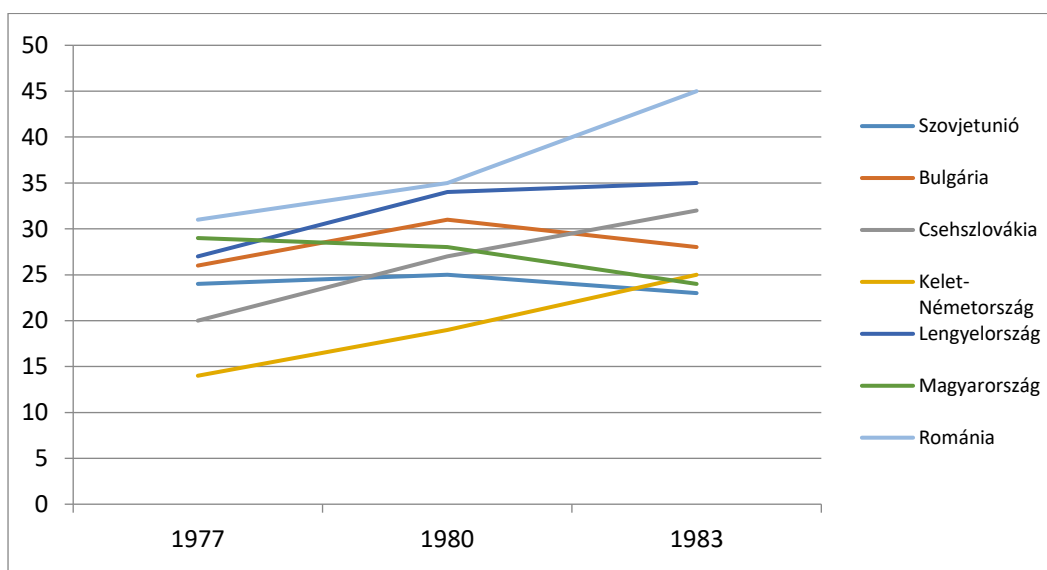
²⁰⁵ OVERY, Richard: The Nazi Economic Recovery 1932-1938. New Studies in Economic and Social History. Cambridge University Press. 2003. ISBN 13: 978052155767

²⁰⁶ TOOZE, Adam: The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201

tették a kelet-európai országok iparait, tekintet nélkül a kutatás-fejlesztésre fordított forrásokra.

Ennek elsődleges oka, hogy a védelem számára szabályozatlanul, nagy mennyiségben rendelkezésre bocsátott erőforrások miatt a védelmi ipar képes volt elvonni a polgári ipartól a legfejlettebb technológiákat, a képzett munkaerőt és a fiskális erőforrásokat, összességében pedig folyamatosan növelni tudta kapacitásait, míg a polgári ipari háttér zsugorodásnak indult. Ez kikezdte a népszerűség jólétét, következésképpen az elit és a társadalom közötti konfliktus és a Szovjetunió szétesésével párhuzamosan, a kommunista rendszerek felbomlásához vezetett.²⁰⁷

Ezt bizonyítja a Varsói Szerződés országainak fokozatos visszacsúszása a gazdasági fejlettségi rangsorban, amely alól csak a Magyarország (a „kádári konszenzus”) és a nagyságából eredő méretgazdaságossági előnyben lévő Szovjetunió képez kivételt. Előbbi tehát a védelmi kiadások tartós diszpreferálása, utóbbi a gazdaság nagyságrendje, tehát a méretgazdaságossági okok miatt javított helyzetén (öt illetve egy helyet).

8. ábra: A Varsói Szerződés országainak helyezése a világgazdasági fejlettségi rangsorban.²⁰⁸

²⁰⁷ HARTLEY, Keith - SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3

²⁰⁸ Saját ábra. Adatforrás: NELSON, Daniel: The Political economy of military effort in the Warsaw Treaty Organization. HARTLEY, Keith - SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617– p. 55

A Varsói Szerződés védelmi szektorainak esete azért is figyelemreméltó, mert a védelmi szektorok a hidegháborúban diadalmaskodtak az erőforrásokért vívott harcban. A siker az volt, hogy biztosították a politikai elit érdekeltségét és ezzel együtt a szükséges erőforrásokat, miközben a védelmi szolgáltatásokkal rivalizáló egyéb közszolgáltatások, valamint a piac a védelmi kiadásokra fordított erőforrásokkal arányos veszteséget szenvedett és végül működésképtelenné vált. A VSZ védelmi szektorai így túlnyerték magukat és elölték az állam és a társadalmi rend fenntartásához minimálisan szükséges intézményeket. Ezért, végül parazitikus és végső soron a politikai rendszerekre nézve is végzetes kártevőknek bizonyultak.

Mindezek mellett szükséges megjegyezni, hogy *a védelmi kiadások relatíve erős pozíciója nem rombolja szükségszerűen a nemzetgazdasági hosszú távú fenntarthatóságát, ahogy ezt az Egyesült Államok példája is mutatja.*

Az ágyú vagy vaj dilemma határhasznossági spektrumának másik végén pedig napjainkban azok az európai országok helyezkednek el, amelyek társadalmi, politikai elitje, az országok által elfoglalt előnyös geostratégiai pozíció miatt jobban preferálja az egyéb állami jószágkosarakat (szociális, egészségügyi, stb.) a katonai biztonságnál. Ezen országok jóléte, a védelmi kiadásoktól általában függetlenül, tartós növekedést mutat, lényegében 1938 óta.

II. 5. A védelmi szektor környezetének szelekciós ereje

A védelmi szektor termelékenységének kritikus tényezője az erőforrások elérhetősége. Mint ahogy a korábbiakban bemutatásra került, az elérhető erőforrások mennyiségét számtalan tényező befolyásolja. Az erőforrások elérhetőségének problémája, a termelékenységet határoló objektív körülményrendszerrel együtt teremti a szükséges kapcsolatot a vizsgált rendszer és környezete között.

Az erőforrások elérhetősége kritikus kérdés, mert ez finanszírozza a környezetben érzékelt változásokra adott alkalmazkodási kísérleteket. *A túlzott mértékű erőforrás, a Varsói Szerződés kapcsán hozott példára visszautalva, káros lehet, mert fenntarthatatlanná teszi a védelmi szektort finanszírozó nemzetgazdaság szerkezetét. A túlzottan kevés erőforrás korlátozza a védelmi szektor alkalmazkodási lehetőségeit, mert csak az optimálisnál kevesebb transzformációs kísérletet képes támogatni.* A 21. század elejének Európájában a védelmi szektorok nagyobb része az elégtelen erőforrások problémájával küzd és ezért, értelemszerűen, korlátozott megújulási

képességgel rendelkeznek. Ez, *a környezeti változások gyorsuló ütemét figyelembe véve*, felveti, hogy *a védelmi szektorok nem lesznek képesek alkalmazkodni a változó környezeti viszonyokhoz* és egy adott pillanatban, alkalmatlanná válnak a feladataik optimális végrehajtására.

Az erőforrások biztosítása és a célokhoz mért arányossága tehát kulcskérdés. Ezt elvileg garantálja az intézményi, vagyis a témánk specifikus esetében, stratégiai tervezési szinten meghatározott politikai és katonai ambíciók összhangja. Ez az összhang, jelen értekezés keretein belül nem a Vezérkar Főnök és Honvédelmi Miniszter egyetértése a haderőfejlesztés irányairól. Az ambíciók összhangja az általam javasolt megközelítésben *egy olyan, ideális koncepció, amely az objektív korlátok és a környezet változásainak kényszerítő erejének figyelembe vételével, olyan tulajdonságokkal és mérettel rendelkező védelmi rendszer kialakítását célozzák meg, amely a szűkös erőforrásokból a lehető leghatékonyabban tartható fenn.* Képletes példával élve, amennyiben a környezet szelekciós ereje egy kétdandáros, válságreagáló haderő formáját rajzolja ki, akkor ebbe a formába nem tölthető bele egy öt dandárral rendelkező erő. Mert egyrészt nem fenntartható, másrészt nem optimális, harmadrészt nem szükséges.

Amennyiben a stratégiai ambíciók nem „találják el pontosan” azt a formát, amelyet a környezet megenged, akkor a környezeti tényezők szelekciós ereje bomlasztó (diszruptív) erőként lép fel és felőrli a képességstruktúrát.

A védelmi tervezési zsargonban a jelenségre ún. erőforrás-ambíció problémaként reflektálnak, de ez nem fogja át a jelenség teljes egészét. A megfelelő ambíciókhoz igazított erőforrás ugyanis még mindig eredményezhet olyan patológikus kudarcot, mint azt a Varsói Szerződés esetében láttuk. Ebben az esetben ugyanis, vélhetően, a geostratégiai megfontolások, a politikai ambíciók és az ezekből származtatott katonai szükségletek is, egyaránt realiztikusnak tűnhettek. A kudarcot végül a nemzetgazdaság szerkezeti problémái váltották ki, a stratégiai logika ehhez csupán hozzájárult, azzal, hogy nem vett tudomást az összes, meghatározó környezeti tényezőről. Így ezek közül az egyik, a nemzetgazdaság termelékenységének korlátai, végül aránytalanul nagy hatást kifejtetve, szétbomlasztotta a politikai és védelmi rendszert egyaránt.

A mai európai haderők esetében ez a tényező nem releváns. A nemzetgazdaság termelékenységét a jelenlegi, alacsony szintű védelmi erőfeszítések mellett nem befolyásolja károsan a biztonság termelésére fordított erőforrások mértéke. A példa azért fontos mégis, mert megvilágítja a környezeti tényezők szelekciós erejét és egyben, a fentebb tárgyalt faktor relevanciájának csökkenése aláhúzza azok változékonyságát és változó fontosságát.

A védelmi szektorok jelenlegi környezetében a tényezők hatásai és interakciói komplexebbek és változékonnyabbak, mint valaha.²⁰⁹ Például egy olyan tényező együttes, amely egyszerre tartalmazza a biztonsági környezet nagymértékű javulását, ettől nem függetlenül a társadalom csökkenő katonai biztonsági preferenciáját és az államháztartási kiadások általános szűkülését, a legtöbb esetben a védelmi kiadások szűkülését fogja eredményezni, ahogy azt a világgazdasági válság után a legtöbb európai országban megfigyelhettük.²¹⁰

A környezet szelekciós erejére vonatkozó koncepcióra jó példa a möllingi Bonsai-modell.²¹¹ E szerint az európai védelmi kiadások hosszú távú csökkenése a haderők miniatürizálódását eredményezi. A kiszáradó, zsugorodó „fák”, a hadseregek, egy ideig még ugyan meg tudják tartani a képességek teljes spektrumát (a korábbi alakjukat), de ezek hatékonysága – a méret csökkenésével – egyre inkább marginalizálódik majd. A folyamat végeredménye, hogy a zsugorodó fák pontosan azt a formát és méretet öltik, amelyet a környezeti tényezők rájuk kényszerítenek.

Mölling megállapítása elsősorban a fejlettebb nyugat-európai haderők vonatkozásában releváns és egyaránt eredménye a külső (geostratégiai, biztonsági környezeti), valamint a belső (kormányzati és társadalmi prioritások, gazdasági lehetőségek, ipari kapacitások) tényezőknek.

A „fa hasonlat” azért is helytálló lehet, mert természetes szerveződésként a fának is alkalmazkodnia kell a saját környezetéhez, ahol bármelyik környezeti tényező megbomlásának, vagy másik tényezőkkel folytatott non-lineáris interakciójának

²⁰⁹ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

²¹⁰ NÉMETH Gergely: A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára. Hadtudomány, 2012. 22. évf. 1-2. sz.
Forrás: http://www.mht.eu/hadtudomany/2012/1_2/HT_2012_1-2_8.pdf Letöltve: 2015. június 13.

²¹¹ Christian Mölling: Europe without Defence. SWP Comments. Forrás: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf

eredménye megváltozott alkalmazkodási sajátosságokhoz és ezzel együtt jobban vagy kevésbé sikeresebb alkalmazkodáshoz vezethet.

Geoffrey és Knudsen által lefektetett elvekre visszautalva, *a védelmi szektorok mesterséges szerveződésként képesek, sőt, kényszerítve vannak a természetes organizmusoknál megfigyelt alkalmazkodásra, saját környezetük szelekciós nyomása alatt.*²¹²

Ilyen alkalmazkodási kísérletre kínál példát a kisebb európai haderők a hidegháború lezárulása óta megfigyelhető átalakulása. Ennek keretében a bipoláris szembenállás során fennálló tényezőrendszer megbomlását követve, az új környezethez alkalmazkodva, már korábban (nem deklarálta, de gyakorlatban) feladták a teljes spektrumú képességstruktúra ambícióját és szűkös erőforrásaikat, tudásukat a (valószínűbb) válságreagáló feladatok felé fordították.

Ez a racionális döntés segítette a fenntarthatóságot, azonban ezzel párhuzamosan, egyrészt egy zsugorodó, másrészt egy aránytalan képességfához vezetett. Ennek asszimetriája az idő előrehaladtával tovább növekszik, mivel a bementi értékekből fakadó deficit általában aránytalanul érinti a struktúra egészét, egyes helyeken jelentősebb visszaesést eredményezve, mint más területek esetében. *A képességterületek, fegyvernemek eltérő mértékű visszaesése mögött ismét csak számos tényező azonosítható, a belső jellegű fegyvernemi lobbiharcból a külső, és az előzőtől nem független, műveleti környezetig.*

A védelmi szektor környezetének változása tehát, **a rendszerek evolúciós fejlődési szabályainak megfelelően, a képességek növekvő változatosságát és változó minőségét, néhány képesség elbomlását, mások megerősödését idézi elő.**

A jelenséget Anthony King képességkoncentrációnak nevezi. E szerint a korlátos erőforrások miatt a szűkülő haderóstruktúra egésze stagnál, vagy hanyatlik, miközben egyes elemei növelik képességeiket. Ezek az elemek (alkalmasságuk

²¹² HODGSON Geoffrey, KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. Journal of Economic Behaviour and Organisms. 2006. Vol. 61. p. 4.

folytán) egyre intenzívebben vesznek részt azokban a nemzetközi műveletekben, ahova más nemzetek is a kiválóbb alegységeiket küldik.²¹³

Ennek a szelekciós mechanizmusnak köszönhetően például fokozatosan kialakul a transznacionalizálódó védelem, az elit NATO-európai haderő, amely műveleti felülreprezentáltsága miatt megőrzi az egyéb szegmensek számára korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásokhoz történő kiváltságos hozzáférését. Ez egyben az egyéb, a politikai célrendszerben vagy a műveletekben alulreprezentált képességek degradálódását is eredményezi.²¹⁴

A képességstruktúra bomlását reprezentálhatja a haderők műveletbe telepíthető részének aránya. Rob De Wijk szerint a NATO haderőstruktúrájának 238 dandárjából összesen mintegy 80 volt műveletbe telepíthető és – háromszoros, A-B-C rotációval számolva – 13-15 fenntartható. Ez alapján a teljes NATO haderőstruktúra alkalmazható része az alegységek kb. 30%-át tette ki. A Szövetség így kb. a teljes ereje 6%-át tudta egyidejűleg műveletben tartani, vagyis alkalmazni.²¹⁵ Ezt alátámasztják Becker (2017) kutatásai is, amelyek az EDA statisztikáin alapulnak. E szerint az Európai Unió legtöbb tagállama 10-20%-os fejlesztési kiadások mellett a haderőstruktúra 3-6%-át volt képes műveletben tartani. Becker azt is kimutatta, hogy a GDP 2%-os részaránya alatti, aggregát védelmi kiadások esetében a tagállamok legtöbbször 10-20% körüli telepíthetőségi szintet tud kimutatni, vagyis a haderőstruktúra maximum egyötöde esik az alkalmazható képességek kategóriájába, míg négyötöde „eshetőségi” képesség.²¹⁶

A környezet szelekciós erejét a biztonságelméleti kutatások is felismerik. Kenneth Waltz neorealista elmélete, amely posztulálja, hogy az anarchikus nemzetközi környezetben az államok reagálnak a nemzetközi szintér kihívásaira és céljaiknak

²¹³ KING, Anthony: Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces. European Journal of Social Theory, 2005. Vol. 8. Iss. 3.

²¹⁴ I.m.

²¹⁵ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. Transatlantic Transformations–Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)

²¹⁶ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2.

megfelelő intézkedéseket tesznek a változásokhoz történő optimális alkalmazkodás érdekében.²¹⁷

Morgenthau is megerősíti, hogy az államok az anarchikus nemzetközi környezetben saját erőforrásaikra szorulnak a túlélés elérése, (a negatív környezeti szelekció elkerülése) érdekében. Ebben a tekintetben a katonai erő kiemelten fontos erőforrás.²¹⁸ A waltzi és morgenthauai keretrendszerben egyaránt megjelenik a környezet változása által kifejtett hatás, amelyre az érintett szervezetnek reagálnia, alkalmazkodnia kell. Az alkalmazkodás mindenkori költsége az erőforrás. Ennek felhasználásával adaptálja a védelmi szektor, irányítási és gyártási képességeit egyaránt.

A waltzi neorealista elmélet is megerősíti, hogy az állami eszközrendszer részeként a védelmi szektorok is folyamatos alkalmazkodási kényszerben vannak, amint a nemzetközi környezet anarchikus viszonyai változnak. Erre példát kínál, hogy a korábban említett hidegháborút követő transzformáció sem egyszeri, hanem folyamatos jelenség, amely az adott és folyton megbomló majd összeálló környezeti viszonyrendszerhez igyekszik alkalmazkodni. A hidegháborús időszakot jellemző nehéz-gépesített haderőstruktúra és célrendszer, a 90-es évektől átalakult a telepíthető, expedíciós irányba. Ezt azonban a krími válság (2014) óta egy fokozatos, egyben mérsékelt visszarendeződés követi a hagyományos, nehéz-gépesített irányba. (A katonai dimenzió fontosságának csökkenése ezzel együtt egyértelmű trend, és az állampolgárok biztonságérzetének drasztikus csökkenése híján a haderők méretének jelentős növekedés, visszaerősödése sem várható a következő tíz-tizenöt évben.)

A védelmi szektorok alapvető céljait mindenkor meghatározó nemzetközi környezet szelekciós nyomásának praktikus kihatása tehát a katonai struktúrák, doktrínák és célrendszerek átalakulása. Ez az átalakulás azonban nem egységesek. A legtöbb tagállam eltérő megoldásokat alkalmaz, saját belső és külső kényszerei alapján eltérő mértékben szelektálja a haderő struktúrát (a „bonsai” koncepciónak megfelelően).²¹⁹

²¹⁷ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707. – p. 193-260.

²¹⁸ MORGENTHAU Hans J.: Politics among nations: the struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692. – p. 126–130.

²¹⁹ MÖLLING, Christian: Europe without defence. SWP Comments, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)

Ennek eredményeként a hidegháború monolitikus biztonsági környezetének meglehetősen egységes haderőinek (mind NATO, mind Varsói Szerződés viszonylatban) azonossága növekvő erjedésnek indul, növekvő sokféleséget eredményezve. Ezt a szakirodalmi kutatások is megerősítik,²²⁰ alátámasztva azt a hipotézist, mely szerint a védelmi szektorok változása során megfigyelhető a mesterséges szerveződések evolúciós fejlődésének dinamikája, vagyis a sokféleség és bonyolultság növekedése.

A megváltozott környezeti viszonyokhoz történő alkalmazkodási megoldások öröklődése, amely további alapvető feltétel a szelekciós megközelítés alkalmazásához, alapvetően és meghatározóan, de nem kizárólagosan a katonai és intézményi kultúra,²²¹ az államszervező ideológiák,²²² a történelmi élmények által formált állami identitás,²²³ a szövetségi rendszerek eljárásai²²⁴ és a politikai elit és a társadalom véleménye,²²⁵ valamint a korszerű hadszíntér tapasztalatainak

²²⁰ FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. *Journal of strategic studies*, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699.

SHEEHAN, J.: *Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe*. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330

GALBREATH, David J. : *Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?*, *Defence Studies*, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: *The Arithmetic of Defence Policy*. *International Affairs*, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

KING, Anthony: *Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces*. *European Journal of Social Theory*, 2005. Vol. 8. Iss. 3. – p. 321–340.

RICKLI, Jean-Marc: *European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies*. *Cambridge Review of International Affairs*, 2008. Vol. 21. Iss. 3. – p. 307-325.

DE WIJK, Rob: *The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective*.

Transatlantic Transformations—Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás:

https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)

²²¹ BOËNE, Bernard: *The Military as a Tribe among Tribes. Postmodern Armed Forces and Civil-Military Relations?* In: Caforio, Giuseppe (ed.): *Handbook of the Sociology of the Military*. US, NY, Kluwer Academic/Plenum Publ. 2003. ISBN: 978-0-306-47295-4 – p. 167-185.

MOSKOS Charles C., WILLIAMS John Allen, SEGAL David R., szerk *The postmodern military: armed forces after the Cold War*. UK, Oxford University Press, 2000. ISBN: 9780195133295 - p. 19–25.

²²² BIDDLE S., LONG S.: *Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look*, *Journal of Conflict Resolution*, 2004. Vol. 48. Iss. 4. – p. 525–546.

²²³ WENDT, Alexander: *Identity and structural change in international politics*. in szerk. LAPID, Yosef és KRATOCHWIL Friedrich: *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner 1995. ISBN: 978-1-55587-727-9. – p. 47-64.

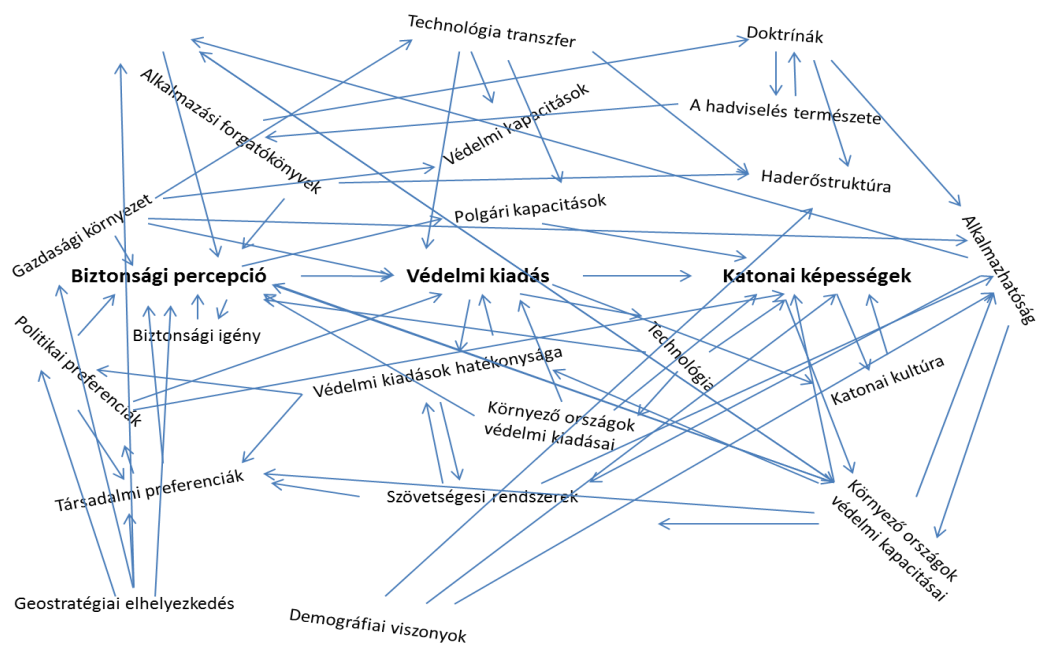
²²⁴ GALBREATH, David J. : *Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind?*, *Defence Studies*, 2014. Vol. 14. Iss. 4. - p. 394-413.

²²⁵ BERINSKY Adam J.: *Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict*. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p 977.

HARTLEY, Keith: *The case for defence*. *Defence and Peace Economics* 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

közvetítésével²²⁶ valósul meg. Ezek azok a folyamatok, amelyek alkalmasak szervezési, szervezeti, hadviselési elvek és viselkedési normák közvetítésére és egyben mediálnak a környezeti kényszerek és a szervezeti változások között.

A környezeti paraméterek állandó változása és a befolyásolt rendszer, valamint ennek elemei folyamatos átalakulása képezi azt a folyamatot, amelynek eredményeként a rendszerek és környezetük relációi egyre összetettebbé, sokfélébbé és egyben bonyolultabbá válnak. A komplexitás ezen a ponton már a tudományos vizsgálatot nehezítő körülményként lép fel. A paraméterek hatásainak matematikai modellezésére nem tettem kísérletet, de a szervezett komplexitás problémái esetébe, nagy általánosságban nem is lehetséges valamennyi változó, valamennyi tulajdonságának kalkulációja. Ezért is lehetségesek a váratlan, „fekete hattyú” események, amelyek előrejelzése – jelenlegi eszközeinkkel - lehetetlen.²²⁷ A védelmi szektor összetettségének mértékét szemlélteti a 13. ábra.

9. ábra: A védelmi szektor interakcióinak komplex hálózata²²⁸

Tekintetbe véve, hogy a lehetséges befolyásoló faktorok száma végtelen, a környezeti tényezők rendszerekre kifejtett szelekciós hatásának fentebb elvégzett

²²⁶ SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

²²⁷ TALEB, Nassim: The black swan: the impact of the highly improbable. New York: Random, 2007. ISBN-13: 978-0141034591

²²⁸ Saját ábra.

vizsgálatát követően, a vizsgálandó tényezők redukciója szükséges. Ezért a továbbiakban megvizsgálom a védelmi szektor működését befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriákat és saját következtetésem útján kijelölöm azokat a tényezőket, amelyek a vizsgálat hatályának és érvényességének kereti között a leginkább jelentősnek tekinthetők.

II. 6. A védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák bemutatása

A védelmi szektort külső és belső környezetében számos olyan kiváltó tényező van jelen, amelyek megjelenése, eltűnése vagy változása alapjaiban, sokszor a védelmi elit döntési potenciáljától és stratégiai céljaitól függetlenül változtat a szektor működésén, hatékonyságán, finanszírozottságán.

A legtöbb tudományteória egy-egy mesterségesen elkülönített területet helyez a vizsgálatának fókuszába. Ezen relációk vizsgálata nélkülözhetetlenül szükséges a rendszer egészére vonatkozó következtetésekhez, ugyanakkor következtetések lokálisak és funkcionálisak. A rendszer egészét befolyásoló tényezőhalmazhoz való viszonyuk sok esetben tisztázatlan. Erre jó példa, hogy a korrelációanalízis nem mutatja ki egyértelműen, hogy a vizsgált katonai összecsapások nagy mintáján, azok nagyobb hányadát megnyerő országok esetében a demokratikus berendezkedés és az ennek következményeként kialakuló strukturális, társadalomszervezési és egyéni képességekre alapozott fölény, vagy a magas társadalmi hatékonyság (gazdasági fejlettség) a meghatározó.²²⁹

A vizsgálatok jelentős része a védelmi szektor valamely alrendszerére, vagy a ki- és bemeneti értékek egyikére koncentrál. Ilyen például a védelmi szektor termékeként előálló „katonai erő”, amelyet extenzív szakirodalom vizsgál. A védelmi szektor esetében azonban nem csupán a „katonai erő” releváns, amely annak csupán egyetlen (kimeneti) alrendszere, terméke, hanem az katonai erő kialakításának gazdaságossága is.

²²⁹ DESCH, Michael C.: *Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism*. JHU Press, 2008. ISBN: 9780801888014

A szemlézett szakirodalomban az ún. „kvalitvista iskola”²³⁰ képviseli a rendszerszintű vizsgálat igényét, mivel felteszi, hogy az anyagi természetű indikátorok a védelmi szektor adott alrendszerére gyakorolt hatása nem elegendő, azt minőségi elemekkel is ki kell egészíteni. A befolyásoló tényezők feltárását tehát nem lehet funkcionális keretek közé szorítani.

Ezért fontos, hogy a védelmi szektorok rendszerként történő vizsgálatának, különösen pedig a holisztikus, az erőforrások átalakításán alapuló biztonság-termelői folyamatként történő értelmezése, továbbá a vizsgált rendszer környezetével folytatott nem-lineáris interakcióinak figyelembe vétele lehetővé teszi a védelmi szektor teljesítményét befolyásoló tényezőkre vonatkozó tudományteóriák széles vizsgálatát.

A szemlézett munkák közül, átfogó perspektívájuk miatt Balla (2004), Beckley (2010), Gray (2013), Le Roux (2003), Lloyd (2000), valamint Sandler és Hartley (1990) munkássága kiemelendő. Ezek a szerzők elsősorban a szektoron belül zajló folyamatokat vizsgálták a stratégia alkotás (Gray), valamint a védelmi kiadásokra ható tényezők (Le Roux, valamint Looney és Mehay) szempontjából. Közös ezekben a munkákban, hogy figyelembe veszik a rendszerszintű befolyásoló tényezők és a befolyásolt alrendszer viszonyát és mintázatokat mutatnak ki a környezet és az objektum változásának viszonyában.

Colin Gray a védelmi tervezést befolyásoló faktorokról beszél. Véleménye szerint ezek; a kül- és belpolitika, az adott ország stratégiája és geostratégiai körülményei, a történelem, az intézmények, a kultúra, a körülmények és az ezek összességével készített védelmi tanulmány.²³¹

A védelmi tervezést befolyásoló faktoroknál megemlítendő még Richmond Lloyd modellje²³², amely a védelmi tervezés optimális modelljének felállítása során négy kulcsfontosságú tényezőt azonosít, amelyek befolyásolják a nemzeti érdekek és célkitűzések kialakításának rendszerét. Ezek, a pénzügyi korlátok, a veszélyek és kihívások, a technológia és a szövetségi tagság. Mind Gray, mind Lloyd

²³⁰ BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, *Journal of Strategic Studies*, 2010. Vol. 33. Iss. 1. – p. 43-79

²³¹ GRAY, Colin: *Strategy and Defence Planning*. Oxford University Press. 2014. ISBN: 9780198701842 - p. 178-179.

²³² LLOYD, R. M.: *Strategy and Force Planning Framework*, *Strategy and Force Planning*, Third Edition. Newport, RI: Naval War College, 2000.

megközelítése egy felülről-lefelé irányuló stratégia alkotási mechanizmus kialakítására irányul.

Balla Attila a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy az „legalább két tényező függvénye: mennyire érzi magát a társadalom (a kormány) fenyegetett helyzetben, illetve mekkora összeg védelemre fordítását tudja a társadalom megengedni magának”²³³. A kutatási fókuszából kilépve azonban ő is megállapítja, hogy „a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők köre alapvetően az ország biztonságpolitikájától... a pénzügypolitika... témakörébe tartozó döntésekig terjed”²³⁴.

Szintén erőforrás-központú megközelítést alkalmaz Le Roux, aki a védelmi kiadások kapcsán azonosít alapvetően befolyásoló tényezőket. Szerinte a védelmi kiadásokat az alábbi tényezők határozzák meg²³⁵:

- A stratégiai környezet és ebből következően az ország fenyegetettség érzékelése;
- A kormány és társadalom stratégiai prioritásai, amelyek történelmi, kulturális és stratégiai megfontolásokra vezethetők vissza;
- A védelmi kiadások költség-haszonelemzése (a védelmi költségvetés prioritásának kérdése az államháztartás egyéb kiadásaival szemben)
- A katonai erő alkalmazásának mértéke a kül- és belpolitikai célok támogatása érdekében;
- Az államháztartás mérete;
- A védelmi kiadások pozitív hatásai (spin off).

Sandler, Hartley és társaik szintén vizsgálták a védelmi kiadásokat befolyásoló tényezőket és arra jutottak, hogy ezen elemek elsősorban a gazdasági erő, a fenyegetettség mértéke, gazdasági változók, politikai változók, valamint a véletlenszerű változók együtt hatásából tevődik össze.²³⁶

²³³ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

²³⁴ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők: doktori (PhD) értekezés. 2003. – p. 6.

²³⁵ LEROUX: The Defence Sector And The Defence Budget: Minimising Costs And Maximising Benefits. Forrás: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/CIVILLEROUX.PDF> (Letöltve: 2015. szeptember 6.) – p. 60-61.

²³⁶ HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617- p. 7.

Nelson további – bár kisebb mértékű – befolyásoló tényezőként vizsgálja a szövetségesek védelmi kiadásait, a szövetségi rendszer tehermegosztását és a makrogazdasági stabilizációval kapcsolatos megfontolásokat.²³⁷

Beckley (2010) a védelmi szektorok termékére, a katonai erőre helyezi a hangsúlyt. Véleménye szerint a védelmi szervezetek által termelt katonai erő minősége és mennyisége a rendelkezésre álló erőforrások, az erőforrások felhasználási hatékonysága szintje, valamint az alkalmazás minőségének függvénye.²³⁸ A kimeneti értékekre helyezett vizsgálat során Beckley két iskolát azonosít, a materialistákat és a kvalitivistákat.

A materialisták a katonai erőt alapvetően meghatározó tényezőként azonosítják a bruttó nemzeti összterméket, a védelmi kiadásokat, az ipari bázist és a lakosságszámot. Úgy vélekednek, hogy a változók ismerete alapján következtetni lehet a katonai erőre és megbecsülni a felek katonai erejének arányát, következésképpen egy konfliktus kimenetelét.²³⁹

A „kvalitivisták” értelemszerűen az anyagi jellegű indikátorok, faktorok mellett más elemekkel is kiegészítik a katonai erő becslésére vonatkozó kalkulációkat. Ezek tényezők elsősorban *társadalmi, kulturális és szervezeti tulajdonságokat* hangsúlyoznak. Szervezeti tényezőnek tekinthető például a katonák morálja, kiképzettsége, vezetettsége, koherenciája, a háborús stratégiák, koncepciók, haditervek, valamint az effektív hadviselés minősége.²⁴⁰

Kulturális tényezőként kezelhető a védelmi szektorokat kialakító *társadalom kulturális háttere*, amely egyes vélekedések szerint jelentős befolyással bír a védelmi szektor által megtermelt kapacitások kihasználásának hatékonyságára. Ezen a területen elsősorban azon védelmi szektorok tapasztalatai a meghatározók, amelyek elsősorban a képességek integrációját végzik.

²³⁷ NELSON Daniel: The Political economy of military effort in the Warsaw Treaty Organization. in HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617

²³⁸ BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1. – p. 44

²³⁹ Beckley (BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness, Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1.) alapján MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

²⁴⁰ Beckley alapján (i. m.): BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023. Továbbá: YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 352-370.

Az olyan képességelemek, mint például haditechnikai felszerelés, doktrína, szervezetigazgatás általában importált elemek, a hazai védelmi szektor csupán az emberi erőforrást biztosítja azokhoz, továbbá a rendszerintegrációt végzi el. Az ilyen esetekben jellemző, hogy az importált képességelemeket befogadó szektort körülvevő ország eltérő kulturális háttere befolyásolja – a legtöbb esetben aláássa - a hatékonyságot.

Rosen megállapítja, hogy a társadalmi struktúrák a kultúra részeként befolyásolják a katonai hatékonyságot.²⁴¹ Eisenstadt és Pollack a szovjet fegyverrendszereket importáló arab országok esetében mutatták ki a kultúra jelentős befolyásoló hatását.²⁴² Gismondi szerint pedig a familizmus („családi”, szűk, informális kapcsolatok rendszere) csökkenti a védelmi szektor azon kapacitását, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat hatékonyan képességekké alakítsa.²⁴³

A szemlézett munkák következtetései, véleményem szerint alkalmazhatók a védelmi szektor alkalmazkodását kikényszerítő, határoló körülmények azonosítása során.

II. 7. A védelmi szektorok transzformációját befolyásoló főbb tényezők meghatározása

A védelmi szektorok állandó változáson, transzformáción mennek keresztül. A szervezett emberi élet minden más területéhez hasonlóan itt is a rendszerek fokozott összekapcsolódása és az információ mennyiségének az áramlás sebességének drasztikus növekedése a jellemző. A védelmi szektorok rendszerszintű tulajdonságai: teljesítménye, kimeneti eredménye (termékei) és a kapcsolódó politikai célok is állandó változásban vannak a fentiek eredményeként. A megbomló, majd átalakuló környezet a jelenlegi ismereteink alapján, néhány, fő elemében azonosítható és a releváns szakirodalom által tárgyalt, viselkedést mutat. Ezek a viselkedési minták hozzájárulnak a védelmi szektor összetett környezetének redukcionista értelmezéséhez.

²⁴¹ ROSEN, Stephen: *Societies and Military Power: India and Its Armies*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101 – p. 26.

²⁴² EISENSTADT, Michael J., POLLACK Kenneth M.: *Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries*. In *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, szerk. GOLDMAN Emily O., ELIASONS Leslie C. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. ISBN 13: 9780804745352 – p. 63–92.

²⁴³ GISMONDI, Mark: *Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power*. *Security Studies*, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 631-661.

Elsődlegesen meghatározó, hogy az összekapcsolódott körülményrendszerben a katonai ügyek forradalma (revolution of military affairs) csak egészen kismértékben katonai jellegű. A környezeti változások által kiváltott hatások nem-lineárisak, ezért a jövőben mind a hadműveletek, mind a képességek spektruma rendezetlen és átláthatatlan változásokon megy majd át.²⁴⁴

*A katonai erő alkalmazásának költséghaszon-áldozata a globalizáció térnyerésével és ennek pozitív következményeként a globális gazdaság növekedésével a jóléti, oktatási és írástudási színvonal növekedésével, egyre növekszik.*²⁴⁵ Mivel az erő alkalmazásán keresztül elérhető materiális erőforrások (pl. egy szénbánya) aránya a tudásalapú erőforrásokhoz képest csökken, ezért egyre kevésbé jövedelmező egy másik ország nyersanyag-forrásainak „kirablása”. Ezzel párhuzamosan, a stratégiai célokat szolgáló és kikényszerítő egyéb eszközök (pl. cyber, információs hadviselés, gazdasági szankciók) költsége csökken, hatásfoka erősödik.

A háború jelentette pusztítással szemben lényegesen elfogadhatóbb társadalmi alternatíva az együttműködés.²⁴⁶ Ehhez hozzájárul, hogy a kis háborúk tapasztalatai megmutatták, hogy még a legerősebb katonai potenciállal rendelkező országokra is növekvő mértékű megterhelést ró akár egy korlátozott konfliktus megnyerése is.²⁴⁷

Megállapítható az a – kortárs nemzetközi tanulmányokban már trivialitásként kezelt – dinamika, mely szerint *a biztonsági, politikai és gazdasági dimenziók, valamint a béke és háborúk*²⁴⁸ *közötti határok elmosódása a hagyományos kikényszerítési eszközrendszert (puszta erő, vagy az azzal történő fenyegetés) elavulttá teszi.*²⁴⁹ Egy csatamezőn aratott nagymérvű katonai győzelem egyáltalán nem determinálja a

²⁴⁴ MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)

²⁴⁵ The world as 100 people, glimpsed over 200 years of history. https://www.weforum.org/agenda/2017/01/ricardo-hausmann-why-governments-act-on-their-lies?utm_content=buffer1c278&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer

²⁴⁶ OYE, Kenneth A.: Explaining cooperation under anarchy: Hypotheses and strategies. World politics, 1985. Vol. 38. Iss. 1. – p. 1-24.

²⁴⁷ STRACHAN Hew: Strategy and the Limitation of War. Survival, 2008. Vol. 50. Iss. 1 – p. 31-54. PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

²⁴⁸ RONKOVICS József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője, Hadtudomány 2009. 1-2. szám. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/057-062.pdf. (Letöltve: 2017. január 4.)

²⁴⁹ NYE, Joseph S.: The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone. Oxford University Press, USA, 2003. ISBN 9780198034360

konfliktus stratégiai kimenetelét. Ez utóbbi ugyanis lényegesen számosabb és összetettebb tényezők függvénye.

De nem csak a katonai konfliktus és annak kihatásai válik egyre komplexebbé. A katonai képességek terén is megfigyelhető az összetettség növekedése. Ennek „felszíni” oka, a haderő alkalmazási spektrumának drasztikus növekedése, a feladatok megsokszorozódása és a magas variációja, amely kikényszeríti a képességtípusok variációjának és összetettségének növekedését. A felderítő „képesség”, amely például Napóleon korában egy lovas svadront jelentett, napjainkban többféle csapatnem, fegyvernem, fegyverrendszer, polgári- és katonai technológia eszköz szinte végtelen kombinációjában értelmezhető, a moszuli harcokban megfigyelt kézi irányítású drónoktól az afgán hírvivő gyerekeken át, a műholdas megfigyelő rendszerekig.

A komplexitás növekedésének mélyebb oka, a hadviselést övező, vagy azzal egybenőtt rendszerek, a technológia, a humán környezet, az infrastruktúra és a politikai dimenziók folyamatos változása, amely exponenciálisan növeli a hadviselésben tapasztalt megoldások számát.²⁵⁰ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a természetben megfigyelt dinamikához hasonlóan, a növekvő variáció növekvő specializációt is eredményez, így az új megoldások optimális alkalmazási környezete igen speciális, térben, időben korlátozott, tényezők meghatározó csoportja megjelenésének függvénye. Az optimális hatékonyság speciális környezeti viszonyok közötti elérésére jó példa az iraki városi harcokban az amerikai haderő által extenzíven alkalmazott vasbeton elemekből történő kordonépítés, amely a Szadr város feletti uralomért vívott harcokban döntő stratégiai előnyt biztosított az amerikai félnek.²⁵¹ A vasbeton falakból álló műszaki zárrendszer városias környezetben kívüli használata ezzel szemben semmilyen számottevő előnyt nem hozott a védekező félnek.²⁵² A növekvő specializáció eredményeként kialakuló korlátozott alkalmazhatóság ellenpéldája a harcokosi, amely megfelelő doktrína és kiképzett, szervezett támogató erők mellett, manapság lényegében minden hadszíntéren

²⁵⁰ VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

²⁵¹ The Most Effective Weapon On The Modern Battlefield Is Concrete Forrás: <https://mwi.usma.edu/effective-weapon-modern-battlefield-concrete/> (Letöltve: 2017. január 2.)

²⁵² KNIGHTS, Michael, MELLO, Alexander: Defeat by Annihilation. Forrás: <https://www.ctc.usma.edu/posts/defeat-by-annihilation-mobility-and-attribution-in-the-islamic-states-defense-of-mosul> (Letöltve: 2017. március 1.)

univerzálisan alkalmazható eszközzé vált, holott alapvető műszaki koncepciójában nem sokban különbözik hatvan évvel ezelőtti társaitól.

A komplexitás növekedését pozitívan serkentő jelenség, hogy az ún. „magas gyakoriságú, alacsony kockázatú” műveletek típusa a békefenntartástól a korlátozott konfliktusig terjed (pl. ilyen a NATO a líbiai beavatkozása 2011-ben) és a képességek igen széles spektrumát igényli, de korlátozott mennyiségben és minőségben.

Ezzel szemben az ún. „alacsony gyakoriságú, magas kockázatú” műveletek pontosan a nevükben szereplő alacsony eshetőség és az ehhez járuló nagy politikai kockázat miatt nem „népszerűek” a közvetlen katonai fenyegetést nem érzékelő társadalmakban.²⁵³ A katonai tervezésben vizionált hadviselési formákat befolyásoló biztonsági környezet és annak kapcsolódó társadalmi érzékelése egy újabb példa a környezet védelmi szektort befolyásoló erejére. A hadműveleti környezet ugyanis, a katonai előrejelzés és a politikai és társadalmi elit kognitív kockázatbecslési folyamatán keresztül szelekciós nyomás alá helyezi a képességspektrum azon elemeit, amelyek nem közvetlenül szükségesek az adott biztonsági környezetben potenciálisan bekövetkező eshetőségek túlnyomó részéhez. Értelemszerűen ugyanez a környezet preferálni fogja a műveletekben aktuálisan alkalmazott képességek további bővítését, mélységben és mennyiségben egyaránt.

Ennek bizonyítéka, hogy az iraki és afganisztáni konfliktusok 2001-2014 között egy békés európai biztonsági környezet mellett olyan műveleti környezetet generáltak, amelyben a páncélozott harcjárművek és harkocsik száma csökken vagy stagnál,²⁵⁴ míg az olyan kiegészítő, vagy részképességek, mint pl. a tűzszerészeti mentesítés minősége és száma fokozatosan növekedett. A jelenség állandó jellemzője, hogy a folyton változó alkalmazási környezet és a hadviselési képességek spektrumának változékonysága állandó fenyegetést jelent a fennálló hadviselési paradigmákra, amelyeket a katonai vezetés hagyományosan képvisel (hiszen ebbe „nőttek bele”).²⁵⁵

A biztonsági környezet leképeződése az elit- vagy szélesebb társadalmi percepcióban tehát a transzformáció meghatározó tényezőjének tekinthető. A

²⁵³ FEAVER, Peter D., and GELPI Christopher: Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278

²⁵⁴ <http://securityobserver.org/the-decline-of-armoured-assets-in-western-europe/>

²⁵⁵ STULBERG, A. N. - SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567. – p. 5., 13-14.

korábbi fejezetekben már tárgyaltuk a védelem közjósággként történő értelmezését és azt a folyamatot, amelynek során a társadalom preferálja és priorizálja (akár negatív irányban is) a védelmi termékeket.²⁵⁶

A társadalom azonban a biztonságpercepciója által meghatározott preferenciái kifejtésén (szélsőséges esetben; érvényesítésén) túl pusztán kohéziójával, innovációs tartalékaival, jólétével is befolyásolja a védelmi szektort. Stulberg, Salomon és Long a két világháború közötti időszakot elemző kutatásában megállapítják, hogy az összemérhető környezeti tényezők (pl. csökkenő haderő, védelmi kiadások, gazdasági depresszió, széttöredezett társadalom, polarizálódó politika) között, a katonai innováció hatékonysága és irányai eltérőek voltak a meghatározó katonai hatalmak esetében.²⁵⁷ A társadalmak kohéziója Rosen kutatásai szerint meghatározó fontosságú, mivel a koherens nemzet hatékony és egységes védelmi struktúrát alakít ki, míg a megosztott társadalmak által generált védelmi képességek törékenyek épp ezért sebezhetőek.²⁵⁸ Megfelelő társadalmi háttér nélkül, bármilyen külső sokk aránytalanul nagy károkat okozhat.

Stulberg, Salomon és Long azt is felismerték – és ez is egyezik a generáldarwinista felfogással –, hogy a védelmi szektoron belül is fokozatosan differenciálódik a teljesítmény és az innováció, amelyet az egyes fegyvernemek saját környezeti feltételei, valamint belső menedzsmentjének kvalitásai határoznak meg.

Tekintettel arra, hogy a haderő teljes egészének alkalmazása egy egzisztenciális háborúban manapság rendkívül alacsony, ezért a katonai vezetés számára optimális stratégia a fennálló paradigmák védelme és az innováció előlése. Ennek oka, hogy csak ebben az esetben garantálható a fennálló (elit számára kedvező) hatalmi viszonyok hosszú távú rögzítése, miközben a növekvő hatékonysági problémákból eredő politikai-katonai kockázat minimális marad. A környezet változása azonban sohasem áll meg, az elmaradó transzformációnak így növekvő költsége lesz, amely egy valódi katonai megmérettetés esetén aránytalan katonai-politikai veszteséget okoz a „biztonsági játékot” játszó félnek.

²⁵⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

²⁵⁷ STULBERG, A. N. - SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567

²⁵⁸ ROSEN, Stephen: Societies and Military Power: India and Its Armies. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101 – p. 26.

A tanulási görbe megnyúlása miatt a hadviselő felek közötti különbség kiegyenlítése iszonyatos emberi, anyagi, társadalmi és politikai áldozatokkal járhat. Jó példa Napóleon porosz hadjárata (1806), amely az önálló porosz állam időleges megszűnését eredményezte. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. évi szerbiai hadjárata, ahol a balkáni háborúk tapasztalatait alábecsülő agresszorok aránytalan veszteségeket szenvedtek, vagy az 1937. évi tisztogatást eredményeképpen paralizált Vörös Hadsereg védelmi műveletei 1941-42 folyamán.

A környezeti tényezők komplex együtthatása tehát transzformációs kényszerbe hozza a védelmi szektort, a szervezett létezés minden dimenziójában. A kényszer ugyanakkor *csak akkor válik realitássá, ha a meghatározó szereplők, a társadalom, valamint a politikai és katonai elit is felismerik és intézkedéseket foganatosítanak a környezethez történő optimálisabb alkalmazkodás érdekében.*

Ennek elmaradása nem minden esetben eredményez azonnali és látható kudarcot, hatékonyságvesztést, de folyamatosan és biztosan aláássa a védelmi szektor hatékonyságát, amely a kritikus pillanatban tragikus károkat okozhat a szektort tápláló, abban bízó társadalomnak.

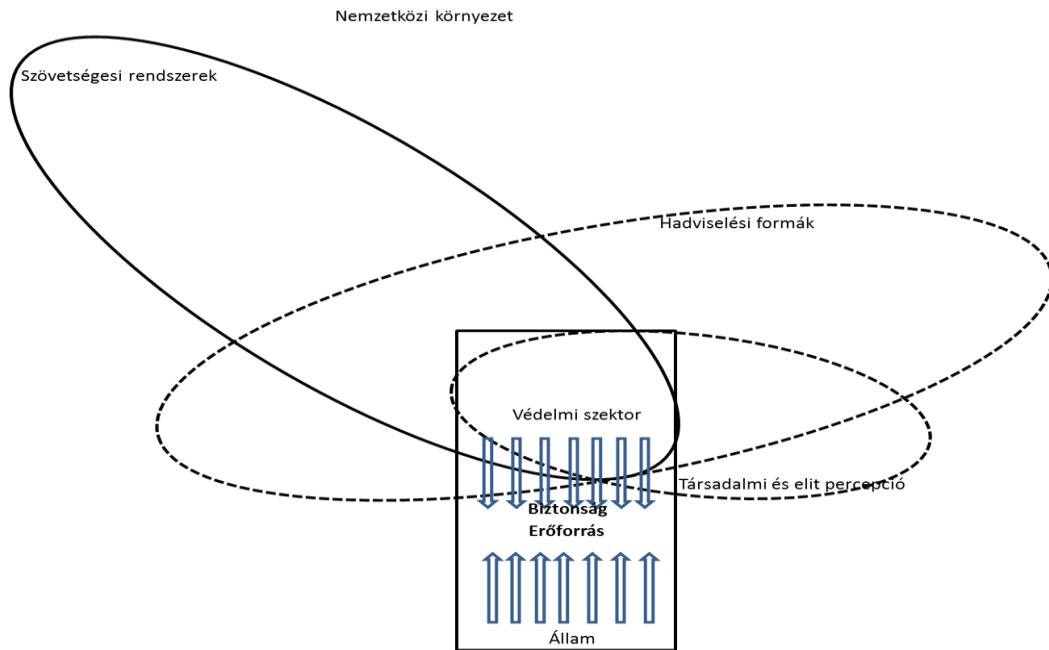
A továbbiakban részletesen elemzem azokat a főbb környezeti tényezőket, amelyek változása bizonyíthatóan jelentős hatással van a védelmi szektorok hatékonyságára, közvetlenül vagy közvetve formálja annak szerkezetét, minőségét. A lista bevallottan nem kimerítő, tekintettel arra, hogy a végtelen számú tényező bármelyike képes lehet potenciálisan döntő változást kiváltani a szektor egészében. Ugyanakkor az általam felsorolt elemek saját jogukon és a védelmi szektorral fenntartott relációjukban egyaránt, önálló kutatási területet képeznek, megfelelő szakirodalmi forrásanyaggal és meghatározó jelentőségük elméleti háttérrel és gyakorlati példákon keresztül is megfelelően indokolható. A tényezők és a befolyásolt rendszer viszonya elősegíti a védelmi szféra folyamatos transzformációja természetének, fő karakterisztikájának megértését.

Tényezők, vagy tényezők egy csoportjának további vizsgálat céljából történő kiemelése természetesen mindig vonzani fogja a további tudományos diskurzust, adott esetben az ellenérveket is. Ezért fontos kijelentem, hogy **az általam kiválasztott tényezők a saját percepciómat és az elmúlt tíz évben megszerzett szakmai tapasztalataimat és tudományos kutatásaimat tükrözik. A javasolt**

megközelítés, a védelmi szektor egyes, meghatározó tényezőinek kiemelt vizsgálata és azok hatásainak elemzése. A környezet állandó változásának jelenségét szem előtt tartva, fontos hangsúlyozni, hogy a lista, a körülmények függvényében bővíthető és módosítható. A vizsgálat elsődleges célja továbbra is a környezeti paraméterek befolyásoló potenciáljának igazolása és a kapcsolódó megközelítés gyakorlati példákon keresztül történő alátámasztása.

Ezzel együtt, triviálisnak tűnik, hogy a védelmi szektorok transzformációját meghatározó két fő tényező a szektort körülvevő legnagyobb rendű rendszer, a globális biztonsági architektúra, vagy más néven a nemzetközi tér, valamint a védelmi szektor – többek között az előbbi változásainak következtében variálódó – belső működése. Véleményem szerint, a dolgozatban eddig tett megfigyelésekkel összhangban, kiemelten fontos környezeti tényezőt jelent a nemzetközi térben a nemzeti védelmi szektorok alternatívájaként megjelenő szövetségi rendszerek, továbbá a védelmi szektor működésének társadalmi és politikai reprezentációja, mivel ezen elemek egy fajta „igényformáló” tényezőként lépnek fel. Ezen túlmenően kiemelten fontosak a technológia fejlődése és a stratégiai lehetőségek által formált hadviselési vonatkozások, amellyel, elvileg, a védelmi szektor termékeként létrejövő képességeket formálják, egyrészt a termelési folyamat, másrészt az effektív alkalmazás során.

Az említett, általam kiemelt figyelemmel vizsgált környezeti tényezők egymást határoló rendszerekként befolyásolják a védelmi szektor fejlődésének és alkalmazkodásának általános irányát. A rendszerek és alrendszerek közötti visszacsatolás, a darwini szelekciós tézisnek megfelelően, erőforrások és információ áramlásával jön létre. Az erőforrások különösen a védelmi szektorok kapacitásait és a stratégiai térben cselekvő szereplők költségvetéseit befolyásolják, míg az egyéb környezeti tényezők között az alapvető visszacsatolási mechanizmus az információ. A védelmi szektort fizikailag is határoló „állam” vizsgálatát, a korábban megfogalmazott elhatárolódással összhangban, nem tartom kiemelten fontosnak, mert annak védelem szempontjából releváns aspektusait, véleményem szerint, az általam kiemelt tényezők vizsgálata kimerítően lefedi.

10. ábra: A védelmi szektor és a fontosabb környezeti tényezők összefüggései²⁵⁹

Ezért, tekintetbe véve és ismét hangsúlyozva a vizsgált alrendszerek komplex és non-lineáris kapcsolásokkal töltött hálózatát, az alábbi tényezőket ítélem döntő fontosságúnak a védelmi szektorok transzformációjának szempontjából és vizsgálom meg a továbbiakban:

1. **A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet.**
2. **Szövetségi rendszerek**
3. **A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója**
4. **21. század jellemző hadviselési formái.**
5. **A védelmi szektor működése**

²⁵⁹ Saját ábra.

II. 8. Következtetések

A fejezetben általános és specifikus példákon keresztül megvizsgáltam a védelmi szektor és környezete viszonyrendszerét. A védelmi szektort a társadalmi erőforrásokat katonai képességek termelésén keresztül biztonsággá alakító anyagcserét folytató rendszerként azonosítottam. Áttekintettem, hogy a folyamatosan változó környezet ezt a rendszert és elemeit milyen hatások útján befolyásolja. Megállapítottam, hogy a rendszerek elsődleges viselkedési kényszere, összhangban a mesterséges szerveződések evolúciója során megfigyelt szabályokkal, az alkalmazkodás. Az alkalmazkodás változatosságot, a változatosság komplexitást eredményez. A környezet szelekciós ereje és a rendszer viszonylatában meghatározó az erőforrás áramlása, mert egyrészt ez szükséges a rendszer és elemei fennmaradásához, másrészt ebből finanszírozhatók a rendszer és elemei alkalmazkodási megoldásai. Megállapítottam, hogy az alkalmazkodási kísérlet következtében kialakuló átalakulás, vagy transzformáció folyamatos és az alkalmazkodottság szemszögéből változó sikerességű jelenség.

A sikerességet strukturális tényezők is befolyásolják, mint például a rendszer mérete, kapacitásai és tevékenységének méretgazdaságossága. A sikeres alkalmazkodás kulcsa a környezet strukturális és változó paramétereit által kikényszerített mozgási pálya helyes felismerése. Ez részben tudattalan folyamatok révén valósul meg (vagyis az irreális dolgok nem sikerülnek). Másrészt viszont, a stratégiai tervezés szemszögéből releváns megállapításként, az alkalmazkodás általános hatékonyságát javíthatja, ha a tudatos stratégiai irányítás a környezet kényszereit, a bejárható mozgási pályát felismeri.

Általános következtetésem tehát, hogy a védelmi szektor elemeinek kölcsönös interakciói összessége és az ennek nyomán növekvő komplexitás kölcsönhatások olyan hálózatát hozza létre a védelmi szektoron belül és azon kívül, amely a védelmi szektor transzformációját kikényszeríti. A kikényszerített változások véletlenszerű és bonyolult hatásmechanizmusa egyrészt felveti a tudatos tervezés hatókörének korlátosságát. Másrészt indokolja egy olyan látásmód kialakítását, amely a szektort annak saját környezetével folytatott folyamatos interakciók, vagyis jórészt tudattalan folyamatok eredményeként szemléli.

A fentiek megalapozása érdekében megvizsgáltam, hogy a védelmi szektor környezetében milyen, jelentősebb környezeti tényezők vannak jelen, amelyek befolyásolják a védelmi szektorok transzformációját. Az áttekintett szakirodalmi források alapján szintetizáltam a témában született tudományos publikációk megállapításait, amelyek elsősorban a védelmi szektor alrendszerének és azok környezetének kapcsolatrendszerét vizsgálták. Meghatároztam azokat a tényezőket, amelyek véleményem szerint jelentős befolyással bírnak. A védelmi szektor transzformációja szempontjából meghatározó tényezőket az alábbiak szerint csoportosítottam:

1. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet.
2. Szövetségi rendszerek.
3. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója.
4. A 21. század jellemző hadviselési formái.
5. A védelmi szektor működése.

A további fejezetben ezen tényezőhalmazok mélyebb vizsgálatát folytatom le, amelynek eredményeképpen ismételten megvilágítom a mesterséges szerveződés és környezete dinamikáját és igazolom a kiválasztott tényezők meghatározó befolyását.

III. A nemzetközi tér trendjei és az aktuális stratégiai környezet

„Tekintet nélkül az ellenfél erőinek képességeire és felkészültségére, mindig lesznek olyan megoldások, amelyekkel a szembenálló erők legyőzhetők. A rendszerek sérülékenysége állandó és ezért a leküzdésükhöz is mindig kínálkozik megfelelő megoldás.” – Valerij Geraszimov²⁶⁰

„Amikor 2030-ra a kínai GDP utoléri majd az amerikaiat az egy hatalmas esemény lesz. Azt jelenti majd, hogy egymilliárd kétszázmillió kínai tud annyi bőgrét termelni, amennyit kétszázötven millió amerikai.”- Tóth Péter

III. 1. Bevezető, a nemzetközi tér folyamatainak evolúciója

A védelmi szektor működését befolyásoló tényezők között kiemelkedő fontosságú a nemzetközi környezet, amelynek változása meghatározza a védelem iránti igény minőségét és formáját, elsősorban az államok stratégiai eszközrendszerét formáló hatásain keresztül. A katonai dimenzió a biztonsági dimenziók között elfoglalt relatív helyzete, együtt alkalmazásának várható költségeivel és az egyéb alternatívák rendelkezésre állásának függvényében alapvetően meghatározza, hogy a védelmi szektor által kínált katonai biztonságra milyen mértékben támaszkodik a stratégiai érdekeit elérni igyekvő állam. Ebben a fejezetben a katonai dimenzió, az erőszak és az elrettentés kortárs változásainak dinamikáját vizsgálom meg. A nemzetközi tér folyamatainak evolúciója során, az elmúlt évtizedeket figyelembe véve, az Egyesült Államok olyan mérvű és fontosságú szereplő, amelynek központi helyen történő tárgyalása, részletes elemzése nem nélkülözhető. Nagyon valószínű, hogy az USA katonai és stratégiai hegemóniáján alapuló világrend változóban van, de ezzel együtt az amerikai stratégiai érdekérvényesítés és a mögötte álló kapacitás továbbra is olyan méretgazdaságossági előnnyel bír a vetélytársaival szemben, amelyet a nemzetközi tér néhány jellemző trendjének vizsgálata során nem lehet megkerülni. Az USA potenciáljának pusztá jelenléte önmagában értelmezhető lenne a globális környezet,

²⁶⁰ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

az abban részt vevő államok és azok elemei, a védelmi szektorok átalakulását meghatározó fő tényezőként.

A stratégiai környezet vagy nemzetközi tér az a földrajzilag meghatározható térség, amelyben a komplex politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok hatással vannak a térségen belül elhelyezkedő szereplők (rendszerek, pl. államok) karakterisztikájára, céljaira, viselkedésére. A stratégiai környezet komplex és nyitott rendszert alkot, ahol érvényesíthetők a komplexitás elméletek, tehát meghatározó az interakciók non-linearitása és az additivitás hiánya. A környezet része (egy alrendszere) az állam és annak egy további alrendszere a védelmi szektor.

A stratégiai környezet alapvető karakterisztikája, hogy egyszerre jelent kihívást és lehetőséget, attól függően, hogy az adott csoport hogyan látja saját magát, határozza meg identitását, értékeit és hogy az aktuális környezete ezek érvényesítésének, védelmének vagy kiterjesztésének kedvező-e.

A vadászó-gyűjtögető társadalmak kialakulása óta meghatározó evolúciós reflex a csoportazonosság szerepe. E szerint az értékek, normák és más szellemi konstrukciók azonossága esetén az együttműködés költsége alacsonyabb, míg a potenciálisan várható nyereség magasabb.²⁶¹

A közösségek ezért jellemzően a hasonlókkal kezdenek kooperálni, amelynek részeként a konform normarendszerek is megosztásra és követésre, majd a csoportok növekedésével terjesztésre kerülnek. A szerves fejlődés során növekvő csoportok a klasszikus államfejlődési szakaszokon mentek keresztül (törzsek és bandák, korai államok, modern államok).²⁶²A kisebb közösségekből nagyobbak lettek, majd ezek szervezett államként intézményesülnek. A 21. században a szervezett, modern állam az emberiség legjellemzőbb csoportszervezési formája, amelynek területe, státusza, intézményei és kényszerítő hatalma van. Az állam legfőbb elemei; az irányító funkciót betöltő kormány, a szervezett- és érdekcsoportokból álló társadalom és a nemzetgazdaság. A vizsgálat szempontjából releváns, hogy az állam fejlődését meghatározó környezet egyben a védelmi szektor külső környezetének is tekinthető.

²⁶¹ HARARI, Yuval Noah. Sapiens: A brief history of humankind. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

²⁶² MANN, Michael: The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. European journal of sociology, 1984. Vol. 25. Iss. 2 – p. 185-213.

Egy ország stratégiai környezetének felmérése, a fenyegetések érzékelése a saját identitás, értékek és célok ismeretében lehetséges, mert ezek közössége vagy különbsége esetén feltételezhető a másik hosszú távú magatartása. Az Európai Unió például olyan fokú értékalapú egységet alakított ki, amelynek hatására az unió tagjai között a háború esélye elhanyagolhatóra csökkent. Ugyanez igaz azokra a kanti (örök béke) és wilsoni célokra, amelyek azt feltételezik, hogy a liberális demokráciák (tehát a közös intézmények és értékek) elterjedésével arányosan növekedni fog a globális béke és biztonság is.²⁶³ Copeland kutatásai alapján ez kiegészíthető azzal a megfigyeléssel, hogy a hosszú távon pozitív kereskedelmi kilátások valószínűleg értékkülönbség esetén is növelik a béke hasznosságát és ezzel együtt a háború potenciális költségeit (ez érvényesíthető pl. Kína és az Egyesült Államok viszonyában).²⁶⁴ **Tehát a tartósan jó kereskedelmi kilátások is növelik a biztonságot.** Ennek logikus következménye, hogy a tartósan pozitív kereskedelmi kilátások a védelmi képességek iránti igényt is befolyásolják.

Amennyiben azonban a kooperáció tartós lehetősége nem áll fenn, előtérbe kerülnek az alternatív eszközök, a passzív védelmi és az aktív támadó potenciál kiépítése.

A védelem szükséglete és az ezt kielégíteni hivatott intézmény szinte egészen biztosan egyidős a szervezett emberi közösségekkel. A civilizáció e két alapvető fundamentuma, a társadalom és a haderő azóta is szüntelenül formálja egymást. Thomas Hobbes már a „Leviatán” című művében felismerte, hogy az emberi civilizáció természetes fejlődési pályája mentén a szervezett közösségi formák egyre intenzívebben monopolizálják az erőszak intézményét.

Ez egyébként az emberi fajnak egyértelmű evolúciós előnyt biztosít, mivel csökkenti a belső konfliktusokat és szükségszerűen csökkenti azok erőforrás-igényét is. Egyben az erőszak szintjének fokozatos csökkenése megteremti a gazdasági és társadalmi fejlődés alapjait. A legújabb kutatások alátámasztják, hogy egyének szintjén dúló erőszak lényegesen nagyobb nagyságrendű és pusztítóbb, mint az állam által kisajátított, szervezett, szabályok keretei között alkalmazott erőszak.²⁶⁵

²⁶³ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

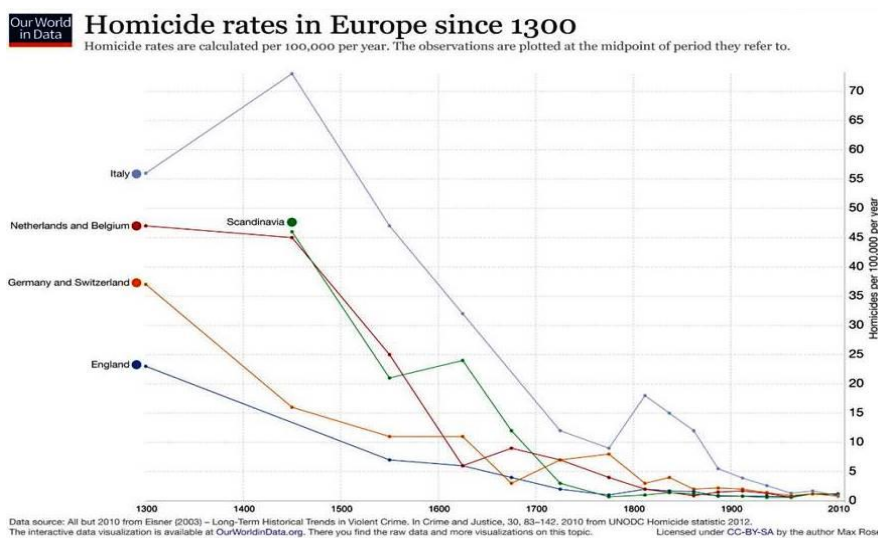
²⁶⁴ COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594

²⁶⁵ GAT, Azar. War in human civilization. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633

Erről akkor is meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk az elmúlt évtizedek polgárháborúit azokkal a háborúkkal, amelyeket egymással hadiállapotban lévő államok vívtak. Az utóbbi öt évtizedben nagyságrenddel több áldozata volt azon háborúknak, amelyekben az állam nem rendelkezett az erőszak monopóliumával.²⁶⁶

Az erőszak-alkalmazási képesség kisajátítása tehát a logikus, evolúciós kényszer a közösség szempontjából, amely a háború mind egységesítettebb, mind alacsonyabb járulékos veszteségeket okozó formáiban érdekelt.²⁶⁷ Az erőszak kisajátításának általánosan kedvező hatásait a történelmi tapasztalatok is igazolják. Az erőszak alkalmazásának jogát a nemzetközi kapcsolatokban is kisajátítani képes államok, birodalmak létezésének túlnyomó részében a befolyásuk alá tartozó területeken az államok, közösségek vagy ideológiák közötti erőszak szintje nagyban lecsökkent.²⁶⁸

A Pax Romana, Pax Britannica és Pax America mellett²⁶⁹ elég, ha arra gondolunk, hogy a Habsburg Birodalom fennállása milyen jelentős mértékben csökkentette a befolyása alá tartozó népesek etnikai konfliktusait, különösen annak fényében, ami a birodalom felbomlását követte.

11. ábra: Az emberölések számának csökkenése néhány európai országban 1300 óta²⁷⁰

²⁶⁶ PINKER, Steven: *The better angels of our nature: Why violence has declined*. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

²⁶⁷ A formalizálódó hadviselési szokások kapcsán releváns irodalom: KEEGAN, John. *A history of warfare*. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

²⁶⁸ PINKER, Steven: *The better angels of our nature: Why violence has declined*. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645

²⁶⁹ MORRIS, Ian: *War! What is It good for?: Conflict and the progress of civilization from primates to robots*. Macmillan, 2014. ISBN13: 9781250062505

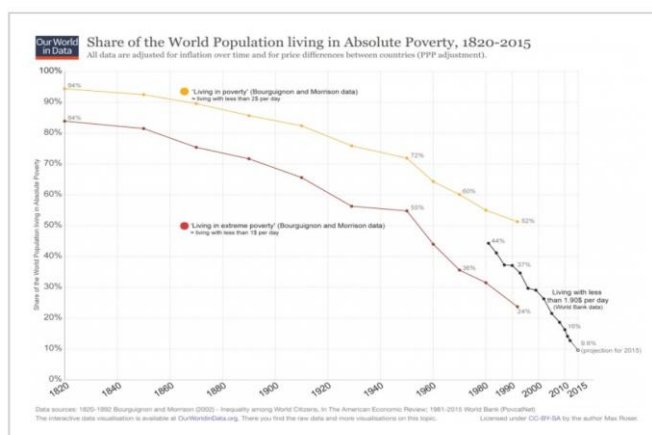
²⁷⁰ Max Roser grafikája. „Our World in Data” Forrás:

<https://twitter.com/MaxCRoser/status/864054006586507264/photo/1>

Az állami erőszak monopólium tehát nagymértékben hozzájárult az államon belüli erőszak csökkenéséhez és ez a dinamika, az erőszak alkalmazásának kisajátítása és egy szabály-alapú rendszer kialakítása, a magasabb, nemzetközi környezetben is működőképesnek tűnik (az eddigi tapasztalatok alapján). A nemzetközi erőszak monopóliumnak alapvető feltétele, hogy az erőszakot kisajátító fél hegemón pozícióban legyen. Amennyiben ez nincs így, vagy nem egyértelmű, akkor mások ezt a pozíciót megkérdőjelezhetik.

A 20. század mérlege, hogy a „produktív” vagyis hosszabb távon és általánosságban a jólét általános színvonalát növelő háborúk (de kiemelten a két világháború, valamint a második (1991) Öböl-háború) után az Egyesült Államok katonai hatalmánál fogva megkérdőjelezhetetlen hegemón és egyben első számú szavatolója a jószágok szabad áramlásának.²⁷¹ Ez a globális folyamat pedig, az eddigi statisztikáink alapján, mint azt a 16. ábra is mutatja, együtt a pénz szabad áramlásával, nagyon pozitív hatással volt az emberiség életszínvonalára (megjegyezve, hogy a méretgazdaságosság miatt a nagyobb és hatékonyabb államok lényegesen pozitívabban részesültek a globális kereskedelem előnyös következményeiből.)

Az elemzett folyamat egyben ahhoz is hozzájárult, hogy a védelmi szektor által termelt védelmi képességek kínálatára vonatkozó igény a legnagyobb államok kivételével és Európában egyértelműen, lecsökkent.

12. ábra: A világ lakosságának abszolút létminimum alatt élő aránya²⁷²

²⁷¹ COPELAND, Dale C.: Economic interdependence and war: A theory of trade expectations. International Security, 1996. Vol. 20. Iss. 4. – p. 5-41.

²⁷² <https://ourworldindata.org/extreme-poverty/>

III. 2. Az állami erőszak, meggyőzés, elrettentés, agresszió, védelem

Az állami erőszak monopólium általában külső és belső irányú (néhány esetben mindkettő). Amennyiben az állam határain kívülre irányul, akkor nyilvánvalóan egy másik állam által birtokolt képességek alkalmazásának elhárítására, elrettentésére, vagy megelőzésére kell irányulnia. Ebben az esetben hon- vagy nemzetvédelemről beszélhetünk.

A nemzetvédelem képessége elsősorban a fegyveres konfliktus megvívására irányul és akkor lehet sikeresnek nevezni, ha képes a konfliktust egyedül, vagy koalícióban megvívni és megnyerni, vagy képes a konfliktus bekövetkeztét megelőzni, vagy elrettenteni. Értelemszerűen a nemzetvédelem akkor képtelen a feladata ellátására, ha egy másik állam által elkövetett fegyveres agresszió eléri az eredetileg tervezett célját.

A nemzetvédelem alapvető feladata az állami erőszak sikeres érvényesítése másik állam ellenében, vagy egy ilyen lehetőség hiteles kommunikálásán keresztül a másik fél meggyőzése arról, hogy egy konfliktus túlságosan költséges lenne a várható nyereséghez képest. Utóbbi esetben elrettentésről beszélünk.²⁷³

A stratégiai környezetben az állam rendelkezésére álló **katonai eszközrendszer** (a védelmi szektor és az általa előállított fegyveres erők) tehát alapvetően az állam által képezett identitás, értékek és érdekek halmazának védelmét szolgálja és maga is **az állami stratégia egyik eszköze**.²⁷⁴

A védelmi szektor képességei, az állami stratégiai szolgálatában, változó mértékű elrettentő erőt fejeznek ki bármilyen lehetséges ellentevékenységgel, agresszióval szemben. Egyik esetben passzív eszközként, növelve egy, az adott ország elleni agresszió potenciális költségeit, a katonai eszközrendszer elsődleges feladata a védelem, minden külső fenyegetés ellenében. A másik esetben aktív eszközként, az ország stratégiai céljainak támogatása érdekében, akár a politikai folytatásaként, aktív eszközként alkalmazva.²⁷⁵

²⁷³ SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218.

²⁷⁴ MORGENTHAU Hans J.: Politics among nations: the struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692. pp. 126–30.

²⁷⁵ EDMONDS Martin: Armed services and society. Leicester: Leicester University Press, 1988. SBN 13: 9780718512668. - p. 29.

A védelmi szektorok tudatos átalakítási törekvéseit (tehát a képességek fejlesztésének irányát) ezért alapvetően meghatározza, hogy az adott állam hogyan azonosítja saját érdekeit és a releváns fenyegetéseket a nemzetközi környezetben melyik irányban kívánja fejleszteni a saját katonai képességeit.

A tudatosan épített állami stratégia tehát – a politikai és társadalmi döntéshozatalon keresztül – fontos befolyásoló tényező. Ezzel együtt ugyanakkor, a stratégia objektív korlátai ezt is árnyalják. Meng (2015) remek közgazdasági modellt állított fel annak a modellezésére, hogy a nemzetközi környezetben az államok között folyó „alkufolyamatban” milyen szerephez jut az államok azon döntése, hogy elsősorban katonai vagy elsősorban gazdasági potenciáljukat fejlesztik.²⁷⁶ Meng úgy véli, hogy a nemzetközi környezetben a tulajdonjogok tökéletlenül vannak szabályozva és tökéletlenül kikényszerítve, így az ezekkel kapcsolatos ígérvények sem tekinthetők ténylegesnek (tehát nem feltételezhető, hogy az ígéretet tevő fél megtartja és/vagy kikényszeríti ígérete teljesülését). Ennek az a következménye, hogy más kikényszerítő eszköz híján a katonai erő, illetve az annak alkalmazására mutatott eltökéltség az a tényező, amely kikényszerítheti a megegyezések betartását.²⁷⁷

Ezért egy egyszerűsített modellben az államoknak alapvetően két opciójuk van; 1.) a katonai erőfeszítéseik prioritizálása vagy 2.) a gazdasági erőfeszítéseik prioritizálása. Meng hipotetikus modelljének szimulációi alapján egy olyan környezetben, ahol a katonai erő alkalmazása nagyjából meghatározó a gazdasági javak újraelosztására (ilyen volt például a hidegháború szabály-alapú, viszonylag stabil környezete), a szegényebb országok általában a katonai erőfeszítéseket prioritizálják. Anarchikusabb körülmények között, amikor a katonai erőfeszítések nagyobb hatással vannak a gazdasági javak újraelosztására (tehát könnyebb „elvenni”), akkor a gazdagabb országok is elkezdik preferálni a katonai erőfeszítéseket és ennek eredményeként felsőbbrendű katonai képességeket kialakítva, számukra kedvezően befolyásolják a javak újraelosztását és végül még gazdagabbak lesznek.²⁷⁸

A Meng által folytatott vizsgálatból eredő következtetés, hogy a mindenkori méretgazdaságosság, az államok érdekérvényesítési potenciáljának minősége és

²⁷⁶ MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 357-382.

²⁷⁷ I. m. – p. 360.

²⁷⁸ MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 371, 377-378.

mérete objektív strukturális tényező. Ennek eredményeként, **a katonai erőfeszítéseket prioritizáló államok hosszú távon nagy eséllyel vereséget szenvednek, ha a méretüket és lehetőségeiket meghaladó ambíciókat állítanak fel.**

III. 2.1. Az elrettentés filozófiája

Az anarchikus viszonyok kialakulásának egyik leghatékonyabb korlátozó eleme az elrettentés jelensége. Az elrettentés lényege annak bizonyítása, hogy amennyiben az egyik felet sérelem éri, még akkor is megkísérli megtorolni ezt a cselekedetet, ha ennek a viselkedésnek semmilyen közvetlen előnyét nem látja. Az elrettentés a nemzetközi politika állandó eleme, de alkalmazása a biztonsági környezet elemeinek változásával együtt formálódik, alkalmazódik. A történelem folyamán számtalan nemzetközi rendszer, hegemon birodalom, vagy kollektív szövetség alapult azon a felismerésen, hogy a szövetkező felek az együttműködés útján megsokszorozzák a saját erejüket és potenciálisan megnövelik egy harmadik fél ellenük irányuló cselekedeteinek költségét. Az elrettentés központjában tehát a másik cselekedeteinek befolyásolása áll, erőszak potenciális alkalmazásával fenyegetve.²⁷⁹Schelling meghatározásában az elrettentés „a fájdalomokozás hatalma”.²⁸⁰

Az elrettentés alapvető elemei; a megfelelő mértékű megtorlást biztosító katonai erők rendelkezésre állása, a megtorlási szándék hitelessége, valamint a képességek és az akarat megfelelő kommunikálása.²⁸¹**Az elrettentés, gazdasági és evolúciós megközelítésben egy hatékonyságnövelő jelenség, mert a várható előnyök és költségek felmérése eltántoríthatja az agresszióra készülő feleket a költséges és bizonytalan kimenetelű offenzívától.** Így elkerülhetővé vált az erőforrások „felesleges”elpazarlása.

Mivel az elrettentési stratégiák központi eleme a pusztító képesség, ezért nem csoda, hogy a vonatkozó teóriák népszerűsége a háború pusztító erejével együtt kezdett növekedni. Különösen komoly hatást gyakorolt a gondolkodásra az I. világháború által okozott borzalmas pusztítás. Sajnálatos módon, az elrettentés teljességéhez még

²⁷⁹ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 85-107

²⁸⁰ SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218. – p. 2.

²⁸¹ I. m. - p. 36-43.

közel harminc évig hiányzott a nukleáris fegyver, annak híján pedig a koncepció ismét kudarcot vallott a II. világháború, kiemelten Pearl Harbor és Franciaország német offenzívája során. Mindkét esetben a támadó állam egzisztenciális érdeke volt a célpont megsemmisítése, vagy kiütése a háborúból, így a várható megtorlás ellenére is végrehajtották a támadásukat.

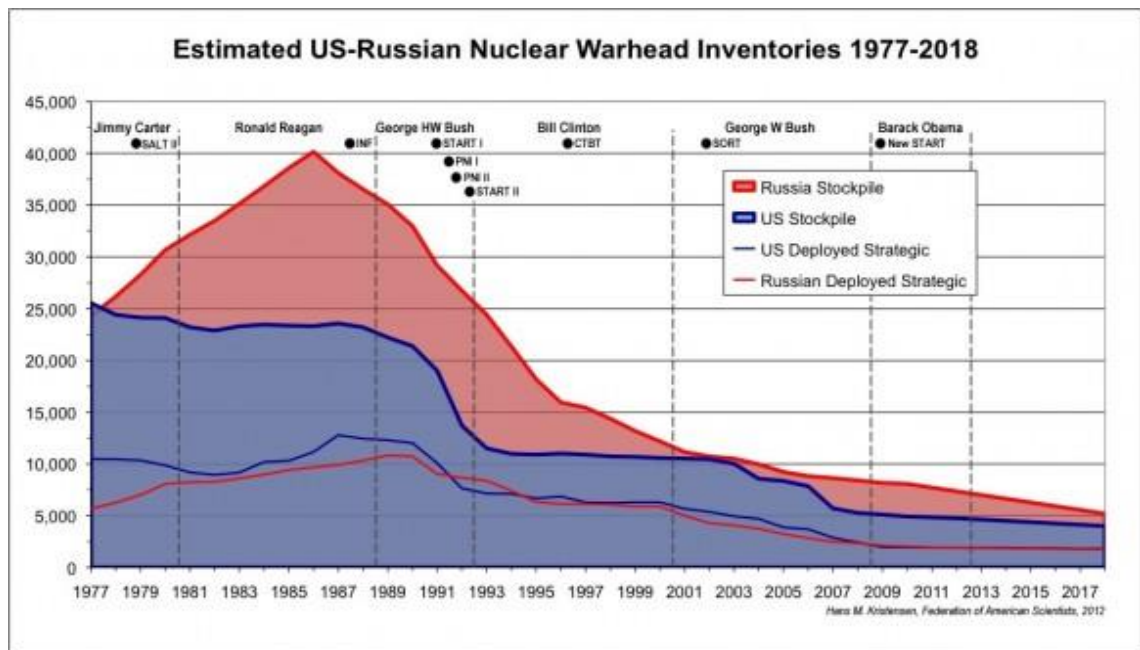
A nukleáris fegyverek megjelenése jelentősen megváltoztatta a katonai akciókkal kapcsolatos költség-haszonelemzést. Egy atomhatalom elleni támadás ugyanis borítékolhatóan, a támadó egzisztenciális megsemmisülését vonta maga után. Ez egyrészt elfogadhatatlanul magasra tette az agresszív akció „bekerülési költségét”, de egyben annullálta a várható hasznot is. Az atomhatalmak lényegében a nemzetközi szintér „megtámadhatatlan” szereplőivé váltak és csakhamar nekiláttak a saját pozíciójukból fakadó előnyeik, lényegében az egzisztenciális fizikai biztonság exportálásához, a kiterjesztett elrettentés alkalmazásával.²⁸²

Ezek olyan formális és informális szövetségek létrehozását jelentették, amelyek keretein belül az atomhatalmak saját megtámadhatatlanságuk exportjáért cserében leginkább előnyösebb geostratégiai pozíciót nyertek a támadó és védelmi képességeik még hatékonyabb alkalmazásához (és ezzel egy időben, az elrettentés fokozásához). „Az elrettentés kiterjesztése a nemzetközi politikai szintér egészét átfogta, beleértve a szövetségek létrehozását, az intervenciókat, a fegyverkereskedelmet, az erőkivetítést, a katonai kiképző programokat és a non-proliférációs erőfeszítéseket.”²⁸³

A hidegháborút követően, a nukleáris hatalmak közötti viszonyok javulásával együtt, az elrettentés, különösen, ha a nukleáris elrettentés hangsúlya csökkent. Ezzel párhuzamosan a hagyományos elrettentési potenciál is szűkült, a konvencionális képességek részleges felszámolásával és jelentős csökkentésével. Ez a III. 1. fejezetben már elemzett - jelenség szorosan kapcsolódik a világgazdaság és a Föld népességének prosperitása növekedéséhez.

²⁸² MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 87

²⁸³ I. m. – p. 87.

13. ábra: Az amerikai és orosz nukleáris potenciál csökkenése²⁸⁴

Ma a nagyhatalmak közül – egyelőre - egyedül az Amerikai Egyesült Államok gyakorolja a kiterjesztett (globális) elrettentést. Ennek elsődleges oka valószínűleg az, hogy a világon egyedül az Egyesült Államok engedheti meg magának a kiterjesztett elrettentés fenntartását, amelyet egyébként a nemzetközi stabilitás „sarokkövének” tekint.²⁸⁵

Figyelemreméltó Morgan azon megfigyelése, amely szerint a hidegháborús fenyegetések olyan gyorsan szűntek meg, hogy az Egyesült Államok kiterjesztett elrettentési hálóját viszonylag intakt vészelte át, még úgy is, hogy a létrehozását szükségessé tevő tényezők időközben eltűntek. Az Egyesült Államok birtokában maradt katonai képesség elegendő arra, hogy a világ bármely részén hatékony büntetést alkalmazzon. Ez az unilaterális státusz elegendő volt ahhoz, hogy a közép-európai országok anélkül csatlakozzanak a Szövetséghez, hogy más alternatívákat megvizsgáltak volna.²⁸⁶

A globális hegemon kiterjesztett elrettentési hálóját és a monopolizált erőszak a 20. század utolsó és az új évszázad első másfél évtizedének meghatározó környezeti tényezője. Ebben az időszakban az európai védelmi képességek

²⁸⁴ https://www.allmystery.de/i/tc6dd1a_krepon-580x344.jpg Eredetileg Federation of American Scientist, 2012. Eredeti adatbázis nem elérhető.

²⁸⁵ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 88

²⁸⁶ I. m. – p. 89.

általános színvonala is számottevően csökkent. A két jelenség összekapcsolható az anarchikus viszonyok megszűnésével, valamint az amerikai katonai hegemoniából származtatható elrettentés stabilizáló hatásával. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy 21. század második évtizedében változás jelei figyelhetők meg, amelyek összekapcsolódnak a feltörekvő hatalmak növekvő méretgazdaságosságával, a technológia fejlődésével, továbbá ennek eredményeként új stratégiai alternatívák megjelenésével.

III. 2. 2. Az elrettentést gyengítő stratégiák a 21. századi nemzetközi környezetben

A hagyományos elrettentés problematikája, hogy a technológiai fejlődés és a katonai projekció növekvő költségei miatt a földrajzi távolság növekedésével nő a hitelesség fenntartásának költsége. Ennek két lehetséges feloldása van. Egyrészt állandó bázisok, állandó, előretolt jelenlét létrehozása az érintett régiókban, vagy olyan technológiai eszköz alkalmazása, amely annullálja a földrajzi távolság által jelentett nehézségeket.²⁸⁷ Az állandó bázisok hátránya, hogy a befogadásuk érdekében szükségessé válik az elrettentés által termelt biztonság kiterjesztése a fogadó nemzetre. A biztonság és elrettentés ilyen módon történő expanziója azonban eredményezheti egy ellenérdekelt, lokális vagy regionális szereplő biztonságérzetének csökkenését és válaszlépéseit. Így, a kiterjesztett elrettentés túlzott alkalmazása regionális feszültségeket, fegyverkezési versenyt generálhat. Ennek költsége adott esetben meghaladhatja az elrettentés kiterjesztésének hasznosságát. A folyamat matematikai eszközökkel nem kalkulálható, ahogy egy átlagember sem ragad ceruzát, mielőtt eldöntené, hogy átrohan-e egy autókkal zsúfolt kereszteződésen, vagy sem. Ugyanakkor a lehetőségek reális felmérése összekapcsolódik a jelen tézisben javasolt megközelítéssel, miszerint *a környezet reális lehetőségeinek, vagyis a „mozgási pálya” felmérése, elsődleges és a politikai, stratégiai céloknak a reális lehetőségeket kell reprezentálni.*

A védelmi szektor szempontjából releváns, hogy az erőforrásokat képességekké alakító tevékenységének termékeként születő haditechnikai eszközök elrettentési stratégiákat támogató relevanciája időleges, átmeneti jelenség. **Az elrettentést**

²⁸⁷ LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age, Comparative Strategy, 2015. Vol. 34. Iss. 5. – p. 401-421

közvetítő fegyverrendszerek környezeti tényezőkhöz mért állóképességét a diszruptív technológiai változások állandóan fenyegetik.

A technológia és a háború viszonyát Creveld összetett kapcsolatok olyan rendszerként határozza meg, amelynek visszacsatolásai gyakran véletlenszerűek és megjósolhatatlanok.²⁸⁸ Robert Scales azt valószínűsíti, hogy a technológia fejlődése és terjedése elsősorban a gyengébb félnek fog kedvezni, mert a fegyverrendszerek pusztítási képességének növekedése és az ellentevékenységek lehetőségeinek bővülése elsősorban a támadó stratégiák költségeit fogják növelni.²⁸⁹

Erre egy tipikus példa az Egyesült Államok globális politikai és katonai doktrínájában központi elemet elfoglaló repülőgéphordozó-csoport. Ez egy olyan politikai-katonai eszköz, amely képes olyan mennyiségű csapásmérő képesség kivetítésére egy távoli hadszíntéren, amely másképp csak egy állandó bázis segítségével lenne lehetséges. A II. világháború óta, az USA minden háborújában kiemelt szerep jutott a hordozócsoportoknak. A hordozócsoportoknak egyértelműen nélkülözhetetlen szerepük van abban, hogy az Egyesült Államok képes a világ bármely pontján felmerülő krízis-helyzetre azonnali, vagy nagyon gyors választ adni.²⁹⁰ Ilyen módon ezek az eszközök a globális elrettentési fölényen alapuló amerikai hegemonia sarokköveinek tekinthetők.

²⁸⁸ VAN CREVELD, Martin: *Technology and war: From 2000 BC to the present*. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

²⁸⁹ SCALES, Robert: *A Sword With Two Edges: Maneuver in 21st Century Warfare*. – p. 57-79. In HAWKINS, William R.: *Iraq: heavy forces and decisive warfare*. Parameters, 2003. Vol. 33. Iss. 3. p. 69-70

²⁹⁰ HENDRIX, Jerry: *Retreat from Range. The Rise and Fall of Carrier Aviation*. Center for New American Security. October 2015. Forrás: <https://www.files.ethz.ch/isn/194448/CNASReport-CarrierAirWing-151016.pdf> (Letöltve: 2016. január 6.)

14. ábra: Kína stratégiai visszatartó képességei²⁹¹

Ezért is érthető az a kiemelt figyelem, amellyel az Egyesült Államok a hordozó-csoportok hatékonyságát fenyegető, egyre hatékonyabbá váló kínai rakétaképességeket figyeli. Az A2/AD rendszerek célja elsősorban a csatadöntő technológiai eszközök távoltartása a hadszíntérről, valamint az ellenséges erők felfejlődésének megakadályozása, vagy zavarása, összességében a támadás várható költségeinek megnövelése.²⁹² (Az Anti-Access Area-Denial szó szerinti fordításban hadszíntér-hozzáférést korlátozó képességek rendszere. Lengyel János mk. alezredes által kialakított meghatározás szerint: „stratégiai visszatartás” vagy „stratégiai visszatartó rendszerek.”)

Mivel az erő kivetítésének alapvető természeti hordozóeszköze a tenger, ezért *a kivetítés megakadályozásának a leginkább kézenfekvő közege a két nagy óceán*. De míg az orosz képességek egyelőre nem elég fejlettek ahhoz, hogy a 80-as években tapasztalt hatékonyággal zárják az Atlanti Óceánt, addig a kínai képességek²⁹³ számottevően nagyobb okot adnak az amerikai aggodalomra.

Például a tengeri hadviselésben, a védekező fél bázisaihoz közeledve, az nagyobb mennyiségű rövid hatótávolságú rakétát tud alkalmazni, mint amennyi ellenrakétával a támadó csoportosítás rendelkezik, így képes lehet felőrölni a támadó hajók

²⁹¹ Forrás: <http://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china-anti-access-area-denial-coming-soon/> (Letöltve: 2016. január 6.)

²⁹² MCCARTHY, Christopher J.: Anti-access/area denial: The evolution of modern warfare. 2010. Forrás: <https://www.usnwc.edu/Lucent/OpenPdf.aspx?id=95> (Letöltve: 2017. március 3.)

²⁹³ A kínai stratégiai visszatartó képességek egy jó összegzését nyújtja FUKUDA, Junichi: Counteracting China's Anti-Access/Area Denial Capabilities. IIPS Quarterly, Vol. 6 No. 1. Forrás: <http://www.iips.org/en/research/data/fukuda01.pdf> (Letöltve: 2017. március 4.)

tartalékait és maximális siker esetén kilövi a csoportosítás legfontosabb felszíni hajóit, de minimálisan is eléri az ellenfél logisztikai hálójának túlfeszítését (amíg a saját, szárazföldről indított rakétái olcsóbbak és számosabbak, mint a hajók által alkalmazott eszközök).

A II. világháborúban a japán doktrínát ugyanezek a felismerések vezették, azzal a különbséggel, hogy a rendelkezésre álló technológia és az erőforrások szűkössége kkor még alacsonyabb hatékonyságú hadászati védelmet eredményezett, mint azt eredetileg vizionáltak.

A támadás politikai és anyagi költségei valószínűleg az ellenfél belső vonalaihoz közeledve növekedni fognak, míg attól távolodva csökkenek. Ez a támadót arra kényszeríti, hogy a saját mélységében vonjon össze olyan képességeket, amelyekkel semlegesíteni tudja a védekező fél A2/AD képességeit. Ezek olyan eszközök lehetnek, amelyek a távolságot rövid idő alatt küzdik le, tehát légierő és rakétacsapatok.

További problematikája az elrettentésnek, hogy *kevésbé képes eltántorítani a támadót, ha annak reális esélye van egy konfliktus gyors, megnyerésére és a szembenálló szövetséget „kész helyzet” („fait accompli”) elé állítani.*²⁹⁴Ebben az esetben az új (a támadó által kialakított) status quo ismételt megbontásának költségei már az eredetileg védekező felet érintenék.²⁹⁵

A 21. századi Európa katona-politikai megfontolásait egyik leginkább motiváló tényező a Baltikum szomszédságában kiépített orosz légvédelmi- és szárazföldi csapásmérő rakétákból és repülő erőkből álló stratégiai visszatartó rendszer, amely képes lehet a Baltikum területének pusztító képességgel történő lefedésére és ilyen módon a NATO szövetséges tagállami hadszíntérhez történő hozzáféréseinek korlátozására. Ez alapvetően megnövelné a szövetséges erők, kiemelten a légi- és

²⁹⁴ MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461

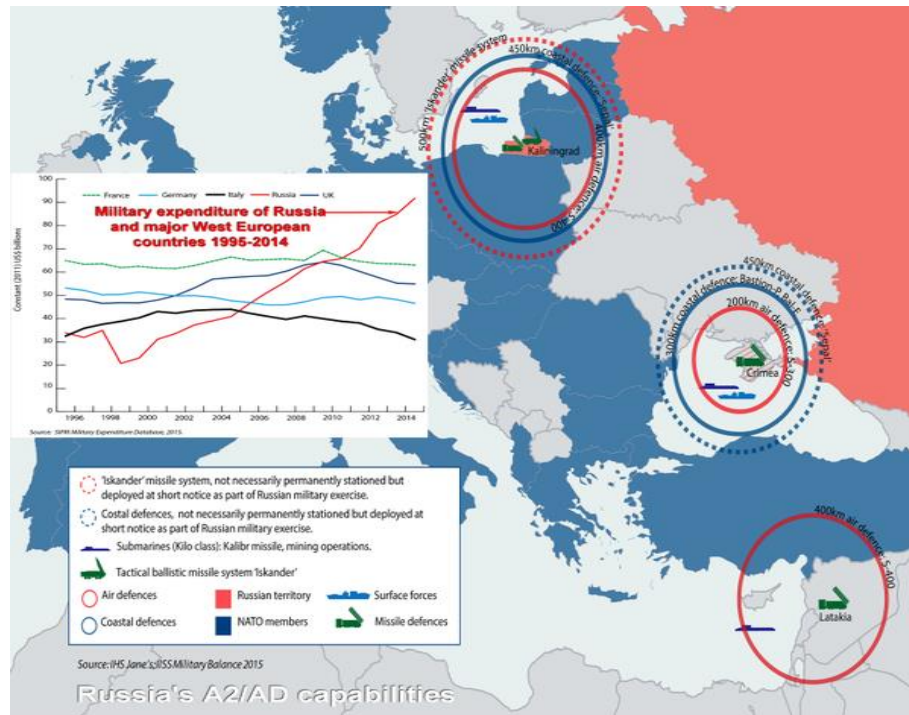
²⁹⁵ SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás:

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf

(Letöltve: 2017. február 5.)

szárazföldi erők alkalmazásának költségeit és ezzel együtt a beavatkozás politikai kalkulását is megváltoztathatja.²⁹⁶

15. ábra: Oroszország stratégiai visszatartó képességei²⁹⁷

A 21. század államközi viszonyaiban az erjedő amerikai hegemóniát alapvetően a kiterjesztett elrettentés hatékonyságát csökkentő orosz és kínai stratégia fenyegeti. Ezek egyrészt a stratégiai visszatartást lehetővé tevő technológiai innovációkkal fokozatosan képesek lesznek korlátozni az amerikai hagyományos elrettentés hatósugarát. Másrészt a stratégiai céljaik villámgyors elérését lehetővé tevő katonai- és nem katonai eszközrendszerek kialakításával reális stratégiaként tekinthetnek egy villámgyors agresszióra, korlátozott háború, vagy nem katonai támadás formájában, amely kész helyzet elé állítaná az Egyesült Államokat vagy szövetségeseiket és aláásná az elrettentés hatékonyságát, valamint a szövetségi rendszerek kohézióját.

A nemzetközi környezetben tehát a védelmi szektorok által táplált állami elrettentési stratégiák relevanciája nem állandó jelenség, hanem egyértelműen függvénye a környezetben tapasztalható technológiai, társadalmi és politikai folyamatoknak. A stratégiai visszatartás doktrínája, amelyet Japán sikertelenül

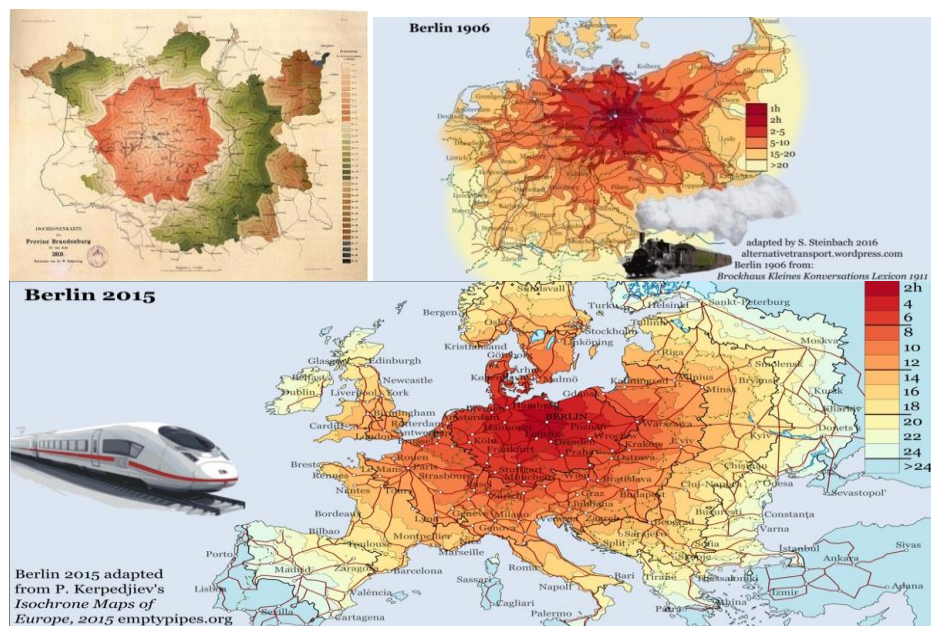
²⁹⁶ CLARK, Wesley et al.: Closing NATO's Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2016. Forrás: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf (Letöltve: 2017. március 2.)

²⁹⁷ Forrás: <https://twitter.com/specghost/status/697606855225376768>

próbált alkalmazni, a jelek szerint, a technológia fejlődésének köszönhetően egyszerre vált olcsóbbá és hatékonyabbá. A folyton változó környezeti paraméterek sokféleségének és összetettségének növekedésével az elrettentési stratégiák értéke, vagyis alkalmazkodottsági foka, állóképessége is változik. Ez a trend a globalizáció növekedésével várhatóan egyre növekvő ütemben fog tovább fejlődni.

III. 3. Globalizáció és diffúzió

A környezet dinamikája, a szervezett emberi élet különböző dimenzióinak – már sokszor említett – összemosódása és a biztonság globalizálódása. A globalizáció alaptézise, hogy a technológia fejlődése materiális, míg az egymással együttműködő liberális demokráciák elvi alapjain állva a földrajzi és eszmei távolságok leszűkülnek a föld közösségei között és az emberfaj egésze egy globális faluban találja magát.²⁹⁸ Mint az alábbi képen is látható, Berlinből egy nap alatt 1819-ben az Északi-tengerig, 1906 a francia határig, 2015-ben pedig Moszkváig lehet eljutni.²⁹⁹

16. ábra: A földrajzi távolságok csökkenése³⁰⁰

²⁹⁸ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.

²⁹⁹ <https://alternativetransport.wordpress.com/2016/12/20/isochrone-map-of-berlin-1819-1906-and-2015/>

³⁰⁰ <https://alternativetransport.wordpress.com/2016/12/20/isochrone-map-of-berlin-1819-1906-and-2015/>

A globalizáció folyamatai a nemzetállamok és régiók között zajló korábbi folyamatokból méretükben, kiterjedésükben és intenzitásukban is eltérnek, így szükségessé teszik az erőforrások globális szabályozását, amely új normáknak és szabályoknak ad keretet.³⁰¹

Amennyiben olyan rendszereket vizsgálunk, amelyeknél megállapítható a rendszerelemek összekapcsolódása egy (globális) hálózatba, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyes elemeknél bekövetkező változás a hálózat többi részét, tehát más elemeket is érint.³⁰² Ez azt is jelenti, hogy a buzani biztonságdimenziók (katonai, társadalmi, gazdasági, politikai és környezeti)³⁰³ nem csupán globális kiterjedésűek és hatásaik, relációik is globálisak, hanem a komplex hálózat részeként össze is mosódnak.

Ennek következtében egy társadalmi változás a globális biztonsági háló bármely területén, tegyük fel, hogy ez egy helyi választás eredményeként destabilizálódó, harmadik világbeli ország, potenciális gazdasági és akár katonai következményekkel jár a világ számos pontján. Egy technológiai változás, például a rakéatechnológia költségének, kialakítási igényének és ezzel hozzáférhetőségének csökkenése legalább ilyen erővel képes a fennálló rend destabilizációjára. *Ez a jelenség megfelel a komplex rendszereknél elemzett nem-lineáris változásoknak.*

Rosenau már az 1990-es években leírta **a globális rendben felbukkanó új hatások, jelenségek egyre növekvő összekapcsolódásának és ebből eredően új fenyegetések megjelenésének problémáját.** Amely lényegében **egy rendezett stabil biztonsági rend (hálózat) fokozatos és folyamatos térvesztése egy kialakulóban lévő, instabil, rendezetlen és aszimmetrikus hálózattal szemben.**³⁰⁴

Elég arra gondolnunk, hogy a rendszer egyetlen pontjának diszfunkciója (az afgán állammal parazitikus viszonyban álló, rendszer-, tehát globalizációellenes Al-Kaida támadása a rendszert fenntartó USA ellenében) jelentős, aszimmetrikus károkat

³⁰¹ ROSENAU, James N.: Governance in the twenty-first century. In Global governance. 1995. Vol. 1. Iss. – p. 13-43.

³⁰² JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.

³⁰³ BUZAN, Barry: People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era (2. kiadás) CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3.

³⁰⁴ ROSENAU, James N.: Turbulence in world politics: a theory of change and continuity. Princeton, NJ. Princeton University Press, 1990. ISBN: 9780691023083

képes okozni a rendszer egészének. A károk, többek között, az afgán háborúk és helyreállítás globális költségei formájában jelentkeznek.

A rendszerek stabilitása, így a globális biztonsági komplexum is, a katasztrófa-elmélet törvényeinek engedelmeskedve növekvő mértékben mutatnak rendezetlenséget a paraméterek változásával. Mivel azonban a globális összekapcsolódás számos olyan paramétert köt össze a világ távoli pontjain, amelyek így képesek egymásra hatva, új kölcsönhatásokat kialakítva fokozni a rendszer összetettségét és az interakciók gyakoriságának növekedésével, annak rendezetlenségét. Ennek az elvnek a gyakorlati kifejezése, hogy a fennálló viszonyrendszerből következő állapotok (mint például a stabilitás), sokkal törekenyebbek, mint a rossz dolgok. A „jó” helyzetek előállításának ugyanis számtalan előfeltétele van, míg azok „rosszabbodásához” egyetlen új változó is elegendő.³⁰⁵

Tekintettel arra, hogy a komplex hálózatok az összetettség és rendezetlenség irányába haladnak és a transzformációjuk sebessége általában tovább növekszik a részt vevő populáció és annak interakciói növekedésével, a biztonsági struktúra a roszanui régi (stabil, de instabilizálódó) és új rend (instabil) mentén bomlik fel. Ezt a megfigyelést erősíti Mary Kaldor régi- és új típusú háborúkat tárgyaló analízise,³⁰⁶ továbbá a háború változó paramétereit vizsgáló Rupert Smith is.³⁰⁷

A globalizáció diszruptív és ezért destabilizáló hatásait alátámasztja egy másik jelenség is. A **technológiai fejlődés következtében szűkülő világban ugyanis csökken a katonai erő kivetítésének költsége.** Ennek következményeként, **megnő azon földrajzi térségek kiterjedése, ahol egy állam képes az érdekei érvényesítésére.** A technológia és az állami érdekérvényesítési akciórádiusz egy olyan spirálhoz vezet, amelynek következtében egyre több ország képes a saját határain túl erőt kivetíteni és egyre több térség válik az ellentétes irányú erők ütközőpontjává, ütközőzónává.³⁰⁸³⁰⁹

³⁰⁵ ARNOLD, V.I.: Catastrophe Theory (3rd Rev Exp ed.). Berlin: Springer-Verlag, 1992. ISBN 3-540-54811-4 - p. 31–32.

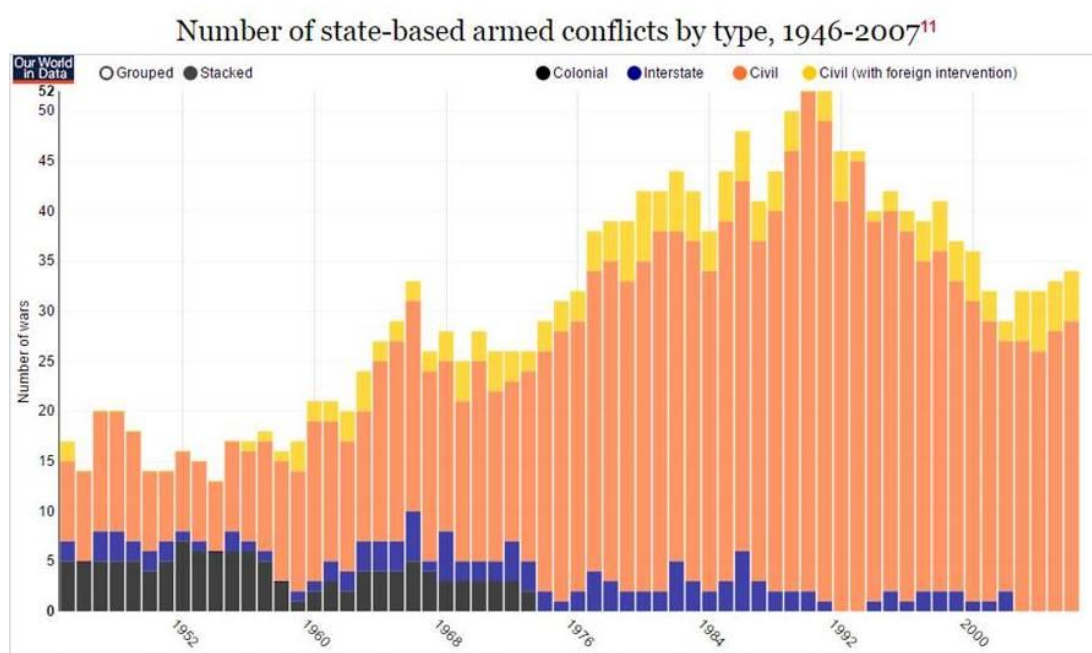
³⁰⁶ KALDOR, Mary. New and old wars: Organised violence in a global era. John Wiley & Sons, 2013. ISBN: 978-0-7456-5563-5

³⁰⁷ SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

³⁰⁸ POSEN, Barry R.: Command of the commons: the military foundation of US hegemony. International Security, 2003. Vol. 28. Iss. 1. – p. 5-46.

Logikus tehát, hogy az ütközőzónákban kitörő konfliktusok száma ne csökkenjen, sőt növekedjen a technológia fejlődésével. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a nemzetközi szinten az erőszak monopóliuma és a szabály-alapú világrend az Egyesült Államok vállain nyugszik, a növekvő számú ütközőzónákban kialakuló konfliktusok csak akkor szolgálják az érdekelt államok céljait, ha azok szintje nem éri el azt az intenzitást és nem veszélyezteti olyan mértékben a globális javak áramlását, amelyet az Egyesült Államok már várható veszteségei ellenére is megbüntetne.

Ennek eredménye a 21. században a háború államközi jellegének fokozatos kifakulása, ezzel egyidejűleg azonban a kisebb konfliktusok számának növekedése, az államok növekvő mértékű beavatkozása más, megosztott országok életébe. Ez növekvő variációjú és karakterisztikával bíró, „amerikai megtorlási küszöb” alatt maradó konfliktust fog eredményezni, amelyben a háború és a béke határai egyre inkább elmosódnak majd.

17. ábra: Az államok közötti konfliktusok számának csökkenése³¹⁰

³⁰⁹ Markowitz, Jonathan N., and Christopher J. Fariss. "Going the Distance: The Price of Projecting Power." *International Interactions* 39.2 (2013): 119-143.

³¹⁰ <https://ourworldindata.org/war-and-peace/#ongoing-wars>

III. 4. A konfliktusok megvívásának komplex eszköztrendszere

Az úgynevezett 4. generációs hadviselés meghatározó környezete és egyben kialakulásának elsődleges oka a globalizáció és a biztonság dimenzióinak összemosódása. Az ilyen hadviselési forma a 21. században létező, komplex, politikai, gazdasági, társadalmi és katonai hálózatokra építve, azok felhasználásával törekszik az ellenfél döntéshozatalának befolyásolására. A maximális cél már nem az ellenfél fizikai megsemmisítése, hanem annak meggyőzése arról, hogy az előre kialakított stratégiája végrehajthatatlan, vagy túl költséges a várható haszonhoz képest. T.X. Hammes szerint a 4. generációs hadviselési formák alapja az a meggyőződés, hogy a politikailag, ideológiailag eltökéltebb fél (értsd: amely érzéketlenebb vagy ellenállóbb a veszteségekre a célok elérése érdekében), képes diadalt aratni a katonai és gazdasági fölényben lévő ellenfelekkel szemben is.³¹¹

Az ilyen hadviselési formák alapvető jellemzője, hogy azokat a hátrányban lévő fél gyakorolja, amely a katonai stratégia sikere szempontjából meghatározó hálózatokban (haderő, ipar és gazdaság) ellenfelénél lényegesen gyengébb. Következésképpen esélytelen a hagyományos elvek (lásd 2. és 3. generációs hadviselés) mentén vívott háború megnyerésére. A 4. generációs hadviselésben ezért a stratégia nem arra irányul, hogy az ellenfelet megfossza erőitől és eszközeitől és végül a háború folytatásának képességétől, hanem közvetlenül a háború megvívására, vagy folytatására irányuló politikai akaratot célozza. Az ilyen, új hadviselési stratégiák középpontjában ezért kulcsszerepet kap a szándék és a képesség. A stratégia központi eleme a hosszú és költséges háború fenntartására való politikai szándék kommunikálása az ellenfél felé, valamint a háború elnyújtását és az áldozatok növelését lehetővé tevő képesség bizonyítása.³¹²

A stratégiai környezet összetettségének növekedése, logikusan, inkább az kialakulóban lévő, új szereplőknek (mondhatjuk, a „káosz angyalainak”) kedvez, akik az aktuális, már megváltozott környezethez adaptálva formálják és hajtják végre stratégiáikat. Egyáltalán nem véletlen, hogy a nem-konvencionális hadviselési formákat a tradicionális analízisben gyengébbnek értékelt szereplők alkalmazzák

³¹¹ HAMMES, Thomas X.: War evolves into the fourth generation. Contemporary Security Policy 2005. Vol. 26. Iss. 2 – p.189-221.

³¹² I. m. .

(Mao³¹³ és Giap³¹⁴ aszimmetrikus-, valamint Liang és Xiangsui³¹⁵, valamint Geraszimov³¹⁶ non-lineáris hadviselési elvei).

A konvencionális hadviselés hagyományosabb az erősebb fél eszközrendszere, nem is véletlenül, hiszen az olyan összecsapásokat általában az erősebb fél nyeri.³¹⁷ Az ilyen nyugati típusú hadviselés³¹⁸ egyik alapköve azonban az a stabilitás, amely a globális stratégiai környezetet egyre kevésbé jellemzi. A szervezett emberi társadalom körül kialakuló, bővülő és nem-lineárisan változó hálózatok egyre kiszámíthatatlanabbá teszik a stratégiai eszközrendszerek és a vonatkozó erőparitások kalkulációit. A görög poliszok peloponnészoszi háborút megelőző ütközeteinek egyik fő jellemzője volt, hogy a polgárok otthonuk hűvösében felvértezték magukat a szükséges felszereléssel, majd kigyalogoltak egy közeli-távoli mezőre, formációba rendeződtek és nagyjából két-három óra alatt letudták a véres erőfeszítést, amelynek eredménye függvényében valamilyen kereskedelmi jogról, vagy más státuszról döntöttek egy másik állam ellenében. Ezt követően pedig hazamentek, folytatni az adminisztratív-termelő tevékenységet.

A világháborúk totális körülményei között született és az arab-izraeli háborúk, majd Irak inváziói kapcsán erőre kapó konvencionális háború kialakulásához és fennmaradásához is épp olyan körülmények szükségesek, mint a poliszok háborúhoz. A hadviselő felek kölcsönös megegyezése abban, hogy az államok közötti vita megoldására az erre a célra fejlesztett, szervezett eszközt, a fegyveres erőket alkalmazzák. A konvencionális hadviselés feltételeit leíró van creveld-i definíció ebből a szempontból „örök” legalábbis, ameddig a definíció feltételei fennállnak. Van Creveld az alábbiakat határozza meg: szervezett katonai formációk szembenállása; centralizált vezetés-irányítási és hírszerző rendszerek, továbbá az erőforrások tudatos, tervezett alkalmazása az ellenség súlypontjának szétverése

³¹³ ZEDONG, Mao: On guerrilla warfare. University of Illinois Press, 1961. ISBN: 0252068920

³¹⁴ GIAP, Vo Nguyen: People's war, people's army; the Viet Cong insurrection manual for underdeveloped countries. Pickle Partners Publishing, 2015. ISBN: 9781786254931

³¹⁵ LIANG Qiao - XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

³¹⁶ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

³¹⁷ BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023

³¹⁸ Victor Davis Hansen megfogalmazásában, „The Western Way of War” in HANSON, Victor Davis: The western way of war. Australian Army Journal, 2004. Vol. 2. Iss. 1 – p. 157.

érdekében, valamint az a kölcsönösen elfogadott felismerés, hogy a katonai erő a háború legfőbb eszköze és ennek szétverése vagy gyengítése a stratégiai siker elsődleges kulcsa.³¹⁹

Az újabb korszak kihívásainak elsődleges problematikája, hogy az összecsapó ellenfelek ritkán mérhetőek egymáshoz, ezért a gyengébb fél „erőparitáson” alapuló számvetések alapján általában lényegesen gyengébb (amely egy újabb nem-lineáris reláció, a számtalan egyéb között).

A „gyengébb fél” ezért egyáltalán nem érdekelt a háború formális, tradicionális megvívásában, amely csak nagyon alacsony eséllyel generálna számára előnyös kimenetet. Alapvető eszköze ezért a katonai eszközrendszer nem tradicionális, az egyéb társadalmi dimenziókkal összemosódó hibrid hadviselés alkalmazása, vagyis a tradicionális hadviselési szint „beomlasztása”. Az „erősebb fél” által preferált, tradicionális, konvencionális hadviselés a statisztikák szerint az aktuális stratégiai környezetünkben kihalóban van. A komplexitás növekedése nem kedvez az olyan nagy, merev, formális és elképesztően erőforrás igényes tevékenységnek, mint a III. világháború.

E helyett, várhatóan tovább növekszik az olyan, háborús agresszió küszöbét el nem érő cselekmények száma, amelyek eszközrendszere átfogja a diplomácia, jog, média és stratégiai kommunikáció és gazdaság különböző területeit, valamint felhasználhatja a szervezett társas élet bármelyik elemét (például a halászhajók kiküldését egy vitatott hovatarozású területre).³²⁰ Az ilyen konfliktusok során a kezdeményező fél hangsúlyos célja, hogy cselekedetei a háborút a békétől elválasztó térben maradjanak, jogi, kommunikációs és stratégiai szempontból egyaránt.

A komplex, háborús karakterisztikákat is magukon viselő stratégiák nem új elemei a nemzetközi rivalizálás rendszerének. A jelenséget, politikai hadviselés³²¹ néven már George Kennan, az Egyesült Államok moszkvai követségének első titkára is

³¹⁹ VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

³²⁰ HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)

³²¹ Én magam ezt a kifejezést preferálom, mert véleményem szerint az elnevezés magában hordozza a „politikai” minőség miatt felmerülő szubjektivitást. Egy szóval, minden „politikai”, amit csak annak hívunk: Ezen logika következményeként egy-egy jelenség csoportosítását nem a jellege, hanem felhasználásának végcélja határozza meg.

azonosította a híres „hosszú táviratában”. E szerint a politikai hadviselés a clausewitzi értelemben vett hadviselés alkalmazása békeidőben, az állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz bevetésével, a nemzeti célok elérése érdekében. Az eszközök lehetnek nyíltak és titkosak egyaránt, és magukban foglalják a politikai szövetségeket, a gazdasági intézkedéseket, propagandát, pszichológiai hadviselést és a megcélzott ország belső ellenzékének erősítését.³²²

A globalizáció és a technológia fejlődése nyomán egyre intenzívebb és sűrűbb interakciókat folytató nemzetközi környezet rendszerében újabb és újabb eszközök tűnnek fel az államok eszköztárában, amelyekkel képesek lehetnek ellenfeleik befolyásolására. Különösen súlyos fenyegetéseket okozhatnak például a kritikus infrastruktúrák elleni cyber támadások. Ezek egy válsághelyzet paramétereit között, adott esetben súlyosan korlátozhatják egy nemzet hadviselő képességét,³²³ anélkül, hogy a támadó félnek ez jelentős költségbe vagy kockázatába kerülne.

Nem tartom szükségesnek a szervezett emberi élet valamennyi elemének stratégiai támadás érdekében történő alkalmazhatóságának vizsgálatát (mint például az ivóvíz, GMO termékek, hitelek, etnikai-társadalmi törésvonalak, stb.), mivel a tézis keretei között posztulált keretrendszerben a konfliktusok megvívásának komplex eszközrendszerét csak a mindenkori környezettel való relációban elemezzük. Így elégségesnek tartom a komplex hadviselés azon jellegét hangsúlyozni, hogy annak célja elsősorban az állam stratégiájának támogatása, minden lehetséges eszközzel.

A politikai hadviselés eszközrendszerének diverzifikációja egyben megerősíti Geoffrey és Knudsen megfigyelését és a komplex rendszerek karakterisztikáját, miszerint az erőforrások növekedésével a rendszerelemek száma és sokfélesége növekszik. A növekvő mértékben változó eszközrendszer aggregát, valamint elemeinek egyéni hatása a biztonsági környezetre nem-lineáris, így megjósolhatatlan. Az mégis levonható következtetésként, hogy az állami érdekérvényesítés eszköztárában a katonai dimenzió relatív fontossága csökkenőben van és a pusztítás, valamint megfélemlítés fizikai pusztítóerővel történő végrehajtásának egyre bővülő alternatívái fejlődnek ki.

³²² <http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>

³²³ Egy lehetséges példaként lásd: KOVÁCS László és KRASZNAY Csaba: A Digital Mohács: A Cyber Attack Scenario against Hungary." NEMZET ÉS BIZTONSÁG III: (Spec. Issue, 2011) – p. 49-59.

III. 5. Következtetések

A nemzetközi környezet dinamikáját, a védelmi szektort befolyásoló egyik jelentős tényezőhalmazként vizsgáltam. Ennek során röviden áttekintettem az államok nemzetközi környezetben történő megjelenésének és fejlődésének folyamatát. Bemutattam, hogy az állam megjelenésével és az erőszak állami monopolizálása útján az erőszak általános szintje csökkenni a társadalom általános prosperitása pedig nőni kezdett.

A szakirodalmi források elemzésén keresztül bemutattam, hogy a nemzetközi szintéren is stabilizációs tényezőként lépett fel a globális erőszakérvényesítés (amerikai fél általi) kisajátítása. Ezt a hegemoniát a nemzetközi rendszer más szereplői az elrettentést gyengítő stratégiai megoldásokkal igyekeznek erodálni. Törekvéseiket a nemzetközi környezetben megfigyelhető folyamatok, kiemelten a technológiai fejlődés és a globalizáció segítik, amelyek eredménye a rendszer stabilból rendezetlen állapot felé tartó átalakulása.

Ezek, a tudományos kutatások által is azonosított **folyamatok, szemléltethetők a környezet és az annak kényszerei között mozgó rendszer viszonyrendszerének szemszögéből. Az államokra ható kényszerek közepette a stratégiáik alkalmazkodásra kényszerülnek. Az állami érdekérvényesítési eszközrendszer a környezeti paraméterek nyomán részben átalakul, részben negatívan választódik ki.**

Ebből a megközelítésből szemlélve megállapítható, hogy a szabályalapú, hegemon erőszak érvényesítésen és erős, hiteles büntetésen alapuló nemzetközi rendszerben az utolsó két évtizedben a konvencionális katonai konfliktusok szinte „kihaltak”. A legerősebb környezeti szelekciós tényező az Amerikai Egyesült Államok hiteles megtorlási képessége, amelynek leglátványosabb formája egy konvencionális háború gyors és sikeres végrehajtása (pl. Irak esetében 1991, 2003).

A nemzetközi rend azonban az utóbbi években erjedésnek indult, mert – többek között és kutatásom szempontjából kiemelten fontos elemként – az amerikai hegemoniát kihívó, vagy egyszerűen csak attól eltérő érdekek alapján mozgó tagállamok a háborús küszöb alatti konfliktusokat preferálják. Ezek kialakulását nem csak tudatos stratégia segíti, hanem a globális környezet változása is, amelyben a

technológia lecsökkenti az erőketítés költségeit és ezért egyre nő azon térségek mérete, ahol ütközőzónák alakulnak ki. Ezek állandó, de a szabályos háború karakterisztikáit jellemzően nélkülöző konfliktusok helyszínei. A globalizáció és a technológiai fejlődése, valamint ennek központi elemeként az erőketítés költségeinek csökkenése olyan nemzetközi szereplőket hoz egymással kinetikus távolságba, amelyek egymás földrajzi közelségében szervesen más fejlődési utat jártak volna be, de ennek híján, egymáshoz való relációjuk nélkülözi a linearitást és ezért fokozza a nemzetközi kapcsolatok és konfliktusok komplexitását.

A kiterjesztett katonai elrettentés gyengítésére az Egyesült Államok mindegyik katonai riválisa hasonló megoldást talál, amelyet stratégiai visszatartásnak neveznek és a katonai hegemon stratégiai kalkuluszát úgy befolyásolja, hogy növeli az erőketítés költségeit.

A védelmi szektorok számára releváns dinamika, hogy a katonai erő alkalmazásának a katonai hegemonia által teremtett szabályrendszere és az elrettentés jelensége által megteremtett stabilitás valószínűleg erodálódik. Ugyanakkor a stabilitás alternatívája valószínűleg nem egy rendszerszintű, hagyományos katonai konfliktus lesz, hanem számos, olyan stratégiai eszköz alkalmazásán keresztül megvalósuló „politikai hadviselés”, amelyekben a katonai dimenzió súlya az alternatív eszközrendszerek csökkenő bekerülési költsége és költség-használódzata miatt csökkenni fog. Ez a védelmi szektorok biztonságtermelő kapacitásai szempontjából a következő évek során jelentős változásokat idézhet elő.

IV. Szövetségi rendszerek

„A NATO céljai a 21. században sem változnak. A transzatlanti térség erejével egyesíteni a földrajzilag törékeny európai félszigetet, kezelni a geopolitikai veszélyeket és eurázsiai hatalomként olyan mértékű befolyást kialakítani a mega-kontinensen, amely megkerülhetetlen tényezővé teszi. Aki Euráziát ellenőrzi, a világot ellenőrzi. A Szövetségnek „ott kell lenni” Euráziában, ha releváns akar maradni.”³²⁴ - Alexandros Petersen

IV.1. Bevezető, a szövetségi rendszerek kialakulásának eredete

A **szövetségi rendszerek a védelmi szektorok környezetének olyan tényezői**, amelyek egyszerre biztosítanak védelmet a kisebb és további biztonságfogyasztói piacot a nagyobb védelmi szektorok számára. Ez a **kölcsönösen haszonelvű szimbiózis** a szövetségek kialakulásának eredője, amely egyben, folyamatos kölcsönhatást generál a nemzeti védelmi szektor és a védelmi szövetség között, amelynek tagja. A védelmi szektor egyik legjelentősebb befolyásoló tényezője tehát a szövetségi rendszer, amely azonban, paradox módon a védelmi szektor képességeinek konzerválásához éppúgy hozzájárulhat, mint azok fejlesztéséhez. Ilyen módon besorolható azon, meghatározó paraméterek körébe, amelyek változása a védelmi szektort is alkalmazkodási kényszerbe hozza. Ebben a fejezetben **a védelmi szektor és a releváns szövetségi rendszer viszonyrendszerét mutatom be**, elsősorban **gazdasági megközelítésben**. Ennek a megközelítésnek az előnye, hogy az erőforrások és a képesség-előállítás folyamatait értelmezhető kontextusba helyezi és követni képes azok kihatását a védelmi szektorok rendszerszintű átalakulására.

³²⁴ PETERSEN, Alexandros: Balancing power in Eurasia. Guardian. 19 February 2009. Forrás: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/feb/18/russia-us-foreign-policy> (Letöltve: 2016. június 1.)

A szövetségi rendszerek a Cambridge Dictionary meghatározása szerint „országok, politikai pártok vagy emberek olyan csoportja, akik megállapodtak az együttműködésben, közös célok elérésére érdekében”³²⁵.

A nemzetközi térből induló megközelítem alapján tehát az anarchikus nemzetközi rendszer olyan tagjainak együttműködéséről van szó, amelyek közös érdekeket (értékeket) azonosítanak. A szerveződés iránya ilyen módon hasonló az előző fejezetben bemutatott nemzetállami fejlődéssel. A különbség elsősorban az állandó struktúrák létrehozásában mutatkozik meg.

A szövetségek kialakulását ez alapján magyarázhatják a nemzetközi térben a környezeti tényezők által kifejtett szelekciós nyomás elsődlegességét propagáló, ún. „kemény determinista”³²⁶ teóriák (például; Diamond³²⁷, Gat³²⁸, Pinker³²⁹ és Hariri³³⁰) logikája.

E szerint, az erőszak kisajátítása a biztonság növelésének leghatékonyabb módja (Pinker 2011). Ehhez azonban olyan kapacitások szükségesek, amelyek képesek a monopolizáció folyamatát biztosítani, vagyis az erőszak alkalmazásának lehetőségéből más közösségeket erőszakkal - háborúval - kizárni (Gat 2008).

Az erőszak kisajátításának elsődleges természete a progresszió, vagyis annak nagyságrendje fokozatosan növekszik. Ez koalíciók kialakulását teszi szükségessé a kisajátításon keresztül túlhatalom megszerzését megkísérlő fél támogatása érdekében vagy annak ellenében.

A koalíciók szervező elve igen változatos lehet, a geostratégiai fekvéstől a közös biztonságpercepción át, a közös érdekekig. A legnagyobb kohéziót adó karakterisztika valószínűleg a normák, szabályok és struktúrák közössége, vagyis az ideológiák (pl. kereszténység, liberalizmus, kommunizmus, stb. – Hariri 2014³³¹). Az

³²⁵ A „szövetségi rendszerek” meghatározása a Cambridge Dictionary alapján. Forrás: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/alliance> (Letöltve: 2016. június 1.)

³²⁶ PORTER, Patrick: *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 26

³²⁷ DIAMOND, Jared M. *Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years*. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780

³²⁸ GAT, Azar. *War in human civilization*. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633

³²⁹ PINKER, Steven: *The better angels of our nature: Why violence has declined*. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645.

³³⁰ HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

³³¹ HARARI, Yuval Noah. *Sapiens: A brief history of humankind*. Harper, UK. 2015. ISBN-13: 978-0062316097

erőszak kisajátítását célzó ideológiai közösségekre kiváló példa a hidegháború időszakának két tömbje, a kommunista országok és a másik oldalon a szabad demokráciák közössége.

A nemzetközi kapcsolatok vonatkozó tudományelméletei elsősorban két nagy csoportba, a **strukturális realista** és a **liberális institucionalista** iskolákba sorolható.

A katonai szövetségek létének egyik leginkább elfogadott, **strukturális realista irányzatának kiinduló pontja a biztonsági dilemma**. E szerint, amennyiben „A” fenyegetőnek értékeli „B” katonai képességeit, akkor erőfeszítéseket tesz a saját képességei kialakítására, amelyekkel reálisan elrettentheti, vagy annak kudarca esetén, elháríthatja „B” agresszióját. „B” ezt a trendet látva tovább erősíti képességeit, hogy megőrizze, vagy növelje meglévő potenciálját. A katonai képességek ilyen együtt fejlődése az államok szándékaitól függetlenül a biztonság szintjét általánosan csökkentő fegyverkezési spirált eredményez és végül a katonai jószágok határhasznosságának, vagyis a védelmi erőfeszítések fenntarthatóságának kérdéshez vezet.³³²

Az anarchikus nemzetközi környezetben tehát az egyes államok a saját biztonságuk fokozása közben a biztonsági dilemma áldozatává válnak, melynek eredményeként hosszabb távon csökkenhet a biztonságuk. A probléma logikus megoldása a koalícióba tömörülés, amely lehetőséget nyújt a tagállamoknak az erőforrásaik ideiglenes csoportosítására, mely által elkerülhetik a biztonsági dilemma csapdáját.³³³ *Az államok és védelmi szektoraik egymás közötti interakciói rendszerében a biztonsági dilemma logikája mentén együtt fejlődő rendszerek megfelelnek a komplexitás teória keretében azonosított folyamatoknak, vagyis átalakulásuk kölcsönös interakciók eredménye (együtt fejlődés) és ennek jellemző iránya a fokozódó összekapcsolódás (koalíció).*

A liberális institucionalista megközelítés szerint a szövetségek növelik a tagállamok együttműködéséből várható relatív nyereséget és csökkentik a nemzetközi szinten folyó általános anarchiát. Ezért az abban résztvevő tagállamok az anarchia univerzális megszüntetésében és nem a saját nyereségük maximalizálásban

³³² HERZ, John: Political Realism and Political Idealism. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599.

³³³ HERZ, John: Political Realism and Political Idealism. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599

érdekeltek, egyben azonban „közjósággként” részesülnek a szövetség kollektív előnyeiből. Ennek érdekében akár szuverenitásuk, nemzeti céljaik egy részét is hajlandóak feladni.³³⁴

A bemutatott elméletek közös elemei, hogy a szövetségekbe tömörülés a nemzetközi szintén változásaira adott reakció eredményeként jön létre (tehát van oka, célja, iránya), másrészt, hogy a koalíció eredményeként egyfajta közös külső gazdasági jóság, a koalíció tagjainak biztonságát növelő jóság kezd termelődni (hasonló logika mentén, mint a védelmi szektor nemzeti biztonságot termelő funkciója Markowski et al³³⁵ megközelítésében).

Az említett teóriákat tehát alapvetően összeköti az együttműködés eredményeként létrejövő közjóság elve, ebben az esetben a védelem vagy biztonság, amelyből részesedni a racionálisan cselekvő államok alapvető érdeke, különösen, ha önállóan nem lenne esélyük hasonló mértékű védelemre, biztonságra.

A szövetségi szinten termelt biztonság így része annak a termelési folyamatnak, amely a nemzetközi környezet szereplőinek katonai és nem katonai kapacitásait termelő szektorok erőforrásokon alapuló metabolizmusa eredményeként jön létre. Ezért a továbbiakban a szövetségi rendszereket transznacionális szinten „virtuálisan létrejövő” védelmi szektorként vizsgálom, a tanulmányomban eddig tett megállapításokkal összhangban.

Ezek közül kiemelést érdemel, hogy a védelmi szektor működésének alapja a felhasznált, vagy átalakított erőforrás eredményeként a katonai képesség termelés, majd ennek rendelkezésre állása függvényében a biztonság. Továbbá, hogy a folyamat egésze a környezeti hatások nyomán formálódik.

Megjegyzést érdemel, hogy a nemzetközi rend anarchikus viszonyai között érzékelt szignifikáns fenyegetés a II. világháborút követően két jelentős szövetséget hozott létre Európában. 1949-ben a szovjetek által a kelet-európai országokban véghezvitt kommunista hatalomátvételre, közvetlenül pedig a Szovjetunió geostratégiai

³³⁴ HELLMANN, Gunter: Neorealism, Neoliberal Institutionalism, and the Future of NATO. *Security Studies*. 1993. Vol 3. Iss. 1 – p. 3–43.

³³⁵ MARKOWSKI, HALL: Challenges of Defence Procurement. *Defence and Peace Economics*. 1997. Vol. 9. – p. 3.

térnyerésére reagálva jött létre az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO).³³⁶ Majd 1955-ben, Nyugat-Németország NATO-ba történő felvételére és közvetlenül a közép-európai hadszíntér felboruló erőviszonyaira válaszul jött létre a Varsói Szövetség.³³⁷

Érdekes és a környezeti viszonyok meghatározó szerepére utal, hogy a közel azonos körülmények között született szövetséges közel azonos alapító szerződéssel bírtak.

Mindkét szövetség esetében meghatározó volt a fegyveres erő elsődlegességének feladása, a konzultáció fontosságának hangsúlyozása, az ENSZ Alapokmányára történő hivatkozás, valamint a legfontosabb elem, a kollektív védelem intézménye. (Apró különbség, hogy míg a NATO alapokmánya az értékek és értékközösség fontosságát és védelmét is kiemelten kezeli, addig a Varsói Szerződés jóval funkcionálisabban fogalmaz.)³³⁸

Ez egyben azonban arra is utal, hogy az 1949-1955 közötti időszakban a két legnagyobb méretű védelmi ipar a bilaterális biztonsági dilemma eredményeként olyan biztonsági túlkapacitást termelt, amely elegendő volt a hiteles elrettentés egy-egy nagyobb régióba történő kiterjesztéséhez és ennek eredményeként, szövetségi rendszerek kialakításához.

IV. 2. A szövetségi rendszerek dinamikájának haszonelvű megközelítése

Az egyes államok a szövetségi rendszereket elsősorban a saját hasznuk fokozása, vagy az őket érő fenyegetések elkerülése érdekében választják. Választásuk sohasem önzetlen tehát és mindenkor a saját környezetükben történő folyamatok, továbbá saját érdekeik és követett értékeik függvénye. Ez megfelel a Waltz³³⁹ és Jervis³⁴⁰ által racionalizált, anarchikus körülmények közötti állami viselkedés teóriáinak.

³³⁶

http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf

³³⁷ <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20219/volume-219-I-2962-Other.pdf>

³³⁸ MASTNY, Vojtech: A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991. Central European University Press, 2006. ISBN-13: 978-9637326073 - p. 4.

³³⁹ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707 – p. 127

³⁴⁰ JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. Political Science Quarterly, 1997. Vol. 112, No. 4.

Hangsúlyoznom kell, hogy a nemzetközi környezet „anarchikus” viszonyai között egyértelműen nem az altruizmus, vagy humanisztikus ideák (tehát a gyengébb megsegítése) hajtják a szövetségek kialakulásának folyamatát, hanem az egyes államok racionális, vagy annak vélt döntései, valamint a biztonsági környezet kényszerei.

A szövetségek megalakulása és transzformációja egy állandó alkudozási folyamatként fogható fel, ahol a vita tartalma a nemzetközi környezetben történt változások értelmezése, célja pedig a megfelelő válasz (adaptáció) kiválasztása. (Ez a folyamat nagyon hasonlóan zajlik ahhoz, amelyet a stratégiai tervezés és komplex környezete viszonyának elemzése során már vizsgáltam – lásd a védelmi szektor transzformációjáról írt fejezeteket).

A szövetségek teremtésében tehát a nagyobb államokat érdekszférájuk kiterjesztése, a kisebbeket a biztonságuk költséghatékony fokozása motiválja. A szövetségek hatékonyságát nagyban meghatározza a biztonságot termelő nagyobb tagállamok hitelessége, amelynek része az erőkitétési szándékuk és képességük demonstrálása (pl. az ún. NATO előretolt jelenlét létrehozása a Baltikumban egy ilyen tevékenység³⁴¹). A szövetség kohéziójának központi eleme ezért az a stratégiai képesség, amellyel a szövetség egyik vagy több tagja képes a másik tag elleni agresszió hiteles megtorlására.³⁴²

Így, a nemzetközi környezet elemzése során már kialakított megállapítások nyomán, kijelenthető, hogy a szövetségek működésének központi eleme a nagyobb tagállamok magas minőségű (nukleáris, vagy konvencionális) elrettentő képességének kiterjesztése a földrajzilag, technológiailag lehetséges távolságokba³⁴³ és ezen a határon belül érdek- és értékközösség alapú szövetségi rendszer kialakítása.

Értelemszerűen, a szövetségek létrehozásának abszolút költségeinek túlnyomó részét a nagyobb tagállamok képviselik. **A hasznosság logikája ugyanakkor azt diktálja, és ezt a statisztika is alátámasztja, hogy ezek a költségek az ilyen tagállamok**

³⁴¹ DENI, John R.: Enhancing NATO's Forward Presence.

Forrás: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/68792> (Letöltve: 2017. február 3.)

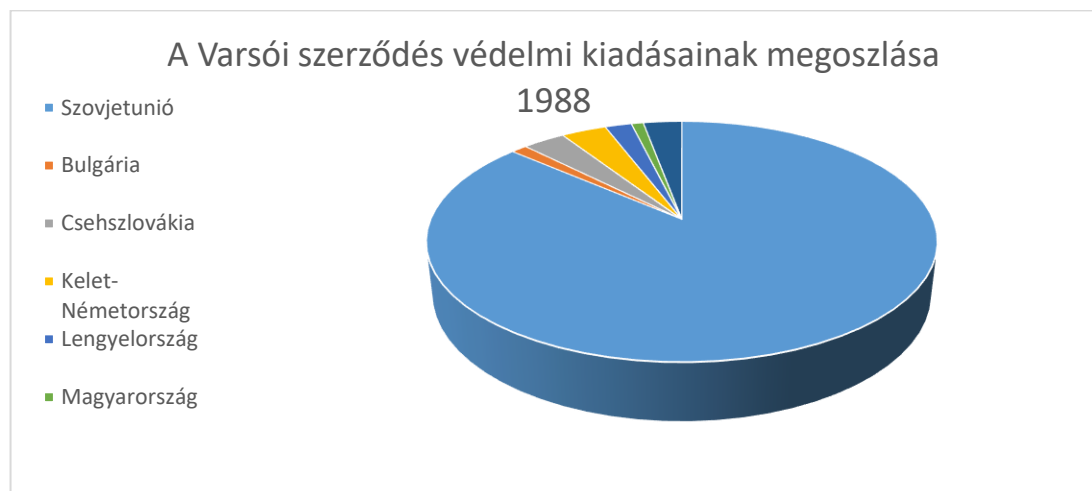
³⁴² SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218. – p. 36-43.

³⁴³ MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 87

LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age, Comparative Strategy, 2015. Vol. 34. Iss. 5. – p. 401-421

részéről amúgy is felhasználásra kerülnének a saját biztonságuk kialakítása és védelmük kiterjesztése érdekében, összhangban a Posen által meghatározott teoretikus keretekkel (az amerikai hegemonia kiterjesztésének kapcsán).³⁴⁴Következésképpen a szövetségi rendszerekben a megtermelt biztonság földrajzi értelemben vett kiterjesztése, kapacitás-túlkínálat kialakítása folyik. Ez a jelenség a kisebb védelmi szektorok termékei iránti keresletet lecsökkenti, mert egy olyan versenyt támaszt, ahol a hatékonyság meghatározó. Ez utóbbi tekintetben pedig a nagyobb védelmi szektorok általában jelentős előnnyel bírnak.

A szövetségek egyik elsődleges dinamikája ezért a mére szabotosság, vagyis a méretnövekedés miatt emelkedő termelékenység, amely egyben csökkenti az egy megtermelt egységre jutó költségeket, így további hatékonyságot biztosít. A méretgazdaságosságnak engedelmessé válva, egy katonai szövetségben általában egyetlen katonai szuperhatalom van. Ezt a VSZ és a NATO védelmi kiadásait elemző, 22. és 23. számú táblázatok is alátámasztják.

18. ábra: A VSZ védelmi kiadásainak megoszlása (1988)³⁴⁵

Az 1988. évi védelmi kiadási statisztikák alapján, a VSZ tagállamok összesített, éves kiadási szintjének 86,1%-át a Szovjetunió biztosította. Kelet-Németország 3,4%-ot, Csehszlovákia 3,2%-ot, Románia 2,9%-ot, Lengyelország 2%-ot, Bulgária 1,2%-ot, Magyarország 0,9%-ot biztosított. Az összköltségvetés 290,2 milliárd dollárra rúgott,

³⁴⁴ POSEN, Barry R.: Command of the commons: the military foundation of US hegemony. International Security, 2003. Vol. 28. Iss. 1. – p. 5-46

³⁴⁵ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

amelyből a Szovjetunió 250 milliárd dollárt fedezett, kelet-európai szövetségei pedig 40,2 milliárdot.³⁴⁶

Hasonló arány figyelhető meg a NATO tagállamoknál is, ahol azonban a résztvevők nagy száma miatt, az Egyesült Államok relatív költségei valamivel alacsonyabbak (a teljes kiadás 67%-a). Ehhez az is hozzájárulhat, hogy az Észak-Atlanti Szövetségnek tagja három olyan ország is (Egyesült Királyság, Franciaország és Németország), amelyek önálló közgazdasági tényezőként jelennek meg, 50 milliárd dollárt meghaladó kiadási szinttel. Ez azt jelenti, hogy bármelyikük védelmi kiadásai nagyobb, mint az összes kelet-európai országé együttvéve. A NATO teljes védelmi kiadási szintje 1988-ban 871,8 milliárd dollárra rúgott, amelyből US 587,4 milliárd dollárt biztosított, Európa pedig 284,4 milliárdot, amely kis híján eléri a teljes Varsói szerződés védelmi költségvetését.³⁴⁷

19. ábra: A NATO védelmi kiadásainak megoszlása (1988)³⁴⁸

A két szövetség egymáshoz mért méretgazdaságossága a földrajzi kiterjedésével is arányosságot mutat. Washington és Berlin távolsága 6717 km, míg Moszkva és Berlin távolsága 1610 km.

Tekintve, hogy a NATO költségvetése kb. háromszor nagyobb, mint a Varsói Szerződésé, figyelembe véve, hogy a 80-as évek elejétől az előbbi abszolút

³⁴⁶ Saját számítások. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

³⁴⁷ Saját számítások. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

³⁴⁸ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>. 1988. évi adatok, 2015. évi konstans dollárban nominálva.

technológiai fölényt élvezett, valamint, hogy a Washington-Liverpool távolság (5658 km) óceánon történő erőkitetésnek minősül, amely az Egyesült Államok tengeri hegemoniája és a 80-as évektől csökkenő hajózási tarifák miatt lényegesen „költséghatékonyabb”, igazolható, hogy a NATO akcióradiusza egy létező földrajzi determináns. (Még akkor is, ha a Szövetség határait egyébként a „történelmi események” alakították ki.) Valójában a védelmi kiadás és az erőkitetés arányossága lényegesen nagyobb akcióradiust igazolna a NATO javára, mint a két szövetség 1988-as határai. Ebben a tekintetben azonban a hagyományos fegyverrendszereken alapuló erőparitási számvetések csak egy részét képezik annak az egyenletnek, amelyben a felek a lehetőségeiket mérlegelik. A másik, nukleáris elrettentési elem legalább ilyen, ha nem jelentősebb súllyal esik latba.

A hagyományos képességeken alapuló, magas transzatlanti akcióradiuszról szóló feltételezésemet igazolja a NATO afganisztáni művelete is, ahol a várakozások és pesszimista előrejelzések ellenére a Szövetség képes volt 60 000 ember³⁴⁹ folyamatos műveletben tartására. Ezzel együtt a kisebb, nemzeti védelmi szektorok számára a NATO egyfajta képességszorzóként is működött, hiszen szállítási és ellátási képességeinek biztosításával lehetővé tette, hogy több ezer kilométerre vetítsenek ki képességeket, miközben ez a saját erejüket meghaladta volna.³⁵⁰

Következtetésként az is levonható, hogy a hatékony erő kifejtés akcióradiusza befolyásolja egy tagállam szövetségi rendszerben történő viselkedését és megfordítva is, valószínűleg a legerősebb szövetséges tagállam részes tagállamok felé mutatott preferencia sorrendje valószínűleg arányos a földrajzi távolsággal.

Ezt a felvetésemet igazolja a Pew Research Center felmérése, amely a NATO szövetséges országok lakosságának azon meggyőződését vizsgálta, hogy egy orosz agresszió esetén segítségükre sietne-e az Egyesült Államok. Az eredmény nagyban tükrözi az adott ország Washingtontól mért távolságát, egyben pedig pozitívan utal a lakosság megfelelő helyzetfelismerő képességére (vagyis, hogy kognitívan tisztában

³⁴⁹ RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2. – p. 319-338.

³⁵⁰ A magyar tapasztalatokról lásd: https://mno.hu/migr/hianyos_ellatas_az_afganisztani_misszioban-241940; http://magyarnarancs.hu/belpol/magyarorszag_az_afganisztani_haboruban_-_nem_a_meret_a_lenyeg-68871

YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 353

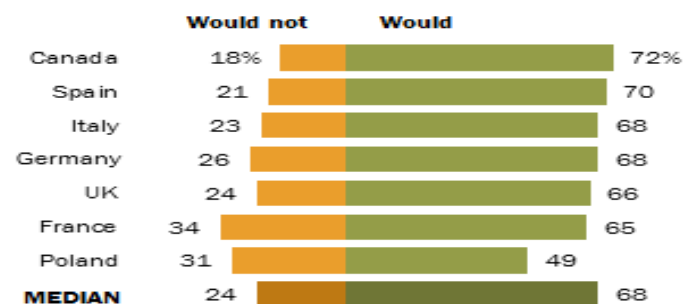
KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3 – p. 61.

vannak a földrajzi determináló tényezők és az erőketítés viszonyával). Minél közelebb van ugyanis egy ország az Egyesült Államokhoz (és távolabb Oroszországtól), annál nagyobb mértékben bízik abban, hogy az USA a segítségére sietne.

A 18. ábra, a NATO „védelem és elrettentési” stratégiájának földrajzi kiterjedését szemlélteti és megfelelően reflektál arra, hogy a katonai szövetségnek a hitelessége megőrzése érdekében épp a perifériáján kell megerősíteni az elrettentési képességét és elkötelezettségét.

NATO Countries Believe U.S. Will Come to Defense of Allies

If Russia got into a serious military conflict with one of its neighboring countries that is a NATO ally, do you think the U.S. would or would not use military force to defend that country?

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey. Q53.
PEW RESEARCH CENTER

20. ábra: A NATO tagországok lakosságának véleménye arról, hogy az USA felmentené-e őket egy orosz támadás esetén?³⁵¹

Egyben a periférián fellobbanó válság az, amely a leginkább alááshatja egy masszív biztonságtermelő ország hitelességét. Ez utóbbit igazolja, hogy amikor Oroszország valós eshetőségnek érezte Ukrajna kiszakadását a saját érdekszférájából, akkor a nemzetközi szabályok megszegésétől sem riadt vissza, a vélt és valóságban bekövetkező büntetések ellenére sem (szankciók, izoláció, megerősített NATO elrettentés a Baltikumban).³⁵²

³⁵¹ <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/10/key-findings-from-our-poll-on-the-russia-ukraine-conflict/>

³⁵² FREEDMAN, Lawrence: Ukraine and the art of limited war. Survival, 2014. Vol. 56.Iss. 6 – p. 7-38.

SHLAPAK, David A. - JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás:

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf

mondhatni kockázat kerülően viszonyulnak az ukrajnai konfliktushoz, mint az óceánpajzs mögül erőt kivetítő amerikaiak.

Ez alól, mint a tézisem során többször is megjegyzem, kivételt képez, ha egy ország azonnali és egzisztenciális veszélyben érzi magát egy szomszédja által. Ebben az esetben az ország biztonság iránti igénye egyértelműen meghaladja a saját kapacitásait és további garanciák szerzése érdekében, igyekszik megfelelni a szövetségi hegemon igényeinek. Ezt támasztja alá az alábbi (27. ábra).

U.S.-German Divide Over Ukraine				Poland Takes a Tougher Line on Russia			
<i>Support for ___ in response to the situation involving Russia and Ukraine</i>				Poland	Other NATO countries*	Diff	
	U.S.	Germany	Diff	%	%		
NATO sending arms to Ukraine	46	19	-27	70	49	-21	
Ukraine joining NATO	62	36	-26	57	37	-20	
Use military force to defend NATO ally	56	38	-18	80	67	-13	
Decreased sanctions on Russia	10	29	+19	49	25	-24	
Western countries sending economic aid to Ukraine	62	71	+9	50	40	-10	
				59	57	-2	
				77	68	-9	

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey. Q48a-b, d, Q50 & Q52.

PEW RESEARCH CENTER

* Median includes Canada, France, Germany, Italy, Spain, the UK and the U.S.

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey. Q12d, Q27, Q47, Q48a-b, d & Q50.

PEW RESEARCH CENTER

22. ábra: A német és amerikai társadalom eltérő stratégiai preferenciái Ukrajna kapcsán³⁵⁵

23. ábra: A lengyel biztonsági percepció Oroszország kapcsán³⁵⁶

Ezek a példák azt a megállapítást erősítik, hogy a kollektív védelmi fórumok működése állandó alkufolyamat, ahol minden szereplő a saját percepciójának megfelelő érdeke és célok érvényesítésére törekszik. Ez egyben felveti, hogy a szövetségi rendszereken belül az interakciók és így a védelmi szektorok egymásra hatása folyamatos.

A szövetségi diskurzus előnye ugyanakkor, hogy a biztonság externáliaként történő megjelenése olyan „olcsó” a fogadó társadalmaknak, hogy még akkor is megéri a katonai hegemonnal folytatott szimbiózis, amikor az más kisebb áldozatokat követel (pl. az afganisztáni beavatkozás, vagy a védelmi kiadások növelése).

A szereplők tehát nem adják fel a saját hasznuk maximalizálására vonatkozó céljaikat, de hajlandóak szuverenitásuk egy részéről lemondva, szabályozott keretek

³⁵⁵Pew Research Poll: <http://www.pewglobal.org/2015/06/10/nato-publics-blame-russia-for-ukrainian-crisis-but-reluctant-to-provide-military-aid/> (Letöltve: 2017. február 5.)

³⁵⁶Pew Research Poll: <http://www.pewglobal.org/2015/06/10/nato-publics-blame-russia-for-ukrainian-crisis-but-reluctant-to-provide-military-aid/> (Letöltve: 2017. február 5.)

között megvitatni a saját és ellentétes érdekeket. A célok kialakítását illető konszenzus legfontosabb – vizsgálatunk szempontjából kevésbé releváns – intézményi eredményei a stratégiai dokumentumok. A NATO esetében ilyen pl. a Stratégiai Konceptió³⁵⁷ és a Politikai Irányelvek³⁵⁸.

A célok meghatározása tehát folyamatos egyeztetések eredményeként jön létre, amely azonban a formális tevékenység árnyékában a tagállamok szövetségi súlyáról, jogosultságairól és kötelezettségeiről is szól. Ennek egyik legjelentősebb eleme, különösen transzatlanti viszonylatban, a terhek arányos megosztásának kérdése, vagyis az, hogy a szövetség által termelt biztonságból pozitívan (pozitív externáliaként) részesülő államoktól mekkora erőfeszítés várható el a biztonságért cserében?

IV. 3. A szövetségi rendszerek viselkedése

A továbbiakban a vizsgálat fókuszát az Észak-Atlanti Szerződés Szervezetében zajló folyamatok elemzésére helyezem. A védelemre szánt erőfeszítések (nagyon leegyszerűsítve, a védelmi kiadások) arányosságáról folytatott, ún. „transzatlanti teherviselési vita” bemutatása lehetőséget ad a szövetségi rendszeren belüli biztonságtermelés folyamatainak és természetének bemutatására, egyben a tagállamok interakcióin keresztül annak komplexitása és felrajzolható.

Jordan Becker szerint *a terhek viseléséről szóló transzatlanti vita a NATO tagországok között négy szinten valósul meg.* Az első a nemzetközi környezetben észlelt fenyegetések észlelése és súlyozása. A második a szövetségen belüli vita a válaszlépés intézményesítésének módozatairól (ahol a választott megoldás nem egyenlő mértékben érinti a tagállamokat, ezért lehet a tehermegosztási vita tárgya). A harmadik a tagállamok nemzeti szintjén zajló alkufolyamat a politikai prioritásokról és ennek következményeként a védelemre szánt erőforrások szintjének megállapításáról. Köztes folyamatként fogható fel, hogy a NATO teherviselési vitáját

³⁵⁷ NATO's Strategic Concept. Letöltve: http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf

³⁵⁸ Nem nyilvános dokumentum. A NATO intézményi rendszerében betöltött szerepéről lásd: A NATO védelmi tervezési rendszere a stratégiai tervezés kontextusában. 2012. szeptember 1. Letöltve: http://old.biztonsagpolitika.hu/index.php?&id=16&aid=1225&title=a-nato-vedelmi-tervezesi-rendszere-a-strategiai-tervezes-kontextusaban&load=8_GOS1iflw
MATTELAER, Alexander: Preparing NATO for the Next Defence-Planning Cycle. The RUSI Journal, 2014. Vol. 159. Iss. 3. – p. 30-35.

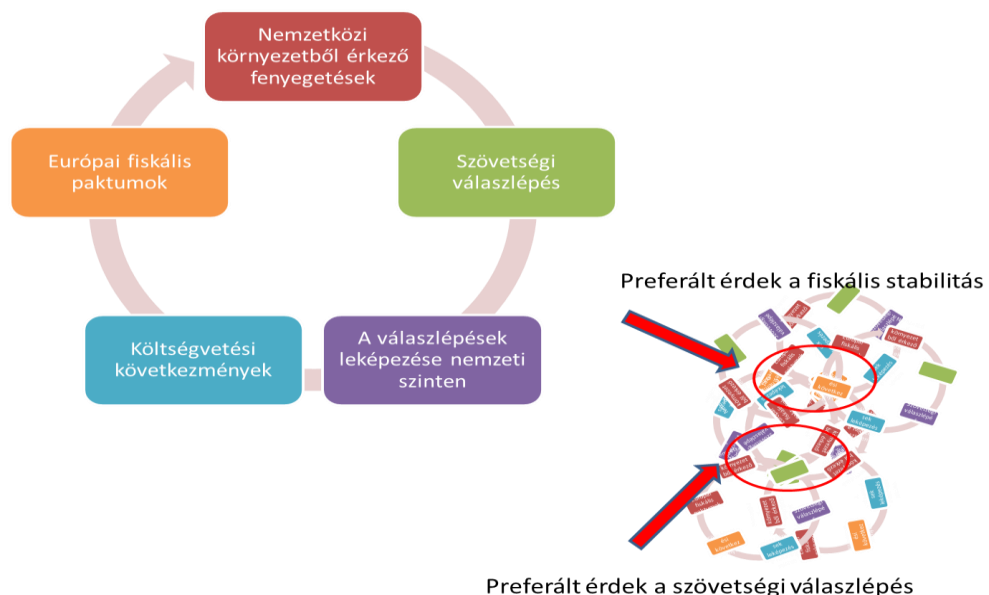
befolyásolja egy intézményen kívüli jelenség is, mégpedig az Európai Unió gazdaságpolitikai folyamatai, kiemelten a maastrichti kritériumok a túlzott-deficit eljárás.³⁵⁹

Ennek kiegészítéseként meg kell jegyezni, hogy a védelmi szektor az államháztartás külön alrendszereként egyben tárgya a pénzügyi-költségvetési megfontolásoknak is, így a szövetségi kérdések megvitatásának létezik még egy szintje, a védelmi szektor és az erőforrásokat felügyelő szektor (tehát a Honvédelmi Minisztérium és a Nemzetgazdasági Minisztérium).

Így a beckeri modell kiegészíthető a „költségvetési következmények” vagyis a védelemre költött erőforrások és a minden másra költött erőforrások relációja és annak politikai, gazdasági, társadalmi és katonai hatásai kapcsán kialakuló alkufolyamattal.

A fentiek alapján igazolható, hogy az alkufolyamatok öt lépcsője (természetesen, mivel nem-lineáris rendszerről beszélünk, az öt lépcső nem feltétlenül szekvenciális, arányos és konzekvens) határozza meg tehát a szövetségi rendszerekben a tagállamok biztonság növelésért folytatott erőfeszítéseit.

Alkufolyamatok az Észak-Atlanti Szerződés Szövetségében (Becker 2017 alapján)

24. ábra: A beckeri modell és egy hipotetikus vita sematikus ábrázolása³⁶⁰

³⁵⁹ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 149

³⁶⁰ Saját ábra.

Az alkufolyamat során az elsődlegesen saját preferenciáikra koncentráló védelmi szektorok között általában kialakul a megegyezés, amely sok esetben a védelmi szektor kezdeti viselkedésétől eltérő minőséget eredményez. Előfordulhat például, hogy a közös stratégia eredményeként egy védelmi szektor olyan térségbe is erőket telepít, kapacitásokat szervez ki, amelyek a saját, közvetlen érdekei szempontjából irrelevánsok. Ez a jelenség a viselkedési tulajdonság egyértelmű változását jelenti.

A védelmi szektor stratégiájában, viselkedésében bekövetkezett változást így nem a saját biztonsági környezete, hanem a szövetségi környezete váltja ki. A védelmi szektorok a szövetségi környezetben állandó nyomás alatt állnak a saját és kollektív mozgási kényszerek közötti különbség miatt. Ennek egyik leginkább szemléletes példája a teherviselési vita.

Például azon tagállamoknak, amelyeknek a fiskális stabilitás kiemeltebb célja, mint egy adott, szövetségi szinten azonosított fenyegetés elleni válaszlépés (például mert az adott ország békéje szempontjából ez másodlagos), elsősorban pénzügyi kérdésnek tekintik a szövetségi hozzájárulást. Azon tagállamok, amelyek közvetlen fenyegetést éreznek, vagy túlságosan nagyok ahhoz, hogy a biztonság-termelő erőfeszítésüket az elrettentés hitelességének veszélyeztetése nélkül visszavegyék, a hozzájárulást katonai és politikai kérdésnek tekintik majd.³⁶¹ **Az eltérő nézőpontok közötti egyeztetés, az érdekek és álláspontok együtt fejlődése, folyamatos egymásra hatása, véletlenszerű alternatívák kialakulása és végül, egységes transzformációs iránnyá alakulása teljes mértékben értelmezhető komplexitási jelenségként.**

IV. 4. A szövetségi rendszerek teherviselési vitái, együttműködése és érdekellentétei

A teherviselési vitát, Olson és Zeckhasuer máig meghatározó hatású tanulmányukban a szövetségi rendszerek kollektív biztonságot előállító tevékenységének és a biztonságért tett erőfeszítések arányos megosztásának (tehermegosztás) aspektusainak kapcsán kibontakozó alkufolyamatként azonosították.³⁶²

³⁶¹ A teherviselési vita jó történelmi áttekintését adja RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2.

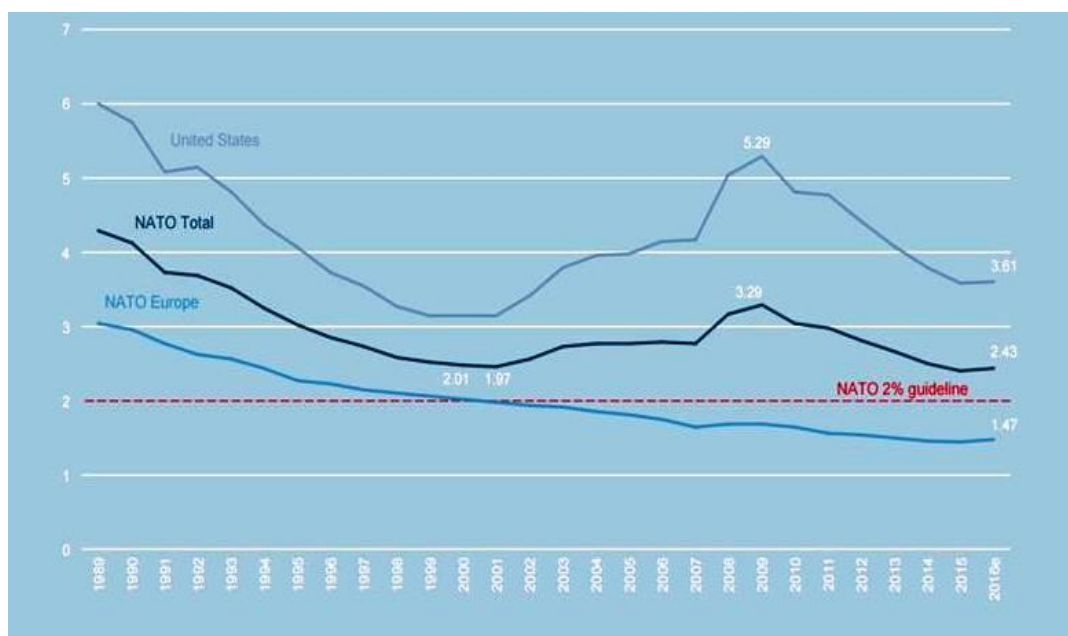
³⁶² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics, 1966. Vol. 48. No. 3.

Olson és Zeckhauser szerint a szövetségi rendszerekhez való csatlakozás szempontjából meghatározó az ország – riválisaikhoz, potenciális agresszorokhoz képest értelmezett – elhelyezkedése, amely egyébként is nagyban meghatározza a védelmi kiadások preferenciáját. A nagy kiterjedésű, fenyegetett határsávval rendelkező országok a szövetségen belül a konvencionális védelem szerepének hangsúlyozására fognak törekedni. Míg azon államok esetében, amelyek távolabb vannak a veszélyzónától, inkább a nagy hatótávolságú csapásmérési képességek elleni védekezés válik fontossá (légierő).³⁶³

Két egyenlő lehetőségekkel rendelkező szövetségi tagállam közül az fogja nagyobb mértékben növelni a közös védelemhez történő hozzájárulását, amelyik nagyobb mértékben érzi magát fenyegetve. Ezt Posen is megerősíti.³⁶⁴

A kiadás szintjét ugyanakkor meghatározza az is, hogy a társadalmi, vagy politikai elit által optimálisnak vélt biztonsági szint érzékelhető-e vagy sem. Amennyiben a biztonsági környezet stabil, akkor, minden más tényező egyenlősége esetén a méretgazdaságosság, vagyis az aktuális védelmi ipari kapacitások és védelmi kiadási szint nagyságrendje határozza meg a védelmi kiadások trendjét. Vagyis a nagyobb többet fog költeni, mint a kisebbek. Ez az alábbi ábra szemlélteti.

25. ábra: US, a NATO és az európai szövetségesek védelmi kiadásainak változása³⁶⁵

³⁶³ i. m.

³⁶⁴ POSEN, Barry R.: The security dilemma and ethnic conflict. Survival, 1993. Vol. 35. Iss. 1. – p. 27-47.

A kiadást feltehetően meghatározza az is, hogy a szövetség célrendszere milyen mértékben egyezik meg a tagállamok célrendszerével. Olson és Zeckhauser megállapítja, hogy egy adott nemzet által egy szövetségi rendszer erősítése érdekében áldozott erőforrás megegyezik a vizsgált nemzet kormánya által reálisnak tartott erőforrás mértékével. Valószínű, hogy minél jelentősebb a kettő rendszer közötti megfelelés, annál hasznosabb a tagállamok számára a közös védelemhez történő hozzájárulás.³⁶⁶

Jelentős tényezőként jelenik meg a fenti folyamat inverze, a nemzeti (vagy nem-kollektív) célok relatív súlyának növekedése a kollektív célokhoz viszonyítva. Ezek akkor következnek be, ha egy tagállam olyan politikai-katonai célt akar teljesíteni, amely nem közösségi cél. Ennek oka lehet bizalmatlanság (Törökország és Görögország), vagy a tagállami szerződésen túlmutató célok (a katonai erő nemzeti érdekből történő alkalmazása – pl. Franciaország afrikai missziói esetében). A jelenség logikai paradoxona, hogy egy szövetség kohéziójának gyengülése a nemzeti védelmi képességek erősödését, végső soron pedig a kollektív védelmi képességek fejlődését segíti elő.³⁶⁷

További megállapítás, hogy amennyiben a szövetségi rendszerben a résztvevő nemzetek saját érdekeiknek megfelelően cselekedhetnek, akkor valószínű, hogy a nagyobb tagállamok aránytalan (aránytalanul nagy) terhet fognak vállalni. Ez annak is köszönhető, hogy a tagországok gazdasági teljesítőképessége és katonai ereje közötti korreláció³⁶⁸ következményeként a tehetősebb tagállamok védelmi szektorai hatékonyabb katonai képességekkel rendelkeznek, nagyobb erőkievetítési potenciállal bírnak és így nagyobb mérvű biztonság előállítók, mint a kevésbé fejlett tagállamok.³⁶⁹(Ez egy másik megközelítése az előző oldalon kifejtett, méretgazdaságosságon alapuló dinamikának.)

A szövetséges államok eltérő védelmi (biztonság-előállító) kapacitása hosszabb távon felveti a „kihasználás”, vagy potyautazás problémáját. Egyrészt, a

³⁶⁵ The Secretary General's Annual Report 2016. 31. p. Letöltve: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_SG_AnnualReport_2016_en.pdf#page=29

³⁶⁶ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 278

³⁶⁷ I. m. 20. p.

³⁶⁸ BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023

³⁶⁹ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 278.

szövetséghez való csatlakozást követően a nemzetek katonai biztonsága nő, miközben a védelmi kiadásai csökkenek,³⁷⁰ tehát növekvő mértékben válnak haszonélvezővé és csökkenő mértékben hozzájárulóvá.

Olson és Zeckhauser szerint, mivel a katonai biztonság szövetségi szinten is ugyanolyan közjóságnak számít, mint a nemzetállamok szintjén, ezért annak jellemzői továbbra is érvényesek. Ezek szerint egy közös cél elérése (esetünkben például egy vetélytárs elrettentése) minden szereplőnek hasznára válik, tehát egy szereplő sem zárható ki a cél teljesülésének pozitív hatásaiból. Másrészt, amennyiben a közös jószág valamennyi (pl. európai) szereplő rendelkezésre áll (például katonai agresszió elrettentése az Európai kontinensen), akkor annak pozitív hatásaiból nem zárható ki a fogyasztók egyetlen csoportja sem, különösen azért, mert a közjóság elérésének költsége marginális, vagy zéró.³⁷¹

Ennek a logikának a folytatása ugyanakkor az, hogy egyetlen közösségi tag sem érdekelt a közjósághoz történő optimális hozzájárulásban, mivel azzal mások biztonságát is növeli. Mivel a köz jószág előállításának költsége, az általa hajtott haszon viszont (az egyén szintjén) alacsony, ezért egyetlen szereplő sem érdekelt közvetlenül a közjóság előállítására a saját egyéni erőforrásai költségén.

A kevés szereplős szövetségi rendszerekben az egyéni tagok – bár esetenként képesek lesznek szélsőségesen nagy áldozatokra - általában szuboptimális mértékben igyekeznek hozzájárulni a közjóság előállításához, miközben a szövetség nagyobb tagjaira aránytalan teher jut. Ezt az elméletet nevezik „exploitation theory”-nak, vagyis potyautazásnak.³⁷²

A potyautazási teória tehát az alábbiak szerint összegezhető. A szövetségi rendszerekben a nagyobb tagállamok inkább érdekeltek a rendszer kapacitásainak fenntartásában, következésképpen hajlandóak több erőforrást áldozni a védelem, mint közjóság biztosítására. E közben a kisebb tagállamok, elsősorban az éppen elégséges mértékű hozzájárulásban érdekeltek, egyrészt, mivel szerény képességeik egészen minimális emelése is relatív magas költséghaszon-áldozattal járna, másrészt

³⁷⁰ OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 276-279

³⁷¹ I. m.

³⁷² OLSON Mancur, ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3.

pedig azért, mert a szövetség katonai erejét a „nagyok” adják, így az akkor is hatékony közjóság marad, ha a kicsi nem tesz semmit.

Sandler és Hartley úgy vélekednek, hogy Olson és Zeckhauser megállapításainak érvényessége csak a NATO nukleáris elrettentésének időszakára érvényesíthető, amikor az kevés, szövetséges atomhatalom nukleáris arzenálja az elrettentés stabilizáló hatásán keresztül biztonságot teremtett. Úgy érvelnek, hogy a „potyautazási stratégia” csak a hidegháború monolitikus tömbjeinek szembenállása esetén lehetett kedvező a kisebb tagállamoknak. A hidegháborút követő multipoláris világrend már a korábbiaknál sokrétűbb veszélyeket és fenyegetéseket jelenít meg az egyes tagállamok számára, amelyek kezelésére állami szinten is legalább korlátozott képességeket kell fenntartani. Így a „potyautazás” a 21. században már nem feltétlenül gyengíti a szövetséget, de mindenképp gyengíti a saját reagáló képességüket.³⁷³

Hozzáteszik, mivel a szövetségi rendszerek olyan nagyságrendű védelmi közjóságot állítanak elő, amelyben a kisebb tagállamok része szinte irreleváns, ezért a piaci viszonyokkal ellentétben (ahol a „nagyok” kizárnák a „kicsiket”), a szövetségek elsősorban a bővülésre törekednek, hiszen így képesek a leghatékonyabban hasznát venni a meglévő közjóságnak (a fogyasztás kiterjesztésével). Másképpen szólva, mivel az elrettentés nem rivalizáló közjóság (tehát fogyasztása nem csökkenti a határfokát), ezért a szövetségnek előnyös, ha további államokra is kiterjed (bővül).³⁷⁴

Ehhez adódik, hogy a nagyobb tagállamoknak kevésbé érdeke a szövetségből való kivonulás, mint a kisebbeknek, mert a nagyoknak eleve jelentősebb költségekbe került a szövetség kialakítása és fenntartása, így számukra annak egzisztenciája értékesebb, mint a kisebbeknek. Ez hosszú távon csökkenti a nagyobbak alkupozícióját.

Ezzel szemben a kisebb országok általában érdekeltőbbek pacifista, vagy semleges ideológia fenntartásában, mivel reálisan felmérik, hogy egy nagyobb országgal való konfliktus esetén – aránytalan áldozatok nélkül - nincsen számottevő esélyük a győzelemre.

³⁷³ HARTLEY, Keith. The economics of defence policy: a new perspective. Routledge, 2012. ISBN: 9781136879975

³⁷⁴ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3.

Következésképpen, amennyiben az ilyen országok egy nagyobb katonai szövetség részei, akkor abban érdekeltek, hogy a Szövetség teljes védelmi teljesítményéhez a saját arányukhoz képest alacsonyabb, éppen elégséges mértékben járuljanak hozzá. Ettől eltérő módon viselkedhetnek, amennyiben közvetlenül fenyegetve vannak egy külső hatalom által, mivel így érdekükben áll a kollektív védelmi képességek fokozása és a védelmet kiemelt közjósággként kezelik.

A fentiekből következik, hogy a szövetségeknek mindaddig alapvető érdeke a bővülés, ameddig a nagyobb védelmi szektorok által megtermelt biztonság-előállító kapacitás felesleg képes gazdaságosan biztonságot nyújtani más régióknak. A bővítés határait feltehetően egy olyan állam felvétele jelenti, amelynek biztonságát egy másik szövetség kapacitás-feleslege is lehetséges „keresleti piacként” értelmezi. Az ukrajnai konfliktus kirobbanásában feltehetően komoly szerepet játszott egy ilyen bővítési dinamika vélt vagy valós megjelenése.

Egy tagállam szövetségben és a szövetségi teherviselésben betöltött szerepét befolyásolja a nemzeti célok és a szövetségi célok viszonya, az ország relatív gazdasági teljesítőképessége, ezzel együtt a védelmi szektorának mérete és fejlettsége, a védelmi kiadások politikai elit és társadalom által reálisnak tartott szintje továbbá az ország a (társadalom iránt is érzékelt) fenyegetésektől való távolsága és a fenyegető országgal közös határszakasz hossza.

A fentieket árnyalja ugyanakkor, hogy Ringmose (2010) és Thies (2003) megerősítik Sandler és Hartley véleményét a szövetségben termelt biztonság közjóság jellegére vonatkozóan, úgy érvelve, hogy az amerikai védelmi kapacitás kiterjesztésének irányának és volumenének variálásával (fegyverexport, külső katonai segély, bázisok telepítése) lehetségessé válik a részes tagállamoknak jutó biztonság termelés szintjének befolyásolása. Ez egyben reakció lehet az adott tagállam potyautazási stratégiájára.³⁷⁵ Az így megtermelt jószágból már kizárhatók bizonyos szereplők, így azok a továbbiakban klubjószágnak minősülnek.³⁷⁶

³⁷⁵ RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2. - p .319-338.

THIES, Wallace J. Friendly rivals: bargaining and burden-shifting in NATO. ME Sharpe, 2003.

³⁷⁶ CORNES, Richard, SANDLER Todd: The theory of externalities, public goods, and club goods. Cambridge University Press, 1996. ISBN: 9780521477185

Ezek alapján Olson és Zeckhauser érve, mely szerint a szövetségi rendszerekben termelt biztonság közjószág jellegét ölt, mivel annak fogyasztásából egyetlen fél sem zárható ki, megkérdőjeleződik a 21. század gyorsuló körülményei között, mivel a fenyegetettség variálódásával, változik a tagállamok relatív biztonsága is.

Következésképpen, míg a „jó öreg” hidegháborús szembenállás során az országokat egzisztenciálisan fenyegető szovjet nukleáris és konvencionális képességek kezelése lehetséges volt egységes és hiteles amerikai haderőképességek kialakításával, addig a „korszerű” biztonsági kihívások relációjában (pl. a migráció, terrorizmus) a szövetségi rendszerekben termelt kapacitások egyrészt nem egyértelműen termelnek biztonságot (hiszen a kapacitás katonai, a fenyegetés nem), másrészt a termelt biztonság szintjét az azt előállító tagállam képes meghatározni, érdekei és a részesülő tagállam erőfeszítései alapján.

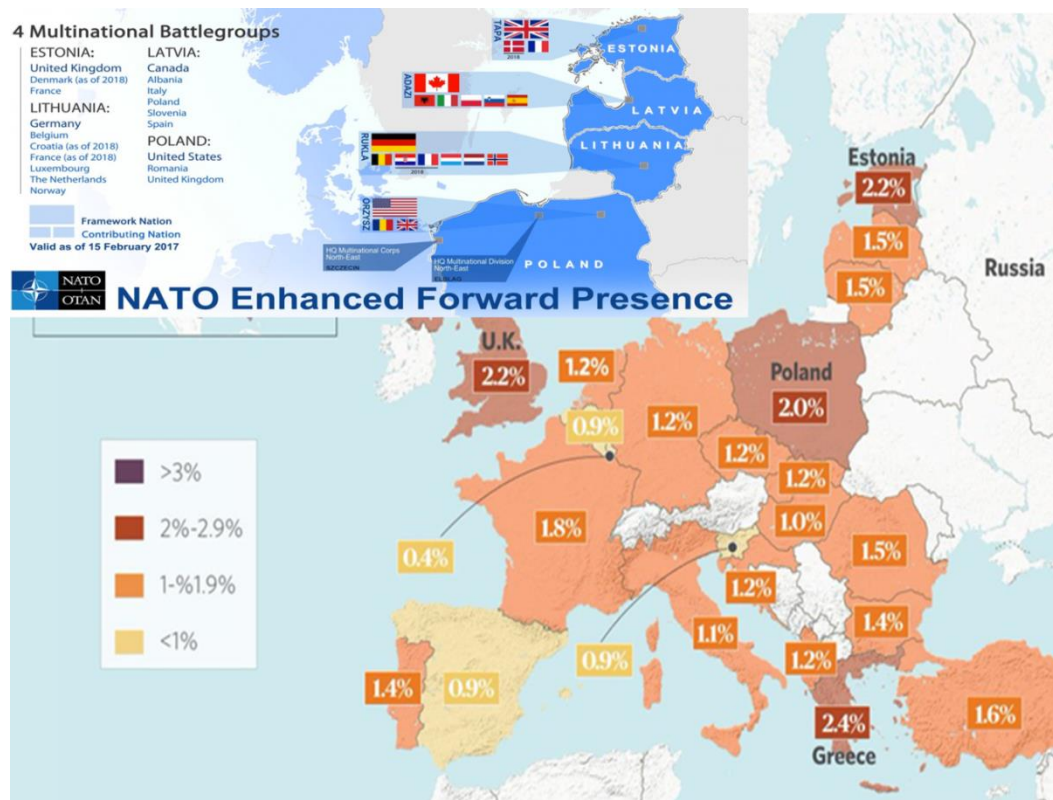
A klubjószág teóriát alátámaszthatja, hogy egy korlátozott konfliktus bekövetkezési esélyének növekedése, mint amilyen egy esetleges orosz agresszió a balti tagállamok szuverenitása ellen,³⁷⁷ lehetővé teheti a fő biztonságtermelőknek, hogy célzottan, régióra szabva növeljék a biztonság szintjét. Ennek lehet egy eszköze a NATO parancsnoki elemek és csapatok jelenlétének növelése a Balti régióban. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy nagyon nehéz, ha nem egyenesen lehetetlen szétválasztani a szövetség hitelessége megerősítése érdekében hozott, szövetségeseket megnyugtató, megerősítő intézkedéseket a biztonságot célzottan és tranzakcionális okokból növelő biztonságnövelő intézkedésektől. Míg az első eredője a vélt vagy valós fenyegetettség földrajzi és időbeni közelsége, addig a másik eredője a részes állam relatíve magas védelmi kiadásaira adott „jutalom”. Ezt a problémát jól szemlélteti a következő ábra.

³⁷⁷ SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016.

Forrás:

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf

(Letöltve: 2017. február 5.)

26. ábra: A NATO előretolt jelenléte a balti országokban. Elrettentés, közjóság vagy klubjóság?³⁷⁸

Úgy vélem, hogy a szövetségi biztonság közjóság jellegének legerősebb garanciája továbbra is az 5. cikkely, amely az Amerikai Egyesült Államok globális katonai hegemóniáján alapszik. Ez, meglátásom szerint egyértelműen katonai biztonságot termel, közjóságként. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy az egyre változatosabbá váló kihívások egyre sokfélebb és az aktuális helyzetre adott válaszadást fog generálni. Ez, nem feltétlenül tudatos döntés útján, hanem egyes régiók, országok diverzifikálódó és egymástól távolodó biztonsági igényei miatt, szelektíven növelheti vagy csökkentheti a legnagyobb szövetségesek által termelt biztonság elosztását, így az elvesztheti közjóság jellegét. Ez hosszabb távon mind a teherviselési vitára, mind a szövetség célrendszerére és kohéziójára hatással lehet majd.

Ennek első példái már megjelennek a Szövetség úgynevezett 360 fokos megközelítésében, amely azt hivatott kifejezni, hogy minden irányból, minden

³⁷⁸ Saját ábra. A képek forrása: 1.) <http://www.defence24.pl/563200.brytyjski-pancerz-rusza-do-estonii> 2.) <https://www.stratfor.com/image/us-calculates-costs-nato>

fenyegetés ellen biztonságot nyújt a tagállamainak.³⁷⁹Ez azonban a jelenleginél lényegesen eltérőbb, alkalmazkodó képesebb struktúrát igényelne, éppen azért mert a teljes biztonsági környezetben potenciálisan felmerülő problémák variációinak száma nagyon magas, ezért a változatos kihívásokra válaszoló biztonsági struktúra nem lehet túl specializált. Tekintettel azonban arra, hogy a NATO fő profilja és hitelességének alapja, továbbra is a világosan megkülönböztethető külső fenyegetés elleni védekezés, vagyis a Szövetség jól láthatóan specializál, a kihívások sokféleségének növekedése potenciálisan gyengítheti a NATO hitelességét és kapacitásait.

IV. 5. Következtetések

Az ebben a fejezetben folytatott vizsgálat célja, annak a hipotézisnek az igazolása, hogy a szövetségi rendszerek biztonságot befolyásoló hatásait és a védelmi szektorok transzformációjára gyakorolt befolyását egyértelműen be lehet sorolni a legfontosabb környezeti tényezők közé, amelyek egyben külső gazdasági jószágként – változó mértékű – biztonságot termelnek.

A szövetségi rendszerek dinamikáit vizsgáló teóriákat összeköti az együttműködés eredményeként létrejövő közjószág elve, ebben az esetben a védelem. A védelemből való részesedés a racionálisan cselekvő államok alapvető érdeke, különösen, ha önállóan nem lenne esélyük hasonló mértékű védelemre, biztonságra.

Azt is bemutattam, hogy a szövetségi rendszerek hatásai nem egyértelműen pozitívak a nemzeti védelmi szektorok szempontjából, amennyiben a kisebb termelési kapacitással rendelkező védelmi intézmények által termelhető szolgáltatások iránti igényt csökkentik, azoknál jobb minőségű kapacitások, akár külső gazdasági jószág formájában történő biztosítása útján.

A szövetségi rendszerek dinamikájának egy fontos következménye, hogy a kisebb tagállamok hozzáadott értéke szinte a nagyobbakhoz mérten közel irreleváns, ezért a piaci viszonyokkal ellentétben (ahol a nagyok kizárnák a kicsiket a szövetségből), a nagyobb szövetségek célja elsősorban a saját kapacitásaik „eladása”, vagyis biztonság termelése. Míg ez a társadalmaknak kedvez, a védelmi szektoroknak nem

³⁷⁹ Warsaw Summit Communiqué: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm. 38., 81. paragrafus

feltétlenül. Az új csatlakozók ezért – minden más körülményt változatlanul feltételezve - előbb-utóbb potyautasokká válnak.³⁸⁰ Másképpen szólva, mivel az elrettentés nem rivalizáló közjóság (tehát fogyasztása nem csökkenti a hatásfokát), ezért a szövetségnek előnyös, ha további államokra is kiterjed (bővül).³⁸¹

A fentiek alól kivételt képez, ha az államot körülvevő nemzetközi környezet olyan dinamikákat generál (földrajzilag közeli fenyegetettség, annak kollektív érzékelése, az adott tagállam politikai céljainak koherencia a szövetségével), amelyek eredményeképpen politikai és társadalmi konszenzus, igény segíti a nemzeti védelmi szféra teljesítményének növelését.

A nagyobb tagállamoknak kevésbé érdeke a szövetségből való kivonulás, mint a kisebbeknek, mert a nagyoknak eleve jelentősebb költségekbe került a szövetség kialakítása és fenntartása, így számukra annak egzisztenciája értékesebb, mint a kisebbeknek. Ez hosszú távon csökkenti a nagyobbak alkupozícióját.³⁸²

A szövetségi rendszerek dinamikáját legalapvetőbben kifejező jelenség a tehermegosztási vita, amely azonban nehezen számosítható, abszolút számokban kifejezett értékei csak részleges információt adnak. A tehermegosztási vita egyik lehetséges kimenete lehet a biztonság szelektív, közjóságként történő biztosítása specifikus régiók számára. Egyáltalán nem véletlen, hogy a nemzetközi kapcsolatokat tranzakcionista megközelítésben szemlélő Trump adminisztráció beiktatását követően száz napon belül a NATO központi kérdésévé tette a tehermegosztási vitát. Ettől függetlenül azonban a tehermegosztást meghatározó alapvető tényezők, a méretarányosság, a szövetségi és nemzeti célok koherenciája, a fenyegetéstől mért távolság és közös felület továbbra is meg fogják határozni az egyes tagállamok védelmi kiadásainak szintjét.

Ezért, a szövetségesek közötti átmeneti érdekkülönbségek és az ezek megszüntetésére irányuló viták, többek között a teherviselési viták, egyértelműen jelentős befolyásoló erővel bírnak a védelmi szektor transzformációja során. A befolyásolás folyamatos, forrása pedig egyrészt a környezet állandó átalakulása, másrészt a szövetségi védelmi szektorok

³⁸⁰ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3. – p. 21.

³⁸¹ SANDLER, Todd, HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3. – p. 21.

³⁸² I. m.

változatos interakciói és különböző mértékű egymásra hatása. Ez utóbbi folyamat során, az elemek viselkedése megfeleltethető a komplexitási és szelekciós elméletek vizsgálata során azonosított viselkedési mintákkal. Tehát a szövetségen belüli folyamatok hatása a védelmi szektorra jelentős és értelmezhető a komplexitás keretei között.

V. 21. század jellemző hadviselési formái

„A háború, amely megváltoztatta a világot, végül magát a háborút is megváltoztatta.”

Qiao Liang, Wang Xiangsui:
Unrestricted Warfare ³⁸³

„A háborúval kapcsolatos értelmezési kísérleteink kudarcra akár abszurdnak is tűnhetnek, ha a következményei nem lennének olyannyira nyilvánvalóan veszedelmesek.” Hew Strachan³⁸⁴

V. 1. Bevezetés

Korunk hadviselési környezete nagyban különbözik attól, amelyet a két világháború robusztus, kontinenseket átfogó hadszínterei tapasztaltak. Ennek egyik eredménye, hogy nagyban különböző tulajdonságokkal bír ahhoz a hadviselési környezethez képest, amelyre a hidegháború során készültek a szembenálló felek. A Szovejtunió összeomlásáig a bipoláris szembenállás és részben a világháborúk tapasztalatai, a védelmi szektorok a politikai-stratégiai célok teljesítése érdekében alapján masszív tömeghadseregeket, a képességek teljes spektrumát állították elő.

Napjainkra, ahogy a korábbi fejezetekben részletesen tárgyaltam, ez alapvetően megváltozott. Európa legnagyobb és katonailag legerősebb országai kivételével egyre kevésbé jellemző a haderők teljes képességspektrumának fenntartása miközben általánosan jellemző mennyiségi és minőségi zsugorodásuk. A möllingi bonsai modell példája ezt a folyamatot jeleníti meg.

³⁸³ LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

³⁸⁴ Idézve: HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. – p. 25 Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)

A haderők képességeinek transzformációja, amely a 80-as évek végétől kezdve egy redukciós, vagy, ahogy a szakpolitikai nyelvezetben hívják, racionalizálási folyamat jó példája annak, hogy a védelmi szektorok milyen nagymértékben kitettek a társadalmi és politikai igényeknek, valamint a biztonsági környezet változásainak. A zsugorodó és ennek hatására, részben széteső haderők, a nagymértékű kiválás és az évtizedekig változatlan, monolitikus feladatrendszer gyors és váratlan átalakulása, valamint az ezt követő identitásválság jól szemlélteti a védelmi szektor nehézkes és költséges alkalmazkodási kísérleteit a megváltozott környezethez.

Ennek a környezetnek, a társadalmi és politikai megrendelők pillanatnyi percepcióján kívül kritikus eleme az a közeg, amelyben a haderő alkalmazásra kerül és azok a tapasztalatok, amelyek az alkalmazás során keletkeznek. Az aktuális közeg mellett kritikus annak jövőbeni, várható változásaival kapcsolatos várakozások is.

Ez a közeg, amelyet jelen értekezés keretei között hadműveleti, illetve alkalmazási környezetnek nevezek, a védelmi szektort az említett tapasztalatokon és a kapcsolódó várakozásokon keresztül befolyásolja. Ennek folyamata a védelmi tervezéshez kapcsolódik, amely során a várható alkalmazkodási környezet felmérését követően, a politikai szándékokhoz viszonyított konformitás mérlegelésével, a tervezők kialakítják azt a – perspektív – haderőstruktúrát, amely a legnagyobb valószínűséggel alkalmas a feladatai végrehajtására.

A várható alkalmazási környezet így a védelmi szektort annak intézményesített folyamatain keresztül, a haderőképességeket formálva befolyásolja. Ez a jelenség a védelmi szektor termelési érték láncának egészét átfogja a katonai képességek termelésének igény oldalától (követelmény-támasztási paraméterek), a fizikai körülményeken (amortizáció, felőrlés, harci veszteségek) és mentális körülményeken (doktrína, megszerzett harci tapasztalatok) keresztül a valós képességekig (vagyis a meglévő képességek mínusz a veszteségek). A tudatos percepciót, tehát a vélt hadműveleti környezetre történő felkészülést, a kapcsolódó alkalmazkodást itt is felülírja a *valóság*, amelynek során a haderő állóképessége próbára kerül a prognosztizált és valódi hadszíntér eltérő tulajdonságai nyomán keletkező különbségek között. A sikeres alkalmazkodás egyre hatékonyabb haderőt jelent, a sikertelen pedig képességvesztést és végül a haderő felbomlását eredményezi.

A 21. század háborúinak természete és a kapcsolódó percepciók ezért jelentős befolyásoló erővel bírnak a védelmi képességek előállításának folyamatában és egyben a transzformáció irányára vonatkozóan. Az V. fejezetben ezért azokat a paramétereket vizsgálom meg, amelyek a kortárs hadviselési környezetben alkalmazott stratégiákat formálják.

V. 2. A 21. század háborúi, mint a képességfejlesztést befolyásoló környezeti elemek

Daniel Marston³⁸⁵ véleménye szerint, a jövőben három eltérő természetű fegyveres konfliktusra (alkalmazási környezetre) számíthatnak a világ „élenjáró hatalmai” (Magyarország a NATO részes államaként ide számítandó). Az első az államok közötti, magas intenzitású (konvencionális) fegyveres összecsapás, melyet összemérhető erejű felek fognak megvívni. A második a változó intenzitású fegyveres összecsapás, melyek államok között kezdődik, magas intenzitású hadviseléssel, majd az erősebb fél katonai győzelmét követően a gyengébb fél aszimmetrikus hadviselési formákba kezd, csökkenő intenzitással. A harmadik kategóriába egy szövetséges tagállam fegyveres megsegítése tartozik a törvényes hatalom ellen lázadó csoportok megfékezése érdekében (a dolog természetéből fakadóan ez is aszimmetrikus művelet). Ez utóbbi, főleg alacsony intenzitású konfliktusként aposztrofálható. Tény, – ahogy Marston professzor is megjegyzi³⁸⁶ –, hogy 1945 óta a konfliktusok mindössze 12%-a sorolható a magas intenzitású kategóriába és nem valószínű, hogy a közeljövőben bármely nemzetállam felvállalna egy ilyen jellegű konfliktust a NATO ellenében.

Ezzel együtt a legvalószínűbb jövőkép az, hogy a 21. század első két évtizedének háborúi európai szempontból továbbra sem lesznek egzisztenciális fontosságúak a finanszírozó társadalmak szempontjából. Ezért az ilyen, korlátozott háborúk a kiemelt fontosságú hadszínterek tapasztalatainak feldolgozásán és a jövő hadszíntereinek feltérképezésén túlmenően továbbra sem jelentenek számottevő

³⁸⁵ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás:

http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

³⁸⁶ MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás:

http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.) – p. 4.

transzformációs tényezőt az európai haderők fejlődésében, jóllehet a haderő egyes (a harccselekményekben intenzívebben részt vevő és az ilyen elemeket kiszolgáló) szegmenseit aránytalanul nagy transzformációs hatásnak is kitehetik (pl. a különleges műveleti képességszegmensben³⁸⁷).

A védelmi szektor és a hadseregek fejlődése a környezeti tényezők állandó szelekciós nyomása alatt valósul meg. Ebben a viszonyrendszerben minden tényező befolyással van a védelmi szektorra. A 21. század Európájában a „béke tényezők”, a fentebb már vizsgált társadalmi, gazdasági és politikai együttthatók lényegesen meghatározóbb „vezetői” a haderő fejlődésének, mint a „háborús tényezők”, azaz a háború változó attribútumainak hatásai, a hadviselés változó jellege, vagy a harctér aktuális körülményei.

Ennek számtalan oka van, melyek közül talán a legfontosabb, hogy a bolygónkon vívott háborúk túlnyomó része kívül esik a legtöbb európai ország politikai elitjének fókuszán és a világ legnagyobb részén elég kevésbé valószínű európai fegyveres erők koalíciós (NATO, EU vagy egyéb) alkalmazása az elkövetkező évtizedben. Ennek eredményeként nem jár számottevő haszonnal a kis-háborúk katonai-szakmai feldolgozása és a levont tapasztalatok védelmi tervezésbe, valamint a haderő transzformációjába történő beépítése.

A kivételt azok a kis-háborúk képezik, amelyeket az utóbbi tizenöt évben az arab és kisebb mértékben a szubszaharai térségben hajtottak végre az európai haderők, NATO, EU és más koalíciós formátumokban. Az ilyen, korlátozott és asszimétrikus háborúk a jövőben is folytatódni fognak és a következő évtizedben is a legnagyobb valószínűségű alkalmazását jelentik a haderőnek. Lényegesen alacsonyabb valószínűségű, de sokkal komolyabb következményeket eredményező konfliktus lehet két katonai nagyhatalom és szövetségeseik szervezett, elhúzódozó összecsapása. Egy ilyen forgatókönyv – amennyiben nukleáris fegyverek nem kerülnek alkalmazásra – nagy valószínűséggel csak abban az esetben érintheti Európát, ha az egy Oroszországgal történő fegyveres összecsapás képében manifesztálódik. A valószínűségi spektrum extrémításában egy Európán belüli, államok közötti fegyveres konfliktus rémképe bukkan fel, de ehhez minimálisan a NATO felbomlása,

³⁸⁷ FARRELL, T. - RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. *Journal of strategic studies*, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699..

valamint az Amerikai Egyesült Államok számottevő meggyengülése, valamint egy másik kontinensen vívott aktív háborúja szükséges.

Ezek a foratókönyvek egyben azt is jelentik, hogy a biztonsági környezet mindennapi dinamikája elsősorban haderő transzformációjában leginkább érintett „telepíthető erőket” (amelyek a teljes haderő 5-20%-t teszik ki) érinti.³⁸⁸Ezek azok az alakulatok, amelyek nagyobb valószínűséggel kerülnek műveleti környezetbe, korlátozott intenzitású válságreagáló, békeépítő hadjáratok során.

A haderőstruktúra nagyobbik részét kitevő „országvédelmi” erők a biztonság környezet jelentős romlása esetén, esetlegesen bekövetkező nagyméretű és magas intenzitású konfliktusra készülnek.

A telepíthető és országvédelmi erők aránya és a részükre biztosított erőforrások változása a védelmi szektort befolyásoló környezeti szelekció egyik legjobb példája. De Wijk, korábban már idézett tanulmánya a teljes haderőstruktúra telepíthető erőket generáló képességét tartja a védelmi szektor hatékonyságát meghatározó fő tényezőnek.³⁸⁹Becker kutatásai megerősítik, hogy a védelmi szektor részére biztosított fejlesztési erőforrások (bemeneti érték) és a telepíthető erők teljes haderőhöz mért aránya (kimeneti eredmény) között korreláció áll fenn.³⁹⁰ Ez azt sugallja, hogy a védelmi szektor transzformációjának irányát nagyban meghatározza az, hogy a telepíthető vagy országvédelmi erők részesülnek-e nagyobb mértékben az erőforrásokból. Ebből következik, hogy mivel a telepíthető és országvédelmi erők arányát nem kizárólag az erőforrások, de a várható alkalmazási környezet is jelentős mértékben befolyásolja, az alkalmazási környezet rendkívül erős, közvetett transzformációs nyomást fejt ki a védelmi szektorra.

Az erőforrás a haderőstruktúra különböző szegmenseibe történő beáramlásának irányát ilyen módon meghatározza a környezet. Ennek a folyamatnak a résztvevői elsősorban az alkalmazási környezetben folytatott műveletek igényeit felbecsülő hadműveleti-, a szükséges képességfejlesztést

³⁸⁸ NICHOLSON, Brad: Balancing Force Modernization and the most likely future wars we'll be fighting. Forrás: <http://mwi.usma.edu/balancing-force-modernization-likely-future-wars-well-fighting/>

³⁸⁹ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. Transatlantic Transformations—Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.) – p. 117

³⁹⁰ BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2.

irányító haderőtervezők, továbbá a stratégiai célokat meghatározó elit és az azokat a demokratikus választási rendszerekben értékelő társadalom.

A 21. századi háború és annak legvalószínűbb megjelenési formái tehát potenciálisan befolyásolhatják a hadviselésről alkotott nézeteket és az alkalmazói stratégiákat, miközben hatással lehetnek a globális erőegyensúlyra és nem jelentéktelen tényezői a haderő fejlesztésével kapcsolatos megfontolásoknak.

Theo Farrell elemzésében részletesen vizsgálja a fenti jelenséget, jóllehet a környezet szelekciós dinamikájától eltérő kontextusból indul ki. Eredménye ettől függetlenül megegyezik a fenti következtetésekkel. Vagyis a védelmi szektorokba irányuló erőforrások a szűkösség elve miatt a haderő elemei között priorizálnak és a leginkább preferált az alkalmazható erők köre, ezért az erőforrások, mint a védelmi szektor bementi tényezői és a katonai képességek, mint a védelmi szektor termékei közötti dinamikát a műveleti környezet egészen egyértelműen meghatározza.³⁹¹

Figyelembe véve továbbá azt a tényt, hogy a technológia változása a transzformáció egyik legjelentősebb befolyásoló tényezője,³⁹² az is kijelenthető, hogy a technológia az erőforrások és a katonai képességek között is analitikai kutatásra érdemes viszonyrendszer áll fenn. Míg előbbi relációt (technológia és erőforrások) a védelmi szektor belső környezetének vizsgálata során elemzem, utóbbi (technológia és katonai képességek) a hadműveleti környezet témakörébe tartoznak. Ezért a továbbiakban részleteiben vizsgáljuk e jelenségeket.

V. 3. Főbb trendek: az erőszak csökkenése és a „nagy háború” eltűnése

Az új évszázad eddigi legfontosabb és leginkább reményt keltő tapasztalata, hogy továbbra sem került sor a katonai tervezők által „legjelentősebb”-nek tartott forgatókönyvre, a nukleáris fegyverekkel is rendelkező hatalmak közvetlen összecsapására. Rossz hír azonban, hogy a fegyveres konfliktusok száma összességében egyáltalán nem csökkent, sőt a II. világháború óta stabil növekedést mutat. Jelenleg tíz, 1000 főt meghaladó halálos áldozattal járó konfliktus (melyek

³⁹¹ FARRELL, Theo: World culture and military power. Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 448-488.

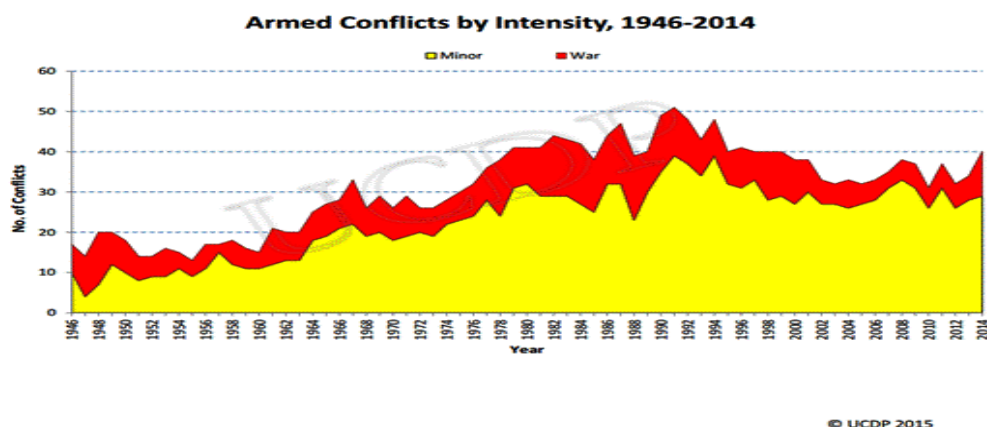
³⁹² VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971

FARRELL, T. és RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699.

háborúnak minősülnek) aktív³⁹³ és további öt³⁹⁴, rendkívül súlyos fegyveres konfliktus (200-999 közötti áldozattal) van folyamatban (a jelenséget bemutató 31. ábrán a rendkívül súlyos konfliktusok a „minor” kategóriában lettek elszámolva).³⁹⁵

Az elmúlt években növekedésnek indult a fegyveres összecsapással összeköthető halálos áldozatok száma (battle-related death). A II. világháború óta tartóan csökkenő trend 2011-ben megfordult és a 25 000 fegyveres összecsapáshoz köthető halálozás már 2012-ben 40 000-re ugrott és azóta is emelkedik. 2014-ben a 101 000 csatamezőn bekövetkezett halálesetből, 54 000 Szíriában, 14 000 Irakban történt. Afganisztán és Pakisztán 5-5 ezret adott ehhez, míg az ukrajnai konfliktus 4 000 életet követelt.³⁹⁶

27. ábra: A fegyveres konfliktusok száma 1946-2014.³⁹⁷

A csatamezőn bekövetkező halálesetek ismételt növekedése a főbb fegyveres konfliktusok számának stagnálása mellett az összecsapások intenzitásának növekedésére utal, jóllehet az ukrán konfliktus magas vérvesztesége ebben a kontextusban meghatározóan befolyásoló tényező. Még nem világos, hogy az ukrán konfliktust kivételt erősítő szabályként vagy fontos precedensként lehetséges értelmezni.

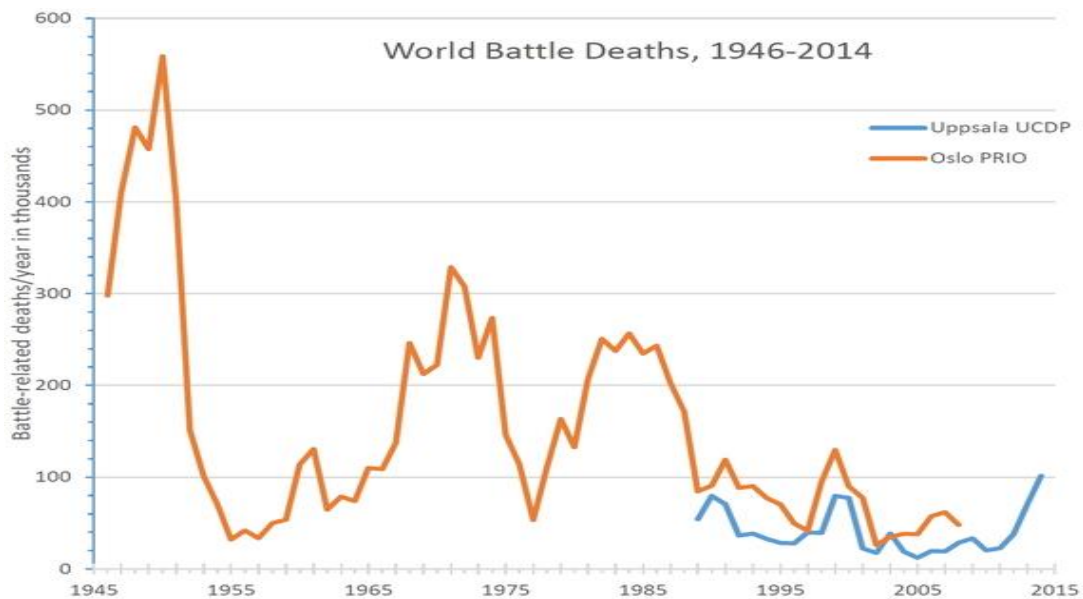
³⁹³ Szíria, Irak, Afganisztán, Pakisztán, Nigéria, Ukrajna, Dél-Szudán, Izrael/Gáza, Szomália, Jemen.

³⁹⁴ India, Uganda, Líbia, Szudán, Egyiptom.

³⁹⁵ Forrás: <http://www.internationalrelations.com/wars-in-progress/> (Letöltve: 2015. december 20.)

³⁹⁶ GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.

³⁹⁷ Forrás: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/66/66314_1armed-conflicts-by-intensity-1946-2014.jpg.jpg (Letöltve: 2015. december 20.)

28. ábra: A fegyveres összecsapásokhoz köthető halálesetek számának változása³⁹⁸

Meg kell jegyezni azonban, hogy a negatív trend ellenére is, egy átlagos fegyveres konfliktus még mindig jóval kevesebb emberéletet követelt, mint a 60-as és 70-es évek csúcspontjain, nem is beszélve a koreai háborúról. A 31. és 32. ábrákból adódó további következtetés, hogy egy magas intenzitású, magas tempójú háború továbbra is nagyon alacsony bekövetkezési eséllyel bír. Ezt alátámasztja a konfliktusokat meghatározó körülmények vizsgálata is. Az elmúlt tizenöt évben vívott nagyobb háborúk (Afganisztán, 2001- ; Irak, 2003, valamint 2004-2013; Libanon, 2006³⁹⁹; Grúzia, 2008; Líbia, 2009; Ukrajna 2013-; Izrael/Gáza 2014) legfőbb karakterisztikái a hagyományos konfliktusoktól különböznek.

Ezekben az összecsapásokban jellemző a hadviselő felek asszimmetrikus viszonya, a hadviselés korlátozott, de egyben újszerű formáinak alkalmazása, a súlypont eltolódása a manőver és tűz alapjain építkező katonai műveletekről a katonai és nem-katonai dimenziókat egyaránt tartalmazó többretegű, politikai és hibrid hadviselés felé. Ezzel szemben ellensúlyozó tényező a tüzérség alkalmazásának az utóbbi évtizedekben nem látott mértékű növekedése.⁴⁰⁰

³⁹⁸ GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.

³⁹⁹ „34 napos háború” Izrael és a Hezbollah között

⁴⁰⁰ KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations.” (2015). Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)

MONAGHAN, Andrew: The 'war' in Russia's 'hybrid warfare'. Parameters, 2015. Vol. 45. Iss. 4. – p. 65

A fentebb említett konfliktusok közül a hagyományos hadviselési elemek domináltak az iraki háború első üteme, a grúziai háború, valamint a líbiai légi hadjárat során. Ezek államok közötti háborúk voltak, jóllehet hadüzenet nélkül, és mindhárom esetben a hadviselő felek képességeit tükröző lineáris eredmény született. A háborúk a nagyhatalom győzelmével és a kisebb katonai erővel rendelkező hadviselő vereségével végződtek. Líbiában és Irakban a politikai vezetők fizikai elpusztítása követte a katonai vereséget, Grúziában pedig a háborút elvesztő politikai párt bukása. A lecke tehát egyszerű, a kisebb nem győzhet a nagyobb felett. Vagy mégis?

A háborúk kimenetelének a hadviselő felek képességeihez mért arányossága megtévesztő. A „nagyobb hadsereg győz, kisebb veszít” koncepciót a legújabb kutatási adatok árnyalják. Clark tanulmánya is megerősíti,⁴⁰¹ hogy a nagyobb hadsereg győzelmi esélye az éremdobás esélyénél csak valamivel nagyobb és az erősebb gazdasággal rendelkező hadviselő fél is csak 60% körüli eséllyel diadalmaskodik a konfliktusokban.⁴⁰²

Ennek a jelenségnek természetesen számtalan magyarázata van, amelyek önmagukban is megérdemelnének egy doktori értekezést. Ilyen tényező lehet a politikai akarat (vagyis a társadalmak hajlandósága a győzelem költségeinek megfizetésére), a szembenálló felek kohéziója (politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális dimenziókban), a megfelelő (hadszintre szabott) hadviselési forma alkalmazásának hiánya, vagy részleges alkalmazása, valamint a hibásan meghatározott stratégiai cél. Mind a líbiai, mind az iraki konfliktus egyik nagy tapasztalata, hogy a támadó fél által definiált stratégiai célok a katonai győzelemre korlátozódtak, miközben nem számoltak a rendezést követő helyzet megoldásával.

Az erősebb hadviselő fél által vizionált kimenetet remekül szemlélteti az ún. „fazekas-műhely szabálya”, vagyis „amit eltörsz, az a tiéd”.⁴⁰³ Számtalan hadviselő rendelkezett a törés kritikus képességével a történelem folyamán, de csak nagyon kevés volt képes a hadviselő kormányzat szétverését követően visszaállítani a társadalom működőképességét. Ennek sikeres végrehajtására a Marshall segély

⁴⁰¹ CLARK, Sean: *Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition*, Comparative Strategy, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

⁴⁰² CLARK, Sean: *Wearing Away the Stone: Assessing Theories of Combat Attrition*, Comparative Strategy, 2013. Vol. 32. Iss. 2 – p. 115-132.

⁴⁰³ Az eredetileg Thomas Friedman-nek tulajdonított szabályt Richard Armitage helyettes-államtitkár, valamint Colin Powell védelmi miniszter használta nyilvánosan, arra utalva, hogy az iraki kormányzat megtörését követően az elkövető, az Amerikai Egyesült Államok tartozik felelősséggel a társadalomért. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Pottery_Barn_rule.

nyomán új életre keltett Európa a legjobb példa, de napjainkban inkább a sikertelen végrehajtás jellemző, Irakban, Afganisztánban, Líbiában és néhány különbséggel, Szíriában.

Mindenesetre a 21. század első éveinek egyik releváns tapasztalata, hogy a robusztus, kinetikus pusztító erő csak a konfliktus első, mondjuk úgy, formális szakaszának sikeres megvívását garantálja. Az ezt követő népfelkelés ellenében a kinetikus katonai képességek már csak korlátozottan használhatók.

Néhány tagállam túlnyomó katonai fölénye, amely akár szelektív környezeti tényezőként is értelmezhető, tehát egyre inkább eltolja a konfliktusokat a formális, hagyományos hadviselési dimenziókból a kiterjesztett, korlátlan hadviselés irányába, amely, mint azt elnevezése is indikálja, átfogja a szervezett társadalom minden szegmensét. Ez a konfliktusok intenzitásának – a II. világháborúban megszokott szinthez képest mért – csökkenését, viszont időbeni elhúzódtását és a társadalmi áldozatok időarányosan relatíve alacsony volumenű, de hosszú távon egyre kritikusabb növekedését eredményezi.

A nagyobb hadsereg tehát győz, amennyiben a gyengébb fél formalizált keretek között, egy földrajzilag behatárolt szintéren, zárt formációkba tömörülve veszi fel a harcot. Ez azonban csak a hadművelet első szakasza. A következő szakaszban azonban, amennyiben a hadsereg szétverését a politikai vezetés leváltása követi, népfelkelés jellegű ellenállás robban ki, amelynek kezelése már nem lehetséges a formalizált hadviselés keretein belül. Ennek kezelése pedig a megszálló félnek is jelentős költségáldozattal jár. Ez a két, vagy több szakaszra osztható fegyveres konfliktus megfeleltethető a marstoni hadviselési kategóriák között meghatározott változó intenzitású fegyveres konfliktusnak.

A másik marstoni kategória, a magas intenzitású konfliktusok lehetősége és körülményei szintén megérdemlik a tudományos vizsgálatot. Napjainkban általános az a vélekedés, hogy egy magas intenzitású, általános és masszív fegyveres összecsapásban az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei képesek bármely más ország katonai erejének megsemmisítésére. Az USA katonai hegemoniája ma egy olyan alapvető körülmény, amely alapjaiban befolyásolja a katonai riválisok stratégiáját.

Az első Öböl-háborúban az USA bizonyította azt a mára már alapvetésként kezelt feltételezést, hogy minimális katonai veszteségek mellett képes a legtöbb ország haderejének gyors és teljes szétverésére. Az ebből eredő megfelelő következtetést első ízben két kínai ezredes vont le a korlátok nélküli hadviselésről a határok nélküli hadviselésről írt könyvükben.⁴⁰⁴A tézisük egyik központi eleme volt, hogy az amerikai hadsereg az iraki hadsereg mért veresége alapjaiban átformálta magát a háborút is, mivel egyértelműsítette az amerikai hadsereg páratlan fölényét a lineáris (szabályok szerint, keretek között vívott) hadviselésben. Az első Öböl-háborút követően, az amerikai katonai fölénytel megerősített új, unipoláris világrendben egyetlen ország sem kockáztathatta a – biztos vereséggel végződő – hagyományos katonai összecsapást. következeképpen arra is kevés esély kínálkozott, hogy hagyományos módszerekkel tegyen kísérletet a nemzetközi környezet, gazdaság, politikai szövetségek számára előnyös átalakítására, hiszen a globális értékrend ellen fellépőknek előbb-utóbb a verhetetlen amerikai hadsereggel kellett szembe nézniük.

A hagyományos hadviselés így elveszítette a clausewitz-i értelmét, tehát azt, hogy a politikai eszközrendszer egyik elemeként kerüljön alkalmazásra, hiszen a várható kockázat az amerikai katonai hegemonia és globális erőkitetési képesség birtokában túl nagy volt. A hadviselés célja többé nem „erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk végrehajtására kényszerítsük”, hanem egy jóval költséghatékonyabb és kockázatkerülőbb stratégia, amely Lawrence Freedman meghatározásában: „nyílt fenyegetés alkalmazása az ellenfél stratégiai döntésének befolyásolására”⁴⁰⁵. A haderő politikai célokat támogató, erőszakos eszközként történő alkalmazásának lehetőségei nem maradtak rejtve a nemzetközi szereplők előtt.

A kínaiak számára ilyen alternatíva a „kényszerítő pszichológiai hadviselés”⁴⁰⁶, amely a stratégiai cél érdekében előkészített információ és dezinformáció vegyítése útján igyekszik korlátozott, de kinetikus hadviselési formákat nem igénylő célokat

⁴⁰⁴ LIANG Qiao - XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

⁴⁰⁵ FREEDMAN, Lawrence: Strategic Coercion: Concepts and Cases. Oxford University Press, 1998. ISBN: 9780198293491. – p. 3.

⁴⁰⁶ CHENG, Dean: Winning without Fighting: The Chinese Psychological Warfare Challenge, Backgrounder 2821, The Heritage Foundation, July 13, 2013. Forrás: http://cdn.mashreghnews.ir/old/files/fa/news/1392/12/16/512248_358.pdf (Letöltve: 2015. április 4.)

elérni. Így „megspórolható” a kinetikus pusztítás, miközben elérhetőek maradnak a politikai célok.

David Rothkopf véleménye szerint a korábbi „hidegháborús időszak” helyett, amelyet a valódi háborúra való felkészülés és ezzel egyidejűleg, annak elkerülése dominált, egy új, „enyhe háborús” (cool war) szakasz van kibontakozóban. Ennek lényege, olyan csapásmérési formák kialakítása, amelyek nem lépik át a háborús küszöböt.⁴⁰⁷

Az új, atipikus érdekérvényesítési és hadviselési formák iránti szükséglet ágyazott meg a politikai hadviselés fogalmának újra-feltalálásához. Ezt eredetileg George Kennan határozta meg⁴⁰⁸olyan, a Szovjetunió által kikísérletezett hadviselési formaként, amely a clausewitz-i elvek mentén,⁴⁰⁹de békeidőben kerül alkalmazásra az állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz bevetésével, de a „háborús küszöb” alatt.

Az eszközök lehetnek nyíltak és titkosak egyaránt, és magukban foglalják a politikai szövetségeket, a gazdasági intézkedéseket, propagandát, pszichológiai hadviselést és a megcélzott ország belső ellenzékének erősítését. A politikai hadviselést Kennan egy olyan korszakban azonosította, amikor az USA még birtokolta a nukleáris csapásmérés monopóliumát, ezért a Szovjetunió atipikus stratégiák kialakítására kényszerült. A politikai hadviselés 2014. évi krími és ukrajnai alkalmazása sem a véletlen műve, hanem gondos számítás eredménye, hiszen Oroszország jól tudta, hogy a Krím annexiója a háborús küszöb átlépése (az amerikaiakkal történő fegyveres összeütközés) nélkül csakis egy innovatív stratégiával érhető el. Ezt a szerepet töltötte be a politikai hadviselés. Ugyanez igaz a Hezbollah által a 34 napos háború (2006) során alkalmazott hadászati védelemre, amely vegyítette magában a konvencionális és nem konvencionális hadviselési formák, valamint a többdimenziójú politikai hadviselés jegyeit.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ ROTHKOPF, David: The Cool War. Foreign Policy, February 20, 2013. Letöltve: www.foreignpolicy.com/articles

⁴⁰⁸ National Archives and Records Administration, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2. Top Secret. No drafting information appears on the source text. An earlier, similar version, April 30, is ibid., RG 59, Records of the Department of State, Policy Planning Staff Files 1944-47: Lot 64 D 563, Box. Letöltve: <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> 2015. december 20.

⁴⁰⁹ Erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk végrehajtására kényszerítsük.

⁴¹⁰ HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás:

Jelenünkben és a belátható jövőben tehát, hogy a csatateret az Amerikai Egyesült Államok méretgazdaságosságából és tartósan magas védelmi kiadásából eredő katonai túlhatalom dominálja. **A riválisok stratégiáit alapvetően meghatározza az a tény, hogy egy összecsapás esetén a katonai szegmensben vereséggel, következésképpen a konfliktust indító stratégiai célok elhagyásával kell számolniuk.** Ez a jelenség, együtt azzal a tapasztalattal, hogy a katonai hegemón fegyveres konfliktusnak csak a lineáris szakaszában képes győzelmet aratni, az azt követő, szétfolyó és decentralizált, nem-lineáris harctevékenységekben nem feltétlenül, meghatározóan befolyásolja a 21. század politikai stratégiáit és a hadszíntér átalakulását. **Következtetésként kijelenthető, hogy korunk hadviselési trendjei a korábbi trendekhez képest számos újdonságot mutatnak fel és így, az alkalmazási környezet változó tulajdonságai változó hadviselési stratégiák és védelmi képességek kialakítását követelik meg, vagyis szelektálnak a meglévők között és részben újakat kényszerítenek ki.**

A hadviselés változó jellege folytán átalakuló alkalmazási környezet, a 21. század hadszíntereinek értelmezése szükségessé teszi a hadviselés fejlődésének rövid bemutatását és a korunkban megfigyelt jellemzők kialakulásának okait. Utóbbiak, nem meglepő módon, a hadviselést (is) határoló társadalmi, gazdasági, technológiai környezet változásaiban azonosíthatók.

V.4. A hadviselés fejlődése

V. 4. 1. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálata

A háborúk generációkra osztott fejlődési szakaszait vizsgáló elméletek elsősorban a szakaszolás igényében egyeznek meg. A hadviselési generációkat elválasztó határokból, azok attribútumaiban már kisebb az egyetértés. Lind, Wilson és mások (1989) leegyszerűsített modellje szerint az első generáció a vonal és alakzat-

https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj7Ir58ajUAhVImBoKHUdGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usq=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.)

harcászat kialakulásával fémjelezhető, míg a második a tüzérőt, a harmadik pedig a manővert helyezte a középpontjába.⁴¹¹

Bővebben kifejtve: az első generációt az államok erősödő képessége jellemzi a szervezett erőszak formáinak (köztük a háború) monopolizálására és rendszerezett alkalmazására (1648-1860). A második generációt az ipar növekvő kapacitása hívta életre, lehetővé téve a tüzérőt biztosító eszközök (tüzérség, géppuska) ipari volumenű kibocsátását és a szállítás területén bekövetkező eredményeknek (közút, vasút) köszönhetően, gyors hadszíntérre küldését (1860-1918). A harmadik generáció a tüzérség paralizáló hatását oldotta fel a tér megfelelő kihasználásával, amelyet a belső égésű motorok fejlődése tett lehetővé. Ezt a taktikát a német és a szovjet vezérkar fejlesztette tökélyre a két világháború között, illetve a szovjetek esetében 1942-től kezdve.

A negyedik generációs hadviselés a szerzők szerint az állam erőszak monopóliumának csökkenésével kezdett kialakulni és elsősorban az erősödő iszlám szélsőségesek kezdték széles körben alkalmazni.⁴¹²

Az ilyen lineáris elhatárolás természetesen nehezen lehetséges egy olyan összetett jelenség esetében, mint a **hadviselés**, amelynek **egyik elsődleges jellemzője (az egyén komplex rendszerekhez hasonlóan) az additivitás**, vagyis az, hogy bármely két rendszer-specifikus érték összeadása új (a két érték összegétől eltérő) minőséget hoz létre.

A belső égésű motorok és az orosz polgárháború mélységben végrehajtott lovassági akcióinak tapasztalatai például együttesen vezettek a Tuhacsevszkij féle mélyhadművelet elméletének kialakulásához és annak a németek által intézményesített doktrínájának („blitzkrieg”) sikeres használatához.

A villámháború azonban nem egy lépcsőzetes fejlődés eredménye, amelyben a lovasságot egyszer csak leváltották a páncélosok. A jelenség sokkal inkább egy olyan, egyedülálló körülményrendszer manifesztációja, amelyben egyszerre állt

⁴¹¹ LIND, William S., SCHMITT John F., WILSON Gary I.: Fourth generation warfare: Another look. Marine Corps Gazette, 2001. Vol. 85. Iss. 11 – p. 69-71.

⁴¹² Meg kell jegyezni, hogy Lind a negyedik generációs hadviseléssel kapcsolatos megfontolásait, amelyek az eredeti, 1989-es cikk idején még meglehetősen gyerekcipőben jártak, részletesen kifejti az alábbi cikkben. Hozzá kell tennem, sajnálatos módon, mivel túlságosan a korszakot meghatározó iraki felkelésre koncentrál, miközben figyelmen kívül hagyja, hogy a nem-állami hadviselés gyökerei annál jóval régebbiek és szélesebbek, de szűk értelmezésben is a Mao Ce Tung-féle kommunista felkelésig (1933-1946) nyúlnak vissza. A cikk: <http://www.antiwar.com/lind/?articleid=1702> Letöltve: 2016.03.07.

rendelkezésre a lovasság számára oly ígéretes „hadműveleti tér” az ellenség mélységében. Ehhez járult a megfelelő doktrína, az erők mélységi alkalmazására, ezt alátámasztó háborús tapasztalat, valamint a mélységben széttagolt erők irányítását lehetővé tevő harcászati rádió, belső égésű motorokra épített új manővereszközök, a harckocsik technikai innovációja, együtt azok fenntarthatóságával, vagyis a kőolaj feldolgozási és benzin-szállítási képességgel. Ezek bármelyikének hiánya szinte zéróra redukálta a harckocsik sikeres alkalmazását. Ez bizonyítást is nyert a beépített rádiók nélkül alkalmazott lengyel és a doktrína nélkül harcba vetett francia harckocsik esetében (amelyek egyébként technikailag – a közhiedelemmel ellentétben – nem voltak gyengébbek korabeli német riválisaiknál).⁴¹³

A fenti példával azt kívántam szemléltetni, hogy *a különböző hadviselési generációk között nem lehetséges markáns határok meghúzása és azok kialakulása nem lépcsőzetes fejlődés, hanem a környezeti-ipari-társadalmi-doktrinális (és még sok egyéb) határoló tényezők együtt fejlődésének eredménye.* Ennek a gondolatnak az egyik közvetlen implikációja (és ennek a tudományos értekezésnek a meghatározó gondolata) az a felismerés, hogy a minket (és a hadviselést) körülvevő világ összetettségének növekedése újabb és újabb hadviselési formákat alakít ki, azzal, hogy **a tényezők öntudatlan, egyidejű megjelenése új, innovatív megoldások kialakulását tesz lehetővé.**

Ezt a gondolatot és egyben a hadviselési generációk éles elhatárolásának kritikáját jelenítik meg azok az alternatív elméletek, amelyek közül kiemelkedik a Rupert Smith féle „háború az egyének szintjén”(GR Smith: 2005), a kínaiak által kialakított „korlátok nélküli hadviselés” (Liang és Xiangsui: 1999), vagy a Geraszimov tábornok által meghatározott non-lineáris hadviselési doktrína.⁴¹⁴

Ezek elsősorban abban egyeznek, hogy a hadviselés korábbi generációit egyfajta, szabályok által meghatározott és hadszíntérhez (tehát földrajzilag behatárolt térséghez) kötött ipari tevékenységként írják le, míg *a küszöbön álló, új hadviselési*

⁴¹³ Emlékezzünk csak; a sikernek egy receptje van, a kudarcnak száz.

⁴¹⁴ SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111

LIANG Qiao - XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)

GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

generációs háborúk fő jellemzőjeként az azonosítható korlátok fokozódó elmosódását (a már említett additivitás) azonosítják. Ezek a koncepciók, egyes megállapításaikban tett különbözőségük ellenére, abban megegyeznek, hogy felismerik a hadviselést övező környezet kiszélesedését és növekvő összetettségét. Ebben **a növekvő komplexitásban a katonai eszköz rendszert csak egy lehetséges dimenzióként vagy hálózatként kezelik, a számtalan másik (politikai, társadalmi, gazdasági, stb.) aspektus mellett.** Ennek következményeként, a stratégia céljaként nem az ellenfél erőinek és eszközeinek fizikai megsemmisítését, hanem a konfliktusban való részvételének szándékát célozzák, minden elérhető eszközzel. Belátható, hogy napjainkban az állami és nem-állami szereplők rendelkezésére álló eszközök halmazának csupán elenyésző része katonai.

A hadviselési generációk vizsgálata a fentiekből eredően tehát „kifut” a katonai tevékenységek kereteiből és egyre fokozottabb mértékben igényli a háború hagyományos paradigmájának ártértékelését és katonai dimenzióra fókuszáló, gyakran historizáló vizsgálati formák átalakítását és kiszélesítését. A jövő csataterének valószínűleg nem fog gátat szabni a hadszíntér fizikai kiterjedése és a jelenlegi haderő fejlesztési trendek ismeretében a belátható jövőben nem valószínű, hogy megismétlődik a II. világháborúban, vagy akár a Yom Kippur háborúban megfigyelt ember- és anyagtömegek robusztus manőverező hadviselése. Ennek oka elsősorban nem a haderőket generáló ipari kapacitások korlátossága, hanem elsősorban az a tény, hogy az egyre komplexebbé váló világban a fegyveres erő az egyik legköltségesebb és legpusztítóbb módjává válik a politikai célok elérésének, miközben számtalan olcsóbb, de hasonlóan hatékony alternatíva kínálkozik a stratégiai célok eléréséhez.

V. 4. 2. A fejlődési szakaszok klasszikus vizsgálatának alternatívája

A hadviselési formák besorolásának másik lehetséges módszere nem a hadviselést, hanem a határoló környezeti tényezőket helyezi a vizsgálat középpontjába. Az 1970-es években a szovjet vezérkar gondolkodásában gyökeret verő katonai-technológiai forradalom alapvető koncepcionális kiindulópontja a technológia, mint a hadviselés jellegét megváltoztató környezeti tényező vizsgálata. Ennek középpontjában az a felismerés állt, hogy a technológia fejlődése olyan eszközöket és hatásokat eredményezhet (az angolszász szakirodalomban: diszruptív változások⁴¹⁵), amelyek a korábbi katonai gondolkodás teljes felülvizsgálatát teszi szükségessé.⁴¹⁶

Krepinevich⁴¹⁷ ezt alátámasztva jut arra a következtetésre, hogy a szovjet koncepciót az amerikai Assault Breaker doktrína potenciáljának felismerése indította el. Az amerikaiak doktrínája abban jelentett újdonságot, hogy a vietnámi háború megvívása során fájdalmasan hiányzó precíziós tűzcsapási képesség és a hadszíntér integrálásához szükséges informatikai képességek a 70-es évekre elérték azt a fejlődési küszöböt, amelytől kezdve lehetségessé vált katonai felhasználásuk. A szovjetek felismerték, hogy az új technológiák adaptálása felgyorsítja a harctevékenység tempóját és a kiterjesztette precíziós csapásmérési képesség potenciális veszélyt jelenthet az orosz katonai elgondolásban meghatározó „mély hadművelet” végrehajtására.⁴¹⁸

A szovjetek a megoldást a hadműveletek tempójának felgyorsításában, a manőverező erők megnövelt alkalmazkodó-képességében, a nagy hatótávolságú tűz(rakéta)csapásmérési képességben és az elektronikai-, valamint a politikai hadviselési formák kiterjesztett alkalmazásában látták.⁴¹⁹

⁴¹⁵ CHRISTENSEN, Clayton M.: The Innovator's Dilemma. (Reprint) Harper Business, NY, 2011. ISBN-13: 978-0062060242

⁴¹⁶ KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴¹⁷ KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴¹⁸ i.m.

⁴¹⁹ i.m.

Az a tény, hogy az ehhez szükséges katonai képességek kialakításának költsége végül jelentősen hozzájárult a Szovjetunió gazdasági megroppanásához, nem vesz el a felismerés értékéből, miszerint a hadviselés módozataira alapvető és egyre gyorsuló mértékben hatnak a katonai szegmensén kívüli tényezők.

Mint azt a tézis tárgyalása során is több ízben is tárgyalom, a hadviselés forradalmának egyik kulcsa pontosan az a tény, hogy az nem szűkíthető le specifikus területekre. Sokkal inkább, korlátok nélküli sajátosságokat és növekvő komplexitást mutatva, multidiszciplináris jellemzőket mutat. Ez a megközelítés hasznos alternatívát jelenthet a hadviselés fejlődésének és a felhasznált eszközök kiszélesedésének vizsgálatához, mert a historizmus helyett a környezeti tényezők és a cselekvő (haderő) viszonyát helyezi a megfontolások középpontjába.

A hadviselési generáció-alapú szakaszolása nem ad választ arra, hogy miért képes a 21. században egy decentralizáltan vezetett, szórt kötelék (jellemző tálib harcmodor) akadályozni, zavarni és időnként szétverni magas páncélvédettségű és tűzerejű formációkat (a „rajzás” taktikáját követve⁴²⁰), hiszen az elmélet lineáris logikájából adódóan az előző generációs hadviselési formánál az újabb minőségében fejlettebb és általánosan hatékonyabb kellene, hogy legyen. Következésképpen egy I. generációs hadviselési forma nem alkalmazható sikerrel egy fejlettebb generációval szemben. Ez a szemlélet azonban figyelmen kívül hagyja a hadviselési forma és környezetének változó viszonyát, továbbá az előbbi viszonyrendszerből következő komplexitást.

A katonai-technológiai forradalom elmélete ezzel szemben abból indul ki, hogy **a hadviselés aktuális paradigmáját időről-időre megtörik a technológiai és humán környezet változásai**. A paradigmaváltás akkor következik be, *amikor a rendelkezésre álló eszközök és lehetőségek értéke a korábbiakhoz képest megváltozik, a változó környezeti körülmények között való alkalmazhatóság mértékének növekedése, vagy csökkenése nyomán*.

Ennek szemléltetésére például szolgálhat az amerikai tüzérség alkalmazásának változása Irakban. Az invázió kezdetén (2003-ban) az önjáró és vontatott tüzér alegységeket extenzíven alkalmazták. Később, a konfliktus első (manőverező

⁴²⁰ A téma kiváló összefoglalása: Sean J. A. Edwards: Swarming and the Future of Warfare. Pardee RAND Graduate School. 2005. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/rgs_dissertations/2005/RAND_RGSD189.pdf

hadviselésre épülő) szakaszának lezárulását követően, a népfelkelési szakasz megkezdődésével a tüzérség szerepe marginalizálódott, nem kis mértékben azért, mert a városias környezetben vívott harcokban a tüzérség pusztító képessége potenciálisan nagy járulékos veszteségeket okozott volna a polgári lakosságnak. Ugyanakkor, a népfelkelés elleni feladatok egyre nagyobb mértékben terhelték le az amerikai haderőt, kiemelten a gyalogságot. Ebben a helyzetben – kényszerből – megkezdték a tüzér alegységek átszervezését és a tüzérek kiképzését hagyományos gyalogsági feladatokra.

Davis és Wilson (2011) négy kialakult (gépesítési, forradalmi hadviselési, nukleáris, precíziós és hálózati alapú) és legalább egy kialakulóban lévő katonai-technológiai forradalmat különböztet meg.⁴²¹ Ezek a kategóriák, amennyiben tágan értelmezzük őket, nem állnak nagyon messze az egyes hadviselési generációktól. Ugyanakkor gyökeres különbséget jelent a két felfogás között, hogy a generációk lineáris – és ezért néhol erőltetett – szakaszolása magára a folyamatra koncentrál, miközben a wilsoni teória inkább a külső tényezők és a hadviselési módozatok folyamatos kölcsönhatásait vizsgálja. Felismerve a hadviselés fejlődésének komplexitását, maguk a szerzők is hangsúlyozzák, hogy a fejlődési szakaszok éles elválasztása időben nem lehetséges ezek folyamatos egymásra hatása és együtt fejlődése miatt.⁴²²

Érdekes példa, hogy a gépesített-ipari hadviselés, amely az első világháború utolsó éveiben jelent meg, a 21. századra repülőgép-hordozók, harckocsi hadosztályok és precíziós csapásmérő rakéták halmazává fejlődött, aztán markáns „leckét” kapott a fejlettség relativitásáról az évszázados törzsi tradíciók alapján vívott iraki arab felkelés során.

Ahogy arra a kínai, korlátok nélküli hadviselés koncepciója is rávilágít, az amerikai magas-intenzitású hadviselési képességekkel szembeni haderőfejlesztés meglehetősen költséges és ezzel együtt kétes kimenetelű tevékenység. Ezért az amerikai katonai-technológiai fejlődés ellensúlyozására a választ nem a magas-intenzitású hadviselés dimenziójában kell kialakítani, hanem azokban a szegmensekben, ahol az amerikai fölényt (például a precíziós csapásmérés) más

⁴²¹ KEEGAN, John. A history of warfare. Pimlico, UK 2004. ISBN-13: 978-1844137497

⁴²² DAVIS, Pauk K., WILSON Peter A.: Looming Discontinuities In US Military Strategy And Defense Planning: Colliding RMAs Necessitate A New Strategy. Rand National Defense Research Inst Santa Monica CA, 2011. Forrás: http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP326.html (Letöltve: 2016. március 4.)

tényezők (például a civil lakosság közvetlen jelenléte a katonai eszközök környékén) ellensúlyozzák. Geraszimov is úgy véli, hogy az ellentevékenység megfelelő formái mindig rendelkezésre fognak állni, tekintve, hogy minden komplex rendszer rendelkezik sérülékenységgel.⁴²³

A kínai és orosz hadviselés, amennyiben a hegemon amerikai katonai erő ellen irányul, mindig különös figyelmet szentel annak haderőstruktúrája, technikai eszközei és doktrínája sérülékenységének.

A 21. századi hadviselés egyik legfőbb dinamikája ezért az egyre komplexebbé váló környezet kényszerei között evolválódó társadalmi, gazdasági és technológiai eszközök egyre szélesebb, stratégiai célú kihasználása. Ezt a technológia diszruptív fejlődése és az alkalmazható eszközök költségcsökkenése általában támogatja.

V. 5. Hadviselési formák a 21. században

V. 5. 1. A hibrid konfliktusok

Véleményem szerint a hibrid hadviselési formákat a politikai és a hagyományos hadviselés közti térben, vagyis a háború és a politikai közötti korreláció függvényében határozhatjuk meg. Ebben az értelemben a politikai célok elérése érdekében alkalmazott erőszakmentes stratégiák logikus folytatása (a legtöbb nemzetközi szereplő számára) inkább a hibrid hadviselés, nem pedig a klasszikus háború.

Egyrészt a technológia előretörése és a hagyományos hadviselési formákat destruáló hatása, másrészt a hagyományos hadviselési formák rendkívüli költségei, két olyan meghatározó környezeti tényezővé fejlődtek, amelyek szelekciós nyomása alatt Clausewitz unalomig ismételt axiómája⁴²⁴, amelyet a politika és a háború relációját alapvetően meghatározó definícióként kezelt a hadtudomány, nem fogadható el többé fenntartások nélkül.

⁴²³ The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Letöltve: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>

⁴²⁴ „A háború nem más, mint az állampolitika folytatása megváltozott eszközökkel.” CLAUSEWITZ, Karl: A háborúról. 7. p. http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/13240_1.pdf

A háború, önálló stratégiai eszközként alkalmazva egyre nagyobb költségekkel jár, miközben a politika céljainak támogatására rendelkezésre álló stratégiai eszköztár egyre bővül és egyre szélesebb alternatívát nyújt a hadviseléssel szemben. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy a szelekciós környezet, tehát a politikai igény és a változó lehetőségek interakciója egy félmegoldást alakított ki, amely nem egyértelműen háború (az amerikai zsargonban „short-of-war”, „other than war”), de nem is erőszakmentes és egyben támaszkodik a katonai képességekre, de a katonai és nem katonai elemek aránya egyértelműen az utóbbiak javára változik.

Az előbbieket elfogadva, a hibrid hadviselés a tágabb, kennani politikai hadviselés⁴²⁵ keretein belül, egy harcászati-hadműveleti alkalmazási formának tekinthető, a politikai hadviselés pedig nagystratégiai eszköznek.

A hibrid háború a 21. század eddigi legjelentősebb innovációja, amelyet a korábban egymástól távol eső dimenziók (társadalom, gazdaság, diplomácia, hadviselés) növekvő összemosódása tett lehetővé. A hibrid háború különböző hadviselési módok kombinációja, - beleértve a hagyományos és irreguláris hadviselési képességet és akciókat, a szándékos erőszakot, megfélemlítést és terrorista akciókat – nem közvetlenül katonai relevanciájú eszközökkel (diplomácia, gazdaság, média).⁴²⁶ A hibrid hadviselés potenciálját és veszélyeit már a 2000-es években felismerték⁴²⁷, de az igazi hírnevet a krími és ukrajnai hibrid műveletek sikere hozta meg.⁴²⁸

A fentiekben hivatkozott szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a hibrid hadviselést mind állami-, mind nem-állami szereplők is képesek folytatni. A hibrid hadviselési forma alkalmazásához szükséges eszközökhöz való, viszonylag könnyű,

⁴²⁵ National Archives and Records Administration, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2. Top Secret. No drafting information appears on the source text. An earlier, similar version, April 30, is ibid., RG 59, Records of the Department of State, Policy Planning Staff Files 1944-47: Lot 64 D 563, Box. Letöltve: <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> 2015. december 20.

⁴²⁶ HOFFMAN, Frank: On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats. Forrás: <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> (letöltve: 2017. január 3.)

⁴²⁷ NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 2002. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/35246085_Future_war_and_Chechnya_a_case_for_hybrid_warfare (Letöltve: 2015. március 4.)

⁴²⁸ HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewjk7Ir58ajUAhVImBoKHUdGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfqhoffman.pdf&usg=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.)

hozzáférés megnöveli a potenciális felhasználók számát, következésképpen a jövőben, várhatóan el fogja terjeszteni a hadviselés ilyen formáit.

A hibrid akciók során, az ellenfél egyszerre alkalmaz a feladathoz szabott konvencionális fegyvereket, irreguláris taktikát, terrorizmust és bűnözést, a hadszíntér egy meghatározott pontján a politikai célok elérése érdekében.⁴²⁹ A hadviselési forma kulcsa, hogy a háborús küszöb alatt operál, vagyis a hadviselés intenzitásának limitálására törekszik. Julija Latynina megfogalmazásával élve, a „Nyugat elítéli az erő állami alkalmazását, de tolerálja, ha azt nem-állami szerveződések, aktivisták, közösségek, a nép hajtja végre.”⁴³⁰ A katonai hadműveletek egyben kiegészülnek nem-katonai tevékenységekkel is, amelyek súlya, adott esetben olyannyira meghaladhatja a katonai komponenst, hogy az elveszíti eredeti karakterét. E közben – és ebben nyújt újat a Geraszimov doktrína⁴³¹ – az eszkalációs dominancia megőrzésére törekszik.

Az új, hibrid hadviselési kategóriák dialektikus meghatározása nehézkes, mivel a célok elérése érdekében alkalmazott eszközök⁴³² a feladathoz – és körülményekhez - szabott egyedi kombinációban kerülnek alkalmazásra, így állandó definícióval nehezen vagy egyáltalán nem határozhatók meg. Néhány kutató ugyanakkor megjegyzi, hogy az eddig látott hibrid hadviselési formák megegyeznek abban, hogy 1.) sikeres információs kampány támogatja a 2.) nem-hagyományos módokon alkalmazott különleges műveleti erőket.⁴³³ Mások - Karber, Johnson -, az oroszok által a Krímben és Ukrajnában alkalmazott eljárások alapján alkottak rendszermodellt a hibrid hadviselésre.⁴³⁴

⁴²⁹ HOFFMAN, Frank: On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats. Forrás: <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> (letöltve: 2017. január 3.)

⁴³⁰ HAINES, R. John: Putin's New Warfare. Forrás: <http://www.fpri.org/articles/2014/05/putins-new-warfare#note7> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁴³¹ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁴³² Például propaganda, álhír-terjesztés, a lakosság meggyőzése, visszaélés gazdasági monopóliummal, irreguláris csoportosulások alkalmazása

⁴³³ PERRY, Bret: Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Forrás: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera> (Letöltve: 2016. augusztus 4.)

⁴³⁴ KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations." (2015). Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)

Összegezve, a hibrid hadviselési formák nem azonosíthatók egy kizárólagos stratégiai irányzattal, hadikultúrával, vagy személlyel. Jóllehet, Geraszimov non-lineáris hadviselési doktrínája⁴³⁵ rendkívül széles körben kapcsolta össze a tábornokot a hibrid hadviseléssel, a Hezbollah már 2006-ban sikerrel alkalmazta a hibrid műveletek egy (védekező) formáját.

A hibrid hadviselés ellen a megtámadott államnak – elméletileg - a hadviselés teljes spektrumán kell védekeznie, gyakorlatilag pedig minden alkalmazott hibrid aspektusra reagálnia kell saját intézkedéseivel. Amennyiben a hadjárat kiterjed a médiára, ellenkampányt kell folytatnia. Amennyiben a támadó az etnikai törésvonalakat próbálja felhasználni, a megtámadottnak fokoznia kell stabilizációs és integrációs erőfeszítéseit. A dinamika elsődleges tanulsága, hogy a hibrid hadviselés elleni fellépés szervezettséget és stabilitást igényel az állam részéről. Minél nagyobb egy állam ellenálló- és reagáló képessége, a lehető legteljesebb spektrumon, annál valószínűbb, hogy a hibrid hadjárat kudarcot vall. Mivel a támadó fél az, aki megválasztja a támadó tevékenységeket, ezért a védekező féllel szemben képes megőrizni az események feletti ellenőrzést, egyben befolyásolni a konfliktus eszkalációs irányának változását.

Jól szervezett állam ellen azonban csak akkor érhet el sikert a hibrid hadviselés, ha az állam a támadó és a hibrid hadviselést választó szervezet van védelemben (mint például a Hezbollah által a 2006. évi „34 napos háború” során alkalmazott, hibrid elemekkel vegyített hadászati védelem). Könnyű belátni, hogy a támadó állam mindvégig a korlátozott és elsősorban katonai aspektusú hadviselési metódusokat fogja preferálni, így a védekező fél ebben az esetben is megőrzi a katonai képességeken túlmutató dimenziók alkalmazási szabadságát.

A hibrid hadviselés elméletének (és gyakorlatának) iskolája tehát elsősorban a hadviselés határainak elmosását, a nemzetközi normák hiányosságainak kijátszását, a valódi, stratégiai szándékok álcázását (maszkorivka) és a gyors cselekvést, valamint a helyszíni körülményekhez való, folytonos alkalmazkodást hangsúlyozza.⁴³⁶ Ezek

⁴³⁵ GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁴³⁶ CHEKINOV, BOGDANOV: The Nature and Content of a New Generation War. Forrás: http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf (Letöltve: 2015. december 25.), valamint GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction.

közül azonban egyik sem új elem, sőt, az egyes elemek és kombinált alkalmazásuk egyaránt előfordult a történelem folyamán, jóllehet rendkívül speciális körülmények között. A katonai dimenzió tudatos összemosása a diplomáciai, gazdasági és pszichológiai elemekkel például a kommunista ideológia szerves része, Marx és Engels óta, akik több ízben rávilágítottak arra, hogy a háború természete lényegesen túlnyúlik a katonai dimenzión.⁴³⁷ A földrajzi tér és a politikai-etnikai törésvonalak és vallási fanatizmus kihasználása a Lawrence által befolyásolt, Ottomán Birodalom ellen kirobbanó arab felkelés stratégiájának egyik központi eleme volt.⁴³⁸

A politikai hadviselés persze nem új jelenség és újjászületését, mint ahogy erre mér több ízben rávilágítottam, az amerikai és transzatlanti katonai-gazdasági hegemonia semlegesítésének igénye hozta létre. A hibrid hadviselési formák állami alkalmazása specifikusan a 21. századi világrend gyengeségeit célozza, a háborús küszöb tudatos elmosásával, a valódi szándékok álcázásával, nyílt és titkos akciók folytatásával, masszív médiakampánnyal (amely – többek között – a potenciális ellenfél lakosságának meggyőzésére is irányul), a potenciálisan szembenálló koalíció (NATO, EU) megbontásával.⁴³⁹

Hadműveleti szinten a politikai hadviselést támogató elsődleges innováció az irreguláris hadviselés elemeinek vegyítése a reguláris elemekkel, egységes vezetés-irányítás alatt. Az „összetett hadviselésnek”⁴⁴⁰ nevezett jelenség önmagában nem új, az ibériai hadjárat során (1809-1813) Wellington intenzíven alkalmazta a spanyol gerillákat a szárnyak fedezésére és a francia megszálló erők zaklatására. De hasonló módon ötvözte a reguláris és mezei erőket a magyar hadvezetés is, Zrínyi Miklóstól, II. Rákóczi Ferencig.

Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

⁴³⁷ PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647 – p. 263

⁴³⁸ LAWRENCE, Thomas. Seven pillars of wisdom. Penguin Adult, 2000. ISBN: 9780141182766

⁴³⁹ HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007.

Forrás: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

⁴⁴⁰ HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia., 2007.

Forrás: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.) – Jóllehet Hoffman maga is megjegyzi, hogy a fogalmat elsőként Thomas Huber alkotta meg in Thomas Huber: Compound Wars: The Fatal Knot. Fort Leavenworth, KS: Command and General Staff College.

Érdekes kérdés egyébként, hogy a hibrid hadviselést életre hívó környezeti kényszerek szinte mindvégig jelen voltak a magyar államiság történelmi fejlődése során, az 1526. évi mohácsi vereséget követően. Mind a háborúk magas politikai és gazdasági költségei, mind az ország korlátozott teherbíró képessége és a potenciális ellenfelek katonai, politikai és gazdasági túlsúlya meghatározó, történelemformáló kényszerként volt jelen az említett szakaszban. Ez, a Thököly féle felkeléstől egészen a '48-as forradalomig olyan, hibrid jelleget mutató hadviselési formákat szült, amelyek megfelelnek a hoffmani, összetett hadviselés definíciójának.

Összegezve, a hibrid hadviselés – témánk szempontjából – leginkább figyelemreméltó jellemzője, hogy a hadviselési környezetének egyre növekvő összetettsége hívta életre és eszközeiben fokozatosan és viszonylag rugalmasan képes a társadalmi, gazdasági és technológiai elemek innovatív felhasználására és vegyítésére. Ilyen módon a hibrid hadviselés a hagyományos, militarizált stratégiai érdekérvényesítés alternatívájaként, egyben sikeres alkalmazkodási kísérletként kezelhető egy olyan környezetben, ahol a katonai eszközök nukleáris és robusztus háborúk küszöbe alatti alkalmazhatósága egyre csökken. A hibrid hadviselés tehát egy sikeres alkalmazkodási kísérlet a változó környezeti tényezők között.

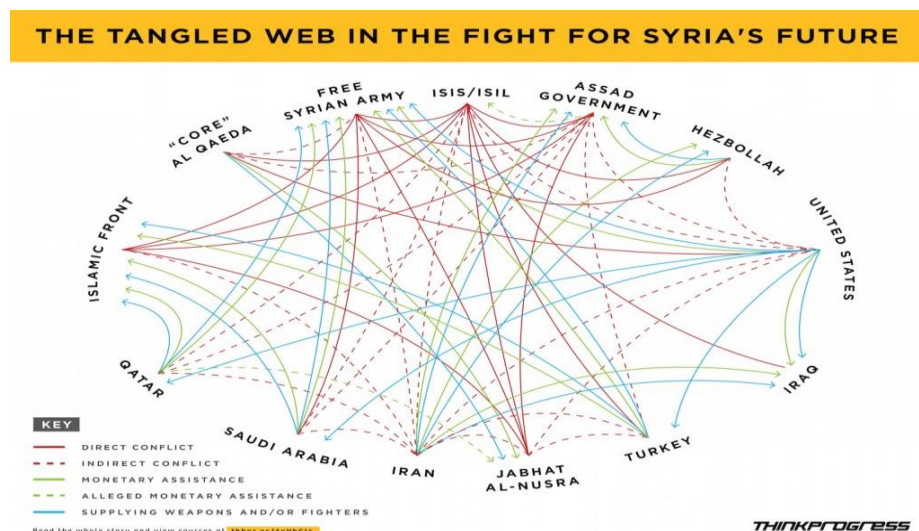
V. 5. 2. A hagyományos konfliktusok

A 21. század elejének trendjei, egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy egy hagyományos, robusztus erővel végrehajtott, kontinentális kiterjedésű konfliktus előfordulási esélye egészen minimális. Ennek elsődleges okai, a stratégiai környezet komplexitásának növekedése, amely nem-lineáris kimenetei lehetőségeinél fogva bizonytalanságot szül a háború kimenetelével kapcsolatban, hiszen a globális keretek között nem bizonyos, hogy melyik nemzetközi szereplő marad semleges, nyújt segítséget, vagy lép fel ellenségként.

Ez a helyzet az Osztrák-Magyar Monarchia az I. világháború kirobbanását megelőző dilemmájához hasonlítható, amikor igyekeztek felbecsülni – sikertelenül -, hogy Szerbia lerohanása globális eszkalációt eredményez-e vagy sem, ha a Német

Birodalom katonai képességei a nemzetközi szereplőket ettől elrettentő, az osztrák-magyar érdekeket támogató tényezőként jelennek meg.⁴⁴¹

A különbség az, hogy a bizonytalansági tényezők mennyisége a globális, komplex hálózatok növekedésével nagyságrendekkel növekedett, a földrajzi távolság pedig egyre kevésbé nyújt „védelmet” a külső beavatkozás ellen. Míg egy konfliktus izolációja a stratégiai fontossága ellenére is teljes lehetett a 20. század hajnalán (pl. a búr háború, a Brit Birodalom „Vietnáma”, amelybe az erőkitetés magas költségei miatt nem tudtak beavatkozni a britek stratégiai riválisai), manapság ez már elképzelhetetlen. A szíriai és jemeni polgárháborúkban elmaradt amerikai beavatkozás cseppet sem bátortalanította el a kisebb, regionális hatalmakat, hogy a konfliktust saját stratégiai érdekeik támogatására használják. Az elmaradt amerikai beavatkozás részben arra a feltételezésre támaszkodott, hogy a szír polgárháború az arab tavasz forradalmainak mintázatát veszi fel és ezért egy elszigetelt affér marad, amelytől az Egyesült Államok szövetségesei (Szaúd-Arábia és Törökország) távol maradnak és másokat (Irán, Hezbollah) is távol tartanak majd. Nem számoltak azonban az erőkitetés csökkenő költségeinek stratégia formáló hatásaival. Pedig ennek eredményeként, mind Oroszország, mind a térség regionális hatalmai elfogadható költségek mellett tudtak belépni a konfliktusba.

29. ábra: A szíriai polgárháború szereplőinek komplex viszonyrendszere⁴⁴²

⁴⁴¹ A dilemma rendszer-szintű és didaktikailag is kimagasló értékű vizsgálatát két mű is megfelelően elvégzi, azonos következtetésekre jutva: CLARK, Christopher: The sleepwalkers: How Europe went to war in 1914. Penguin UK, 2012. ISBN-13: 978-0141027821, valamint LIEVEN, Dominic. The end of Tsarist Russia: The march to World War I and revolution. Penguin, 2016. ISBN-13: 978-0143109556

A „globalizálódó falu” mintázatát tehát komplex és nem-lineáris interakciók építik, amelyek növelik a szereplők közötti függőséget és fokozzák a bizonytalanságot. Ebben a közegben az államok közötti nyílt, nemzetközi jognak megfelelő hadiállapot beállása tragikus, globális és rendkívül erőforrás-igényes következményekkel járna, amelyet egyetlen fél sem engedhet meg magának.

A katonai hegemon Egyesült Államok számára – Wellington nyomán – egyetlen háború sem lehet korlátozott,⁴⁴³ hiszen mindegyikben győzelmet kell aratni, különben hegemon szerepe, hitelessége veszélybe kerülhet. Ezért a katonai hegemónnak óvatos stratégiát kell követnie, amely általa ellenőrzött körülményeket eredményez. Ez, az utóbbi ötven év tapasztalata alapján nem mindig sikerül (Vietnám, valamint a „hosszú háború - szunnita és síita felkelések Irakban, továbbá az afganisztáni államépítés – során), elsősorban azért nem, mert a hegemon, amely egyben egyfajta Hobbes-i Leviatán, vagy globális őrangyal szerepét tölti be, nem mindig választhat a felmerülő problémák között.

A beavatkozások költségei viszont egyre nőnek. A „hosszú háború”, mértéktartó becslések szerint 13 év alatt (2001-2014) 700 milliárd dollárba, kétezer halottba és tizenkilencezer sebesültbe került az Egyesült Államoknak, miközben a „felszabadított” Afganisztán a világ legkorruptabb és legszegényebb országai közé csúszott vissza, Irak pedig egy permanens szektariánus megosztottság destabilizálja.⁴⁴⁴

A körülmények ellenőrzés alatt tartásának egyre csökkenő esélyei az egyik elsődleges tanulsága a 21. század kis háborúinak, amelyet a szíriai, jemeni, afganisztáni és iraki háborúk egyaránt reprezentálnak. Ennek elsődleges oka a növekvő komplexitás szülte bizonytalanság, amely megnöveli a beavatkozás politikai, gazdasági és társadalmi kockázatát egyaránt. Vagyis, egy egészen kicsi konfliktus is képes aránytalanul nagy, rendszerszintű hatás kifejtésére a nemzetközi rendszer szintjén, amennyiben például megroppantja a katonai hegemont (és ennek következtében például a társadalom az elszigetelődni kívánó politikai erőt segít hatalomba).

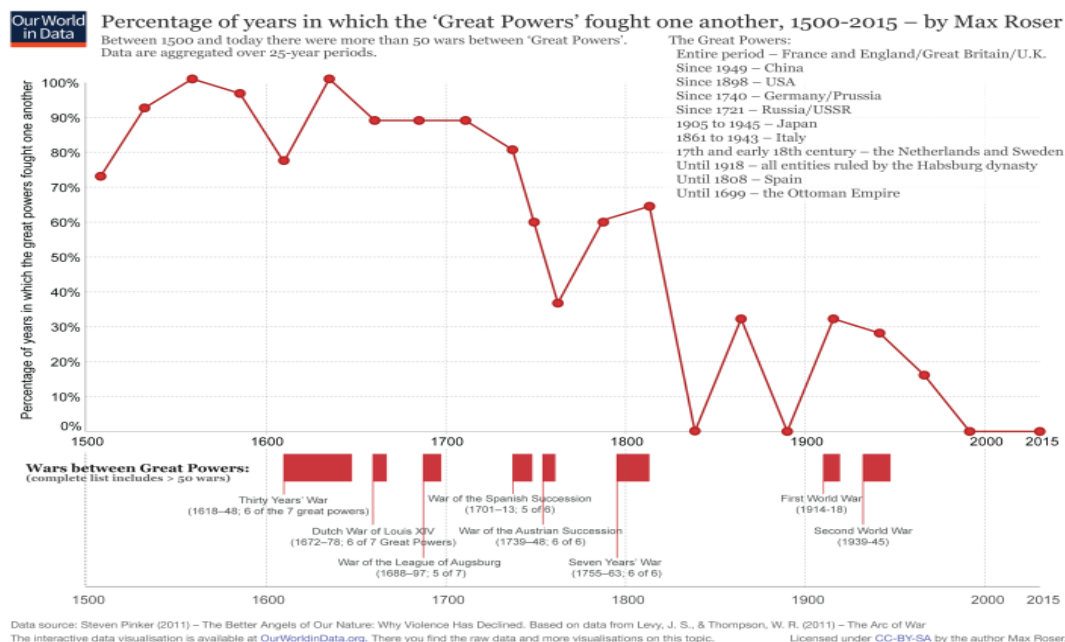
⁴⁴² Forrás: <https://thinkprogress.org/why-the-middle-east-is-now-a-giant-warzone-in-one-terrifying-chart-b2b22768d952>

⁴⁴³ STRACHAN Hew: Strategy and the Limitation of War. Survival, 2008. Vol. 50. Iss. 1 – p. 32.

⁴⁴⁴ PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 43-44

A kisebb, globális riválisok érdeke szintén a saját stratégiai céljaik elérése, szintén elfogadható költségek árán, valamint – az ő esetükben legfontosabb feltételként – a hegemónnal folytatott nyílt katonai konfliktus minden áron való elkerülésével. Ehhez elsősorban a politikai hadviselés eszközrendszerével kell élniük, a katonai szegmens minimális szinten tartásával együtt.

Ezek a trendek és körülmények, együtt a nyílt katonai konfliktus nukleáris eskalációjának ijesztő lehetőségével, egyértelműen arra hatnak, hogy a globális konfliktus kirobbanásának esélye, a magas költségek miatt egyelőre nem valószínű. Ezt a hidegháború óta eltelt időszak és az elmúlt ötszáz év „nagy” háborúinak trendvonalára is alátámasztja.

30. ábra: A nagyhatalmak részvételével vívott háborúk száma⁴⁴⁵

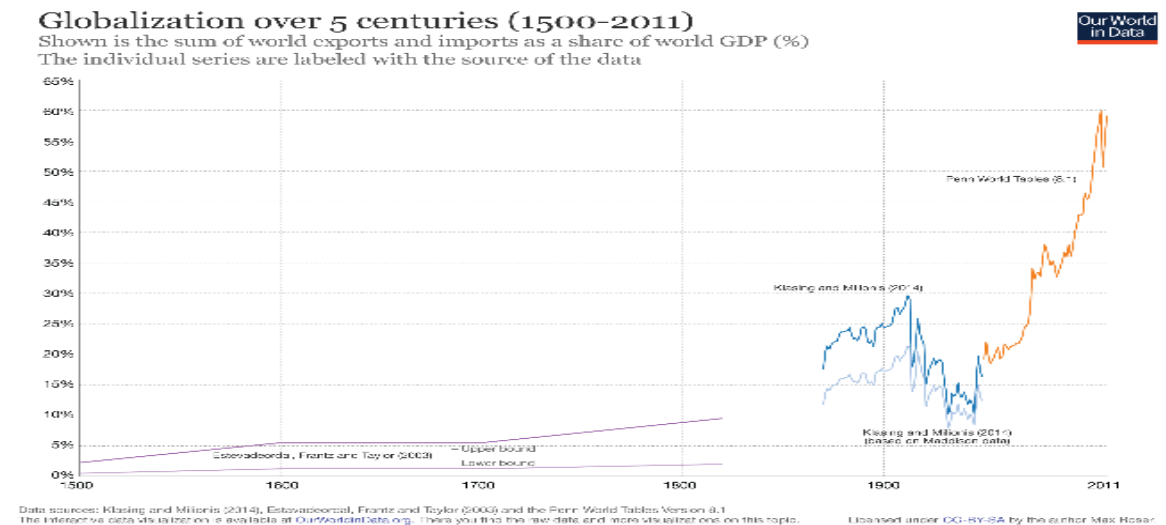
További érv e mellett az a Dale Copeland által megfigyelt jelenség, hogy a hosszú távú kereskedelmi kilátások és a háborús kilátások között negatív irányú összefüggés van.⁴⁴⁶ Ez meglehetősen megnyugtató, figyelembe véve, hogy a kereskedelemben megtermelt javak aránya a globális bruttó össztermék arányában egyre növekszik és a 2009. évi válságot követő visszaesés is átmenetinek bizonyult.

Ameddig tehát a világ kereskedelmén keresztül a hosszú távú kilátások pozitívak, addig a felek nem lesznek érdekeltek abban, hogy ezt a kölcsönösen előnyös

⁴⁴⁵ <https://ourworldindata.org/war-and-peace/> Eredeti forrás: PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645.

⁴⁴⁶ COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594

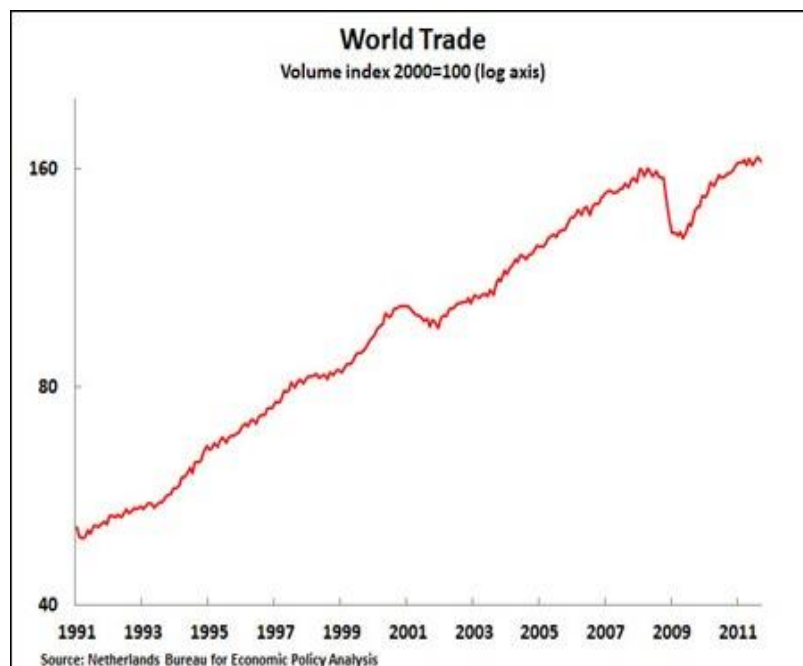
kimenetet egy konfliktus jelentette zéró összegű játékra cserélik, amelynek során ráadásul, a nukleáris fegyverek alkalmazása súlyos lehetőségként merül fel, míg a konfliktus hasznossága és kimenetelen rendkívül kétséges marad.

31. ábra: A világ export és import teljesítményének részaránya a globális össztermékhez képest⁴⁴⁷

Tovább csökkenti a nagy, konvencionális konfliktusok esélyét az is, hogy a magas bekerülési költségű, a kereskedelmi és gazdasági kilátásokat drasztikusan csökkentő, bizonytalan eszkalációs pályájú és ezért bizonytalan kimenetelű klasszikus háborúknak egyre növekvő számú alternatívája kínálkozik a kiber-hadviseléstől az információs hadviselésen át, az energiapolitikán keresztül a szankciókig. Ezek jelentősen költségghatékonyabb megoldások, amelyek csak azokat a szektorokat támadják, amelyeken keresztül nyomást lehet gyakorolni a megtámadott fél politikai kalkulására.

⁴⁴⁷ <https://assets.weforum.org/editor/6n-ocqyn2mp55rZtsQIcaVC--k74tgVdsS9avtFsJKU.png>

32. ábra: A világkereskedelem volumen indexe⁴⁴⁸

33. ábra: Az euró-rubel árfolyam változása. A trendvonalból világosan látszik a Krím orosz annexiója, majd az ukrán konfliktus kirobbanása⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ <http://ablog.typepad.com/.a/6a00e554717cc988330153938a7174970b-pi>

⁴⁴⁹ Cím nélkül: <http://bayardandholmes.com/wp-content/uploads/2015/02/Wiki-2015-Feb-Russian-Ruble-to-Euro-Exchange-Rate-Gorgo-Link.png> (Letöltve: 2017. január 3.)

Összegzésként kijelenthető, hogy a globalizáció eredményeként robbanásszerűen bővülő globális gazdasági teljesítmény, a jelenséget kísérő társadalmi változások és a globális rendszer átalakulását jellemző, növekvő komplexitás a nagy háborúkat lényegében „kiszelektálta” a gazdaságosan alkalmazható stratégiai eszközök közül. A környezet szelekciós hatása tehát egy olyan absztrakt jelenség esetén is kimutatható, mint a háború és annak tulajdonságai.

A környezet szelekciós ereje, amely tézisem szerint átalakulási kényszerbe hozza a védelmi szektort, nem kizárólag a háború jelenségére, jellegére van hatással, de a katonai képességeket és az azokból felépülő haderőstruktúrát is állandó transzformációs nyomás alatt tartja. A továbbiakban ennek vizsgálatára kerül sor.

V. 6. A műveleti környezet hatása a haderők transzformációjára

A 21. század hadszíntereinek általános, a védelmi szektorokat formáló hatásainak további, jelentős eleme, hogy a műveleti színtérre kivetített erők milyen módon befolyásolták a védelmi szektorok általános, hadviselési képességét. Ebből a szempontból meghatározó Edmunds, korábban már idézett megállapítása (II. 7. fejezet), miszerint, elsősorban az angolszász országokban, a 2000-es évek elejétől kezdve fokozatosan érett az a felismerés, hogy a politikai célok és a katonai eszközök arányossága stratégiai paralízishez vezetett.⁴⁵⁰

Ennek megfelelően, az utóbbi évtized két, kiemelkedő katonai megszálló művelete Irakban és Afganisztánban a történelmi trendeknek megfelelően, nem jelentettek megoldást az érintett országok területéről kiinduló instabilizációs tényezők ellenében, amely pedig ezen beavatkozások eredeti stratégiai célja lett volna. Ezt korábban Franciaország (Algériában), Izrael (Libanonban) és a Szovjetunió (Afganisztánban) is megtapasztalhatta. Sőt a katonai megszálló műveletek egyfajta szivattyúként kezdtek funkcionálni, amelyek elszívták a legjobb amerikai és egyéb NATO erőket, miközben minimális politikai hasznot hajtva, leginkább csak fokozták a megszállt térségek destabilizációját.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. - p. 525-539

⁴⁵¹ MAZARR, Michael J.: The Rise and Fall of the State Failure Paradigm: Requiem for a Decade of Distraction. Foreign Affairs. 2014. Vol. 93. Iss. 1. – p. 113-121

A megszálló, vagy felkelés-ellenes (counterinsurgency) műveletekben részt vevő NATO erők a koreai háború óta példátlan nagyságrendű veszteségeket szenvedtek, mind előerőben, mind harc eszközben. Afganisztánban és Irakban az Egyesült Államok több mint 6 500 halottat, 41 000 sebesültet és kb. négyezer szerződéses alkalmazottat veszített, miközben a háború költségei 3700 milliárd dollárra rúgtak 2015-ben.⁴⁵² Az egyéb NATO tagállamok vesztesége 1451 fő⁴⁵³ halott és – az 1:5 veszteségaránnyal számolva – kb. 7300 sebesült. Sem a politikai elit, sem a társadalom nem mulasztotta el észrevenni ezeket a költségeket. Ez pedig, ahogy fentebb is kitértünk rá, fokozatosan csökkentette a NATO tagállamok társadalmainak étvágóját a katonai műveletek fenntartására.

Mindez, a védelemre szánt erőforrások csökkentésének formájában kulminálódott. **Az erőforrás hiány erőteljes, rendszerszintű sokként érte a védelmi szektorokat és ezek képességstruktúrájának számottevő szelekcióját, zsugorodását eredményezte.** Az új biztonsági környezetben egyre komplexebbé váló, **a hagyományos katonai konfliktus keretein túllépő biztonsági kihívások eközben a feladatrendszer bővítésére készítették a hadseregeket.** Ez a folyamat azonban kéz a kézben járt a rendelkezésre álló erőforrások stabil csökkenésével, amely strukturális aránytalanságokat kényszerített a haderőkre.

A társadalmi figyelem és az akut erőforrás hiány kettős szorításában, megkezdődött ugyan az átállás a területvédelmi (területvédelmi) képességekről az expedíciókra, de az eredmény – megint csak, a megfelelő erőforrások hiányában – felemás maradt. Ezt súlyosbította, hogy a reálgazdasági inflációt tartósan meghaladó védelmi infláció eszkalálta a haderőfejlesztés költségeit, így hosszabb távon még a szinten tartott védelmi költségvetés mellett is tovább sorvadtak a haderők. A kitűzött feladatrendszer, valamint a végrehajtásához szükséges képességek és az erőforrások egyensúlya nem stabilizálódott.⁴⁵⁴

Az expedíciós haderőszerkezetre történő átállás újabb beruházásokat tett szükségessé, amelyekre azonban csak korlátozott mértékben került sor. De Wijk szerint 2004-ig a NATO erők mindösszesen 10-15%-a vált telepíthetővé (a 18 NATO

⁴⁵² PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931. – p. 43-45.

⁴⁵³ <http://icasualties.org/> - Letöltve: 2015. december 20.

⁴⁵⁴ ALEXANDER Michael, GARDNER Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3 – p. 509-529

nemzet 238 dandárjából kevesebb, mint 80) és minden tartós művelethez háromszoros váltással számolva, mintegy 13-15 fenntarthatóvá.⁴⁵⁵

Robert Gates szerint az európai NATO tagállamok nem képesek 25-45 000 fő (egy hadtest – N.G) tartós műveletben tartására (A-B-C rotáció).⁴⁵⁶ Ennél is sötétebb képet fest az a - Economist által hivatkozott – tanulmány, amely szerint a NATO 2,8 millió katonájából, aktuálisan csak 50 000 volt alkalmas a területen kívüli műveletben történő azonnali részvételre.⁴⁵⁷

A szélesebb körű és expedíciós alkalmazás politikai igénye és a haderő transzformációjának kényszere mellett még egy korlátozó tényező jelentkezett; a katonai képességek növekvő alkalmazásának fenntarthatósága. Az európai haderők csökkenő lehetőségeit tükrözi a csapatok műveleti területen történő állomásoztatásának hossza is. A II. világháború során a harcoló felek által bevetett alegységek túlnyomórészt műveleti területen vagy annak közvetlen szomszédságában töltötték a háború teljes időszakát, csak kivételes esetben, feltöltés vagy újjászervezés céljából kerültek vissza a stratégiai értelemben vett hátországba. A koreai háborúban harcoló amerikai alakulatokra még jellemző volt ez a trend, de az ENSZ erők már éves, maximum kétéves rotációban harcoltak. A vietnámi háborúban már, változó intenzitással ugyan, de jellemzővé vált az alegységek rotációja a harctéren. Napjainkban a NATO tagállamok túlnyomó része hat hónapos rotációs időszakokra telepít erőket a válságövezetekbe, az ENSZ pedig – lényegesen kevésbé intenzív műveleti körülmények között – általában egy éves váltásokat alkalmaz. Az Amerikai Egyesült Államok a szárazföldi erőknél továbbra is egy éves rotációban telepít, a műveleti körülményektől függetlenül.

A hat hónapos rotációs ciklus elsősorban a kényszer eredménye. A zsugorodó európai haderők egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, hogy hosszabb időre essenek ki az alkalmazható alakulataik. A műveletbe vetést megelőző, felkészítő kiképzés, valamint a hazatelepülést követő pihentetés együttesen legalább hat hónapot tesz ki. Így a műveleti alkalmazással együtt, az aktuálisan kijelölt erő

⁴⁵⁵ DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. Transatlantic Transformations–Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.) – p. 117

⁴⁵⁶ <http://www.cbsnews.com/news/gates-prospects-for-us-nato-alliance-dim/>. Letöltés: 2015. december 20.

⁴⁵⁷ There Must be Some Way Out. The Economist (November 15, 2003).

nagyjából egy évre egyszerűen „eltűnik” a haderőből. A jelenség súlyosságának szemléltetésére elég alapul vennünk Európa egyik legerősebb és leginkább intenzíven alkalmazott haderejét, a brit hadsereget. Ennek hadrendjében kb. 10-15 dandár szerepel. Amennyiben egy dandár alkalmazása hat hónapig, felkészítés és pihentetése pedig további – legalább – hat hónapig tart, akkor minden dandárnak átlagosan öt évente kell műveletben települnie. Figyelembe véve azonban, hogy 2003 óta két fő és számos mellékhadszíntéren is sor került a brit alakulatok tartós alkalmazására, a rotációs ciklus lényegében két évre rövidül. Ez azt jelenti, hogy egy dandár átlagosan egy évet harcol, egy évet pedig – ideális esetben – helyőrségi szolgálatban tölt. Egy adott évben tehát két dandár, az előző évi bevetést követő pihenőidőszakát tölti, két dandár műveleti felkészítést végez vagy műveletben van, kettő pedig a következő évi feladataira készül. Két hadszíntéren történő telepítés esetén (Irak és Afganisztán területén 2006-2007 között) ez a brit haderő aktív, szárazföldi komponense háromnegyedének lekötését jelentette, egyben azt is megmutatva, hogy két hadszíntéren egy-egy dandárnyi erővel folytatott tartós alkalmazás lényegében a maximum, amelyre Európa egyik legerősebb hadereje képes.⁴⁵⁸

A 2006-2007 közötti időszakban a brit haderő extrém intenzitású műveleti tempót mutatott fel tehát, lényegében hat havi szolgálatra, tizenkét havi aktív békefeladat jutott, amely 1:2-es arány. Az amerikai hadseregben ez az arány, egy éves rotációval számolva 1:3, amelynek fenntartása 73 dandár-harccsoport rendelkezésre állását igényli.⁴⁵⁹

A csökkenő időtartamú rotációk eredményeként egyre nehezebbé válik a stratégiai célok egységének megőrzése. A műveletbe vetett erőknek minimálisan is több hónapra van szükségük, hogy összekovácsolódjanak, kiismerjék magukat a helyi viszonyok között, kellő harctéri jártasságot szerezzenek. Ez az adaptáció nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a katonai alakulatok megfelelően hozzájáruljanak a politikai és katonai célkitűzések eléréséhez. A gyakori, hat hónapos rotáció

⁴⁵⁸ LEDWIDGE, Frank: *Losing Small Wars*. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN:

9780300227512 – p. 34-35

⁴⁵⁹ PICKUP, Sharon: *Military Training: Army and Marine Corps Face Challenges to Address Projected Future Requirements*. DIANE Publishing, 2010. Forrás:

<http://www.gao.gov/products/GAO-10-720> (Letöltve: 2015. február 6.)

hátrányait Frank Ledwidge részletesen elemzi.⁴⁶⁰ A túlfeszített haderők rövidülő rotációs ciklusainak leginkább szembeűnő eredménye az ún. „signature campaign” jelenség kialakulása.

Ez arra utal, hogy a váltást megkezdő hadszíntéri parancsnokok általában szükségét érzik azonnali eredmények felmutatásának, amelyet azonban jelentősen megnehezít az uralkodó politikai-társadalmi viszonyok, valamint általánosságban a műveleti környezet megfelelő ismeretének hiánya. Ennek eredményeképpen a katonai alakulatok saját komfort zónájukba szorulnak vissza és az egyetlen dolgot teszik, amelyben igazán eredményesek tudnak lenni, kinetikus műveleteket folytatnak. Ez egy újabb jelenség, amely nem segíti sem a haderő szerepének társadalmi elismerését, sem pedig a stratégiai erőkitetés céljaként szolgáló államok társadalmi és politikai támogatását. A hadműveleti szintéren okozott polgári veszteségek nem csak tragikusak, de a társadalom ellenérzését is növelik a hadsereg alkalmazásával kapcsolatban.

Összességében, a 21. századi hadszíntér az afganisztáni és iraki hadszíntér tapasztalatai alapján, a háborúk korlátozott jellegük ellenére is rendkívül komoly erőforrás igényt generáltak az egyéb környezeti tényezők nyomása alatt így is zsugorodó haderőképességekre. A haderőképességekre nehezedő nyomás szelektációs erőként is értelmezhető, amely megbontotta a haderőstruktúra korábbi (a szelektációs nyomás fellépését megelőző) koherenciáját és egyes képességeket pozitívan, másokat negatívan szelektált. A komplexebbé váló környezetnek köszönhetően növekvő stratégiai igénybevétel az előbbi trenddel párhuzamosan alakult ki.

V. 7. Következtetések

Ebben a fejezetben megvizsgáltam a haderők és 21. századi alkalmazási környezetük viszonyát, valamint a hadviselés fejlődésének környezeti tényezők által befolyásolt átalakulását. Megállapítottam, hogy az alkalmazási környezet értelmezhető olyan szelektációs erőként, amely a védelmi szektor értékteremtési láncának valamennyi elemét képes közvetve, vagy közvetlenül befolyásolni.

⁴⁶⁰ LEDWIDGE, Frank: *Losing Small Wars*. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN: 9780300227512 – p. 133-134.

Ennek a folyamatnak a főbb szereplő a haderő stratégiai célok szolgálatában történő alkalmazását elrendelő politikai elit, a haderő operatív alkalmazását tervező és fejlesztő katonai elit és a fentiek eredményét sajátos szemszögéből értékelő és megítélő társadalom.

A háborút saját kényszerei között folyamatosan fejlődő és átalakuló jelenséggént definiálva, vizsgáltam, hogy annak jellemzői milyen külső paraméterek hatására nyerték el jelenlegi formájukat. Megállapítottam, hogy korunk hadviselési trendjei a korábbiakhoz képest számos újdonságot mutatnak fel, tükrözve a katonai dimenziót körülvevő társadalmi, gazdasági és technológiai környezet által diktált új kényszereket. Ebből következik az is, hogy alkalmazási környezet változó tulajdonságai változó hadviselési stratégiák és védelmi képességek kialakítását követelik meg, vagyis szelektálnak a meglévők között és részben újakat kényszerítenek ki. Ennek a folyamatnak az egyik leginkább releváns példája a hibrid hadviselés, amely a 21. századi környezet feltételeihez leginkább adaptált hadviselési formának tekinthető.

A jelenleg rendelkezésre álló ismeretek alapján, a hibrid háború valószínűleg költséghatékony alternatívát kínál a hagyományos hadviselési stratégiákkal szemben. Ez egyben azt is jelenti, hogy a védelmi szektorra közvetlenül és közvetve ható háború természete nem függetleníthető a saját környezetétől és így egy kölcsönös és növekvő összetettségű fejlődés alakul ki, amelyben a védelmi szektor állandó alkalmazkodásra kényszerül az új paradigmák tükrében.

Az állandó alkalmazkodás egyik problémája az erőforrások lokális szűkösségének – korábbi fejezetekben elemzett problémája -, amely a környezet kényszerei között nem csupán transzformációt, tehát az új feltételekhez történő alkalmazkodást, de szelekciót, tehát egyes elemek negatív kiválasztódását is eredményezi. Ez a folyamat a modern kis háborúk tapasztalatain keresztül azonosítható, kimutatható.

Ez megerősíti a hipotézis azon elemét, amely a 21. századi hadviselési környezetet, a védelmi szektort szignifikánsan befolyásoló paraméterek között értelmezi.

VI. A politikai és katonai elit prioritásai és a társadalom biztonságpercepciója

„A demokrácia nem tartható fenn anélkül, hogy azok, akik kifejezhetik az akaratukat, bölcsen válasszanak.”

– F.D. Roosevelt⁴⁶¹

VI. 1. Bevezető

Az I. és II. fejezetben elvégzett elemzések alapján a védelmi szektor piac alapú megközelítésében a megtermelt katonai képességek egyfajta igényszintre reagálva kerülnek előállításra. Vagyis a katonai képességek a társadalom, vagy politikai elit által generált elvárások nyomán jönnek létre, így a megtermelt képesség-kínálat és a fogyasztói igény között közvetlen kapcsolat azonosítható. Még piaci kudarc esetén is (amelyet elsősorban a piaci szereplők részére rendelkezésre álló információ asszimetriája idéz elő) egyértelműen befolyásolja a politikai elit vagy a társadalom igénye a képességstruktúra mindenkori szerkezetét.

Ezért a politikai és társadalmi igény, illetve percepció a védelmi szektort befolyásoló tényezők között prominens helyet foglal. A védelmi szektorral kapcsolatos vélemény a biztonsági környezetben elérhető információk, ökölszabályok és meggyőződések mentén történő egyszerűsítésével jön létre.

A folyamat főbb szereplői a releváns elit, a szélesebb társadalom, a védelmi szektor működése, a kapcsolódó várakozások és értékítéletek, valamint azok a kognitív folyamatok, amelyek az elérhető információkat véleménnyé, majd végül, közvetve, cselekvéssé, véleménynyilvánítássá formálják. Ezek a cselekvések végül, feltételezésem szerint, szelekciós környezeti erőként lépnek fel a védelmi képességek erőforrásokat átalakító termelésének folyamatában.

Az uralkodó elit és társadalom véleménye ezért további vizsgálatra szorul, mint a védelmi szektor működését befolyásoló, lényeges tényező. A VI. fejezetben ez a folyamat kerül részletes vizsgálatra.

⁴⁶¹ <http://www.goodreads.com/quotes/search?utf8=%E2%9C%93&q=public+choice&commit=Search>

VI. 2. A vizsgálati keretrendszer

A védelmi szektor rendszerszintű vizsgálatának alapja annak a közgazdasági természetű jelenségnek az elfogadása, hogy a védelmi kapacitások termelését szabályozza az állam részéről felmerülő biztonsági igény, egyfajta „biztonsági javak piacterén”.

Ebben a megközelítésben, a védelmi szektorok termékei által termelt biztonság, egyes esetekben pedig, a specifikus termékek iránt keletkezik egyfajta igényszint. Ez az igényszint természetesen nem állandó, befolyással bírnak rá a nemzetközi környezet eseményei és befolyással bírnak, egyebek mellett a szövetségi rendszerek is.⁴⁶²

Hartley (2010)⁴⁶³ és Balla (2003)⁴⁶⁴ szerint a biztonság nem fogható fel piacként, mert az információk asszimmetrikusak a jószág pedig nem rivalizáló jellege miatt externáliaként jelentkeznek. Jogos kritikájuk ellenére azonban, az elmúlt évek kutatásai egyre növekvő mértékben igazolják, hogy amennyiben a társadalom részére rendelkezésre álló információ mennyisége növekszik, akkor növekszik a védelmi ügyekkel kapcsolatos tudatosság is. Másrészt pedig az elit mindenképpen kialakít egy preferenciát és ez a preferencia a médián, kultúrán és egyéb intézményeken keresztül formálja a társadalom véleményét.

De pontosan ki formálja ezt az igényt? A témában folytatott kutatások nagyon megoszlanak a kérdésben, de többségük konklúziója megengedi, vagy kimondottan propagálja, hogy az állam igényszintje a társadalmi rétegződés különböző elemei által kifejtett vélemények aggregációján keresztül jön létre. Ebből a szempontból vizsgálatunkat eredményességét segítő korlátozás, hogy annak fókusza elsősorban a nyitott európai demokráciák védelmi szektoraira irányul. Ebben az esetben a védelmi intézményeket egy olyan, alapvetően demokratikus folyamat veszi körbe, amelynek keretében az érdekelt résztvevőknek lehetőségük nyílik saját preferenciájuk kinyilvánítására.

Nehéz kérdés, hogy melyik érdekcsoportoknak van nagyobb befolyásuk a védelmi szektor működésére és változásaira, mert nehezen mérhető a társadalmi-politikai elit,

⁴⁶² MARKOWSKI, Stefan – HALL, Peter - WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁴⁶³ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁴⁶⁴ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. p. 6.

a szélesebb, de érdekelt rétegek és az osztársadalmi vélemény befolyásoló hatása. A jelenségnek bizonyosan meghatározó eleme az érdekelt csoportok információ feldolgozási képessége, a kapcsolódó kognitív folyamatok, valamint ezzel együtt a rendelkezésre álló információk mennyisége és hitelessége, továbbá az érdekelttség intenzitása. Ezek mellett azonban nem mellékes a védelmi szektor saját, belső elitjének percepciója sem, jóllehet, tekintettel arra, hogy ők egyértelműen a keresleti-kínálati viszonyok növekvő nagyságrendjében érdekeltek, ez a vélemény szinte bizonyosan elfogult.

Ezért további vizsgálatot érdemel a védelmi szektor fejlődését alapvetően befolyásoló tényezők között milyen súllyal lép fel a társadalom véleménye, tekintettel arra, hogy a demokráciák működésének alapja a vélemény alkotásának és kifejezésének szabadsága és, tegyük hozzá, egyben egyfajta kötelessége is.

A társadalmi vélemény, egy demokratikus ország esetében, közvetlenül vagy közvetve, de meghatározó befolyással bír arra, hogy a védelem ügye milyen fontossággal bír az állam feladatai között. A társadalmi támogatás vagy ellenérzés nyilvánvalóan befolyásolja a védelemre fordítható erőforrások mennyiségét, hatással van a védelmi szférába áramló humán-tőke (katonák és civilek) minőségére és volumenére, hiszen itt az állampolgárok valóban a „lábukkal szavaznak”.⁴⁶⁵

Egy alacsony társadalmi beágyazottsággal, szimpátiával bíró haderő valószínűleg még politikai támogatás ellenében is szenvedni fog a feltöltöttség hiányától, a szektoron belül munkát vállalók alacsonyabb kvalitásaitól, míg más körülmények között ennek fordítottja is könnyedén igaz lehet.

Az általános megállapításokon túlmenően azonban a témát kutatók számtalan akadályba ütköznek, hiszen az még a legújabb kutatások fényében sem teljesen világos, hogy a társadalmi vélemény pontosan milyen pontokon és milyen erővel befolyásolja a védelmi szféra fejlődési pályáját. Érdekes és alapvető kérdés például a haderő számára elérhető erőforrások és a társadalmi vélemény viszonya. Vagy tovább fűzve a gondolatot, milyen mértékben formálja a társadalmi véleményt a külső, biztonságpolitikai környezet változása?

⁴⁶⁵ Ez az exit-voice-loyalty viselkedési modellt leíró hirschmanni keretrendszerre utal, amelyet a későbbiekben részletesen ismertettek. Lásd.: HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

A továbbiakban, feltételezve azt, hogy a társadalmi vélemény alapvetően kritikus tényezője a védelmi szektor fejlődésének, megvizsgáljuk ennek a kölcsönhatásnak a dinamikáját, felhasználva a témában alkotó kutatók eredményeit. Tekintettel arra, hogy az emberi tényező, az egyéni és csoportvélemény rendkívül erős tényezőként jelenik meg ebben az egyenletben, nem elegendő a biztonságpolitika területén kialakított keretrendszerek alkalmazása. Azokat ki kell egészítenünk a kognitív pszichológia témánk számára releváns eredményeivel, hogy összeköthessük a vizsgált reláció legkisebb és legnagyobb elemeit, az egyéni véleményt és a védelmi költségvetést.

Ebben a megközelítésünkben a védelmi szférát továbbra is a Markowski és társai által felállított keretrendszerben, komplex organizmusként értelmezzük, amely beágyazódott az állami közszolgáltatások rendszerébe és reagál mind a külső környezet, mind az előbbtől egyáltalán nem független társadalmi és politikai vélemény változásaira, helyenként közgazdasági és pszichológiai értelemben racionálisnak tekinthető visszacsatolások útján.

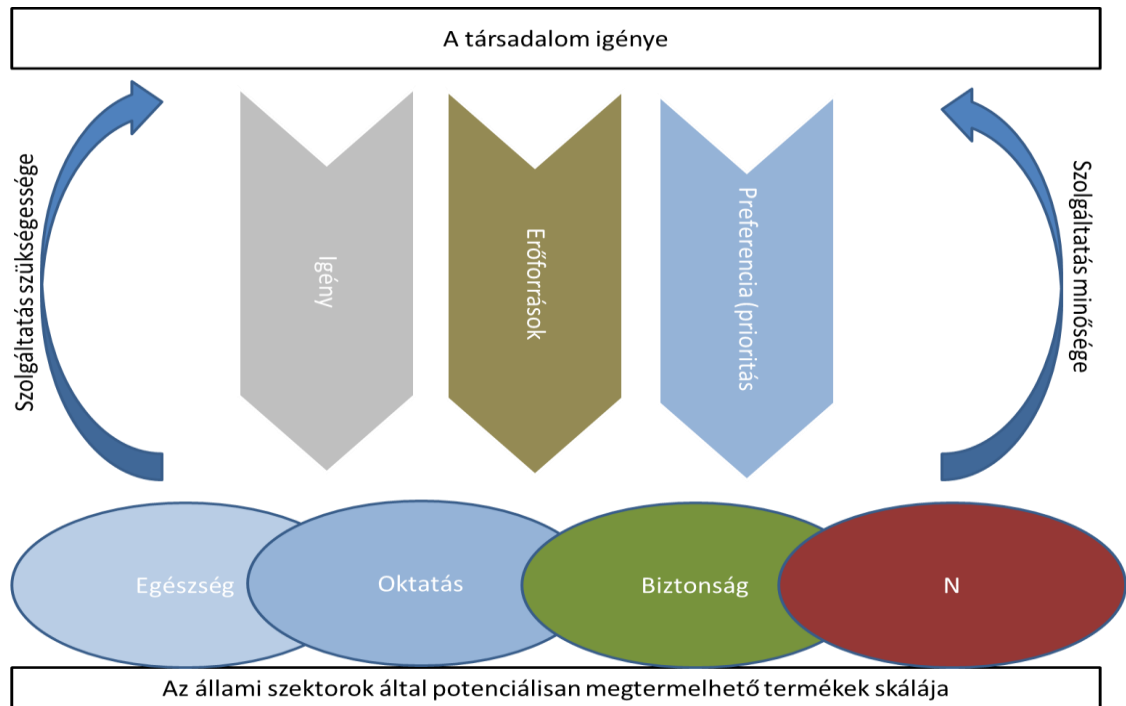
Kiindulási pontunk az elérhető javak szűkössége és az ezekből képzett közjavak és szolgáltatások (lényegében a védelem) iránti igény, valamint annak változó természetű.

A biztonság ebben az (Markowski és társaitól már több ízben idézett – Markowski et al. 2010⁴⁶⁶) értelmezésben egy olyan közjószág, amely előállításának alapvető előfeltétele a társadalmi erőforrások megfelelő mértékű rendelkezésre állása. Ezek azonban természetüknél fogva, csak végesen (szűkösen) állnak rendelkezésre.

Mivel a közszolgáltatások „piacán” a „termelők” alapvető érdeke, hogy maximalizálják az elérhető erőforrásokat, ezért a sikerükhöz szükséges egy olyan keresleti piac létezése, amely szolgáltatásaikra igényt tart és hajlandó azt erőforrásokra cserélni. Ebben a leegyszerűsített keretrendszerben az állami szektorok (köz)szolgáltatásaikkal versengenek egymással a „vevők” kegyeiért, abban bízva, hogy a társadalmi igény megteremti az erőforrásokhoz történő hozzáférés

⁴⁶⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

legitimitását.

34. ábra: A társadalmi igény és az állam által megtermelhető kapacitások viszonyának sematizált ábrája⁴⁶⁷

Ebben az érdekkonfliktusban a keresleti-, vagy igény oldalt az államháztartás alrendszerei, míg a kínálati oldalt a társadalom által a nemzetgazdaság rendszerében megtermelt és az állam által elosztható erőforrások képezik. Ezek elosztása során, a kínálati oldalon a szűkösségből fakadóan egyenetlen és a folyamat során szignifikáns tényezőként jelenik meg a preferencia.

A preferencia alapja ideális esetben az igény vagy szükségesség megítélése. A preferenciát kifejezheti egy szűk elit (diktatórikus, vagy autokratikus rendszerek esetében), egy szélesebb politikai-szakmai elit (többpárti demokráciák), vagy a különösen fontos kérdésekben közvetlenül, népképviseleti döntés (népszavazás, vagy választás) útján, közvetve vagy közvetlenül a társadalom egésze.

Értelemszerűen, mivel az adott közszolgáltatásról formált vélemény, megítélés alapja a preferenciát megfogalmazó közösség saját érdeke, ezért a döntések során ezek tudatosan szervezett vagy kognitív folyamatokon keresztül felméri (vélt vagy valós) lehetőségeiket, szükségleteiket és sorrendbe rendezik, priorizálják igényeiket. Például az állami szektor - elméletben - a Nemzeti Biztonsági Stratégiában

⁴⁶⁷ Saját ábra.

fogalmazza meg az igényeit, egy átlagosan egy–másfél évig tartó összkormányzati és összpárti egyeztetési folyamat eredményeként. Egy a védelmi kérdésekben nem feltétlenül érdekelt egyén mindezt pár másodperces mérlegelés után képes megtenni. A kettő részletessége és szakmaisága nyilvánvalóan nehezen mérhető össze. A rangsorolás, csakúgy, mint az egyenetlen eloszlást, a javak szűkössége kényszeríti a rendszerre.

Az ideális helyzetértékelést és az ebből következő preferencia sorrendet számos jelenség torzíthatja, mint például, a teljesség igénye nélkül, az ideológiai meggyőződés, a társadalmi tradíciók, a szervezeti kultúra, a véleményformálásra képes szereplők (média) jelenléte és penetrációja. Tovább korlátozza a helyzetértékelést a döntéshozó környezetéből érkező információk sokasága és változékonysága, valamint az ezek feldolgozásához szükséges értelmező kapacitás végeessége. A helyzetértékelés alacsony hatásfokát alátámasztja, hogy *az egyének, közösségek és szervezetek túlnyomó része csak alacsony pontossággal képes a jövőbeni események megjósolására, vagyis a környezetében aktuálisan jelen lévő tényezők folyamatos változási dinamikájának megértésére.*⁴⁶⁸

Mivel egy ideális döntés olyan mennyiségű információ meglétét és felhasználását igényli, amely valószínűleg nem áll sem a döntéshozók, sem a szélesebb társadalom rendelkezésére, ezért ilyen valójában nem is létezik (ezért ideális). Minden döntés, szükségszerűen, tökéletlen lesz elsősorban az állandó információhiány miatt, amely a korlátos értelmezési képesség miatt lép fel. A környezet komplexitásából fakadó értelmezési nehézségek megágyaznak egy egyszerűsített, szelektív értelmezési folyamatnak, a szubjektív percepciónak.⁴⁶⁹

Megjegyzendő, hogy Balla Attila védelemgazdasági megközelítésében az egyéni vagy társadalmi preferenciák nem biztosítják a védelem optimális szintjének előállítását, ezért az optimális teljesítmény-igény meghatározására a szakosodott állami szervezet a legalkalmasabb.⁴⁷⁰

Ezt a képet árnyalja egyrészt a védelem komplex természete, vagyis az a tény, hogy az „optimum” meghatározása egy olyan soktényezős és dinamikus változó

⁴⁶⁸ TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693

⁴⁶⁹ A kognitív heurisztika széles szakirodalommal rendelkezik, de meghatározó Daniel Kahnemann munkássága (lásd pl. Kahnemann: Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux. 2013).

⁴⁷⁰ BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. p. 8.

környezeti feltételrendszer függvénye, amelynek reális érzékelésére a szakosodott állami szerv sem feltétlenül alkalmas, továbbá árnyalják olyan külső externáliák, mint a szövetségi rendszerek által biztosított biztonság.

Ezen felül, a nyitott, európai democráciák biztonságfelfogását vizsgáló szakirodalom (Larson 1996, Mueller 1973, Gelpi et al 2006, Berinsky 2007, Hartley 2010), jóllehet nem jut konszenzusra abban a kérdésben, hogy a védelmi erőfeszítéseket a politikai elit, vagy a társadalmi vélemény befolyásolja nagyobb mértékben, megerősíti azonban, hogy mindkettő jelentős befolyásoló erővel bír a védelmi ügyekre.⁴⁷¹E mellett, Balla is megállapítja, hogy „a védelmi kiadások nagysága a keresleti és kínálati oldal együttes hatásaként alakul ki”⁴⁷².

VI. 3. A sajátos vagy szubjektív percepció és annak pszichológiai háttere

A *szubjektív percepció* „előnye”, hogy eleve *nem törekszik a minden információ feldolgozására*, „teljes valóság” megértésére, hanem egy uralkodó érték- vagy érdek alapú logika mentén csoportosítja az elérhető információk egy olyan részét, amely ebbe a keretbe illeszthető. Tehát viszonylag alacsony „feldolgozási költség” mellett képes elfogadható pontosságú döntést hozni. Itt a költség optimalizáció meghatározóbb fontosságú, mint az előrejelzés, helyzetfelismerés pontossága. Így például egy „héja” politikus inkább hajlamos lesz a nemzetközi rendet egy fenyegető, anarchikus rendszerként szemlélni és természetesen a hozzáférhető információkat is e szerint értelmezni (tehát minden sarokban fenyegetést lát), mint egy, a kooperációt előtérbe helyező „galamb”.

A szubjektivitás valójában az a kognitív folyamat, amely a feldolgozandó információ mennyiség egy részének ignorálásával lehetővé teszi a környezet értelmezését, cserében viszont ez az értelmezés sajátos, egy belső értékrend által meghatározott logikai struktúra szerint jön létre. Az egyszerűsítő és attitűd-vezérelt percepció és az

⁴⁷¹ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

FEAVER, Peter D., and GELPI Christopher: Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278

BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997.

HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁴⁷² BALLA, Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (PhD) értekezés. 2003. 18. p.

ebből következő döntéshozatal valójában „a rendelkezésre álló statisztikai információk inkonzisztens feldolgozása”⁴⁷³, vagyis ököl szabályok alkalmazása, rendkívül komplex események értelmezésére is⁴⁷⁴. Az ökölszabályok rendkívül egyszerű alapvetéseken nyugszanak, mint például a jó és a rossz – nyilvánvalóan és elsősorban érzelmi - kategóriái.⁴⁷⁵ Alkalmazásuk célja, az emberi evolúció részeként, a kockázatok reális felmérése és lehetőség szerint, elkerülése.

A negatív vélemény kialakulását elsősorban negatív következményekkel járó események formálják, míg a pozitív vélelem általában adott, egészen az első negatív esemény bekövetkeztéig. A negatív vélemény, tartózkodás, ellenézés tehát jellemzően egy negatív élményt követően alakul ki és épül be az általános preferencia-rendszerbe. Egyéni szinten például egy repülőgép – egyébként meglehetősen ritka – lezuhanása aláássa a társadalom repülésbiztonságba vetett bizalmát, holott a repülés statisztikai adatok alapján mért (valós) biztonságosságát egy incidens csak egészen marginális mértékben csökkenti. Hasonló viselkedépszichológiai gyökerei vannak például a csalásnak.

A negatív tapasztalat tehát meghatározó tényezője az egyén és az egyének összessége, tehát a társadalom döntései során. A II. világháborúban vesztes, előerőben és anyagiakban borzalmas károkat szenvedő Németország, Japán, sőt Magyarország esetében a társadalom évtizedekig ellenezte a védelmi költségvetés növelését, még akkor is, amikor ezen országok haderőképességeire a saját szövetségi blokkjuk már növekvő mértékben kezdett igényt tartani. Mueller (1973) a vietnámi háború során mért közvélemény preferenciák alapján kimutatta, hogy a háború társadalmi támogatottsága a bekövetkező veszteségekkel fordítottan arányos módon (tehát azok logaritmusával) változott.⁴⁷⁶

⁴⁷³ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

⁴⁷⁴ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458

⁴⁷⁵ A témát Eiser (2004) részletesen tárgyalja in EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.) – p. 9-11

⁴⁷⁶ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007.

A társadalmi vélemény evolúciója kapcsán meghatározható tehát egy logikai keretrendszer, amely egy leegyszerűsített, két ellentétes pólussal bíró értékskálán alapul és a tapasztalatok növekedésével jellemzően a negatív felé tart. Releváns kérdés, hogy ez a megközelítés jobb pontossággal működik-e, mint egy nagyobb statisztikai adatmennyiség feldolgozásán alapuló „racionális” becslés?

A statisztikai adatok feldolgozásán alapuló becslés általában jelentősen pontosabb, mint a szubjektív előrejelzés, amennyiben az elemzett tényezők matematikai modellezése lehetséges. Amennyiben azonban a változók nem egyértelműen modellezhetők, akkor a statisztikai előrejelzés pontossága általában csökken és nem feltétlenül pontosabb, mint a szubjektív becslés.⁴⁷⁷

A valósághoz azonban közelebb áll az ún. Lorenzi modell, amelynek lényege, hogy a komplex rendszerek részei nem lineáris (következetes) módon lépnek interakcióba egymással és környezetükkel, hanem nem-lineáris, vagyis, esetenként következetlenül változó viselkedést mutatnak és előre nem látható, helyenként aránytalan változásokat indítanak el.⁴⁷⁸

Tekintettel arra, hogy a biztonsági környezetben jelen lévő számos tényező komplex és nem-lineáris viszonyrendszert alakít ki, ezért a statisztikai becslés általában nem hatékonyabb a szubjektív előrejelzésnél, jóllehet, utóbbi esetében nagyban számít a becslést végző személy vagy személyek kvalitása.

Amennyiben tehát szubjektív döntésekre kerül sor, akkor a fentebb már ismertetett, kétpólusú megközelítés az alapvető és általánosan jellemző attitűd (tehát ez az „elsődleges opció”). A döntési alternatívák spektruma nem minden esetben polarizálódik az „igen” és a „nem” végpontoknál, hanem árnyalódik a releváns tapasztalatok megszerzésével. Tehát újabb információk esetén (amennyiben azokat felhasználják) a döntési opciók száma növelhető.⁴⁷⁹

Az ökölszabály, mint preferenciaformáló tényező és alapvetően jellemző attitűd a megismert információ mennyiségének növekedésével (tapasztalattal) tehát

⁴⁷⁷ TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693

⁴⁷⁸ LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. – In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol. 20. Iss. 2.

⁴⁷⁹ EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskybyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)

formálódik és „fellazul”, a pólusok között kialakítva a köztes preferenciákat (kevésbé jó, kevésbé rossz, vagy további árnyalatok).

A tudás és a döntéshozatali lehetőségek viszonyának elemzése azért fontos számunkra, mert segíti annak a megértését, hogy milyen tényezők befolyása alatt hoz döntéseket a politikai elit vagy a szélesebb társadalom, többek között, a védelmi és biztonságpolitikai kérdések kapcsán.

Az elutasítás és elfogadás, tehát a feldolgozott információ mennyiségének függvényében tovább árnyalódik, és a véges javak elosztásáról szóló döntések során preferencia formájában fejeződik ki.⁴⁸⁰Az abszolút preferencia leginkább jellemző kifejezési formája a választható alternatívák közötti (relációs) rangsorrend felállítása a döntést hozó személy vagy csoport attitűdje alapján. Ez a rangsorrend a társadalom közjóságokkal kapcsolatos preferenciái kinyilvánításán keresztül hat ki a védelmi szektorra. Ha ugyanis annak termékeit nem preferálják, vagy nem igénylik, akkor az - főként - a biztosított erőforrások mértékének csökkenését eredményezi. Ez pedig jelentős szelekciós tényező a biztonsági jóságok értékteremtésének folyamatában.

VI. 4. A társadalmi vélemény hatása a védelmi szektor teljesítményére

A preferencia gyakorlati kifejeződése egy plurális politikai rendszerben a közszolgáltatások és jóságkosarak közötti rangsorrend felállítása. A pluralitás természetes eleme, hogy közjavak egyikével, a biztonsággal kapcsolatban is eltérő preferenciát vall egy katonai vezető és egy kórházigazgató, egy környezetvédő és egy hagyományörző. Ehhez persze Mueller (2004) nyomán azt kell feltételeznünk, hogy a választók képesek a saját, vélt érdekeiknek megfelelő fontossági sorrend felállítására.⁴⁸¹

Amennyiben erre képesek, akkor a demokratikus intézményeken keresztül ki is tudják fejteni a preferenciáikat. Ennek nyomán, ideális esetben, amennyiben a választói preferencia első helyen a szociális-, második helyen az oktatási-, harmadik

⁴⁸⁰ A témáról tudományos igényű összefoglaló olvasható itt:

<http://plato.stanford.edu/entries/preferences/> .

⁴⁸¹ Részletesen lásd, MUELLER Dennis C.: Public Choice: An Introduction in ROWLEY C.K., Schneider F.G.: Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy. Springer Science 2008. ISBN: 978-0-387-74574-9

helyen pedig a védelmi közszolgáltatásokat preferálja, akkor az ilyen preferenciával rendelkező választó a demokratikus választási rendszerben azt a pártot fogja előnyben részesíteni, amely ezt a preferenciát tükrözi.

Az erőforrások társadalmi igényeknek megfelelő, optimális eloszlásának meghatározása matematikai pontossággal azonban nem lehetséges. Egyrészt nem képesek a választók racionálisan meghatározni és kifejezni, hogy a védelmi szektor évi támogatottsága 1 millió euró, vagy 1,2 millió euró legyen, mint ahogy abban sem képesek optimális döntést hozni, hogy egy műveletnek mikor kell lezárulnia. Másrészt, az előbbiből fakadóan a kormányzat sem tudja pontosan felmérni a társadalmi igényt, mert az a bipoláris és leegyszerűsítő természete miatt általában egy preferencia sorrend, vagy egy trend (mondjuk emelkedő védelmi költségvetés) kapcsán kifejezett egyetértés-ellenérzés formájában fejeződik ki. Mindezek mellett az igényszint nem állandó, hanem változó. A védelmi közszolgáltatások iránti igény értelemszerűen folyamatosan változik együtt az információk forrásául szolgáló környezet változásaival.

Az igényszint meghatározása Markowski és társai (2010) értelmezésében éppen ezért a kormány feladata, amely elvileg képes „felfogni” és összegezni a társadalmi igényeket. (Már csak azért is, mert amennyiben nem képes, akkor a következő ciklusban nem választják újra.)

Nehéz azonban meghatározni, hogy a társadalom egésze, vagy részei milyen befolyással vannak a védelmi szektor transzformációjára. Melyek a lobbicsoportok és milyen mértékben képesek kihatni a politikai és katonai célrendszerre, illetve az erőforrások prioritására, a védelmi szférán belül és annak a tágabb államháztartási alrendszerben elfoglalt szerepét illetően.

A társadalom háborúval kapcsolatos nézetei értelemszerűen meghatározzák az államok biztonságpolitikai attitűdjét és ezzel együtt befolyásolják hadviselési képességét is. Előbbi elsősorban a demokratikus választási struktúrák fejlődésének és az információ növekvő terjedésének következménye. Az információ áramlás döntő fontosságát támasztja alá, hogy a II. világháború óta eltelt időszakban a társadalom véleményét elemző kutatások szerint a közvélemény racionalitása, tájékozottsága határozottan javul. Coticchia és De Simone tanulmányukban vizsgálták a társadalom véleményalkotásának és befolyásoló képességének evolúcióját.

E szerint az 50-es, 60-as években a társadalom véleményét nem tartották racionális befolyásoló tényezőnek,⁴⁸² hiszen az egyrészt nem rendelkezett a preferencia formáláshoz szükséges stabil információ mennyiséggel, másrészt általában instabil és következetlen álláspontot formált. A vietnámi háborút követően, ahol a háború politikai fontosságával együtt a média technológia és tömegtájékoztatás lehetőségei is megnöttek, a társadalom egyre érettebb hozzászólójává vált a biztonságpolitikai ügyeknek. Az újabb kutatások növekvő racionalitásról számoltak be.⁴⁸³

A közvélemény ezek szerint tehát növekvő mértékben képessé vált a háborús költségek felmérésére,⁴⁸⁴ jóllehet a költségek összemérése az eredményekkel egy olyan kognitív folyamat maradt, amelyet továbbra is mélyen meghatároz a stratégiai narratíva.

A kormány, vagy más érdekelt szereplők narratívája ugyanis helyettesítette azt az egyéni kapacitás hiányt, amely az okok, következmények, nyereség és veszteség megfelelő értelmezését tett volna lehetővé. A stratégiai narratíva így a komplex valóság egy szükségszerűen egyszerűsített és szubjektív értelmezését teremti meg. Ugyanakkor a narratíva elsősorban akkor lehet sikeres, ha rezonál a nemzeti értékrend releváns elemeivel,⁴⁸⁵ valamint világos, elérhető és értelmezhető célokat tűz ki.

Kérdéses ugyanakkor, hogy a narratíva milyen mértékben befolyásolja a társadalom attitűdjeit? Berinsky csoportosítása szerint az ún. *esemény-vezérelt* iskola hívei szerint a társadalom véleményét elsősorban a környezet valós változásai (háborús veszteségek, győzelem, vereség, gazdasági teljesítménye, várható költség-haszon áldozat) befolyásolják. Ezzel szemben a narratívának nagyobb szerepet tulajdonít az *elit-vezérelt* véleményformálás pártjára helyezkedő iskola.⁴⁸⁶

Az esemény-vezérelt társadalmi percepció hipotézise mellett állást foglalók szerint a

⁴⁸² CONVERSE, Philip E.: Information flow and the stability of partisan attitudes. *Public opinion quarterly* 1962. Vol. 26. Iss. 4. – p. 578-599.

⁴⁸³ RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. *Political Science Quarterly* 1990. Vol. 105. Iss. 4. – p. 515-538.

COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, *Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis* 2016. Vol. 12. – p. 24-26.

⁴⁸⁴ MUELLER, John E. *War, presidents, and public opinion.* John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁴⁸⁵ RINGSMOSE, Jens, BØRGESEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. *European Security* 2011. Vol. 20. Iss. 4 – p. 505-528.

⁴⁸⁶ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

demokratikus intézmények megfelelő működése esetén megfelelő közelítést ad a kollektív társadalmi percepció, vagyis az erőforrásokat megtermelő társadalom kimondott fogyasztói igénye az közszolgáltatások szintjére, közvetve pedig az erőforrások elosztására.

Megszorító feltétel, hogy az események és a társadalom percepciója közötti ok-okozati viszony akkor áll fenn, ha a releváns információ a társadalom egésze számára hozzáférhető. Amennyiben a katonai célokkal kapcsolatos információk a társadalom számára elérhetők és azokat a társadalom internalizálja és véleményt alkot azok alapján. Larson kutatásai azt támasztják alá, hogy a háború tétje, céljai és a siker esélyei egyértelműek, akkor az esély növekedésével a társadalom támogatása is növekszik.⁴⁸⁷

Mueller, Burk és mások (Mueller 1973, Larson 1996, Burk 1999), a fentieket alátámasztva, a társadalom veszteség-kalkulusát vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy annak a háborúhoz való hozzáállását meghatározóan befolyásolja a siker esélye, a várható élőerő veszteségráta, valamint a várakozásokhoz képest bekövetkező valódi veszteségráta.⁴⁸⁸ Amennyiben a katonai győzelem esélye kevéssé valószínű, akkor a társadalom veszteségekkel szemben tanúsított toleranciája is csökken.⁴⁸⁹

A veszteség-kalkulusz egyébként indikátornak is tekinthető, amely rámutat a művelet jogosságának és sikerességének társadalmi megítélésére. Ez egy racionális hozzáállásnak tekinthető, hiszen az időszakos talibán offenzívák nyomán az ISAF erők vesztesége általában növekedett, miközben maga az offenzíva ténye – rendkívül egyszerűsítve -, helyesen tükrözte a hadszíntér realitását, vagyis az időszakosan megváltozott erőegyensúlyt és végső soron azt a tényt, hogy a dolgok nem mennek jól.⁴⁹⁰

Az esemény-vezérelt iskola tézisének középpontjában tehát az a hipotézis áll, hogy a

⁴⁸⁷ LARSON, Eric Victor. Casualties and consensus: The historical role of casualties in domestic support for US military operations. Rand Corporation, 1996. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/1996/MR726.pdf (Letöltve: 2016. december 4.)

⁴⁸⁸ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁴⁸⁹ GELPI, Christopher, FEAVER, Peter D., REIFLER, Jason: Success matters: Casualty sensitivity and the war in Iraq. International Security 2005. Vol. 20. No. 3. – p. 7-46

⁴⁹⁰ MILLER, Charles: Re-examining the Australian public's attitude to military casualties: post-heroic of defeat phobic? Australian Journal for International Affairs, 2014. Vol. 68., No. 5. – p. 518.

társadalom képes a biztonságpolitikai környezet dinamikáinak megértésére és a számára megfelelő stratégia pártolására. Ebben az értelmezésben, bár jelentős szerephez jut a média, mint közvetítő, csakúgy, mint a politikai- és katonai elit véleménye, mint a „szakértő”, valójában a társadalmi vélemény „alulról” az egyének szintjéről szerveződik és a környezet változásaira reagál.

Az elérhető információk alapján hozott társadalmi döntés racionalitását kétségbe vonják az „elit-vezérelt” (elite-cue) iskola képviselői. Ezek továbbra is vitatják a társadalom, mint önálló véleményformáló szereplők racionalitását. Gilens a társadalom politikatudatosságát vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy az állampolgárok általános ismeret anyaga alacsony.⁴⁹¹ További kritika, hogy az esemény-vezérelt hipotézissel szemben, hogy azok adottnak feltételezik, hogy a társadalom képes kollektív percepció kialakítására.⁴⁹²

Berinsky véleménye szerint a társadalmak általánosan alacsony politikatudatossága és általános ismeretanyaga (Gilens 2001) cáfolja az információ szabad rendelkezésre állása és kollektív felhasználása közötti összefüggést (Berinsky 2007). Ezt erősíti meg Hartley is (Hartley 2010), aki szerint a kollektív társadalmi preferencia csak korlátozott mértékben befolyásolja a közjavak prioritását. Ennek oka, hogy a döntéseket a politikai érdek- és lobbicsoportok az nagyobb arányban befolyásolják, mint a társadalom, másrészt a társadalmi érdekérvényesítést akadályozza a rendelkezésre álló információk szűkössége és általában befolyásolja a felkínált narratíva.⁴⁹³

Ezt az információ-elérhetőségének tényezője is megerősíti Zaller szerint, aki rámutat, hogy 1983-ban, amikor az Egyesült Államok „csendben” támogatta az antikommunista gerillákat, mindössze a társadalom 13%-a volt képes meghatározni, hogy melyik fél oldalán áll az USA a polgárháborúban. 1986-ra, a háború fokozatos átpolitizálódását kísérő politikai és kisebb mértékben társadalmi viták eredményeként ez az arány 38 %-ra nőtt. Ez jelentős, de továbbra is rendkívül

⁴⁹¹ GILENS, Martin: Political Ignorance and Collective Policy Preferences. *The American Political Science Review*, 2001. Vol. 95, No. 2. – p. 379–96.

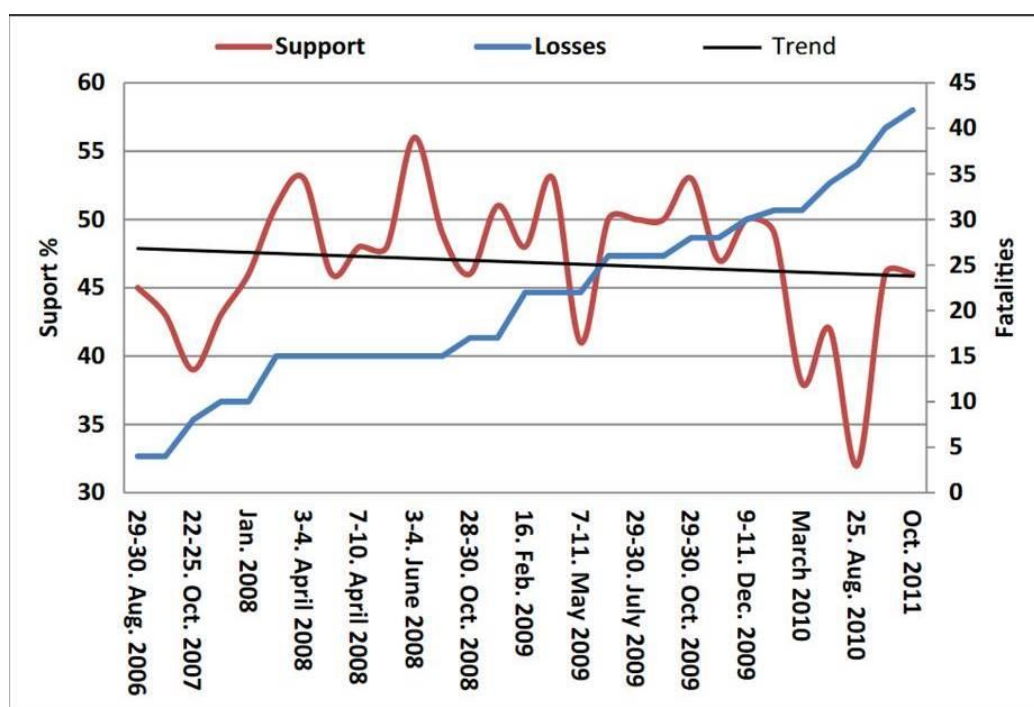
⁴⁹² BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *The Journal of Politics*, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 977

⁴⁹³ HARTLEY, Keith: The case for defence. *Defence and Peace Economics* 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

alacsony, különösen a konfliktus földrajzi közelségét, a szembenálló felek egyértelmű megkülönböztethetőségét is figyelembe véve.⁴⁹⁴

A fentiek megerősítik az a következtetést, miszerint a védelmi kiadásokat meghatározó tényezők közül a politikai preferencia vélhetően jelentősebb, mint a társadalmi. Ezt Berinsky is alátámasztja azzal, hogy társadalmi percepció, bár jelentős tényezője a háborúval kapcsolatos megfontolásoknak, elsősorban a politikai elit percepcióján keresztül alakul ki.

Amennyiben a politikai elit egységes nézeteket vall a háború lehetséges előnyeiről és költségeiről, a várható kockázatokról és az elérendő politikai célokról, akkor a társadalom is hajlandó internalizálni ezeket a nézeteket. Ezt egyébként megerősíti többek között Dánia példája is, ahol az afganisztáni művelet a relatíve magas élőerő veszteség ellenére is megőrizte a társadalom támogatását. A 2006-2011 közötti időszakban 42 dán katona vesztette életét Afganisztánban, amely a lakosság arányában a legmagasabb veszteségráta. Ennek ellenére az ISAF misszió támogatottsága a NATO tagállamok között tapasztalt, legmagasabb szinteken maradt.

35. ábra: A dán veszteségek Afganisztánban és a társadalmi támogatottság mértéke⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ ZALLER, John: Elite leadership of mass opinion. In Taken by storm: The media, public opinion, and US foreign policy in the Gulf War. University of Chicago Press, 1994. ISBN-13: 9780226042596. p. 186-187.

A jelenséget vizsgáló Jakobsen és Ringmosen (2015) következtetése szerint a tartósan magas popularitás elsődleges záloga a széles politikai egyetértés, amely ebben a kérdésben már a művelet megkezdése előtt létrejött és a következő években is stabil maradt. Azt is meg kell jegyezni azonban, hogy a politikai egyetértés a média hozzáállását is befolyásolta, amely szintén pozitív, néhol kritikátlanul támogató álláspontot foglalt a műveletek kérdésében.⁴⁹⁶

A dán példában azonban van még egy figyelemre méltó aspektus. A politikai, majd ennek nyomán társadalmi konszenzus egy olyan művelet folytatása érdekében alakult ki, amelynek célja az afgán államiság kiépítése és megerősítése volt. Amint megkérdőjeleződött ennek a stratégiai célnak az érvényessége, a politikai konszenzus szinte azonnal bomlásnak indult. Így történt ez, amikor a dán katonák a Helmand tartományba történő megérkezésüket követően egy ütközetben 70 talibánt öltek meg. Egy ilyen méretű ütközet súlyosan megkérdőjelezte a műveletek államiság-építő és béketámogató jellegét. Az ellenzéki szociáldemokraták azonnali konzultációt igényeltek a kérdés tisztázására. A védelmi miniszter úgy reagált a kialakuló krízisre, hogy a média támogatásával és a hadsereg szakértőinek fokozottabb bevonása mellett, megerősítette a társadalmi tájékoztatást és egyben középpontba helyezte a Helmand tartomány fejlesztése érdekében tett erőfeszítéseket.⁴⁹⁷

A fenti példa figyelemreméltó tanulsága, hogy **a közvélemény a saját „megismerési csatornáin”** (médiák, internet) **feltehetően folyamatosan érzékeli és értékeli a valós eseményeket és reagál a változásokra.** Ezt bizonyítja a helmandi hadműveletek miatt kialakult politikai válság is. Ezzel együtt, valószínűsíthető, hogy a politikai elit egységes fellépése és a konszenzusos narratíva széles társadalmi támogatást eredményez. Kull és Destler (1999) véleménye ezt megerősíti. Hipotézisük szerint az elit-konszenzus növeli a társadalom veszteség-toleranciáját.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. *Cooperation and Conflict* 2015. Vol. 50. Iss. 2. – p. 213

⁴⁹⁶ I. m. – p. 222.

⁴⁹⁷ JAKOBSEN P.V., RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. *Cooperation and Conflict* 2015. Vol. 50. Iss. 2. – p. 220.

⁴⁹⁸ KULL, Steven, DESTLER, Irving: *Misreading the public: The myth of a new isolationism.* Brookings Institution Press, 1999. ISBN-13: 978-0815717652

Azokban az esetekben, amikor a politikai elit hozzáállása nem egységes, akkor a társadalom véleménye is megoszlik és a kutatások jelenlegi állása szerint, ezt elsősorban ideológiai- és párt preferenciái mentén teszi.⁴⁹⁹

Zaller (1992) háborúval kapcsolatos társadalmi percepciót a vietnámi háború kontextusában, a 60-as évek adatai alapján vizsgálva arra jutott, hogy a háborúval kapcsolatos társadalmi percepciót elsősorban a politika iránt érdeklődő „elit” nézetei fejezték ki. Mi több, az elit véleménye csak addig képezett kollektív preferenciát, amíg valamennyi párt kiállt a háború mellett. Az idő előrehaladtával, a politikai pártok változó nézetrendszerének megfelelően, az elit véleménye is polarizálódni kezdett. A támogatók és az ellenzők egyaránt növekvő aktivitással fejezték ki a véleményüket, miközben a társadalom más részeinek érdeklődése nem nőtt. Zaller kutatásai alapján, az elit véleménye meghatározóbb, mint a társadalom egészének hozzáállása. *Néhány esetben bizonyítást nyert az is, hogy az állampolgárok relatíve kevésbé informált rétegei követték az általuk preferált politikai elit viselkedési mintáját,* így az elitpreferencia széles (de nem kollektív) társadalmi preferenciává alakult. Ezek alapján Berinsky felveti, hogy **az állampolgárok nagy része az általuk követett politikai elit viselkedését határozza meg referencia pontként.**⁵⁰⁰

Campbell és Cain, a II. világháború veszteségadatai és a társadalmi támogatottság változásának kapcsolatrendszerét vizsgálva (Campbell és Cain 1965), jutott ugyanerre a következtetésre.⁵⁰¹ Itt azonban ismét meg kell jegyeznünk, hogy az információ áramlás növekedése azóta javította a közvélemény 50-es, 60-as években tapasztalt racionalitását. Megjegyzendő az is, hogy a II. világháború totális jellegéből fakadóan nem egyértelmű, hogy az azzal kapcsolatban feltárt eredmények alkalmazhatók napjaink korlátozott háborúi kontextusában.

Véleményem szerint a két iskola nem állított fel egymást kölcsönösen kizáró teóriát, amelyet jól megvilágít, hogy pontosan a kollektív döntéshozatallal kapcsolatban szkeptikus Berinsky kutatásai erősítik meg a társadalom megfelelő percepciójára vonatkozó elméletet. Kutatásai szerint a megkérdezett amerikai választók 47%-a

⁴⁹⁹ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975

⁵⁰⁰ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

⁵⁰¹ CAMPBELL, Joel T., CAIN, Leila S.: Public opinion and the outbreak of war. Journal of Conflict Resolution, 1965. Vol. 9. Iss. 3 – p. 318-329.

képes volt reálisan megítélni az amerikai veszteségeket Irakban, míg 42% alá-, 11% pedig túlbecsülte azokat.⁵⁰² A kutatások ugyanakkor azt is kimutatták, hogy az elkötelezett republikánusokhoz (tehát jellemzően háború-párti) képest, az elkötelezett demokraták (tehát jellemzően háború-ellenes) kisebb eséllyel becsülték alá és nagyobb eséllyel becsülték túl a katonai veszteségeket. Ezt Berinsky másik kutatása is alátámasztja,⁵⁰³ amelyben a politikai preferenciát összekötötte a háborúhoz való általános attitűd felmérésével. Itt azt az eredményt kapta, hogy a rendelkezésre álló információ volumenének növekedésével, a pártpreferenciának megfelelően polarizálódott a háborúhoz való hozzáállás.

Az idézett kutatás alátámasztja a korábban már tárgyalt felismerést, hogy a társadalom egésze, általában képes az elérhető információk feldolgozására és azok alapján az attitűdjének megfelelő döntésre.⁵⁰⁴ Ugyanakkor Berinsky azt is bizonyítja, hogy a szélesebb társadalom véleményformálását árnyalja (befolyásolja) a politikai elit által sugallt narratíva, vagyis a társadalmi vélemény a politikai preferenciák mentén mutat szórást.

A fentiek alapján tehát a társadalom, részben kollektív, részben politikai preferencia mentén irányított módon képes preferencia kialakítására védelmi szektorban folyó folyamatok, kiemelten a tényleges hadviselési stratégia tekintetében. Higgs és Kilduff azt is kimutatták, hogy az Egyesült Államokban 1965 és 1989 között a társadalom védelmi kiadásokról alkotott megítélése megelőlegezte a védelmi kiadások szintjének változását.⁵⁰⁵

⁵⁰² BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 980

⁵⁰³ I. m. – p. 984-985

⁵⁰⁴ HARFORD, Tim: Adapt: Why Success Always Starts With Failure. Farar, Straus and Giroux, 2011. ISBN: 978-0-374-10096-4

⁵⁰⁵ BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4.

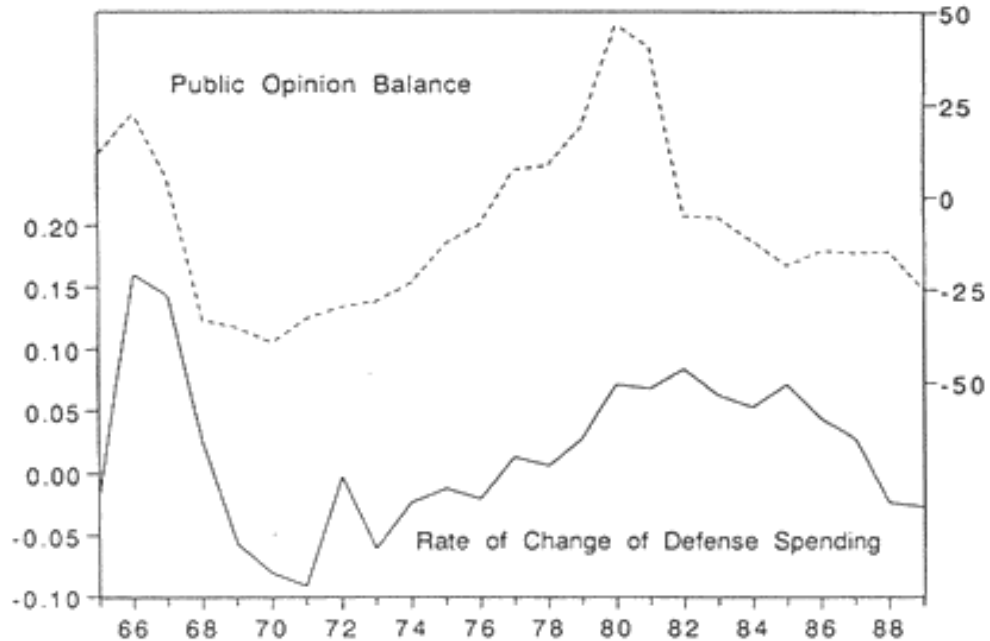

Figure 1 Rate of change of real defense spending (left scale) and public opinion balance, in percent (right scale).

36. ábra: A védelmi kiadásokról alkotott közvélemény és a védelmi kiadások szintjének korrelációja⁵⁰⁶ (alsó gráf, a védelmi kiadás változása, felső gráf a közvélemény változása)

Az itt összegzett teóriák konklúziója az, hogy a társadalom kollektív döntéshozó testületként, vagy a politikai elit által formált narratíván keresztül képes a biztonsági környezet helyzetének és a változások következményeinek reális érzékelésére és értékelésére. Ez azért fontos, mert a fentieket elfogadva, feltételezhetjük, hogy a társadalom attitűdjei alapján formált vélemény befolyásolja a társadalmi intézmények fejlődését, erőforrásokkal történő ellátottságát.

VI. 6. A kilépés-visszajelzés-lojalitás modellje – a társadalmi vélemény alternatív értékelése

A társadalmi vagy elitpreferencia befolyásoló véleményének szerkezeti kérdései számos, összetett elemet tartalmaznak. A kognitív értelmezéstől, a vélemény differenciálódásának természetén át, az elérhető információk és érintettség kérdéseiig

⁵⁰⁶ HIGGS és KILDUFF: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. Defense Economics, 1993. Vol 4.

bezárólag. Ezért a társadalmi vélemény és a védelmi szektor interakciójának dinamikája nehezen modellezhető.

Erre kínál megoldást, véleménye szerint, a Hirschman⁵⁰⁷ által posztulált „*kilépés-visszajelzés-loyalitás*” jelenség, amely feltételezi, hogy egy szabad körülmények között működő piacon a fogyasztók a termék költséghasznosságának csökkenését érzékelve csökkentik, vagy abbahagyják annak fogyasztását és alternatívát keresnek (kilépés vagy visszajelzés).⁵⁰⁸ (Megjegyzendő, hogy az itt tárgyaltak nem mondanak ellent, hanem kiegészítik Markowski és társai (2010), valamint Balla (2004) azon megállapítását, hogy az igényszint meghatározása alapvetően állami feladat. Kiegészítik abban az értelemben, hogy az állami igény meghatározást a befolyásolják a demokratikus választások eredményei, amelyek közvetve a jószágkosarak fontosságának sorrendjéről is szólnak.)

A szabad piaci feltételek azért fontosak, mert ebben az esetben van mód korrekcióra. Ha a fogyasztott jószág hozzáférhetősége, költséghasznossága a piaci kudarc láttán korrigál, akkor a fogyasztók visszatérhetnek. **Vagyis a fogyasztók különböző interakciókon keresztül jelezhetik (visszajelzés) változó preferenciáikat.** Ezt befolyásolja ugyanakkor a lojalitás, amely ebben az értelemben egy rendkívül fontos kiegészítő mechanizmus, egy olyan racionális viselkedés, amely a fogyasztók azon értelmezésén alapul, hogy az alternatíva költségei még mindig magasabbak, mint a romló feltételrendszerrel biztosított jószágé.⁵⁰⁹

Alternatíva híján például a saját országuk védelmi képességeivel elégedetlen fogyasztók a romló piaci körülmények ellenére is rákényszerülnek az egyre kevésbé preferált jószág fogyasztására. Az erőforrásokat nem megfelelően, vagy nem a társadalom vélelmezett igényei szerint felhasználó védelmi szektorok egyik igazán nagy szerencséje, hogy az állami szuverenitásból eredő természetük miatt, a választók nem tudnak költség semlegesesen, tehát komoly következmények nélkül „elpártolni” a saját országuktól. Gazdasági megközelítésben értelmezve, a kilépés költségei olyan magasak (például az állampolgárság feladása), hogy annak

⁵⁰⁷ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

⁵⁰⁸ HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604

⁵⁰⁹ I. m.

hasznossága nem haladja meg a romló szolgáltatás folytatásából feltételezett hátrányokat.

A lojalitás egyben az a tényező, amely – külső alternatíva hiányában – lehetővé teszi a jószágot biztosító szervezetnek, hogy nem-hatékony működése ellenére se kelljen változtatnia. Például azért, mert a szervezeten belüli elitnek egy ilyen változtatás nem lenne kedvező.

Az kilépés-visszajelzés-lojalitás keretrendszere ilyen módon, amennyiben a megfelelő alternatíva nem áll rendelkezésre, késleltetheti az adott szervezet hiányosságainak javítását, lényegében a megváltozott környezeti feltételekhez történő alkalmazkodását.

Saját következtetésem, hogy a hirschmanni teória praktikus következménye lehet a védelmi szektorok hatékonyságnövelésének elmaradása, transzformációjának késleltetése. Mivel a biztonság nem rivalizáló közjóság, ezért alternatívája sincsen, a nemzetállam határain belül. Ez egyébként generálhat egyfajta kognitív megtévesztő mechanizmust, amelynek eredményeként, alternatíva híján, a részt vevők pozitívabban értékelik a kínált előnyöket azok valós értékénél. Ilyen módon a kilépési lehetőségek korlátozódnak. A kilépés egy alternatív formája ugyanakkor a közöny, amely hosszabb távon azt eredményezi, hogy az adott jószágról, a védelmi szektor esetében a külső katonai biztonságról szóló társadalmi diskurzusban csökken a preferenciát kifejezők aránya. Ez azt is eredményezheti, hogy az állami szektorok által megtermelt jószágkosarak preferencia sorrendjének demokratikus meghatározása során a védelmi közjóság értéke csökken.

Ezt tovább serkentheti a szövetségi rendszerekben termelt biztonság külső gazdasági hatásként történő megjelenése, amely egyrésztől tovább erodálja a nemzeti védelmi szektorral szemben megjelenő fogyasztói igényt (a szövetségi rendszerek fejezetben tárgyaltak szerint), másrésztől egyfajta kilépési alternatívát jelent, a lojalitás megőrzése mellett. Ez racionális cselekvés a fogyasztó részéről, hiszen így egyszerre kerül el a kilépés költségeit, viselkedik lojális szereplőként és részesedik a külső gazdasági termelés pozitív hatásaiból.

Az itt bemutatott folyamat egyik lehetséges következménye, hogy a szövetségi rendszerek a társadalmi véleményen keresztül is erodálják a nemzeti védelmi

szektort, amennyiben az hatékonytalan szerkezettel és termelési potenciállal lép be a szövetségi rendszerbe.

Mueller (1973) már idézett kutatása megerősíti, hogy a védelmi tevékenység megítélése a veszteségek növekedésével arányosan romlik⁵¹⁰, amely alátámasztja azt a feltételezést, hogy a védelmi szektor működésének hatékonyságának érzékelt (vélt vagy valós) romlása növeli az elégedetlenséget (visszajelzés, hangadás). Különösen igaz ez akkor, ha a közvélemény a Tversky és Kahnemann⁵¹¹ nyomán azonosított ökölszabályokkal él, vagyis a teljes információ halomnak csak a legkönnyebben értelmezhető, illeszthető interpretációját veszi alapul (a hadviselés jellegét, a másik veszteségét, a politikai célok súlyosságát például kevésbé).

Különösen fontos a kilépés-visszajelzés-hangadás keretrendszer hatása napjainkban, amikor a társadalom számára elérhető információk mennyisége növekedik – függetlenül attól, hogy az az elitek percepcióját, vagy az események kihatásait tükrözik.⁵¹²

Az információ mennyiségének növekedésével a társadalom egyre kevésbé zárható ki egyfajta semleges elszigeteltségben a védelmi ügyekből. Tehát vagy egyre intenzívebben bevonásra kerül, miközben véleményét figyelembe veszik a védelmi szektorok vezetői és meghatározó szereplői, vagy felvállalják az alternatív kilépés, vagyis az közöny megerősödését, tovább erősítve azt az Európa jó néhány országában jellemző tendenciát, amely szerint a társadalom védelmi ügyekkel kapcsolatos kiábrándultsága növekszik.

A társadalmi véleményformálás folyamata ugyanakkor nem szükségszerűen növeli a védelmi szektorok alkalmazkodási kényszerét. Ennek oka, hogy az esetlegesen ellenzett védelmi stratégiák elleni társadalmi fellépés költségei – alternatívák híján – nagyon magasak. Ezért az esetleges visszajelzést követően, amely pl. a választások során egy védelmi szempontból kevésbé elkötelezett pártra szavazást jelent, inkább lojálisak maradnak a fennálló, nem-hatékony

⁵¹⁰ MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007

⁵¹¹ TVERSKY, Amos, KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. - p. 453-458.

⁵¹² COTICCHIA, DE SIMONE: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12.

BERINSKY Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997

rezsimekhez. Az így kialakuló társadalmi közöny valószínűleg csökkenti a haderő motivációját a hatékonyságot növelő alkalmazkodási formák iránt.

VI. 7. Következtetések

Ebben a fejezetben áttekintettem a társadalmi vélemény védelmi szektorra gyakorolt hatását. Megállapítottam, hogy a kritikák és kételyek ellenére, amennyiben megfelelő mennyiségű információ áll a rendelkezésre, akkor a társadalom képes véleményt formálni a védelmi szektor szolgáltatásai kapcsán. A véleményformálók köre az információ növekedésével – egy bizonyos mértékig – tovább növekedhet.

Bemutattam, hogy a közvélemény és az elit tagjainak véleményformálását egyéni szinten a szubjektív percepció formálja, amely leginkább a komplex környezet egyszerű ökölszabályokba rendezését támogatja. Ennek megfelelően, bár a társadalom nem feltétlenül képes komplex vélemény formálására, egyértelműen képes preferenciák kifejezésére. Mindezt ki kell egészíteni azzal a megállapítással, amely szerint a rosszul informált társadalom elsősorban a politikai preferenciák mentén alakítja ki a sajátját.

Mindezekkel együtt, figyelembe véve, hogy az állam által biztosított szolgáltatások sorrendjére a társadalmi vélemény hatással van, igazoltam, hogy az befolyásoló tényezőként jelentkezik a védelmi szektor transzformációja során.

Nemzetközi példákon keresztül bemutattam, hogy a realisztikus információ, a nyílt társadalmi közbeszéd és a politikai konszenzus olyan tényezők, amelyek képesek növelni a társadalom tájékozottságát és elkötelezettségét a védelmi ügyek iránt, még akkor is, ha ezek az információk az ökölszabályként történő leképzés során elsődlegesen negatívak (pl. a veszteség kalkulusz által).

Ismerttettem az kilépés-visszajelzés-lojalitás modellt, amelynek segítségével keretbe rendezhető az információ, az egyéni viselkedés és annak védelmi szektorra gyakorolt hatása.

Saját következtetésem, hogy a védelmi szektor transzformációját a társadalmi vélemény elsősorban akkor befolyásolja pozitív irányba, ha megfelelő mértékű információ áll rendelkezésre és a társadalom jelzéseit a védelmi szektor fogadja és

azokra reagálni képes. Ennél is optimálisabb, ha az előzőeket a politikai elit által egységben kialakított vízió támogatja.

Amennyiben a fentiek nem állnak fenn, akkor a politikai vélemény igen, de a társadalmi vélemény nem szükségszerűen releváns befolyásoló tényezője a védelmi szektor működésének.

VII. A védelmi szektor működése

„Európa demilitarizálódása, amely a 20. században áldás volt, mára tartós akadályává vált valódi biztonságnak és a tartós békének.”

Robert Gates (2010)⁵¹³

„Ti mindannyian egyéniségek vagytok!”

– Bryan élete

VII. 1. Bevezetés

A védelmi szektorok transzformációját befolyásoló tényezők között a leginkább ellentmondásos, legnehezebben azonosítható rendszer a szektor belső környezete. Rendkívül nehéz ugyanis egyrészt meghatározni azon változók körét, amelyeket a „belső környezetben” értelmezve vizsgálunk, másrészt ezek között szerepelnek a (védelmi szektor működésének kontextusában) legnehezebben kvantifikálható elemek, mint például a katonai kultúra, a hatékonyság, vagy a morális kohézió.

A védelmi szektor belső működésének elemzése elsősorban a védelmi szektorba irányuló erőforrások és a kimeneti eredményként jelentkező katonai képességek relációja alapján vizsgálható. Ennek leginkább *markáns értékmérője a védelmi iparok vizsgálata lehet.* a védelmi ipar végzi ugyanis el annak az anyagcsere folyamatnak a leginkább meghatározó részét, amely a társadalom erőforrásait katonai képességekké alakítja.

A továbbiakban a védelmi iparok működésének vizsgálatát folytatom le, figyelembe véve lehetséges hatékonysági indikátorait, egyben hatékonyságuk határoosságát, elsősorban a szövetségi rendszerek vizsgálatát folytató fejezetből már megismert mére szabotosság tárgyalásával. A megközelítésem alapja az a fentiekben már lefektetett kutatási szemlélet, hogy a védelmi szféra egy anyagcsere folyamat során alakít erőforrásokat képességekké és végső soron biztonsággá. Ez a folyamat és saját külső és belső környezet állandó interakcióban van, amelyek természete nem-lineáris.

⁵¹³ Robert M. Gates, amerikai védelmi miniszter beszéde a “NATO Strategic Concept Seminar (Future of NATO) c. előadáson. National Defense University (Washington, DC, February 23, 2010)

VII. 2. A védelmi szektorba irányuló erőforrások (input)

Egy ország katonai védelmének alapját– leegyszerűsítve – a rendelkezésre álló képességek, valamint a képességek fenntartásának és megújításának potenciálja képezik. Ezek a védelem fenntartása és fejlesztése érdekében folyó erőfeszítések (folyamatok, funkciók) erőforrásokat igényelnek.

Az erőforrások az irányítási és termelési tevékenységek működtetéséhez egyaránt szükségesek. Az erőforrások meghatározó része a védelmi kiadások, amely (Balla 2003 alapján) „egy ország védelmi képességeinek létrehozására, meghatározott szinten tartására, illetve növelésére – esetlegesen csökkentésére – fordított kiadások” összessége.⁵¹⁴

Ezt a gondolkodásmódot tükrözi többek között a NATO védelmi költségvetéseket vizsgáló csoportosítása, amely a fiskális erőfeszítéseket három részre, a személyügyi és fenntartási, a fejlesztési és a valós alkalmazási költségekre osztja.⁵¹⁵

Ezen három, fő kiadási irányzat megfelelő orientációt nyújt a védelmi erőfeszítések rendszerszintű megértéséhez. A személyügyi források elsősorban az irányítási, valamint feladat végrehajtási funkció hatékonyságát növelik, de a megfelelő emberi erőforrás a fegyverrendszerek és képességek alkalmazásának is kiemelten fontos elemei.

A fejlesztési költségek elsősorban a termelési funkciókba irányulnak. Ezekkel együtt hozzák létre és tartják fent a védelmi ipari szegmenst, amely elsősorban a technológia és fegyverrendszerek előállítását és fenntartását végzi.⁵¹⁶

A fejlesztési költségek azonban **nem szükségszerűen irányulnak hazai fejlesztési funkciókba**, elképzelhető, hogy ezek **az erőforrások egy másik ország védelmi iparának működését támogatják**, amely cserében képességeket biztosít a megrendelő ország védelmi szektorának.⁵¹⁷

⁵¹⁴ SOÓS Éva: A védelmi kiadások tervezése és finanszírozása (in TURÁK János – NÓGRÁDI György – SEBESI Béla és főmunkatársaik: A védelemgazdaságtan munkafolyamatai, Hadigazdaságtan (Bp. 1996. ISBN 963 503 1505).

⁵¹⁵ Counting to two: analysing the NATO defence-spending target. Forrás:

<https://www.iiss.org/en/militarybalanceblog/blogsections/2017-edcc/february-7849/counting-to-two-67c0>

⁵¹⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

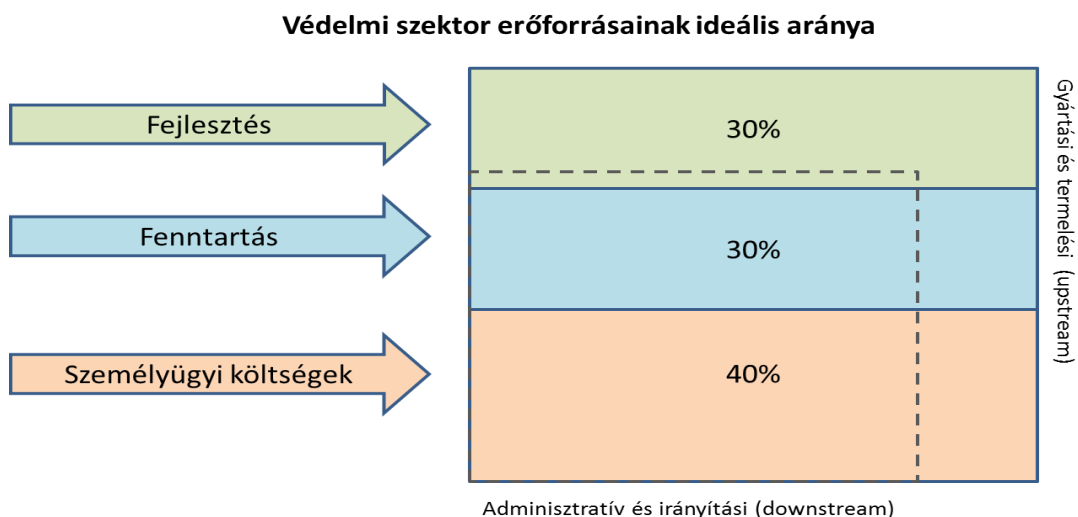
⁵¹⁷ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

Ez az ún. „vedd vagy csináld” dilemma, amely vagy megteremti a termelési értékláncolat jelentős részét, vagy elfogadja, hogy az kihelyezett forrással helyettesíti. A döntést az esetek túlnyomó részében a politikai megfontolások dominálják, ezért leírható egyfajta „hatékonyság vs. nemzeti érdekek” döntési spektrummal.⁵¹⁸

A fenntartási költségek a már meglévő képességek üzemben tartására, teljesítményük szinten tartására vagy növelésére irányulnak. Fontos azonban ismételten hangsúlyozni, hogy a képességek nem önmaguktól jönnek létre, hanem egy összetett folyamatban születnek meg, emberi, fiskális és anyagi erőforrások felhasználásával. A fenntartási erőfeszítések rendszerszerű eredménye a logisztika, amelynek szerkezetét mélyen meghatározza az ország katonai kultúrája, a védelmi képességek alkalmazásával kapcsolatos politikai megfontolások és a haderő alkalmazási elvei.⁵¹⁹

A bemeneti erőforrások ideális aránya a NATO meghatározása szerint 40-30-30% a személyügyi költségek, valamint fejlesztési és fenntartási költségek tekintetében. A fejlesztések túlnyomó része az upstream tevékenységet, míg a fenntartási és személyügyi költségek jelentősebb része a downstream tevékenységeket táplálja. **Értelemszerűen, a szektor transzformációját elsősorban a termelési, gyártási folyamatokra szánt erőforrások hajtják.**

37. ábra: A védelmi szektor bemeneti erőforrásai⁵²⁰

⁵¹⁸ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 17-18

⁵¹⁹ YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3.

⁵²⁰ Saját ábra.

VII. 3. A védelmi szektor termelési tevékenységének eredményei (output)

A védelmi szektor az erőforrások „betáplálása nyomán”, bonyolult anyagcsere folyamatokon keresztül képességeket eredményez (helyesebben új képességeket és a meglévők fenntartását).

A védelmi szektor a nemzet védelmének biztosítása érdekében, a már meghatározott definíció szerint a kormányzati rendszer alrendszereként létrejövő szervezetként biztonságot termel, amelynek keretében a termelés folyamata során a védelmi szférának biztosított erőforrásokat (tőke és munkaerő) a védelmi ipar⁵²¹ és szervezetek katonai képességekké transzformálja (Markowski, Hall and Wylie 2010).

A katonai képességek rendelkezésre állása katonai biztonságot termel. Mivel a biztonságra nem érvényesíthető az egyéb javaknál megfigyelhető keresleti-kínálat verseny, ezért a biztonságszolgáltatás nem piaci alapú és nem nyereség orientált. Az egyes kínálati termékek iránti igényt a kormányzat határozza meg a védelmi szektor irányításán keresztül. A védelmi szektor pedig ennek meghatározása során figyelembe veszi a lehetséges alkalmazási forgatókönyveket is.

A termelés eredményeként előállított katonai képességek általában specializált szervezetek és fegyverrendszerek összessége, amelyek a megkívánt speciális hatások kivetítését vagy kikényszerítését teszik lehetővé.

A katonai képességek hatáskiváltó potenciálja széles spektrumon változhat a vélelmezett pusztítási képességtől (katonai elrettentés⁵²²) a tényleges alkalmazásig (katonai műveletek).

A katonai képességek, elválaszthatatlanok azoktól a forgatókönyvektől, amelyekben alkalmazásukat tervezik és azoktól a politikai céloktól, amelyek támogatása érdekében alkalmazásra kerülnek.⁵²³ Ennek egyik szélsőséges esete, amikor a katonai képességek termelése nem a biztonságpolitikai környezet kihívásaira reagáló

⁵²¹ Nem szükségszerűen az adott ország védelmi ipara.

⁵²² A katonai elrettentés olyan tevékenység, amely egyértelműen érdekében áll a biztonságfogyasztóknak, mivel nem okoz káros implikációkat, viszont csökkenti a fegyveres agresszió esélyét.

⁵²³ NOETZEL, Timo - SCHREER Benjamin: Does a multi-tier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. International affairs. 2009. Vol. 85. Iss. 2. – p. 211-226.

politikai-katonai igényként, hanem belső, szervezeti lobbikörök céljainak teljesítése érdekében valósul meg.⁵²⁴

A katonai képességek funkcionalitásuk szerint két részre oszthatók. A ténylegesen alkalmazott katonai képességek, mint a nevük is mutatja, aktív alkalmazásban állnak, tevékenységet folytatnak (pl. műveletben vannak), ún. telepíthető képességként vannak meghatározva (a NATO definícióiban is). Ezek teszik ki a katonai képességek halmazának kisebb részét.

A halmaz másik elemét az eshetőségi, vagy rendelkezésre állási képességek adják, amelyeknek az alkalmazása aktuálisan nem igényelt, de erre bármikor (a biztonsági környezet változása esetén) sor kerülhet. Ezek az ún. területvédelmi, vagy országvédelmi képességek.⁵²⁵

Tekintettel a hadsereg alkalmazását igénylő forgatókönyvek nagy számára és változatosságára, a jövő bizonytalanságára, az országvédelmi képességek kevésbé igény-orientáltak és békeidejű hasznosságuk elsősorban nem fegyveres békeidőszaki feladatokra (pl. katasztrófavédelem) korlátozódik.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az országvédelmi képességek kétségkívül hozzájárulnak az ország védelmének erősítéséhez abban a tekintetben, hogy növelik az ország elleni fegyveres agresszió várható erőforrás-költségeit. Például az európai NATO tagállamok nehéz-tüzérségi képességei (155 mm-es önjáró lövegek) az elmúlt tíz-tizenöt évben vívott kisháborúk során csak sporadikusan, korlátozott szerepkörben kerültek alkalmazásra. Ennek ellenére, pusztán rendelkezésre állásuk megsokszorozza az ilyen eszközöket birtokló országok pusztító erejét és ennek következményeként egy esetleges agresszió katonai költségeit. Ez – a korábban már tárgyalt – elrettentés jelensége.

Külön megfontolást igényel a lényegében alkalmazhatatlan, de az elrettentés során kiemelkedően fontos nukleáris képességek helyzete. Az elrettentés mérhetősége rendkívül korlátozott, mivel kognitív aspektust ölel fel, vagyis annak a szereplőnek a percepciójától függ, amelyik cselekedeteit az elrettentés befolyásolhatja.

⁵²⁴ NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. Defence Studies, 2016. Vol. 16. Iss. 3. – p. 318

⁵²⁵ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

VII. 4. A védelmi szféra anyagcseréjének főbb szereplői, valamint jellemző interakcióik

A védelmi szektorok működéséhez szükséges erőforrások a termelés folyamatán keresztül alakulnak katonai képességekké. A **képességek egyik alapvető alkotórésze a haditechnikai eszközpark**. Ezeket a **védelmi ipar állítja elő**, amely lehet az ország saját védelmi ipara, vagy akár egy másik állam saját védelmi ipara. **A legtöbb ország nem rendelkezik olyan ipari képességekkel, amelyek a képes haderő teljes eszközigényét lefedni** (mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt).⁵²⁶

A védelmi szektorok felé megfogalmazott igényt, egyszerűsített modellben, a kormány fogalmazza meg, a saját nemzetbiztonsági céljainak történő megfelelés érdekében. Ilyen módon a termékek iránti igény származtatott, vagy függő igényként jelentkezik. A kormány szándékai a termelési lánc minden elemét érintik. Egyrészt alapvetően befolyásolják a technikai eszközigényt (alrendszer elem), másrészt a rendszerintegrálási folyamatot, amely során a technikai eszközre fegyverrendszer és alkalmazási koncepció épül. A megrendelő állam számára a képesség értelemszerűen csak az integrálást követően kezd hasznot hajtani, azaz, biztonságot termelni.⁵²⁷

A katonai erő minősége és összetétele tehát nagyban függ az állam szándékaitól, céljaitól, amelyeket pedig az aktuális stratégiai környezet befolyásol. Éppen ezért **a haderő mérete, struktúrája és képességei szorosan összefüggnek a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciójával.**⁵²⁸ A hagyományos hadviselés sikeres folytatásához szükséges haderőstruktúra általában a minimális és alapvető elvi cél egy állam számára.⁵²⁹

A védelmi szervezetek a kapott erőforrásokat ideális esetben olyan képességekbe investálják, amelyek alkalmazhatóak egy specifikus biztonsági válasz kiváltására, amennyiben ezt egy különös esemény szükségessé teszi.⁵³⁰

⁵²⁶ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446

⁵²⁷ I. m.

⁵²⁸ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 12

⁵²⁹ FARRELL, Theo: World culture and military power. Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 450.

⁵³⁰ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p.12

Az erőforrások felhasználásának hatékonyságát az előző fejezetekben feltárt viszonyrendszerben, a politikai és társadalmi vélemény, a védelmi szektorra ható környezeti tényezők és a szövetségi elvárások is befolyásolják. A politikai klíma egyértelműen jelentős elem, ebben a kontextusban, jóllehet dinamikáját tekintve nagyban függ a felsorolt tényezőktől. Ezt igazolja, többek között, hogy a Spanyolország védelmi kiadásai ciklusainak (1978-2009) kapcsán lefolytatott vizsgálat során a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a kiadás szintjét a kormányon lévő párt védelemmel kapcsolatos ideológiájánál lényegesen jelentősebb mértékben befolyásolták a nemzetközi szintér fejleményei. A védelmi költségvetés szintje ennek megfelelően, az egyre stabilabbá váló és a Szövetséghez történő csatlakozással csak még tovább javuló biztonsági környezetben - a kormányon lévő pártok ideológiájától függetlenül – stabil csökkenést mutatott a vizsgált időszakban.⁵³¹

A védelmi kiadások Nordhaus szerint inkább csak abban az esetben függetlenek a nemzetközi környezettől, vagyis egyértelműen függvényei az állampolitikának, amikor a kormányzati ciklusok átlagos dinamikájának engedve, az első években megszorításokat, a választások közeledtével pedig a büdzsé lazítását reprezentálják. E közben a politikai ciklus egészében igyekeznek kedvezni a számukra mozgósítható választói rétegeknek, és elsődleges céljuk, az újraválasztásuk érdekében, hogy az átlagos állampolgár is a körülményei fejlődését érzékelje.⁵³²

A védelmi szektorok részére juttatott erőforrások saját környezetüktől (tehát a regionális országok viselkedését, a szövetségi rendszerek dinamikáját, a társadalom igényeit és a hadviselés sikeres megvívásának lehetőségeit figyelmen kívül hagyva) független, politikai érdekekből motivált fejlesztését, a védelmi szektorok dinamikáinak részletes elemzését követően, a tézis eddigi fejezeteiben feltárt megállapításokat is figyelembe véve, egy esetben tartom elképzelhetőnek. Ez akkor áll elő, amikor a waltzi nemzetközi rendszer anarchikus viszonyai között,⁵³³ a Meng által kialakított modellnek megfelelően,⁵³⁴ **egy ország politikai vezetése**

⁵³¹ PÉREZ-FORNIÉS, Claudia, CÁMARA Noelia, GADEA Maria Dolores :Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure. Defence and Peace Economics, 2014. Vol. 25. Iss. 1. – p. 8.

⁵³² NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2. – p. 169–190.

⁵³³ WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707

⁵³⁴ MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 357-382.

lehetőséget lát abban, hogy saját fegyveres képességeit növelje és ennek bázisán kísérletet tegyen a katonailag gyengébb szereplők fegyveres erőszak alkalmazásán keresztül történő kizsákmányolására.

Ez utóbbira eklatáns példát kínál a náci Németország ambíciója, amely a kizsákmányoló politikai rendszer fenntarthatósága érdekében, az államcsődöt azzal igyekezett elkerülni, hogy az európai kontinens országainak fegyveres alávetését követően kifosztotta azok erőforrásait és kisajátította ipari kapacitásait.⁵³⁵

Az állampolitika mindenkori szándékaitól függetlenül, a nemzetgazdaság erőforrásainak bizonyos hányada mindenképpen a védelmi szektor felé irányul, azzal a céllal, hogy az anyagcsere folyamatokon keresztül biztonságot termeljen.

A szükséges képességek rendelkezésre állása gyártási tevékenységek, míg az új képességek kialakítása (védelmi tervezés) a tervezési és gyártási folyamatok összehangolását igényli. Előbbit a védelmi minisztériumok, utóbbit a védelmi ipar biztosítja.⁵³⁶

A gyártási tevékenységek minden esetben felvetik a határhasznosság problémáját. Az „ágyú vagy vaj” problémaként is ismert jelenség kiindulási pontja a katonai biztonságra keresletet támaztó állam erőforrásainak szűkössége. A katonai jószágok termelése erőforrásokat von el az állam más területeiről, következésképpen csökkenti az állam azon képességét, hogy egyéb közszolgáltatásokat nyújtson. Ez a dinamizmus univerzálisnak tekinthető, tehát az állami szektorok valójában versengenek a szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokért miközben nem feltétlenül a hatékony termelésben, amennyiben az csökkenti a rendelkezésre álló erőforrásokat. Mind a katonai biztonsághoz kapcsolódó, mind az ahhoz nem kapcsolódó (és lényegesen számosabb) szektorok abban érdekeltek, hogy minél nagyobb mértékben részesüljenek a szűkösen rendelkezésre álló forrásokból. Ez az erőforrásokért vívott konfliktus a védelmi szféra szemszögéből szelekciós folyamatnak is tekinthető, mivel a nem védelmi célú erőforrás felhasználás az esetek túlnyomó többségében nem előnyös a védelmi szférának (jóllehet nem szükségszerűen előnytelen a nemzetgazdaságnak).

⁵³⁵ TOOZE, Adam: *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201

⁵³⁶ HARTLEY, Keith: *The future of European defence policy: An economic perspective*. *Defence and Peace Economics*. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 109.

A védelmi szolgáltatások piacán a versenyt generáló legfontosabb tényező a vásárló szabad döntési preferenciája a termékkínálattal szemben. Ez elvileg ár- és minőség versenyt generált a piaci szereplők között, ugyanakkor ez a verseny csak akkor teljeseodik ki, ha a szereplők jól informáltak, a be- és kilépés akadálytalan és nem merülnek fel költség externáliák (tehát az egyik termék árelőnye nincs hatással a másik termék árazására). A védelmi piacon azonban ezek a csak feltételek ritkán teljesülnek. A védelmi minisztériumok tipikus dilemmája ezért nem piaci, hanem politikai jellegű. A „csináld vagy vedd” probléma lényege, hogy a legtöbb védelmi ipar nem képes lefedni az értékskála egészét, így amennyiben teljes spektrumú haderőképességeket igényel, akkor döntésre kényszerül, hogy a hiányzó elemeket legyártsa-e a saját, korlátos kapacitásokkal rendelkező védelmi iparán keresztül – megkérdőjelezhető katonai minőséget és ezért megkérdőjelezhető hasznosságot elérve – vagy a gyártást kiszervezze-e egy másik ország védelmi iparába? Amennyiben egy ország nem rendelkezik önálló gyártási kapacitással, akkor mindenképpen egy más ország védelmi iparának termékét kell hozzáadni a saját, katonai biztonságot termelő rendszeréhez.⁵³⁷

A védelmi iparban azonban elsősorban a politikai érdekek dominálnak⁵³⁸, minthogy az állam is politikai entitásként definiálja magát a nemzetközi környezetében. Ezért a politikusok jellemzően a saját, belföldi hadiiparuk és az ezzel létrejövő állások megmentését, majd bővítését célozzák. Ebben a döntésben, a biztonsági helyzet kritikus romlásának bekövetkeztéig, a megtermelt katonai képesség minősége másodlagos.

James Morrow szerint a haditechnikai termékek kontextusában a hazai védelmi ipar (külső függetlenség) stabilan növeli a biztonságot, jóllehet magas költsége van. A külső védelmi iparoktól való függőség ezzel szemben kiszolgáltatja az importőrt, de – relatív – alacsony költségek árán. **A választás tehát az államok szempontjából a költséges, de biztos autarkia, vagy a kockázatos és bizonytalan, ellenben olcsó, függőség.** A logikából következik, hogy az erőforrások (pénz és technológia)⁵³⁹ korlátlan rendelkezésre állása esetén minden ország a saját ipari bázist választja,

⁵³⁷ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 - p. 25., p. 17-18

⁵³⁸ KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. Defense & Security Analysis, 2017. Vol 33. Iss. 158-173. – p. 159.

⁵³⁹ Ethan B. Kapstein: Capturing Fortress Europe: International Collaboration and the Joint Strike Fighter. (2004)

azonban az erőforrások szűkülésével egyre inkább függő helyzetbe kényszerülnek. Ezt némileg ellensúlyozhatja, amennyiben az ország saját ipari bázissal rendelkezik.⁵⁴⁰

Ezért a védelmi szolgáltatások piacán elsősorban hazai monopóliumok túlélése a jellemző, ezért a bejutás nehéz, kevés szereplő látja el a védelmi igényeket, a specifikált követelmények pedig aláássák a versenyfegyelmet és proliferálják az árakat. Ez még az olyan országokban is jellemző, amelyek egyébként központilag serkentik a szabad piacot és a versenyt.⁵⁴¹ **A védelmi ipari monopóliumok és a védelmi ipari autarkia feltehetően nem növelik, esetenként pedig egyenesen csökkentik a védelmi szektorban zajló anyagcsere hatékonyságát.**

Ezzel ellentétben az a védelmi szektorral szemben a hidegháború óta fokozatosan erősödő politikai követelmény, amely a hatékonyság növelését célozza. Utóbbi elsősorban abból a kormányzati szándékból táplálkozik, amely a védelmi kiadások társadalmi „eladhatóságát” kívánja fokozni, miközben igyekszik megőrizni a fennálló védelmi képességeket.⁵⁴²

A védelmi célú beszerzések legfőbb nehézségét azt adja, hogy a védelmi igényeket nem lehetséges pusztán piaci alapon kielégíteni, mert a specifikus védelmi tevékenységek speciális gyártási és kiszolgáló-fenntartási háttérrel igényelnek. Ez, tekintve, hogy a védelmi képességek politikai célokat szolgálnak, a politika, a védelmi és egyéb állami szervezetek, valamint az ipar együttműködését igényli.

A védelmi tervezőknek ezért nem csak azt kell figyelembe venni, hogy milyen igényeket képes kiszolgálni a hazai piac, hanem azt is, hogy *hogyan lehet hatékonyabb összkormányzati és nemzetközi (kormányközi) együttműködéssel növelni a vásárlóerőt és csökkenteni a beszerzési költségeket.*⁵⁴³

Már a nyolcvanas évek közepére kirajzolódott a trend, hogy az egyre olcsóbb beszerzéseket kereső és egyébként is csökkenő volumenű keresleti nyomás átrendeződésre kényszerítette a védelmi ipart. Ezt kissé megkésve bár, de a kelet-

⁵⁴⁰ James Morrow, 'Arms versus Allies: Tradeoffs in the Search for Security,' International Organization, vol. 47, 1993, pp. 207–233.

⁵⁴¹ MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446 – p. 27

⁵⁴² Christian Mölling: Germany's Defense Budget Increase: Analytically Wrong but Politically Right. Forrás: <http://www.gmfus.org/blog/2016/01/28/germany%E2%80%99s-defense-budget-increase-analytically-wrong-politically-right>

⁵⁴³ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 7

európai védelmi ipar is leképezte. A folyamat két általános következményt váltott ki. *Egyrészt számos ország védelmi ipara a korszerűsítési és logisztikai támogatási szolgáltatásokra állt át, elveszítve hagyományos gyártási kapacitásai jelentős részét. Másrészt a védelmi portfóliójú cégek koncentrációját váltotta ki, cégfúzió formájában.* Ez azonban egy kellemetlennek vélt mellékhatással is együtt járt, mégpedig a szabadpiaci verseny csökkenése és a monopolisztikus szereplők térnyerésének növekedése formájában.⁵⁴⁴

Markowski és Hall véleménye szerint a szűkülő védelmi büdzsék és a növekvő technológiai komplexitás a védelmi képességekkel szemben támasztott követelmények minőségi és mennyiségi bővülését eredményezték (megbízhatóság, fenntarthatóság, támogathatóság, biztonság, gyárthatóság, interoperabilitás, stb.).⁵⁴⁵

A védelmi szektor és az ipar kapcsolatrendszerének egyik sajátos eleme a kapacitás-fenntartás. **Számos esetben, a védelem nem képes olyan volumenű piaci igényt támasztani, amellyel gazdaságossá tehető az igényelt ipari kapacitás biztosítása.** Ezért az igények piaci kiszolgálásának folyamatossága csak a fajlagos bekerülési költség növelésével (piac ösztönzés), vagy a kapacitás védelmi szektoron belüli kialakításával biztosítható. Mindkét megoldás növeli a védelmi szolgáltatások bekerülési költségét. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a belső és külső piacok viszonyában.

A védelmi szektor igényeit a belső piac számos esetben nem képes kiszolgálni (különös akut a probléma a kis országok esetében), amely a külső piac felé tereli a védelem erőforrásait. Ez a jelenség egyrészt közgazdasági problémát generál (valuta mérleg, export kitétség), másrészt nemzetbiztonsági kockázatokat eredményez (ellátás folyamatossága, megbízhatósága). Ebben a helyzetben a védelem a klasszikus „vedd vagy csináld” problémával szembesül, amelynek logikus megoldása a külső piacokon megjelenő kapacitás kialakítása a nemzeti iparban. Ez azonban visszavezet minket a kapacitás fenntartás, a volumen és az árdrágulás problémájához, valamint növelheti a monopolizmusból adódó hátrányokat (magasabb árak, költségfegyelem hanyatlása, termék-minőség ingadozás).⁵⁴⁶

⁵⁴⁴ Ibid. 10. p.

⁵⁴⁵ Ibid. 14. p.

⁵⁴⁶ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 16-18

Keith Krause szerint a nemzeti védelmi iparok három kategóriára bonthatók. Az első, azok csoportja, amelyek *magas technológiai szofisztikáltsággal bíró termékeket* állítanak elő, a védelmi termékek teljes spektrumát lefedik és a magas belső kereslet miatt lényegében export-függetlenek. A második csoportba tartozó országok *korlátozottabb kutatás-fejlesztési kapacitással rendelkeznek és szórványosan, magas technológiájú termékeket* is előállítanak, ugyanakkor a termékspektrum többsége elmarad az élvonalbeli minőségtől. A harmadik kategóriába azok az országok tartoznak, amelyek *csak alacsony hozzáadott értékű termékeket gyártanak és ezeket is elsősorban licenz alapján.*⁵⁴⁷

Átjárás természetesen van a három különböző csoport között. Egy harmadik kategóriába tartozó ország számára a természetes fejlődési irány a licenzgyártott termékeknél kezdődik, amelyeket fokozatosan bővítenek saját modifikációkkal. A fejlődési folyamat során az ipar fokozatosan szert tesz a szükséges tapasztalatra, technológiai tudásra és gyártókapacitásra, mígnem önállóan is képes lesz a termékek újabb változatainak kialakítására és legyártására. A harmadik és második kategória közötti átjárás exponenciálisan növekvő szakmai, technológiai és erőforrás kihívást jelent. Az első csoport elérése, amely a teljes termékportfólió lefedését jelenti az élvonalbeli technológiák kategóriájában, eddig csak az Egyesült Államoknak sikerült. A fejlődési létrán történő előrelépés érdekében az országok - ideális esetben – a fejlettebb partnereiktől importálják a technológiát, a szakértelmet, amelyet aztán a megfelelő körülmények megléte esetén elsajátítanak. A gyártási technológiák azonban érthető módon nem könnyen hozzáférhetőek, mivel elterjedésük sok esetben csökkentheti a kialakító ország versenyképességét, tekintve, hogy új szereplők megjelenítését eredményezi, ugyanazon a piacon. Ezért a technológiákhoz történő hozzáférés három módon lehetséges. A legdrágább és egyben legbizonytalanabb módozat a saját erőből történő kifejlesztés. Drága, de ugyanakkor hatékony megoldás már működő technológiák megvásárlása. A legelőnyösebb módszert pedig az ellentételezés (offset) kínálja.⁵⁴⁸

Az offset a kereskedelmi tranzakciók egyik speciális, védelmi beszerzésekhez köthető formája: Az adásvételi szerződéssel párhuzamos megállapodás a felek

⁵⁴⁷ Keith Krause, *Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 212.

⁵⁴⁸ Keith Krause, *Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 212.

között, melynek során a szállító a vásárlási költség egy részének gazdasági ellentételezésére vállal garanciát.⁵⁴⁹

Az offset, egyik típusa a közvetlen ellentételezési ügylet. Ennek keretében a beszerzésre kerülő védelmi termékhez kapcsolódóan licenz megosztásra, közös gyártásra, technológiai transzferre, a gyártási láncban történő részesedésére, a javítási, üzemeltetési és tárolási kapacitások kialakítására kerülhet sor.⁵⁵⁰ A közvetett offset elsősorban a védelmi szférán kívül eső „civil” gazdasági szféra ellentételezését jelenti.

Az első ismert ellentételezési ügylet egy 1954-es USA-Japán repülőgép vásárlási tranzakcióhoz kapcsolódóan jött létre, mára pedig szinte általánossá vált.⁵⁵¹ Figyelembe véve a védelmi piac kínálati telítettségét és a kereslet – szűkülő erőforrásokból következő – csökkenését, logikus, hogy a vásárlóként fellépő országok magasabb hozzáadott értéket igényelnek a pénzükért. Az offsetek kiváló lehetőséget jelentenek az egyes országok számára ahhoz, hogy részeseivé váljanak a globális ellátási láncolatnak, ipari kapacitásokat hozzanak létre és technológiai tudást, üzemeltetői tapasztalatot szerezzenek. A védelmi ipari ügyletek offset értéke csak ritkán haladja meg a 100%-ot és általában a 65-120%-os sávban mozog.⁵⁵²

A jelenségnek természetesen vannak árnyoldalai is. Jóllehet az ipari szereplők a piacszerzés érdekében általában hajlandóak ellentételezési szerződéseket kötni, mindeközben a saját piaci előnyük megőrzése érdekében igyekeznek csökkenteni az átadott kapacitások, szolgáltatások hozzáadott technológiai értékét. Ismeretes, hogy számos amerikai és orosz fegyverrendszer szoftver támogatása a beszállítónál marad, az nem kerül megosztásra a vásárló-felhasználó országgal. Az offsetek technológia-transzfer értéke tehát változó, de az szerződéskötő országok a legtöbb esetben így is szert tesznek a saját nemzeti kapacitásaikon túlmutató védelmi ipari képességekre. Különösen, ha a harmadik csoportba tartoznak. Következésképpen az offset által kínált előnyök a technológia átadás szempontjából vizsgálva a vásárló-fogadó ország technológiai fejlettségének arányában folyamatosan csökkennek. Egy második

⁵⁴⁹ Ichim Tünde: A Grippen ellentételezés a sajtó tükrében. Diplomamunka. 2002.

⁵⁵⁰ Joanna Spear: Defence Offsets: A System-Level View. 432. p. Strategic Analysis, 37:4, 430-445 (2003)

⁵⁵¹ Joanna Spear már idézett cikke szerint 1972-ben 25 ország kötött ellentételezési megállapodást, 1984-ben már 88, amely 2001-re 120-ra bővült.

⁵⁵² Hagelin, B., Wezeman, P.D., Wezeman, S.T. and Chipperfield, N. (2003) International arms transfers, edited by A. D. Rotfeld, SIPRI Yearbook 2003, 373–402.

csoportba tartozó ország, amely akár potenciális piaci riválisa lehet az Egyesült Államok vezető védelmi ipari konzernjeinek, csak kivételes esetben számíthat számára előnyös minőségi ellentételezésre.

Az ellentételezés hatékonyságát korlátozó másik tényező a fogadó állam kapacitása a technológia, gyártási feladat átvételére. Amennyiben az adott ország védelmi ipara különösen alulfejlett, nem képes kvalifikált munkaerőt vonzani a civil szektorból, bürokratikusán túlszabályozott, vagy kiugróan rossz munka- és gyártási kultúrával rendelkezik, akkor az offset által kínált közvetlen előnyök könnyen semmivé válhatnak.

Erre a szerző által is ismertetett példa a Dassault tárgyalása az indiai Hindustan Aerounatics Limited-el (HAL). Itt az India által igényelt ellentételezés, a gyártókapacitás részleges áttelepítése az országba azért nem valósulhatott meg, mert a franciák a vég presztízse szempontjából túl kockázatosnak ítélték, hogy a gyártást áthelyezzék egy alacsonyabb minőségű gyártási kultúrába.⁵⁵³

VII. 5. A védelmi ipar teljesítményét és evolúcióját befolyásoló főbb trendek és tényezők

A védelmi iparok aktuális, illetve potenciális teljesítménye döntő hatással van egy konfliktus kimenetelére. A II. világháború interpretációjának egyik uralkodó, jóllehet nem tudományos, iránya, hogy a németek „majdnem győztek”. Ez teljességgel igazolhatatlan a védelmi ipari termelési számok alapján, amelyek egyébként nem csak azt támasztják alá, hogy az erősebb fél győz, hanem azt is, hogy a növekedés potenciáljára is hatással van a méretgazdaságosság. Tehát minél nagyobb ipar, annál nagyobb ütemben tud nőni.

⁵⁵³ Joanna Spear: Defence Offsets: A System-Level View. 440-442. p. Strategic Analysis, 37:4, 430-445 (2003)

Wartime GDP of the Great Powers								
1938 to 1945 in International Dollars and 1990 Prices (billions)*								
Country	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
USA	800	869	943	1094	1235	1399	1499	1474
UK	284	287	316	344	353	361	346	331
France	186	199	164	130	116	110	93	101
Italy	141	151	147	144	145	137	117	92
USSR	359	366	417	359	274	305	362	343
Germany	351	384	387	412	417	426	437	310
Austria	24	27	27	29	27	28	29	12
Japan	169	184	192	196	197	194	189	144
Allied/Axis GDP	2.4	2.3	2.1	2.0	2.1	2.3	3.1	5.0

38. ábra: A II. világháború jelentősebb hadviselőinek bruttó nemzeti összterméke (milliárd USD)⁵⁵⁴

A szövetségesek győzelme a II. világháborúban tehát elsősorban ipari tényezőkre vezethető vissza. A háborút kezdeményező tengelyhatalmak alapvetően nem rendelkeztek egy elhúzódó háború megvívásához szükséges termelési kapacitással és nyersanyagbázissal. A háború elhúzódásával együtt, a szövetséges hatalmak képesek voltak kialakítani és fokozatosan felfuttatni a saját termelési kapacitásukat, lényegesen nagyobb nyersanyagbázisukra alapozva.

Az amerikai újra fegyverkezés üteme minden előzetes várakozást felülmúlt, miközben az 1941-42 folyamán szétvert szovjet ipart is sikerült egyetlen év alatt helyreállítani. Előbbi megfelelő alapot biztosított ahhoz, hogy a keleti front számára létfontosságú fegyver- és nyersanyag szállítások, valamint az elképesztő ütemben pusztuló atlanti konvojok pótlása mellett, lehetővé vált egy teljesen gépesített, friss amerikai hadsereg felfegyverzése, Európa légterének teljes megszerzése 1942-től és e közben a japán flotta és tengeri kereskedelem szétzúzása a Csendes-óceánon. Utóbbi pedig elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy Németország erőforrásait és élőerejét egy hatalmas anyagcsatában felőrölje. A különbségeket jól mutatja, hogy míg 1943-ban a tengelyhatalmak 43 000 repülőgépet gyártottak, míg a szövetségesek 151 000-et.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Cím nélkül: <https://antoncibalo.files.wordpress.com/2013/01/gdp-allies-and-axis.png> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁵⁵⁵ Richard Overy: Why The Allies Won. W.W. Norton & Company 1996. New York – p. 3-5

Az amerikai és európai ipari szektorok és ennek következtében a védelmi kapacitások közötti arányok a II. világháború végére, a hidegháborúban is helyelközzel állandók maradtak. Míg az USA védelmi ipara a Krause által azonosított első szegmensben maradt, az európai védelmi iparok nagy része a 2. és 3. szegmensekbe estek vissza. A hidegháborút követően azonban egy újabb transzformációs hullám köszöntött be, amely végül a 21. század elejére az európai védelmi ipar vezető egységeinek koncentrációját, nemzetek fölötti (szupranacionális) vállalatokba tömörülését idézte elő, így Európában is létrehozva az 1. szegmensbe történő migráció távlati lehetőségét és egyben elhárítva a 3. szegmensbe történő lecsúszás rémképét. Ezt a trendet elsősorban az alábbi három, egymással szorosan összefüggő tényező formálta, amelyeket az olvashatóság érdekében külön-külön tárgyalok.

Technológia

A 70-es évek végétől robbanásszerű növekedésnek indult technológiai forradalom rendkívüli módon megrágította a haditechnikai eszközök költségeit, mivel nagyban emelte az kutatás és technológiai (R&D) kiadásokat. A technológiai fejlődés, mint környezeti esemény nagyban hozzájárul a kisebb és nagyobb védelmi ipari kapacitásokkal rendelkező országok gyártási képességei közötti olló szétnyitásához és végső soron, a kisebb védelmi szektorok (minden más környezeti körülmény semlegessége esetén) elhalásához.

A technológiai forradalom által a '70-es évek végétől már jelentkező, de igazán a '80-as évektől sorsfordító drágulás miatt jelentkező extra költségeket a nagy ipari háttérrel rendelkező országok esetében a termelési egységek (haditechnikai eszközök) árképlete abszorbeálni tudta. Ez egyben azt is jelenti, hogy a több egységet gyártó hadiiparok a költségnövekedés ellenére is relatíve olcsóbbak tudtak maradni. A kis darabszámokkal operáló nemzeti védelmi iparok ezt az árversenyt nem bírták tartani a kis, manufaktúraszerű gyártókapacitásaikkal. A technológiai fejlődés nyomán létrejövő fejlett, összetett fegyverrendszerek ráadásul sokkal jelentősebb munkatapasztalatot, és szofisztikált gyártási folyamatokat igényeltek, amelyeket a kisebb védelmi szektorokban kevesebb darabszám gyártása során

felhalmozott korlátozottabb tapasztalatok csak minőségi hibákkal tudtak teljesíteni.⁵⁵⁶

A nagyobb és a kisebb védelmi szektorok között tehát a méretgazdaságosság által generált különbségeket, - amelyek eleinte inkább mennyiségi természetűek voltak- a technológia fejlődése tovább növelte és minőségi aspektusában is egyre növekvő éket generált.

[The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies in the world \(excluding China\), 2015 *Note \(a\)](#)

Figures for arms sales, total sales and profit are in millions of US\$. Dots (.) indicate that data is not available.

Source: SIPRI Arms Industry Database, retrieved December 2016

Rank (2015)	Company (2015) *Note (c)	Country (2015)	Arms Sales (2015)
1	Lockheed Martin Corp.	United States	36440
2	Boeing	United States	27960
3	BAE Systems	United Kingdom	25510
4	Raytheon	United States	21780
5	Northrop Grumman Corp.	United States	20060
6	General Dynamics Corp.	United States	19240
7	Airbus Group	Trans-European	12860
8	BAE Systems Inc. (BAE Systems, UK)	United States	9670
9	United Technologies Corp.	United States	9500
10	Finmeccanica	Italy	9300
	L-3 Communications	United States	8770

39. ábra: A 10. legnagyobb fegyvergyártó vállalat⁵⁵⁷

A fenti állítást megerősíti, hogy 2016-ben a világ legnagyobb hadiipari vállalatai között az első tizenben egy brit (BAE, 3.), egy össz-európai (Airbus) és egy olasz vállalat (Finmeccanica) kapott helyet. Az első hét amerikai nagyvállalat 153420 millió dollárnyi fegyvereladást bonyolított le, míg a három európai mindösszesen 47670 millió dollárnyit.⁵⁵⁸

Az első harminc vállalat adatainak elemzése is azt a megállapítást erősíti, hogy a nagyobb méretgazdaságosságú országok több és nagyobb hadiipari vállalatnak adnak helyet. A technológiai forradalom a nagyok előnyét fokozta tehát, míg a kisebb védelmi iparokat választás elé állította.

Az egyik lehetőség, hogy a nemzeti szuverenitást feladva, a határokon átívelő kollaborációra lépnek más ipari konszernekkel. A másik, hogy hatékonysági problémáikat megtartva, veszteségesek maradnak, az állam pedig tőkeinjekciókkal életben tartja őket. A technológia ilyen módon egyfajta képességszakadékot hozott létre az európai régiók között, amely különösen a kelet és a nyugat-európai védelmi

⁵⁵⁶ KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. Defense & Security Analysis, 2017. Vol 33. Iss. 158-173. – p. 159.

⁵⁵⁷ SIPRI Adatbázis Forrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltve: 2017. január 3.)

⁵⁵⁸ Saját kalkulációk. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltve: 2017. január 3.)

iparok közötti kapacitás-ollót nyitotta tovább. Ennek praktikus következménye az a már említett negatív spirál, amely a fokozódó versenyképtelenség miatt az exportpiacok elvesztését eredményezi, amely csökkenti a bevételeket, amely tovább korlátozza a technológiai kutatásra és hatékonyságnövelésre fordítható, diszkrecionális összegeket.⁵⁵⁹ Ilyen módon igaz Christophe Dandeker azon megállapítása, mely szerint a technológia a globalizáció mellett, egyes szegmensekben a regionalizációt is elősegítette, elsősorban kiélezett technológiai-ipari verseny formájában, amelynek vesztesei hosszú időre lemaradnak.⁵⁶⁰

A nagy védelmi ipari vállalatok szintjén a technológiai forradalom által generált termelékenységi és hatékonysági lemaradásra jó példa, hogy míg az első száz legnagyobb hadiipari vállalt között a nagyobb európai országok (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország, valamint Spanyolország) mellett megtalálhatóak svájci, svéd és belga konszernek is. A kelet-közép európai térséget egyedül Lengyelország képviseli.

A kis- és középvállalatok szintjén folyó versenyről nem gyűjtöttem önálló következtetésekhez elegendő anyagot, de Gismondi a tanulmányában például azt emeli ki, hogy a katonai hatékonyságnak (amely ebben az értelmezésben a védelmi szektorba juttatott erőforrások hatékony felhasználása a képességfejlesztés során, tehát többek között a védelmi ipar teljesítménye által) a kis- és középvállalatok szintjén jó indikátora az egy főre jutó GDP.⁵⁶¹

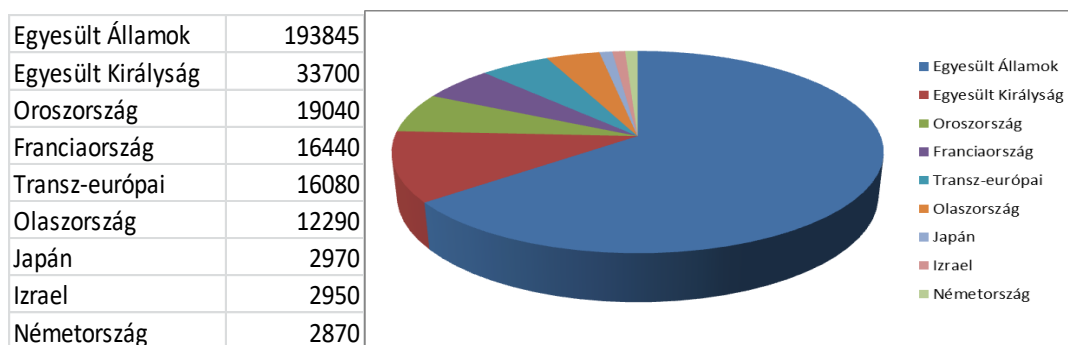
⁵⁵⁹ MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. *Strategic Analysis* 2004. Vol. 28. Iss. 4. – p. 561-576

⁵⁶⁰ DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. *British journal of sociology*, 1994 - p. 637-654.

⁵⁶¹ GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. *Security Studies*, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 661.

SIPRI Adatbázis Forrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltve: 2017. január 3.)

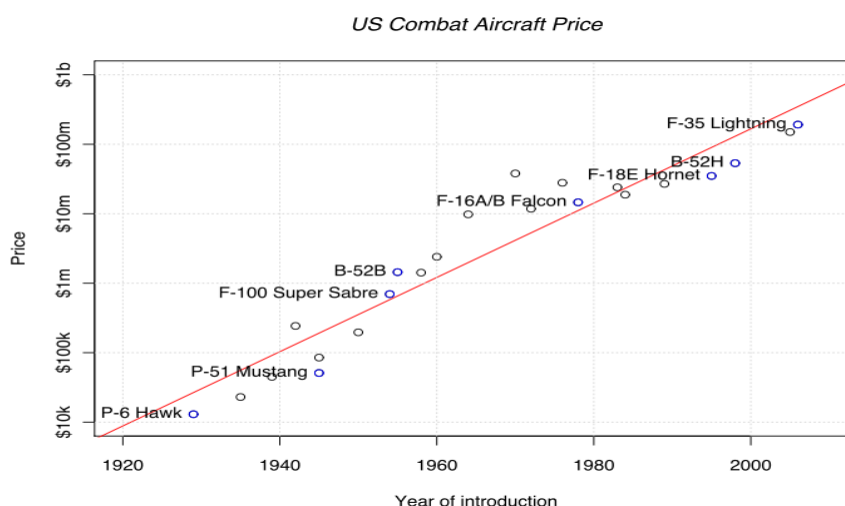

40. ábra: A hadiipari vállalatok fegyvereladásai és az országok bruttó nemzeti összterméke (2015 évi konstans dollárban nominálva)⁵⁶²

Költség-eszkaláció

Az állam által szponzorált védelmi erőfeszítések központi problémája a közgazdasági értelemben vett fenntarthatóság hiánya. A katonai képességek, eszközök bekerülési költsége ugyanis a technológia fejlődésének és a munkaerő költség növekedésének köszönhetően évről-évre emelkedik.⁵⁶³ Az Augustin törvényeként is leírt jelenség, amely szerint az adott funkciót ellátó haditechnikai eszköz költségnövekménye az idők folyamán exponenciális természetű.⁵⁶⁴

41. ábra: A harci repülőgép platform költségének növekedése 1920-2015⁵⁶⁵

⁵⁶² Saját ábra. Adatforrás: <https://www.imf.org>

⁵⁶³ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 409-426.

⁵⁶⁴ Augustine, Norman R. Augustine's laws and major system development programs. New York: American Institute of Aeronautics and Astronautics, 1983.

⁵⁶⁵ Cím nélkül: https://cdn.arstechnica.net/wp-content/uploads/2014/07/720px-Augustines_law.svg_.png (Letöltve: 2017. január 4.)

A védelmi inflációnak is nevezett jelenség során egy haditechnikai eszköz átlagos költség eszkalációja átlagosan évi 4%, amelyet a fejlett, nyugat-európai országok esetében az utóbbi 25 évben egyszer sem haladt meg a védelmi költségvetés növekedése. A költségek Hartley számításai szerint 7.25 évenként megduplázódnak.⁵⁶⁶

Típus	Egységnyi gyártási költség (millió font)	Költség eszkaláció (%) (2009)
Harci repülőgép	77	4
Bombázó repülőgép	330-2750	10
Kiképző repülőgép	19	4
Szállító helikopter	10	4
Harckocsi	4	1
Gyalogsági lövész hcj.	4	4
Önjáró löveg	7	5
Légvédelmi rakéta komplexum	20	3

42. ábra: A haditechnikai eszközök költség eszkalációja⁵⁶⁷

A források növekedésén túlmutató ár drágulás hosszú távon a védelmi képességek mennyiségi csökkenését eredményezi, amely egyben kevesebb személyzetet, kiszolgálót, szakértőt, következésképpen alacsony haderőlétszámot igényel. Hartley azonosított néhány olyan, a megrendelő védelmi szektor által alkalmazható opciót, amelyek a költségnövekedés hatásait enyhíthetik. Ezek lehetnek a kiképzések és gyakorlatok költségének (számának és intenzitásának) lefaragása, a főbb haditechnikai eszközök beszerzésére vonatkozó programok törlése, a megrendelt darabszám (és/vagy műszaki tartalom) módosítása, továbbá a program késleltetése. Végző esetben lehetséges a politikai-katonai ambíciók és a realitások széteső viszonyrendszerének ismételt összehangolása egy védelmi felülvizsgálat útján.⁵⁶⁸

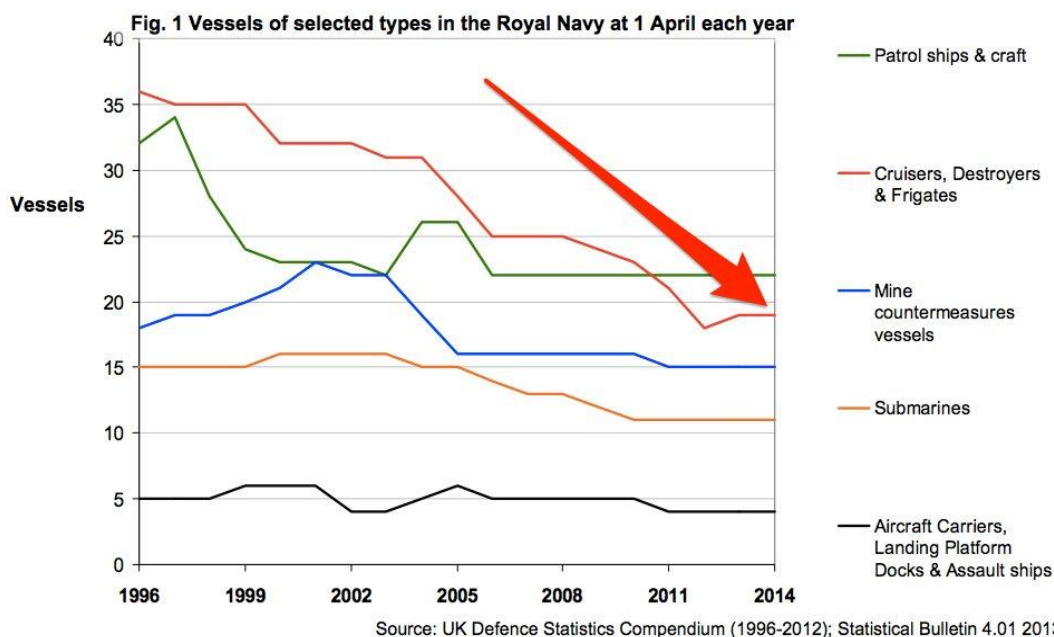
⁵⁶⁶ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 411

⁵⁶⁷ HARTLEY, Keith: The case for defence. Defence and Peace Economics 2010. Vol. 21. Iss. 5-6. – p. 412

⁵⁶⁸ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 108

A költségek eszkalációja tehát a haderőket a kisebb méret és eszközigény, a védelmi iparokat pedig az alacsonyabb gyártási darabszám és kapacitás felé kényszeríti. Ez azoknak a hadiiparoknak kedvez, amelyeknek eleve magas darabszámú és minőségi követelményekkel bíró igénynek kell megfelelni. Ezek ugyanis képesek a minőség és a gyártási kapacitás volumenének szinten tartására, míg a kisebb védelmi iparok teljesítményére hamarabb kezd el negatív hatást kifejteni Augustin törvénye és a technológiai fejlődés.

A legtöbb szerző szerint a költség eszkalációt csökkentő tényező a nemzetközi együttműködés (Benny and Tishler 2004, Kluth 2010, Markowski et al. 2010), míg Hartley szerint az a kooperáció során is fennmarad, sőt, a résztvevő államok számával növekszik (Merlin rakéta, 2 nemzet 140%; Tornado vadászbombázó, 3 nemzet 160-180%; Eurofighter vadászbombázó, négy nemzet, 200%).⁵⁶⁹

43. ábra: Példa a hidegháborút követően zsugorodásnak indult haderőkre. A brit flotta eszközeinek változása hajótípus/darabszám szerint⁵⁷⁰

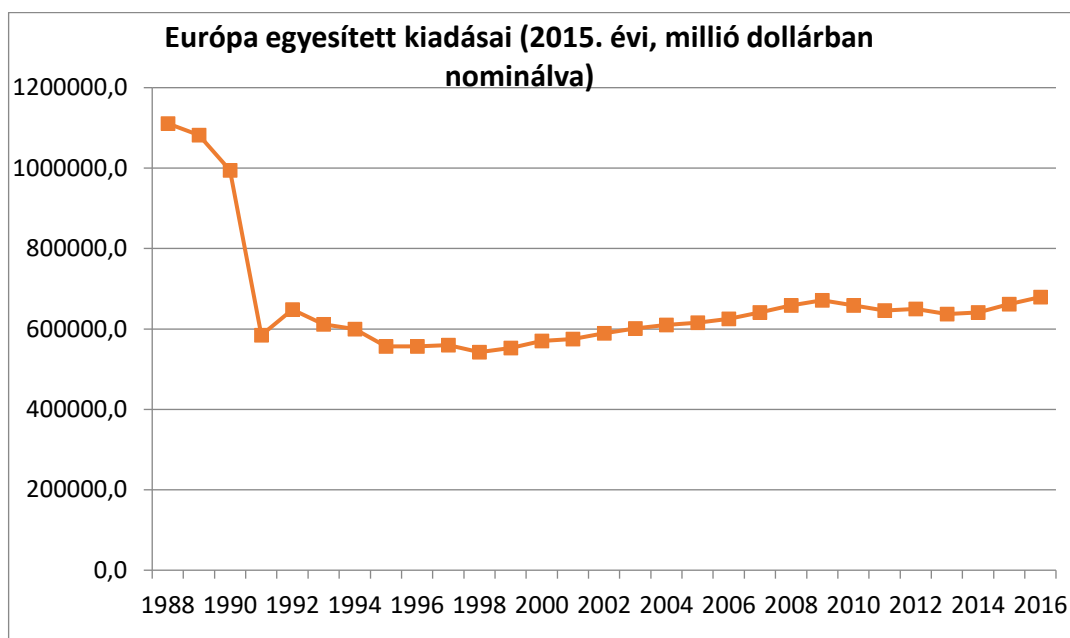
⁵⁶⁹ HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. Defence and Peace Economics. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 109

⁵⁷⁰ <http://www.businessinsider.co.id/the-decline-of-the-uk-armed-forces-in-charts-2015-2/#F4R8fMtMjC7Rg5bo.97>

A védelmi kiadások csökkenése és a védelmi szektorok leépítése

A hidegháború megszűnését követően a megváltozott biztonsági környezet nyomán az európai országok és Észak-Amerika hozzáláttak az előző évtizedek során hatalmasra duzzadt védelmi szektorok részleges leépítéséhez. Ez a folyamat részben tudatos stratégiák mentén, részben a csökkenő védelmi kiadások kényszerei eredményeként zajlott le.

Az 1988-ban mért, 1,2 ezer milliárd amerikai dollárt megközelítő védelmi kiadások 2002 környékén stabilizálódtak ennek az összegnek kb. a felénél. Az 50%-os forráskivonás súlyosan érintette a védelmi szektorokat és iparokat, amelyek történelmi identitás-válságba kerültek a drasztikus transzformáció nyomán.

44. ábra: Európa védelmi kiadásai 1988-2016⁵⁷¹

Norheim-Martinsen stílusosan világít rá, hogy bár a hidegháborút követő transzformáció „hivatalos” története azt sugallja, hogy a monolitikus szembenállást követően a haderők racionalizálásra kerültek és a területvédelmi helyett béketámogató feladatra szervezték át magukat, a valóság jóval plasztikusabb.⁵⁷²

⁵⁷¹ Saját ábra. Adatforrás: <https://www.sipri.org/databases/milex>

⁵⁷² NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. Defence Studies, 2016. Vol. 16 Iss. 3. – p. 313

A drasztikus forrásmegvonás sokként hatott, „megsemmisítve” a haderőstruktúra számottevő részét, valamint a kereslet beszakadásának köszönhetően lényeges csökkentésre kényszerítette a védelmi ipari kapacitásokat. 1990-98 között a védelmi iparban dolgozók száma 20%-al csökkent,⁵⁷³ ez azonban a méretgazdaságosság miatt aránytalanul nagymértékben érintette a kisebb iparokat. Az iparban dolgozó munkaerő arányában a kelet-közép európai védelmi szektorok 70%-os csökkenést abszolvtáltak 1986 és 2000 között, amelyből a magyar védelmi ipar 94%-os csökkenést szenvedett el.⁵⁷⁴

Ezeket a csökkentett képességeket érte az amerikai technológiai forradalom újabb hulláma nyomán erőre kapó globális verseny, amelyben az európai cégek egyre kevésbé voltak képesek önállóan versenyben maradni. Ahogy már korábban is kiemelten, a relatíve kisebb darabszám, az összeszerelési folyamatok volumenéből adódó hosszabb tanulási idő, valamint a kutatás-fejlesztési kiadások végül a gyártási egységek magasabb bekerülési költségét és sokszor alacsonyabb minőségét eredményezték.⁵⁷⁵ Ez növekvő versenyképtelenséget okozott az európai és különösen a kelet-közép európai védelmi iparoknak, amelyek kapacitásait a saját belső keresletük nem volt képes szinten tartani. Ez élesen szemben állt a továbbra is szuperhatalmat élvező Egyesült Államok hadiiparának helyzetével, amely fokozatosan növelte előnyét és ráadásul az exportpiacokról is növekvő mértékben szorította ki a kisebb versenytársakat.

A lefelé tartó spirálból az európai ipar számára a kapacitások határokon átnyúló összevonása jelentett mentőövet. Ezt megelőzően a leginkább kritikus problémát az amerikai termékekkel szembeni technológiai lemaradás jelentette, amely piacvesztést eredményezett csökkenő kereslet és stagnáló túlkínálat jegyeit mutató és épp ezért az egyre versenyorientáltabb fegyverkereskedelemben. A kutatás-fejlesztési költségek növekedése, együtt a nemzeti védelmi iparok megőrzésének szándékával, azt jelentette, hogy minden nemzet egyenként, egymással párhuzamosan használta fel

⁵⁷³ MARKOWSKI Stefan, HALL Peter: Challenges of defence procurement. Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2 – p. 9.

⁵⁷⁴ Saját kalkuláció. Forrás: KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3. – p. 34

⁵⁷⁵ KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. Defense & Security Analysis, 2017. Vol. 33. Iss. 2 – p. 159

kutatás-fejlesztési forrásait, lényegében ugyanarra a célra.⁵⁷⁶Ezt a folyamatot tehát növekvő mértékben kezdte racionalizálni a nagyobb európai vállalatok összevonása.

Ezzel együtt is probléma maradt azonban a **méretgazdaságosság**. Mivel a nemzetek továbbra is igyekeztek a saját védelmi szektorukat „helyzetbe hozni” a védelmi célú megrendelésekkel, a nagyobb tagállamok védelmi iparai „túléltek” a 90’-es évek nehezebb időszakát és a megfelelő racionalizálást, újra strukturálást és sok esetben állami szubvenciót követően saját lábukra tudtak állni a piacon. Ezzel szemben a kisebb államoknál, ahol a haderők egyrészt nem voltak képesek középtávon is stabil darabszámokkal operáló beszerzéseket megfogalmazni (amely a kapacitásépítéshez nélkülözhetetlen információ), másrészt a haderők pusztán méreténél fogva sem tudták a védelmi szektorok teljes értékláncot lefedő kapacitásait igényel lefedni, illetve finanszírozni.⁵⁷⁷

VII. 6. Következtetések

Ebben a fejezetben részletesen megvizsgáltam a védelmi szektor erőforrások felhasználásán és azok képességé alakításán alapuló anyagcsere folyamatának főbb alrendszeit, vagyis a bemeneti (erőforrások), a kimeneti (képessegek), valamint az adminisztratív és gyártási (állam és hadiipar és kisebb mértékben a haderő) elemeket. Megállapítottam, hogy a védelmi ipar alrendszere kritikus kapcsolatot képez az erőforrások és a képessegek között. Megvizsgáltam a transzformáció szempontjából leginkább fontos bemeneti aspektusokat, a gyártás-fejlesztésbe áramló erőforrásokat, amelyek azonban a védelmi ipari kapacitások függvényében nem feltétlenül a nemzeti védelmi szektorba áramolnak. Ez a nemzeti döntéshozók „vedd vagy csináld” dilemmája. A kimeneti értékek kapcsán meghatározó, hogy az így transzformálódó képessegek eshetőségi vagy effektív alkalmazott haderőstruktúra elemekként manifesztálódhatnak.

Megállapítottam, hogy a vizsgált, anyagcsere folyamaton alapuló rendszer nem feltétlenül függ a politikai szándékoktól, amelyek tartós fenyegetettség hiányában inkább a politikai ciklus függvényében allokálnak erőforrásokat. (Ez

⁵⁷⁶ IKEGAMI, Masako: The End of a ‘National’ Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: Scandinavian Journal of History, 2013. Vol. 38. Iss. 4. – p. 436-457.

⁵⁷⁷ MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. Strategic Analysis 2004. Vol. 28. Iss. 4. – p. 561-576

egyben megerősíti, hogy a védelem decentralizált kényszerek mentén alakul ál.) A **politikai szándékok** ezzel együtt **fontosak**, például abban a tekintetben, hogy **menyire támogatják a saját nemzeti védelmi szektor kapacitás-fenntartását, fejlesztését az erőforrások tudatosan belföldi ipari bázison történő elköltésén keresztül**. Ennek a döntésnek potenciális hátránya, hogy a fejletlenebb védelmi iparok alacsonyabb minőségű képességeket hoznak létre, drágábban.

A védelmi iparok fejlettsége alapvetően három kategóriába sorolható, amelyek között az átjárás komplex, idő- és erőforrás igényes feladat. A védelmi ipari kapacitások és minőség növelésének „sematikus” útja a felsőbb kategóriás védelmi iparok használt termékeinek megszerzése, új technológia megvétele és offset egyezmények útján technológia transzfer megvalósítása, valamint ipari együttműködés és tudás transzfer. Ez azonban az erőforrások tartós rendelkezésére állását biztosító piaci igény fenntartását igényli, amely a már elemzett külső és belső rendszerek (stratégiai környezet, hadviselési formák, szövetségi rendszerek, politikai és társadalmi percepció) interakcióin múlik.

A védelmi szektort határoló feltételrendszerben az utóbbi évek során bekövetkezett változások fő karakterisztikája a technológia fejlődése és ebből következő költség-megszaladás, amely egy időben a külső, kézzelfogható fenyegetettség megszűnésével, a védelmi szektorok erőforrásigényének növekedését és erőforrásainak csökkenését egyszerre eredményezte. Ez a valamennyi védelmi iparnak egyaránt kedvezőtlen változás kevésbé érintette károsan a nagyobb védelmi szektorokat. Ezek a mére szabotosság törvényének hála, viszonylagosan szinten tudták tartani a védelmi kapacitásaikat és szinten a technológiai fejlesztéshez szükséges kutatás-fejlesztési költségeket. A közép-nagy méretű védelmi szektorok, amelyeknek a lehetőségeit ez már meghaladta volna, a fúziót választották. **A kisebb védelmi szektoroknak az elemzett környezetben nagyon szűk mozgástere van, az aktuális környezet nem kedvez az önálló túlélésüknek.**

Befejezés

i. Következtések

A védelmi szektorok transzformációja állandó. A társadalom erőforrásait változó mértékben felemésztő átalakulás soha nem jut nyugvó pontra. Új képességek, kapacitások és doktrínák fejlődnek ki, majd egyesek visszafejlődnek, mások megerősödnek és tovább bővülnek. Ez a dinamika, a szerves rendszerek evolúciójához való hasonlatossága okán, lehetőséget nyújtott a védelmi szektorok transzformációjának alternatív értelmezéséhez. Ennek az új értelmezésnek központi eszköze, egyfajta vizsgálati logika alapjaként, az eredetileg a szerves rendszerek vizsgálatára alkalmazott komplexitás és szelekciós elméletek alkalmazása a védelmi szektorban zajló folyamatok értelmezésére.

Ezek alapján kimutathatóvá vált, hogy a védelmi szektor általános környezetében folyó változások eltérő mértékben, de egyértelműen befolyásolják a védelmi szektor rendszerét és a rendszer elemeit. A környezet és a benne elhelyezkedő rendszer viszonyának elsődleges dinamikája a környezet változó viszonyrendszeréhez történő, nagyrészt tudattalan alkalmazkodási kísérletként határozható meg.

A fenti jelenség felismerését követően, a tényezők azonosításán keresztül lehetővé vált azok védelmi szektorra kifejtett befolyásoló ereje. Az elemzett, széles szakirodalmi források megállapításaira alapozva kijelöltem öt olyan tényezőt, amelyek a szakirodalmi forrásokban kritikus befolyásoló elemként jelennek meg. Ezeket a tényezőket, egységes koncepcióba rendezve, tudattalan, kényszerítő erejű körülményként értelmeztem és vizsgáltam a védelmi szektorokra kifejtett hatásaikat. A feltárt példák és forrásanyag igazolta azt a feltételezést, hogy a nemzetközi környezet, a szövetségesi rendszerek, a 21. századi hadszíntér, a politikai és katonai elit prioritásai, valamint a védelmi szektorok belső működése értelmezhetőek olyan szelekciós erőként, amelyet aktuális viselkedése kikényszeríti a védelmi szektor átalakulását. Még akkor is, ha a védelmi szektorok pusztán túlélése nem függetleníthető a velük szimbiotikus viszonyban élő államokétól, tehát közvetlen túlélésük nem forog veszélyben.

Összegezve, megalapozottnak ítélem kijelenteni, hogy korunk gyorsuló körülményei és a tényezők egyre növekvőbb komplexitása közepette a védelmi szektor tudattalan

alkalmazkodási kényszere és az ennek érdekében folytatott átalakulása létező jelenség és magyarázatokkal szolgál a szektor működésének, sikereinek és kudarcainak átfogó értelmezéséhez. Ez a megközelítés óhatatlanul is felveti a stratégiai tervezés hatókörének kérdését. Utóbbival kapcsolatban, a vizsgálat eredményeként hozott következtetésem, hogy a védelmi tervezés, tudatos stratégiai irányítási hatóköre korlátos. Ezért a tervezési rendszerek és politikai szándékok elsősorban kifejezik (reprezentálják) és nem irányítják a védelmi szektor átalakulását.

A védelmi szektor nyílt, adaptív, mesterséges rendszerként történő értelmezése lehetővé teszi a gyorsuló stratégiai környezetben tudattalanul változó védelmi szektor működésének, átalakulásának alternatív értelmezését.

ii. A kutatómunka összegzése

Az értekezés bevezető részében megfogalmazott célkitűzéseimnek megfelelően, megvizsgáltam a védelmi szektor általános működésének, átalakulásának folyamatát. Elsődleges célom annak igazolása, volt, hogy a védelmi szektor vizsgálható-e a környezetével állandó interakciót folytató, annak eredményeként befolyásolt, nyílt, komplex és adaptív rendszerként (H1). Ennek érdekében az első fejezetben igazoltam, hogy a védelmi szektor és környezete viszonyrendszerének elemzése lehetséges a természettudományból vett szelekciós és komplexitás elméletek alkalmazásával, mivel a vizsgált rendszer viselkedése az említett teóriákban azonosított viselkedési mintákkal konformitást mutat.

A természettudományos teóriák mesterséges rendszerre, tehát a védelmi szektorra történő alkalmazása útján, a második fejezetben igazoltam, hogy a védelmi szektor fejlődése környezetétől elválaszthatatlan és nyílt hálózatként a transzformációja minden pontján változó mértékű befolyással vannak rá a kívülről és belülről határoló rendszerek. Megállapítottam továbbá, hogy ezek a hatások azonosíthatók és - a tézis hatókörén belül – a demokratikus európai országok védelmi szektorai esetében generalizálhatók. (H2).

Ennek következményként lehetőség nyílt a védelmi szektor általános fejlődési irányának egy alternatív, a magyar hadtudományi gondolkodásban még nem szervesült tudományos megközelítésére. Ehhez kapcsolódva, a védelmi szektort a

saját környezet kényszerei között értelmező megközelítem alapján, szintetizáltam és egységes, a hipotéziseimet alátámasztó narratívába rendeztem a releváns hadtudományi szakirodalmat.

A szakirodalmi források szintézise és saját kutatásaim alapján feltételeztem, majd a harmadik, negyedik, ötödik és hatodik fejezetekben bemutattam, hogy a védelmi szektor transzformációját meghatározó tényezők között szignifikáns befolyással bírnak a következő tényezők; a stratégiai környezet, a szövetségi rendszerek, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepciója, a 21. századi hadviselés és a védelmi szektorok működéséből eredő további (belső) környezeti feltételek (H3). A fejezetekben elvégzett kutatómunka eredményeként a specifikus és általános példák megerősítették, hogy a tényezők és a védelmi szektor kölcsönhatásainak mechanizmusa általános érvényű, generalizálható (H2).

Összességében, a természettudományos teóriákra alapozott megközelítemen keresztül újra értelmeztem a védelmi szektorok működését és átalakulását. A megfigyelt jelenségeket egységes koncepcióba helyezve igazoltam, hogy a védelmi szektor transzformációjának eredői azok a tényezők, amelyek a szektor környezetében, szelekciós erővel fellépve kényszerítik ki annak változásait. Ezek a változások, bár „alkalmazkodás”-ként utalok rájuk, valójában nagyobb rész tudattalan, vagyis nem akaratlagos cselekvések által valósulnak meg. Fontos következtetés ezért, hogy a védelmi szektor átalakulásának, transzformációjának legfőbb mozgatórugója a környezeti kényszerek között mozgó rendszerelemek nagyobb rész decentralizált és tudattalan viselkedése. Ez a megállapítás, véleményem szerint, megerősíti a stratégiai irányítási eszközök hatókörének korlátait és a környezet tanulmányozásának paradigmátikus szükségességét.

A védelmi szektor rendszerként és annak transzformációjának környezeti tényezők által meghatározott, tudattalan folyamatként történő azonosítása, vizsgálata és a kialakított vizsgálati keretrendszer megalapozza a téma további, tudományos értékű vizsgálatát és a kapcsolódó tudományos dialógust.

iii. Új tudományos eredmények

1. Igazoltam, hogy a védelmi szektor értelmezhető komplex, adaptív rendszerként, amelynek változását külső környezete határozza meg.
2. A védelmi szektor környezetével folytatott interakciói során azonosítottam olyan tényezőket (öt tényezőt), amelyek jelentős befolyással bírnak a szektor működésére, fejlődése irányára. Ezek a tényezők – a kiválasztódás és a komplexitás elveinek megfelelően – más védelmi szektorokra is hatással vannak, vagyis hatásmechanizmusuk generalizálható. Ez lehetővé teszi a hasonló tulajdonságokkal bíró, de nem azonos védelmi szektorok vizsgálatát.
3. A számos befolyásoló környezeti tényező közül kiemelt jelentőségüként határoztam meg a stratégiai környezetet, a szövetségi rendszereket, a politikai elit és a társadalom biztonságpercepcióját, a 21. századi hadviselést és a védelmi szektorok működéséből eredő további (belső) környezeti feltételeket. Ezek vizsgálata igazolta a védelmi szektor transzformációjára kifejtett hatásukat.
4. A fentiekén túlmenően, egységes keretbe foglalva, új megvilágításba helyeztem a védelmi szektor működési mechanizmusait, azok főbb szereplőit és jellemző interakcióit, valamint ezek és a szektor környezeti elemeinek kölcsönhatását. Ezzel az új megközelítéssel, támaszkodva a szelekciós és a komplexitás tudományteóriákra, egységes narratívába foglaltam a védelmi szektorok utóbbi évtizedekben megfigyelt transzformációját.
5. Összefoglaltam és szintetizáltam a téma releváns és aktuális nemzetközi szakirodalmi forrásait.

iii. Ajánlások, a kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága

A védelmi szektorok komplexitásának felismerése és elfogadása alapvető ellentmondásban van a saját környezetének irányítására és formálására folyton törekvő emberi elme természetes preconcepcióival. Nem könnyű elfogadni, hogy emberek és szervezetek hosszan tartó munkája, a célokra szánt erőforrások, vagy a zseniálisnak tűnő politikai célok egyetlen pillanat alatt válhatnak semmivé a környezeti kényszerek pillanatnyi átrendeződésének eredményeként. Nem egyszerű a saját korlátok tiszta és világos felismerése sem, mint ahogy az évtizedes szokásokkal történő szakítás is tudatos erőfeszítést igényel.

Az egyének és szervezetek kognitív dilemmáitól függetlenül, azokról tudomást sem véve, globalizálódott világunk mára egy hatalmas, összekapcsolt hálózattá változott, szinte minden pillanatban befolyásolva az emberi életet és tevékenységeket, sokszor olyan kiváltó okok hatására, amelyekről tudomást sem szereznek azok, akiket valójában érint. A szervezett komplexitás problémái mára betörték a mindennapokba és azok részeként figyelmet követelnek.

Ez a tézis egy törekvés arra, hogy a védelmi szektor tudományos elitjének és remélhetőleg stratégiai vezetésének figyelmét is ráirányítsa ezekre a roppant folyamatokra. A porosz, szovjet majd angolszász katonai kultúrák, származásuktól függetlenül, folyamatokra koncentráló, zárt hierarchiába szerveződő vezetési rendszereket eredményeztek a haderőben, amely az adott hadműveleti feladat, vagy egyéb tevékenység megoldására specializálva, egy ideig még képes eredményeket elérni a szűkös erőforrások, a politikai és társadalmi elvárások és a katonai realitások egyre jobban szorító rendszerében.

A védelmi szektorok 21. századi válsága azonban ezt a megközelítést, az aktuális probléma aznap megoldására koncentráló mikro menedzsmentet már nem teszi lehetővé. Az olyan kisebb védelmi szektorok, mint például, de nem kizárólag, a magyar, véges erőforrásokkal rendelkeznek egy olyan környezetben, ahol a gyorsan változó feltételrendszerhez történő alkalmazkodásnak egyetlen alternatívája van, a kudarc és a fokozatos felbomlás. Bár az állammal való bonyolult szimbiózis miatt, a védelmi szektort közvetlen pusztulás csak az állam felszámolása esetén fenyegeti, a társadalom által biztosított erőforrások nem hatékony felhasználása hosszabb távon

elidegenítheti a szektort a finanszírozó társadalomtól, vagy politikai elittől, amely, ha nem is tudatosan, de általánosságban érzékeli, hogy a pénzéért cserében nem azt kapja, amit elvárt. Ez egy hosszú, lefelé tartó, egymást erősítő visszacsatolásokból álló spirált indíthat el, amely egy tetszhalott, tehát élő, de mozdulatlan, diszfunkcionális védelmi szektort eredményezhet. A tetszhalott védelmi szektor csak az erőforrások felszívására alkalmas, funkciói a saját életben maradására korlátozódnak.

Ennek elkerülése érdekében elengedhetetlenül szükséges a védelmi szektort határoló környezet értelmezése, ahol lehet, formálása és a lehető leghatékonyabb adaptálódás. A nagyobb védelmi szektorokkal ellentétben, amelyek kapacitásai lényegesen szélesebb mozgásteret és alkalmazkodási hibaszázalékot engednek meg, a kisebbeknek túlpontos specializációra, a környezeti feltételrendszer mély megismerésére, a következtetések őszinte levonására és egy koherens adaptációs stratégia kialakítására kell törekedniük.

A dolgozatom célja, hogy hozzájáruljak az ehhez szükséges paradigma váltáshoz, elsősorban a védelmi szektorok rendszerként történő vizsgálatának elméleti megalapozottsága területén, másodlagosan pedig olyan, fősodorbeli tudományteóriák bemutatásával, amelyek megalapozhatják a kialakulóban lévő tudományos párbeszéd folytatását.

Kutatási eredményeimet ezért, azok elfogadása esetén, ajánlom azoknak a védelmi kérdésekkel stratégiai szinten foglalkozó egyetemeknek, kutatóintézeteknek és kormányzerveknek, amelyek a védelmi szektor transzformációját célzó központi stratégiák előkészítésében és végrehajtásában részt vesznek.

Felhasznált irodalom

Időszakos kiadványok (online és nyomtatott folyóirat cikkek)

1. ALBERTS, David S. – HAYES, R. E.: Planning: Complex endeavours. DoD Command and Control Research Program, Washington, DC. 2007. Forrás: http://www.dodccrp.org/files/Alberts_Planning.pdf (Letöltve: 2015. május 3.)
2. ALEXANDER, Michael – GARDNER, Timothy: The Arithmetic of Defence Policy. In: International Affairs, 2001. Vol. 77. Iss. 3. - p. 509-529.
3. BECKER, Jordan: The correlates of transatlantic burden sharing: revising the agenda for theoretical and policy analysis. In: Defense & Security Analysis 2017. Vol. 33. Iss. 2. - p. 131-157.
4. BECKLEY, Michael: Economic Development and Military Effectiveness. In: Journal of Strategic Studies, 2010. Vol. 33. Iss. 1. – p. 43-79.
5. BIDDLE S., LONG S.: Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look'. In: Journal of Conflict Resolution, 2004. Vol. 48. Iss. 4. – p. 526-546.
6. BERINSKY, Adam J.: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. In: The Journal of Politics, 2007. Vol. 69, No. 4. – p. 975-997.
7. BEYERCHEN, Alan: Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. In: International Security. 1992. Vol. 17. Iss. 3. – p. 59-90.
8. BODA, J. – BOLDIZSÁR, G. – KOVÁCS, J. – OROSZ, Z. – PADÁNYI, J. - RESPERGER, I. – SZENES, Z.: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. In: Honvédségi Szemle, 2016. 144. évf. 3. szám. – p. 3-19.
9. BOWER, Joseph L. - CHRISTENSEN, Clayton M.: Disruptive technologies: catching the wave. In: Harvard Business Review, 1996. Vol 1. Iss. 13. – p. 75-76
10. CAMPBELL, Joel T. - CAIN, Leila S.: Public opinion and the outbreak of war. In: Journal of Conflict Resolution, 1965. Vol. 9. Iss. 3. – p. 318-329.
11. CHEKINOV - BOGDANOV: The Nature and Content of a New Generation War. In: Military Thought 2013. Vol. 4. - p. 12-23. Forrás: http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20IS_SUE_No.4_2013.pdf (Letöltve: 2015. december 25.)
12. CHENG, Dean: Winning without Fighting: The Chinese Psychological Warfare Challenge. In: Background, 2013. Vol. 2821, The Heritage Foundation, Forrás: http://cdn.mashregnews.ir/old/files/fa/news/1392/12/16/512248_358.pdf (Letöltve: 2015. április 4.)
13. CLARK, Wesley et al.: Closing NATO's Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2016. Forrás:

https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/ICDS_Report-Closing_NATO_s_Baltic_Gap.pdf (Letöltve: 2017. március 2.)

14. CONVERSE, Philip E.: Information flow and the stability of partisan attitudes. In: Public opinion quarterly, 1962. Vol. 26. Iss. 4. – p. 578-599.
15. COPELAND, Dale C.: Economic interdependence and war: A theory of trade expectations. In: International Security, 1996. Vol. 20. Iss. 4. – p. 5-41.
16. CORNISH, Paul - DORMAN, Andrew: National defence in the age of austerity. In: International Affairs, 2009. Vol. 85 Iss. 4. – p. 733-753.
17. COTICCHIA, F. - DE SIMONE, C.: The War That Wasn't There? Italy's "Peace Mission" in Afghanistan, Strategic Narratives and Public Opinion. In: Foreign Policy Analysis 2016. Vol. 12. – p. 24-46.
18. DANDEKER, Christopher: New times for the military: some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies. In: British journal of sociology, 1994. – p. 637-654.
19. DANDEKER, Christopher - GOW, James: Military culture and strategic peacekeeping. In: Small Wars & Insurgencies 1999. Vol. 10. Iss. 2. – p. 58-79.
20. DENNETT, Daniel C: Darwin's dangerous idea. In: The Sciences. 1995. Vol 35. Iss. 3. – p. 34-40.
21. EDMUNDS, Timothy: What are armed forces for? The changing nature of military roles in Europe. In: International Affairs, 2006. Vol. 82. Iss. 6. – p. 1059-1075
22. EDMUNDS, Timothy: Complexity, strategy and the national interest. In: International Affairs 2014. Vol. 90. Iss. 3. – p. 525-539
23. FARRELL, Theo: World culture and military power. In: Security Studies, 2005. Vol. 14. Iss. 3 – p. 448-488.
24. FARRELL, T. - RYNNING, S.: NATO's transformation gaps: transatlantic differences and the war in Afghanistan. In: Journal of strategic studies, 2010. Vol. 33. Iss. 5. - p. 673–699.
25. FREEDMAN, Lawrence: Ukraine and the art of limited war. In: Survival, 2014. Vol. 56.Iss. 6. – p. 7-38.
26. FUKUDA, Junichi: Counteracting China's Anti-Access/Area Denial Capabilities. In: IIPS Quarterly, Vol. 6 No. 1. Forrás:
<http://www.iips.org/en/research/data/fukuda01.pdf> (Letöltve: 2017. március 4.)
27. GALBREATH, David J. : Western European Armed Forces and the Modernisation Agenda: Following or Falling Behind? In: Defence Studies, 2014. Vol. 14. Iss. 4. – p. 394-413.

28. GELPI, Christopher - FEATHER, Peter D. - REIFLER, Jason: Success matters: Casualty sensitivity and the war in Iraq. In: *International Security*, 2005. Vol. 30. No. 3. – p. 7-46.
29. GILENS, Martin: Political Ignorance and Collective Policy Preferences. In: *The American Political Science Review*, 2001. Vol. 95, No. 2. – p. 376-396.
30. GISMONDI, Mark: Familism and War: The Radius of Trust as an Element of National Power. *Security Studies*, 2015. Vol. 24. Iss. 4. – p. 631-661.
31. GRAHAM, Gary - HARDAKER Glenn: Defence sector procurement and supply chain relationships. In: *Supply Chain Management: An International Journal* 1998. Vol. 3. Iss. 3. – p. 142-148.
32. GRAY Colin S.: Strategic Thoughts for Defence Planners. In: *Survival: Global Politics and Strategy*, 2010. Vol. 52 Iss. 3. – p. 159-178.
33. HAMMES, Thomas X.: War evolves into the fourth generation. In: *Contemporary Security Policy* 2005. Vol. 26. Iss. 2. – p. 189-221.
34. HARTLEY, Keith: The case for defence. In: *Defence and Peace Economics*. 2010. Vol. 21 Iss 5-6. – p. 409-426
35. HARTLEY, Keith: The future of European defence policy: An economic perspective. In: *Defence and Peace Economics*. Vol. 14. Iss 2. 2003. – p. 107-115.
36. HELLMANN, Gunter: Neorealism, Neoliberal Institutionalism, and the Future of NATO. In: *Security Studies*. 1993. Vol 3. Iss. 1. – p. 3-43.
37. HIGGS, Robert – KILDUFF, Anthony: Public Opinion: A Powerful Predictor of US Defence Spending. In: *Defense Economics*, 1993. Vol 4. – p. 227-238
38. HODGSON Geoffrey - KNUDSEN Thorbjørn: Why we need a generalized Darwinism: and why generalized Darwinism is not enough. In: *Journal of Economic Behaviour and Organisms*. 2006. Vol. 61. – p. 1-19.
39. IKEGAMI, Masako: The End of a ‘National’ Defence Industry?: Impacts of Globalization on the Swedish Defence Industry. – In: *Scandinavian Journal of History*, 2013. Vol. 38. Iss. 4. – p. 436-457.
40. JAKOBSEN, P.V. - RINGSMOSE J.: In Denmark, Afghanistan is worth dying for: How public support for the war was maintained in the face of mounting casualties and elusive success. In: *Cooperation and Conflict*, 2015. Vol. 50. Iss. 2. – p. 211-227.
41. JERVIS, Robert: Complexity and the Analysis of Political and Social Life. In: *Political Science Quarterly*, 1997. Vol. 112, No. 4. – p. 569-593.
42. JOBBÁGY, Zoltán: On Adaptation in Military Operations: Tinkering and Bottom-Up Perspectives. In: *AARMS*, 2014, Vol. 13. No. 3. – p. 389-396.

43. JOBBÁGY Zoltán: Effects-Based Operations and the Problem of Causality: Simple and Complex. In: Joint Force Quarterly, 2007, Iss 46. – p. 90-95.
44. KING, Anthony: Towards a Transnational Europe, The Case of the Armed Forces. In: European Journal of Social Theory, 2005. Vol. 8. Iss. 3. – p. 321-340.
45. KISS, J. L.: A nemzetközi rendszer modernizációja. In: Külpolitika. 1997. II évf. 4. szám. – p. 5-19.
46. KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. Defense & Security Analysis, 2017. Vol 33. Iss. 158-173. – p. 159.
47. LEAH, Christine M.: Deterrence and Arms Control in a Second Conventional Age. In: Comparative Strategy, 2015. Vol. 34. Iss. 5. – p. 401-421.
48. LIND, William S., SCHMITT John F., WILSON Gary I.: Fourth generation warfare: Another look. Marine Corps Gazette, 2001. Vol. 85. Iss. 11. – p. 69-71.
49. LORENZ, Edward N.: Deterministic Nonperiodic Flow. In: Journal of the Atmospheric Sciences 1963. Vol. 20. Iss. 2. – p. 130-141.
50. KLUTH, Michael: European defence industry consolidation and domestic procurement bias. In: Defense & Security Analysis, 2017. Vol. 33. Iss. 2. – p. 158-173.
51. MANN, Michael: The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results. In: European journal of sociology, 1984. Vol. 25. Iss. 2. – p. 185-213.
52. MARKOWSKI Stefan - HALL Peter: Challenges of defence procurement. In: Defence and peace economics 1998. Vol. 9. Iss. 1-2. – p. 3-37.
53. MATTELAER, Alexander: Preparing NATO for the Next Defence-Planning Cycle. In: The RUSI Journal, 2014. Vol. 159. Iss. 3. – p. 30-35.
54. MAZARR, Michael J.: The Rise and Fall of the State Failure Paradigm: Requiem for a Decade of Distraction. In: Foreign Affairs. 2014. Vol. 93. Iss. 1. – p. 113-122.
55. MENG, Binbin: Why nations fail: defense spending, fighting commitment and, inter-nations-prosperity-poverty-gap. In: Defence and Peace Economics 2015. Vol. 26. Iss. 4. – p. 357-382.
56. MILLER Charles: Re-examining the Australian public's attitude to military casualties: post-heroic of defeat phobic? In: Australian Journal for International Affairs, 2014. Vol. 68., No. 5. – p. 515-530.
57. MINTZ, Alex - CHI Huang: Guns versus butter: The indirect link. In: American Journal of Political Science, 1991. Vol. 35. No. 3. – p. 738-757.
58. MINTZBERG, Henry: The fall and rise of strategic planning. In: Harvard business review 1994. Vol. 72. Iss. 1. – p. 107-114.

59. MOHANTY, Deba R.: Trends in European defence industry in the 1990s: An assessment. In: Strategic Analysis 2004. Vol. 28. Iss. 4. – p. 561-576.
60. MONAGHAN, Andrew: The 'war' in Russia's 'hybrid warfare'. In: Parameters, 2015. Vol. 45. Iss. 4. – p. 65-73.
61. MORGAN, Patrick M.: The State of Deterrence in International Politics Today. In: Contemporary Security Policy. 2012. Vol. 33 Iss. 1. – p. 85-107.
62. MÖLLING, Christian: Europe without defence. In: SWP Comments, 2011. Vol. 38. Iss. 3-4. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2011C38_mlg_ks.pdf (Letöltve: 2014. május 5.)
63. NELSON, Daniel N.: Beyond Defence Planning. In: Defence Studies 2001. Vol. 1. Iss. 3. – p. 25-36.
64. NÉMETH Gergely: A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára. In: Hadtudomány, 2012. 22. évf. 1-2. sz. Forrás: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2012/1_2/HT_2012_1-2_8.pdf Letöltve: 2015. június 13.
65. NOETZEL, Timo - SCHREER Benjamin: Does a multi-tier NATO matter? The Atlantic alliance and the process of strategic change. In: International affairs. 2009. Vol. 85. Iss. 2. – p. 211-226.
66. NORDHAUS, W.D.: The political business cycle. In: The Review of Economic Studies, 1975. Vol. 42. No. 2. – p. 169-190.
67. NORHEIM-MARTINSEN, Per M.: New sources of military change – armed forces as normal organizations. In: Defence Studies, 2016. Vol. 16. Iss. 3. – p. 312-326.
68. OLSON, Mancur - ZECKHAUSER, Richard: An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. 1966 Vol. 48, No. 3. – p. 266-279.
69. OYE, Kenneth A.: Explaining cooperation under anarchy: Hypotheses and strategies. In: World politics, 1985. Vol. 38. Iss. 1. – p. 1-24
70. PÉREZ-FORNIÉS, Claudia – CÁMARA, Noelia – GADEA, Maria Dolores :Cyclical Properties of Spanish Defence Expenditure. In: Defence and Peace Economics, 2014. Vol. 25. Iss. 1. – p. 7-22.
71. POSEN, Barry R.: The security dilemma and ethnic conflict. In: Survival, 1993. Vol. 35. Iss. 1. – p. 27-47.
72. POSEN, Barry R.: Command of the commons: the military foundation of US hegemony. In: International Security, 2003. Vol. 28. Iss. 1. – p. 5-46.
73. PORKOLÁB Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében. In: Honvédségi Szemle, 2014. 6. szám. – p. 6-15.

74. RICKLI, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. In: Cambridge Review of International Affairs, 2008. Vol. 21. Iss. 3. – p. 307-325.
75. RINGSMOSE, Jens: NATO burden-sharing redux: continuity and change after the Cold War. In: Contemporary Security Policy, 2010. Vol. 31. Iss. 2. – p. 319-338.
76. RINGSMOSE, Jens - BØRGESEN B.K.: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. In: European Security 2011. Vol. 20. Iss. 4. – p. 505-528.
77. RONKOVICS, József: A védelmi tervezés napjainkban. In: Nemzet és Biztonság, 2008. július. – p. 54-59
78. RONKOVICS, József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője. In: Hadtudomány 2009. 1-2. szám.
79. ROWLEY, Timothy J.: Moving beyond dyadic ties: A network theory of stakeholder influences. In: Academy of management Review 1997. Vol. 22. Iss. 4. – p. 887-910.
80. RUSSETT, Bruce: Doves, hawks, and US public opinion. In: Political Science Quarterly 1990. Vol. 105. Iss. 4. – p. 515-538.
81. SAMUELSON P.A.: The Pure Theory of Public Expenditure. In: Review of Economics and Statistics, 1954. Vol. 36. – p. 387-389.
82. SANDLER, Todd - HARTLEY Keith: Economics of alliances: The lessons for collective action. In: Journal of economic literature. 2001. Vol. 39. Iss. 3. – p. 869-896.
83. SAVAGE, Grant T: Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. In: The Executive, 1991. Vol. 5. Iss. 2. p. 61-75.
84. SCALES, Robert: A Sword With Two Edges: Maneuver in 21st Century Warfare. In szerk: HAWKINS, William R.: Iraq: heavy forces and decisive warfare. In: Parameters, 2003. Vol. 33. Iss. – p. 61-103.
85. SOROKA, Stuart N. - WLEZIEN Christopher: Opinion–policy dynamics: public preferences and public expenditure in the United Kingdom. In: British Journal of Political Science 2005. Vol. 35. Iss. 4. – p. 665-689.
86. STRACHAN, Hew: The lost meaning of strategy. In: Survival, 2005. Vol. 47. Iss. 3. – p. 33-54.
87. STRACHAN, Hew: Strategy and the Limitation of War. In: Survival, 2008. Vol. 50. Iss. .1 – p. 31-54.
88. SZENES, Zoltán: A magyar haderő-átalakítás a NATO tagság idején. In: Nemzet és Biztonság, 2009. április. – p. 33-43.

89. SZENES, Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). – In: Honvédségi Szemle 2012/6. – p. 5-10.
90. STICZ, László: A program-alapú haderőfejlesztés tendenciái a Magyar Honvédségben. – In: Honvédségi Szemle, 2008/3. – p. 19-27.
91. SZENES, Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. In: Hadtudomány, 2005. 4. szám
92. TAKÁCS, Attila: A posztmodern háborúk jellemzői. In: Honvédségi Szemle 2016. 3. szám. – p. 20-36.
93. TVERSKY, Amos - KAHNEMAN Daniel: The framing of decisions and the psychology of choice. In: Science, 1985. Vol. 211, Iss. 4481. – p. 107-129.
94. MARKOWSKI, Stefan – HALL, Peter: Challenges of Defence Procurement. Defence and Peace Economics. 1997. Vol. 9. – p. 3-37.
95. VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. In: Hadtudomány. 2007. XVII. évf. 1. szám. (oldalszám nélkül) Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Letöltve: 2016. december 21.)
96. ROSENAU, James N.: Governance in the twenty-first century. In: Global governance. 1995. Vol. 1. Iss. – p. 13-43.
97. SHOWALTER, Dennis E.: Caste, skill, and training: the evolution of cohesion in European armies from the Middle Ages to the sixteenth century. In: The journal of military history. 1993. Vol. 57. Iss. 3. (Oldalszám nélkül.) Forrás: <http://deremilitari.org/2014/07/caste-skill-and-training-the-evolution-of-cohesion-in-european-armies-from-the-middle-ages-to-the-sixteenth-century/> (Letöltve: 2016. december 21.)
98. YOUNG, Thomas-Durell: The Challenge of Reforming European Communist Legacy ‘Logistics’. In: The Journal of Slavic Military Studies. 2016. Vol. 29. Iss. 3. – p. 352-370.
99. YOUNG, Thomas-Durell: The failure of defense planning in European Post-Communist Defense Institutions: ascertaining causation and determining solutions. In: Journal of Strategic Studies 2017. Vol. 1. Iss. 27. – p. 1-27.
100. VAN BAALEN Minus - RAND David A.: The unit of selection in viscous populations and the evolution of altruism. In: Journal of theoretical biology 1998. Vol.193 Iss. 4. – p. 631-648.

Online források, kiadványok:

1. ABBAS, Yasir – TROMBLY, Dan: Inside the Collapse of the Iraqi Army”s 2nd Divison. Forrás: <https://warontherocks.com/2014/07/inside-the-collapse-of-the-iraqi-armys-2nd-division/> (Letöltve: 2016. június 3.)

2. BENKŐ, Tibor: Helikopter nélkül nem megy. Forrás: http://hvg.hu/itthon/20130321_honvedseg_vezerkari_fonok_Benko (Letöltve: 2015. június 13.)
3. CHAN, Serena: Complex Adaptive Systems. Forrás: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/Complex%20Adaptive%20System.s.pdf> (Letöltve: 2017. február 1.)
4. DAVIS, Paul K. - WILSON Peter A.: Looming Discontinuities In US Military Strategy And Defense Planning: Colliding RMAs Necessitate A New Strategy. Rand National Defense Research Inst Santa Monica CA, 2011. Forrás: http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP326.html (Letöltve: 2016. március 4.)
5. DE WIJK, Rob: The Implications for Force Transformation: The Small Country Perspective. In: Transatlantic Transformations—Equipping NATO for the 21st Century, 2004. p. 115-144. Forrás: https://www.files.ethz.ch/isn/47041/2004_transatlantic_transformations.pdf (Letöltés: 2015. március 13.)
6. DÓRI, József: A haderő struktúrájának és a felsőszintű irányítási, vezetési rendjének kölcsönhatása. Forrás: <http://www.honvedelem.hu/files/9/4954/06.pdf> (Letöltve: 2016. 04. 02.)
7. EISER, J. Richard: Public perception of risk. Report prepared for Foresight Office of Science and Technology. 2004. Forrás: <http://www.griequity.com/resources/InvestmentIndustry/HowTo/riskbyforesight.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)
8. FELMÉRY, Zoltán: A közbiztonságra fordított kiadások alakulása és szerkezete. Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések, 2017/11. Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-11-a-kozbiztonsagra-forditott-kiadasok-alakulasa-es-szerkezete-felmery-z.original.pdf (Letöltve: 2017. június 20.)
9. GOLDSTEIN, Joshua S.: World Backsliding on Peace. Forrás: http://www.huffingtonpost.com/joshua-s-goldstein/world-backsliding-on-peace_b_7924964.html Letöltve: 2015. december 20.
10. HENDE, Csaba nyilatkozata, 2012. április 6-án. Forrás: <http://mno.hu/belfold/halaszthatatlanna-valt-a-magyar-hadero-ujrafegyverzese-1068743> (Letöltve: 2015. június 13.)
11. HENDRIX, Jerry: Retreat from Range. The Rise and Fall of Carrier Aviation. Center for New American Security. 2015/10. Forrás: <https://www.files.ethz.ch/isn/194448/CNASReport-CarrierAirWing-151016.pdf> (Letöltve: 2016. január 6.)
12. GERASIMOV, Valery: The value of science in prediction. In: Military-Industrial Courier, 2013. Vol. 27. Angol nyelven hozzáférhető: The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War. Forrás:

<https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltve: 2016. december 2.)

13. HOFFMAN Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, Virginia, 2007. Forrás: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybrid_war_0108.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)
14. HOFFMAN, Frank: Hybrid warfare and challenges. National Defense Univ Washington Dc Inst For National Strategic Studies, 2009. Forrás: https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEWjk7Ir58ajUAhVImBoKHUDGC3kQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fsmallwarsjournal.com%2Fdocuments%2Fjfhoffman.pdf&usq=AFQjCNGcQFhNuLAoKd3Hvk_2zv9uzNm8sQ&sig2=WMHx2PBFPLZnwrE6z4WNw (Letöltve: 2017. január 4.)
15. HOFFMAN, Frank G.: The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. 2016 Index of US Military Strength. Forrás: <http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/> (Letöltve: 2016. február 2.)
16. JOBBÁGY, Zoltán: Clausewitz és a kaméleon színe. Hadtudomány, 2015. E-szám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/1_JOBBAGY_ZOLTAN.pdf (Letöltve: 2016. január 3.)
17. KAMPIS, György: Előszó. In: DARWIN, Charles: A fajok eredete. Természetes kiválasztás útján, 2004. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf> (Letöltve: 2016. január 3.)
18. KARBER, Philip A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukrainian War—Personal Observations”, 2015. Forrás: <https://prodev2go.files.wordpress.com/2015/10/rus-ukr-lessons-draft.pdf> (Letöltve: 2016. december 21.)
19. KISS, Zoltán László: Changes in Hungarian Public Opinion on Security In szerk.: Maria Vlachová: Defence and the Military. Public Image of Security. 2003. https://www.researchgate.net/profile/Biljana_Vankovska/publication/240634397_Public_Image_of_Security_Defence_and_the_Military_in_Macedonia_In_a_Broken_Mirror/links/00b4953308e7c91e7b000000.pdf#page=126 (Letöltve: 2015. március 4.)
20. KISS, Zoltán László: A védelmi tervezés és döntéshozatal szociológiai problémáinak elemzése. 2009. p. 23-24. Forrás: <http://www.vedelemigazgatas.hu/elemek/vedelmi%20tervezes%20szociologia.pdf> (Letöltve: 2016.06.25)

21. KNIGHTS, Michael - MELLO, Alexander: Defeat by Annihilation. Forrás: <https://www.ctc.usma.edu/posts/defeat-by-annihilation-mobility-and-attribution-in-the-islamic-states-defense-of-mosul>. (Letöltve: 2017. február 4.)
22. KREPINEVICH, Andrew F.: Cavalry to computer: The pattern of military revolutions. In: The National Interest 1994. Forrás: <http://users.clas.ufl.edu/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf> (Letöltve: 2016. november 16)
23. KREPINEVICH, Andrew: The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment. Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2002. Forrás: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (Letöltve: 2016. március 4.)
24. KREPINEVICH, Andrew: Defense Investment strategies in an uncertain world. Center for Strategic and Budgetary Assessments. 2008. Forrás: <http://csbaonline.org/research/publications/defense-investment-strategies-in-an-uncertain-world/publication> (Letöltve: 2016. március 4.)
25. KRULAK, C. C. : Warfighting. Marine Corps Doctrinal Publication 1. 1997 Forrás: <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> (Letöltve: 2017. január 4.)
26. LARSON, Eric Victor. Casualties and consensus: The historical role of casualties in domestic support for US military operations. Rand Corporation, 1996. Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/1996/MR726.pdf (Letöltve: 2016. december 4.)
27. LARSON, Eric V. - ORLETSKY, David T. - LEUSCHNER Kristin: Defense Planning in a Decade of Change: Lessons from the Base Force, Bottom-Up Review, and Quadrennial Defense Review. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2001. Forrás: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1387.html. (Letöltve: 2015. május 3.)
28. LEROUX: The Defence Sector And The Defence Budget: Minimising Costs And Maximising Benefits. Forrás: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/CIVILLEROUX.PDF> (Letöltve: 2015. szeptember 6.)
29. MARCUS, Jonathan: Factors behind the precipitate collapse of Iraq's army. BBC Analysis. Forrás: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838435> (Letöltve: 2016. június 3.)
30. MARSTON, Daniel: Force Structure for High- and Low-Intensity Warfare: The Anglo-American Experience and Lessons for the Future. Forrás: http://www.offnews.info/downloads/2020force_structure.pdf (Letöltve: 2016. június 1.)

31. MAZARR, Michael J.: The revolution in military affairs: A framework for defense planning. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA, 1994. Forrás: <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/00234.pdf> (Letöltve: 2017. január 3.)
32. MCCARTHY, Christopher J.: Anti-access/area denial: The evolution of modern warfare. 2010. Forrás: <https://www.usnwc.edu/Lucent/OpenPdf.aspx?id=95> (Letöltve: 2017. március 3.)
33. NICHOLSON, Brad: Balancing Force Modernization and the most likely future wars we'll be fighting. Forrás: <http://mwi.usma.edu/balancing-force-modernization-likely-future-wars-well-fighting/>
34. NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare. Diss. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 2002. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/35246085_Future_war_and_Chechnya_a_case_for_hybrid_warfare (Letöltve: 2015. március 4.)
35. PERRY, Bret: Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Forrás: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-operations> (Letöltve: 2016. augusztus 4.)
36. PICKUP, Sharon: Military Training: Army and Marine Corps Face Challenges to Address Projected Future Requirements. DIANE Publishing, 2010. Forrás: <http://www.gao.gov/products/GAO-10-720> (Letöltve: 2015. február 6.)
37. PORTER Wayne - MYKLEBY Mark: A National Strategic Narrative. Woodrow Wilson International Center For Scholars. 2011- Forrás: <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/A%20National%20Strategic%20Narrative.pdf> (Letöltve: 2017. január 6.)
38. ROTHKOPF, David: The Cool War. Foreign Policy, February 20, 2013.)Letöltve: www.foreignpolicy.com/articles)
39. SHLAPAK, David A., JOHNSON, Michael: Reinforcing deterrence on Nato's eastern flank. Wargaming the Defense of the Baltics, RAND Corporation, 2016. Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf (Letöltve: 2017. február 5.)
40. SPIEGELEIRE, Stephan De: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. HCCS Publications, 2009. Forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/> (Letöltve: 2011. március 22.)
41. SZVIRCSEV, Tibor: Europe's Armed Forces in Transition: From Conscription to allvolunteer forces 1975-2014. Forrás: <http://www.vtg.admin.ch/internet/vtg/de/home/schweizerarmee/organisation/hkaneu/milak/militaerwissenschaftliche/militaersoziologie/publikationen.pars>

<ys.93405.downloadList.23838.DownloadFile.tmp/541budapestconferencedez2014szvircsev.pdf> (Letöltve: 2016. október 4.)

42. TÁLAS, Péter: A kutatás-fejlesztés értelmezésének változása a gazdasági világválság időszakában. PPT előadás. Forrás: www.bmtt.hu/assets/letolt/t3konf/.../1310011300_TalasPeter.pptx (Letöltve: 2017.07.27.)

Könyv

1. ARNOLD, V.I.: Catastrophe Theory (3. kiadás). Berlin: Springer-Verlag, 1992. ISBN 3-540-54811-4
2. BABOS, Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-327-425-5
3. BEJAN, Adrian. The physics of life: the evolution of everything. St. Martin's Press, 2016. ISBN: 978-1250078827
4. BIDDLE, Stephen: Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle. Princeton UP 2004. ISBN: 9780691128023
5. BUZAN, Barry: People States and Fear: An Agenda for International security Studies in the Post-Cold War Era CA. Lynne Rienner 1991. ISBN: 978-1-55587-282-3.
6. BUZAN, Barry: Regional security complex theory in the post-Cold War world. Theories of new regionalism. Palgrave Macmillan UK, 2003. ISBN: 978-1-349-50792-4
7. BOËNE, Bernard: The Military as a Tribe among Tribes. Postmodern Armed Forces and Civil-Military Relations? In: Caforio, Giuseppe (ed.): Handbook of the Sociology of the Military. US, NY, Kluwer Academic/Plenum Publ. 2003. ISBN: 978-0-306-47295-4
8. CHRISTENSEN, Clayton M.: The Innovator's Dilemma. (Reprint) Harper Business, NY, 2011. ISBN-13: 978-0062060242
9. CLARK, Christopher: The sleepwalkers: How Europe went to war in 1914. Penguin UK, 2012. ISBN-13: 978-0141027821
10. COPELAND, Dale C.: Economic Interdependence and War. Princeton University Press, 2014. ISBN: 9780691161594
11. CORNES, Richard, SANDLER Todd: The theory of externalities, public goods, and club goods. Cambridge University Press, 1996. ISBN: 9780521477185
12. COTTEY, Andrew: East-Central Europe After the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Palgrave Macmillan UK. 1995. 978-0-230-37420-1
13. DARWIN, Charles (1859): The Origin of Species. Barnes & Noble Classics. 2003. ISBN 1593080778
14. DAWKINS, Richard (1976): The Selfish Gene. Oxford University Press. Oxford. 2006. ISBN 0199291152

15. DIAMOND, Jared M. Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years. Vintage New Ed., 1998. ISBN-13: 978-0099302780
16. DESCH, Michael C.: Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism. JHU Press, 2008. ISBN: 9780801888014
17. EDMONDS Martin: Armed services and society. Leicester: Leicester University Press, 1988. SBN 13: 9780718512668.
18. EISENSTADT, Michael J. - POLLACK Kenneth M.: Armies of Snow and Armies of Sand: The Impact of Soviet Military Doctrine on Arab Militaries. In: The Diffusion of Military Technology and Ideas, szerk. GOLDMAN, Emily O. - ELIASONS Leslie C. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. ISBN 13: 9780804745352
19. FEATHER, Peter D., - GELPI Christopher: Choosing your battles: American civil-military relations and the use of force. Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691124278
20. FREEDMAN, Lawrence: Strategic Coercion: Concepts and Cases. Oxford University Press, 1998. ISBN: 9780198293491.
21. GAT, Azar. War in human civilization. Oxford University Press, 2008. ISBN-13: 978-0199236633
22. GIAP, Vo Nguyen: People's war, people's army; the Viet Cong insurrection manual for underdeveloped countries. Pickle Partners Publishing, 2015. ISBN: 9781786254931
23. GRAY, Colin: Strategy and Defence Planning. Oxford University Press. 2014. ISBN: 9780198701842
24. HANNAH, Leslie. The rise of the corporate economy. Routledge, 2013. ISBN: 9781135032500
25. HANSON, Victor Davis: The western way of war. University of California Press, 2009. ISBN: 978-0520260092
26. HARARI, Yuval Noah. Sapiens: A brief history of humankind. Harper, UK. 2015. ISBN: 978-0062316097
27. HARTLEY, Keith - SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617
28. HARTLEY, Keith. The economics of defence policy: a new perspective. Routledge, 2012. ISBN: 9781136879975
29. HERZ, John: Political Realism and Political Idealism. Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN: 9780598205599
30. HILDINGER, Erik: Warriors of the Steppe: A Military History of Central Asia, 500 BC to 1700 AD. Da Capo Press, 1997. ISBN-13: 978-0-306-81065-7
31. HIRSCHMAN, Albert O.: Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states. Harvard university press, 1970. ISBN: 0674276604
32. HORVÁTH István (szerk): A Védelmi Tervező Rendszer. HM VTKI. 2002.

33. HUNT, Charles: UN Peace Operations and International Policing: negotiating complexity, assessing impact and learning to learn. London. Routledge, 2014. ISBN-13: 978-0415742375
34. KALDOR, Mary: Technical change in the defence industry. Technical innovation and British economic performance. Palgrave Macmillan UK, 1980. eBook ISBN: 978-1-349-04561-7
35. KALDOR, Mary. New and old wars: Organised violence in a global era. John Wiley & Sons, 2013. ISBN: 978-0-7456-5563-5
36. KILCULLEN, David. The accidental guerrilla: Fighting small wars in the midst of a big one. UK. Oxford University Press, 2011. ISBN-13: 978-0199754090
37. KISS, Yudit: Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of Central Europe. Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0-19-927173-3
MARSHALL, Christopher. Warfare in the Latin East, 1192-1291. UK. Cambridge University Press, 1994. ISBN-13: 978-0521477420
38. KULL, Steven, DESTLER, Irving: Misreading the public: The myth of a new isolationism. Brookings Institution Press, 1999. ISBN-13: 978-0815717652
39. LANG K.: Military organizations. In: MARCH J. G.(ed): Handbook of organizations. London: Routledge, 2015 (1965) ISBN: 978-0-415-65793-8
40. LAWRENCE, Thomas. Seven pillars of wisdom. Penguin Adult, 2000. ISBN: 9780141182766
41. LIANG Qiao, XIANGSUI Wang. Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House Arts, 1999. Forrás: <https://www.oodaloop.com/documents/unrestricted.pdf> (Letöltve: 2016. március 2.)
42. LIEVEN, Dominic. The end of Tsarist Russia: The march to World War I and revolution. Penguin, 2016. ISBN-13: 978-0143109556
43. LEDWIDGE, Frank: Losing Small Wars. Yale University Press, New Haven and London. 2011. ISBN: 9780300227512
44. LLOYD, R. M.: Strategy and Force Planning Framework, Strategy and Force Planning, Third Edition. Newport, RI: Naval War College, 2000.
45. LORENZ, Konrad. Behind the mirror: A search for a natural history of human knowledge. London: Methuen, 1977. ISBN: 0416942806
46. LUCAS, Edward: The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. US. Palgrave Macmillan, 2014. ISBN-10: 1137280034
47. LIGHTFOOT, David. The development of language: Acquisition, change, and evolution. Wiley-Blackwell, 1999. ISBN-13: 978-0631210603
48. MARKOWSKI, Stefan; HALL, Peter; WYLIE, Robert: Defence Procurement and Industry Policy. London, UK: Routledge 2010. ISBN139781138805446
49. MASTNY, Vojtech: A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991. Central European University Press, 2006. ISBN-13: 978-9637326073

50. MEARSHEIMER John J.: Conventional Deterrence. 2010. US, Cornell University Press; 1st New edition. ISBN-13: 978-0801493461
51. MUELLER, John E. War, presidents, and public opinion. John Wiley & Sons, 1973. ISBN-13: 978-0471623007
52. MORGENTHAU Hans J.: Politics among nations: the struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoff, 1973, 2nd ed.. ISBN 13: 9780075544692.
53. MORRIS, Ian: War! What is It good for?: Conflict and the progress of civilization from primates to robots. Macmillan, 2014. ISBN13: 9781250062505
54. MOSKOS Charles C., WILLIAMS John Allen, SEGAL David R., szerk The postmodern military: armed forces after the Cold War. UK, Oxford University Press, 2000. ISBN: 9780195133295.
55. NELSON Daniel: The Political economy of military effort in the Warsaw Treaty Organization. in HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: The economics of defence spending. London: Routledge, 1990. ISBN: 0415001617
56. NYE, Joseph S.: The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone. Oxford University Press, USA, 2003. ISBN 9780198034360
57. OLSEN, John Andreas. A history of air warfare. Potomac Books, Inc., 2010. ISBN-13: 978-1597974332.
58. OVERY, Richard: The Nazi Economic Recovery 1932-1938. New Studies in Economic and Social History. Cambridge University Press. 2003. ISBN 13: 978052155767
59. PARET, Peter: Makers of the Modern Strategy. USA. Princeton University Press 1986. ISBN: 9780691027647
60. PINKER, Steven: The better angels of our nature: Why violence has declined. UK. Penguin. 2012. ISBN-13: 978-0141034645
61. PORTER, Patrick: The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power. Georgetown University Press. Washington. 2014. ISBN: 9781626161931.
62. POSEN, Barry. The sources of military doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars. Ithaca, US. Cornell University Press, 1986. ISBN: 978-0-8014-9427-7
63. RIDLEY Matt: The evolution of everything: How new ideas emerge. UK. Fourth Estate. 2015. ISBN: 978-0-06-229600-9
64. RESPERGER István: Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig, In: Szerk.: KOBOLKA István Nemzetbiztonsági alapismeretek. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.
65. ROSEN, Stephen: Societies and Military Power: India and Its Armies. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1996. ISBN-13: 978-0801432101

66. ROSENAU, James N.: Turbulence in world politics: a theory of change and continuity. Princeton, NJ. Princeton University Press, 1990. ISBN: 9780691023083
67. ROWLEY C.K., Schneider F.G.: Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy. Springer Science 2008. ISBN: 978-0-387-74574-9
68. SCHELLING, Thomas C.: Arms and Influence. New Haven: Yale University Press, 1966. ISBN: 9780300002218.
69. SHEEHAN, J.: Where have all the soldiers gone? The transformation of modern Europe. New York: Mariner Books, 2009. ISBN-13: 978-0547086330
70. SOÓS Éva: A védelmi kiadások tervezése és finanszírozása (in TURÁK János – NÓGRÁDI György – SEBESI Béla és főmunkatársaik: A védelemgazdaságtan munkafolyamatai, Hadigazdaságtan (Bp. 1996. ISBN 963 503 1505).
71. SZABÓ, János B. A tatárjárás: a mongol hódítás és Magyarország. Corvina, 2007. SBN: 9789631363487
72. SILVER, Nate: The signal and the noise: Why so many predictions fail-but some don't. USA. Penguin, 2012. ISBN-13: 978-0143125082
73. SMITH, Rupert. The utility of force: the art of war in the modern world. Vintage Books USA, 2008. ISBN: 9780307278111
74. STULBERG, A. N., SALOMONE M. D., LONG A.G.: Managing, Defense Transformation. Agency, Culture and Service Change. Cornwall, MPG Books Ltd. 2007. ISBN-13: 9780754648567
75. TETLOCK, Philip E., GARDNER, Dan: Superforecasting: The art and science of prediction. Crown, UK, 2015. ISBN-13: 978-0804136693
76. TOOZE, Adam: The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy. Viking Adult 2007. ISBN-13: 978-0143113201
77. VAN CREVELD, Martin: Technology and war: From 2000 BC to the present. Simon and Schuster, 2010. ISBN: 9781439143971
78. WALTZ, Kenneth N: Theory of international politics. Waveland Press, 2010. ISBN-13: 978-1577666707
79. WEAVER, Warren: Science and complexity. – In: KLIR, George: Facets of Systems Science. United States: Springer. 1991. ISBN: 978-0-306-46623-6
80. WENDT, Alexander: Identity and structural change in international politics. in szerk. LAPID, Yosef és KRATOCHWIL Friedrich: The Return of Culture and Identity in IR Theory. Lynne Rienner 1995. ISBN: 978-1-55587-727-9.
81. ZALLER, John: Elite leadership of mass opinion. In Taken by storm: The media, public opinion, and US foreign policy in the Gulf War. University of Chicago Press, 1994. ISBN-13: 9780226042596.
82. ZEDONG, Mao: On guerrilla warfare. University of Illinois Press, 1961. ISBN: 0252068920

83. YOUNG, Robert J.: An Uncertain Idea of France: Essays and Reminiscence on the Third Republic. Peter Lang Pub Incorporated, 2005. ISBN: 0820474819

A jelölt, témakörben készült publikációk jegyzéke:

1. NÉMETH, Gergely: A globális pénzügyi–gazdasági válság hatása a fegyverkezésre és a biztonságra. In: Vámosi Zoltán (szerk.) Válság és biztonság: A globális pénzügyi és gazdasági válság társadalmi és biztonságpolitikai aspektusa. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2009.11.20 Budapest: TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Közhasznú Egyesület, 2009. pp. 53-68. (ISBN:978-963-88723-0-2)
2. NÉMETH, Gergely: A Nato képességfejlesztési igényeinek megjelenése a magyar honvédség fejlesztési terveiben. Honvédségi szemle: a magyar honvédség központi folyóirata 63:(4) pp. 14-16. (2009)
3. NÉMETH, Gergely: A NATO új védelmi tervezési folyamata és annak hatása a nemzeti képességtervezésre. Honvédségi szemle: a magyar honvédség központi folyóirata 64:(3) pp. 4-6. (2010)
4. NÉMETH, Gergely: GLOOMY EXPECTATIONS – ANALYSIS ON THE SHORT-TERM FUTURE OF EUROPEAN DEFENCE CAPABILITIES. Hadtudományi szemle 5:(3-4) pp. 176-185. (2012)
5. NÉMETH, Gergely: A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949-1967). Hadtudomány: A magyar hadtudományi társaság folyóirata XXIII:(3-4) pp. 89-103. (2012)

Saját keresések során használt adatbázisok:

SIPRI adatbázis: <http://armstrade.sipri.org/armstrade/>

PEW adatbázis: <http://www.pewglobal.org>

Ábrajegyzék

1. ábra: A kelet-közép európai regionális szubkomplexum biztonságpolitikai orientációja
2. ábra: A visegrádi országcsoporthoz tartozó országok védelmi kiadásai (2015. évi US dollárban nominálva)
3. ábra: A visegrádi országcsoporthoz tartozó országok védelmi kiadásainak átlaga
4. ábra: A szervezeti transzformáció (stratégiai tervezési modellek) logikai sémáinak változása
5. ábra: A nem lineáris stratégiai tervezés lehetséges sémái
6. ábra: Erőforrásokból katonai biztonság, a védelmi szféra metabolizmusa
7. ábra: A védelmi szektor működésének szemantikus szemléltetése
8. ábra: A Varsói Szerződés országainak helyezése a világ gazdasági fejlettségi rangsorában.
9. ábra: A védelmi szektor interakcióinak komplex hálózata
10. ábra: A védelmi szektor és a fontosabb környezeti tényezők összefüggései
11. ábra: Az emberölések számának csökkenése néhány európai országban 1300 óta
12. ábra: A világ lakosságának abszolút létminimum alatt élő aránya
13. ábra: Az amerikai és orosz nukleáris potenciál csökkenése
14. ábra: Kína stratégiai visszatartó képességei
15. ábra: Oroszország stratégiai visszatartó képességei
16. ábra: A földrajzi távolságok csökkenése
17. ábra: Az államok közötti konfliktusok számának csökkenése
18. ábra: A VSZ védelmi kiadásainak megoszlása (1988)
19. ábra: A NATO védelmi kiadásainak megoszlása (1988)
20. ábra: A NATO tagországok lakosságának véleménye arról, hogy az USA felmentené-e őket egy orosz támadás esetén?
21. ábra: A NATO erőiképviseletének az "Elrettentés és Védelem" koncepciójának keretében
22. ábra: A német és amerikai társadalom eltérő stratégiai preferenciái Ukrajna kapcsán
23. ábra: A lengyel biztonsági percepció Oroszország kapcsán
24. ábra: A beckeri modell és egy hipotetikus vita szemantikus ábrázolása
25. ábra: US, a NATO és az európai szövetségesek védelmi kiadásainak változása
26. ábra: A NATO előretolt jelenléte a balti országokban. Elrettentés, közjóság vagy klubjóság?
27. ábra: A fegyveres konfliktusok száma 1946-2014.
28. ábra: A fegyveres összecsapásokhoz köthető halálesetek számának változása

29. ábra: A szíriai polgárháború szereplőinek komplex viszonyrendszere
30. ábra: A nagyhatalmak részvételével vívott háborúk száma
31. ábra: A világ export és import teljesítményének részaránya a globális össztermékhez képest
32. ábra: A világkereskedelem volumen indexe
33. ábra: Az euró-rubel árfolyam változása.
34. ábra: A társadalmi igény és az állam által megtermelhető kapacitások viszonyának sematizált ábrája
35. ábra: A dán veszteségek Afganisztánban és a társadalmi támogatottság mértéke
36. ábra: A védelmi kiadásokról alkotott közvélemény és a védelmi kiadások szintjének korrelációja
37. ábra: A védelmi szektor bemeneti erőforrásai
38. ábra: A II. világháború jelentősebb hadviselőinek bruttó nemzeti összterméke
39. ábra: A 10. legnagyobb fegyvergyártó vállalat
40. ábra: A hadiipari vállalatok fegyverreladásai és az országok bruttó nemzeti összterméke (2015 évi konstans dollárban nominálva)
41. ábra: A harci repülőgép platform költségének növekedése 1920-2015
42. ábra: A haditechnikai eszközök költségeszkalációja
43. ábra: Példa a hidegháborút követően zsugorodásnak indult haderőkre. A brit flotta eszközeinek változása hajótípus/darabszám szerint
44. ábra: Európa védelmi kiadásai 1988-2016